5384

1940

C59
S-79

Բնյրուբ
1940

ԵՂԻԱ Յ. ՏՕԼՊԱԳԵԱՆ

ԱՄԵՆՈՒՆ ՆՈՐ-ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

Ե. ՏԱՐԻ

1940

Տպարան ԼՈՒՍԱՐՁԱԿ
ՊԷՅՐՈՒԹ
1940

59
Ա-73

ԵՂԻԱ Յ. ՏՕԼՊԱԳԵԱՆ

ԱՄԷՆՈՒՆ ՆՈՐ-ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

Է. ՏԱՐԻ

1940

Տպարան ԼՈՒՍԱՐՁԱԿ
ՊԷՅՐՈՒԹ
1940

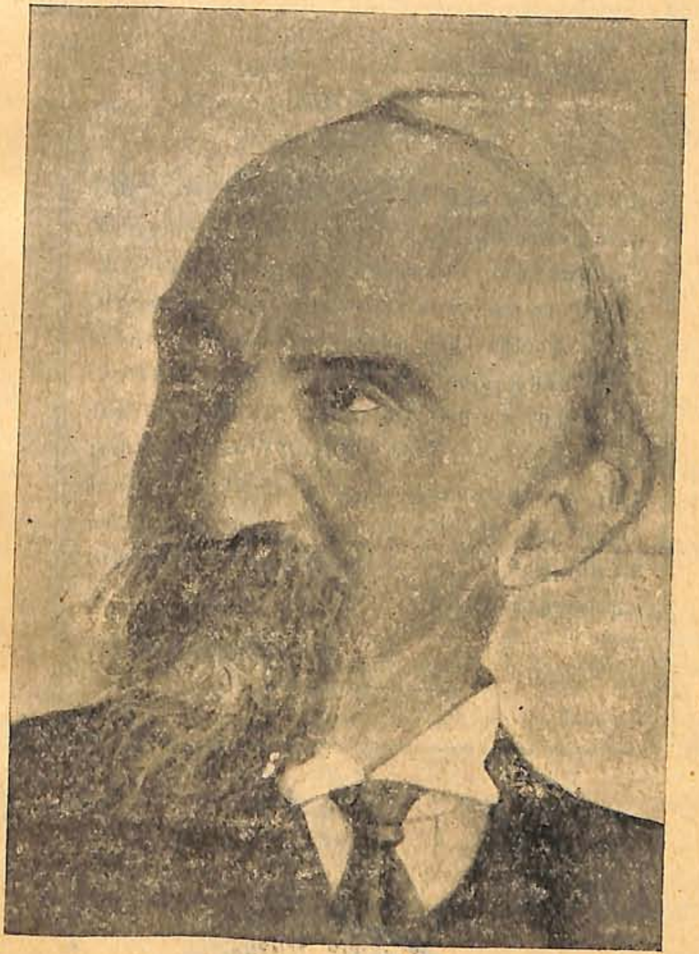

ԱՐՇԱԿ ՉՕՊԱՆԵԱՆ

ՁՕՆ

ԱՄԷՆՈՒՆ ՆՈՐ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸԻ ներկայ 1940ի Ն. հատորը կը Ձօնենք ակնածալից հաճոյքով՝ Հայ Ժողովուրդին ամէնէն հոյակապ զաւակներէն՝ քաջահմուտ բանասէր, անշահախնդիր ու ուղղամիտ քննադատ, մեծատաղանդ գրագէտ, նրբազգած բանաստեղծ ՄԵԾ ՅՈԲԵԼԵԱՐ՝ ԱՐՇԱԿ ՉՕՊԱՆԵԱՆԻՆ, որ Յիսուն երկար տարիներէ ի վեր անխոնջ մշակը եղաւ Հայ Գրականութեան անդաստանին, որուն բովանդակ կեանքը նուիրում մը եղաւ Հայ Մշակոյթին, Հայ Ժողովուրդին եւ անոր ազատագրութեան սրբազան դատին:

Եղիա Յ Տօլպաճեան

53341-ահ

ՀԱՅՍՍՀ ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ГОС. Библиотека
ЗАКФ-Арм.ССР
им. А. Мясникяна
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

39342·67

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

«Ամէնուն Նոր Տարեցոյցը» ի Ն. հատորը լոյս կը տեսնէ դարձեալ, հակառակ պատերազմի սա տագնապալի օրերուն, ո՛ւր տպագրական ամէն նիւթ հնգապատկուած գնով իսկ հազուագիւտ է հրապարակի վրայ:

Քանզի մէկ կողմէ մեզ առաջնորդող գաղափարը, այն է օգտակար ըլլալ, ուժ ու կորով տուաւ մեզի չարունակելու գործ մը, որ գնահատուած է ընթերցասէր հասարակութեան կողմէ դրապէս, միւս կողմէ Տարեցոյցին վայելած գուրգուրանքը մեր քաջութիւնն ու յանդգնութեան եռանդը ամրացուց, այնպէս որ փոխանակ յարաճուն նիւթական դժուարութեանց առջեւ կանգ առնելու չարունակեցինք հրատարակութիւնը անխափան, ինչպէս նաեւ պիտի չարունակենք յառաջիկային ալ, եթէ դժուարութիւնները նիւթականէն անդին չանցնին:

Տպագրական իրերու սղութեան հակառակ, տարեցոյցին գինը մնացած է անփոփոխ, որովհետեւ մեր նպատակը շահախնդրութիւն ըլլալէ հեռի է, կը բաւէ միայն որ տարեգիրքը իր ծախքը գոցէ, այդչափով կը գոհանանք:

Մեր երախտագիտութիւնը կը յայտնենք մասնաւորապէս մեր աշխատակից-յօդուածագիր եւ տարեցոյցին սպառման համար յօժարութիւն յանձն առնող մեր ազնիւ բարեկամներուն:

Նաեւ երախտագիտութեամբ կը յիշենք բոլոր անոնք որ մէյ մէկ օրինակ գնելով կը քաջալերեն մեր այս դժուարին ձեռնարկը:

Անցեալ տարուան մեր տարեցոյցին մէջ մասնաւոր խնդրանք մը րրած էինք, որ հայ հեղինակներ, հրատարակիչներ բարեհաճին իրենց հրատարակած գիրքերէն մէյ մէկ օրինակ դրկելով ճոխացնելու նպաստեն մեր մատենադարանը, որուն տուած էինք «Ամէնուն Նոր Տարեցոյցի Մատենադարան» անունը եւ խոստացած էինք նաեւ ստացուած գիրքերուն մասին դնել մատենախօսական առանձին բաժին մը: Ուրախ ենք ըսելու որ այդ մեր խնդրանքը հետզհետէ սկսած է արձագանգել, եւ նոր հրատարակութիւններ, թերթ ու պարբերական կը հասնին խմբագրութեանս, որոնց կը յայտնենք մեր խորին շնորհակալութիւնները.

Այս նպատակաւ, Պուէնոս Այրէս բնակող մեր բարեկամներէն Տիար Սահակ Պաղչէնեան*, ի գնահատութիւն տարեգրքի մեր աշխատութեան մէկ տարուան «Շարժում» նուիրած էր, կը յուսանք որ Մամուլի այս ձեւ նուիրատուութիւնը վարակիչ հանգամանք մը ունենայ.

Յառաջիկայ տարեթիւին մասնաւոր սիւնակի մը մէջ պիտի դնենք անունները եւ նկարը մամուլի անհատական նուիրատուներուն, մանաւանդ եթէ գտնուին բարեկամներ որոնք մեզի հաճին նուիրել «Հայաստանի Կոչնակ» «Բազմավէպ» «Հանդէս Ամսօրեայ» եւ «Հայրենիք» «Անահիտ» «Սիոն» «Հայ Եկեղեցի» պարբերականները, որոնք դժբախտաբար մեր անհատական, ուսուցչական համեստ եկամուտներուն հետ խորթ կը համեմատին:

* Խ. Ծ. Տիար Սահակ Պաղչէնեան Սանճագի գաղթականներուն իբր օժանդակութիւն 5000 ֆրանքի նպաստ մըն ալ դրկած է հազարապետ Պօղոս Պէյին:

Սիրելի Գ. Դաւիթեան

Յոբելեանիս առթիւ Ձեր ինծի ուղղած նամակը և ջերմ ու ազնիւ զգացումներով լեցուն քերթուածը ստացած եմ շատոնց։ Ներողամիտ եղէք եթէ այսքան ուշ կը պատասխանեմ։ Բազմաթիւ էին եկած նամակները։ Կեանքս արդէն խճողուած է բազմատեսակ զբաղումներով։ չկրցայ բոլոր այդ նամակներուն, ուղերձներուն պատասխանել այնքան շուտ որքան կը ցանկայի։

Եկած հոս Մարսէյլ, ներկայ գտնուելու յոբելինական հանդէսին որուն զիս հրաւիրեցին. հետս բերի դէզն այն նամակներուն որոնց դեռ չեմ պատասխանած. և ահա այժմ այստեղ կը ջանամ այդ պարտականութեանս կատարումը լրացնել։

Զգացուած եմ այն խոր համակրութենէն զոր ձեր նամակով ու ձեր քերթուածով արտայայտած էք իմ կատարած գործիս հանդէպ. և կը խնդրեմ որ հաճիք ընդունիլ իմ սրտագին շնորհակալութիւններս։

Սիրալիր բարևներով

Ձերդ

Ա. Չօպանեան

Մարսէյլ 14 *յուլիս* 1938

Խ. Ծ. Այս նամակը ուղղուած է Տիար Գ. Ս. Դաւիթեանին՝ յետագայ Ուղերձին համար, որ Ձօնուած է Մեծանուն Յոբելեարին։

ՅՈԳՆԱՄԵԾԱՐ ՅՈԲԵԼԵԱՐԻՆ

ՄԵԾԱՆՈՒՆ ԵՒ ԲԱԶՄԱԲԵՂՈՒՆ ԳՐԱԳԷՏԻՆ ՀԱՆՃԱՐԵՂ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԻՆ

ՏԻԱՐ ԱՐՇԱԿ ՉՕՊԱՆԵԱՆԻՆ

14 Մայիս 1938՝ Բարիզ կատարուած
Յիսնամեայ Գրական գործունէութեան
Յոբելեանական Տօնախմբման առթիւ.

«Արշալոյսի Ձայներդ անուն կ'աւետէին Մեծ Օրդ, արդէն,
Գեղ ու շնորհ ծաւալելով Բանիդ ոսկի ճառագայթէն.
Հրեշտակ մը գերագոյն Հայ Դպրութեան բնակեալ յԱդէն
Թօթափէիր վեհ ըզգացման վարդն ու շուշան առատօրէն.
Բամբ Հայոց Մուսաներու, Անմահներու անճառ Կաճառ
Սուրբ Հանճարի լոյծ կրակով մկրտեցին քեզ անպաճառ.
Որ միացար Գիրի-Ուխտին որդեգրեալ սիրայօժար,
Եւ Դպրութեան Հայոց եղար վեհ Վարդապետ յուսավեղար:
Շնորհագեղ ճարս ընկալար դուստրն գեղոյ- ճեմարանութեան,
Տուիր անկէ սուրբ ծնունդներ յոյժ հանճարէդ, ազնուական,
Երգեր, տաղեր, խօսքեր, խոհեր, Հայ ու Օտար Գիրք ու Մատեան,
Շողշողենի աստղերու պէս փառաւորող քու Յոբելեան.
Արշալոյսի երգերդ աղու, սիրուն, փափուկ եւ մեղրահամ,
Պերճ աղաւնոյդ մրնջիւններդ ըզմայլագեղ եւ սիրակամ,
Շուտ փոխուեցան մռընչիւնի առիւծի մը արիւնաքամ
Որ իր վիշտը կ'ահազանգէ դառնակորոչ՝ զամ քան ըզգամ.
Անցնեալ Մասեաց կատարին ծայրը, այդ բարձունքէն
երկնակարկառ.

Գոռ գոռացիր վիշտը Հայոց, անեղ ձայնովդ Հայ ու Օտար,
Դէպի Երկինք, դէպի Երկիր դարձընելով քու հուր քնար,
Հայ Փրկութեան, Ազատութեան խընդրելով օճան, հընար.

Զունեցաւ, ո՛հ ձայնդ ողորմ արձագանգ մը զո՛վ փրկարար
Թէպէտ ասոր փորոտումէն զարհուրեցաւ հանուր աշխարհ,
Ողորմութիւն, գութ ու շնորհ, մարդկային սէր, նիզ մը արդար
Չը լսեցիր, մարած էին ոտսերու լոյսէ, խոր էր խաւար:

Օրէնք, կրօնք, խուլ մընացին, խոստումնե՞ր եղան հրոյ ճարակ,
Գերն Ներբողիդ հրնչեցուցած ահագնագոռ Հայ աղաղակ,
Արդարութեան, Ճշմարտութեան, Եղբայրութեան կոչերդ երրեակ
Մինչ մընացին անլսելի, անգայթացան լռութեան տակ:

Պանծալի Պետ Հայ Դպրութեան ճարտարագէտ գերազօր
Քրքրելով բովքը Լեզուին՝ պեղումներով անդնդախոր
Ի լոյս բերիր անձեր՝ գանձեր Աղէտներէ ղօղուած բոլոր,
Պանծացուցիր Հայ Հանճարը Հայ Արուեստին մեր դարաւոր

Անահիտը այդ ձոյլ ոսկի Աստուածամայրն, Նիւթն անկենդան
Վերածեցիր Գաղափարի Հրեշտակին, հալեցուցած անոր իրան.
Հոգի դրիր էութեան մէջ, լոյս՝ աչերուն անտեսական,
Լեզու տուիր իմաստութեան եւ բարբառող անլուր բերան

Ներաշխարհիդ վեհ Տաճարը փառաւորող նորն Անահիտ,
Պիտ՛ պաշտուիս դարէ ի դար սերունդներէն՝ ոչ սոսկ ազգիդ
Այլ ընդհանուր սերունդներէ գեղապաշտիս համամարդիս
Աւանդապահ այդ Դիցուհին, խորհուրդներու վսեմ նակսիդ:

Երանայոյս Խորանիդ մէջ խորհուրդներուդ անմահացուք
Մինչ յաւելի պիտի մընան՝ մեղեդիներ եւ ալելուք,
Բարձրախօսի հետք դարձող ձայնագրեալ երգեր փափուկ,
Անզուգական լոյս պնակներ՝ Հայ Հանճարիդ մնաց յատուկ:

Անոր Ներկայն փառաւոր է քեզ, կանառով Հայ ու Օտար,
Քեզ կ'ողջունեն Սփիւռքն Հայոց բերկրութեամբ, զմայլաբար,
Պարգեւատու մեծ ճոխութեան Հայ Արուեստին, անդուլ կէս դար,
Փառաբանել մեծ պարտքն էր ամէն ազգին իր Յոբելեար:

Նուէր չնչին տօնէ Քնարս զայս ներբուած ի տիսուր,
Մեծ Ներբողիդ Յոբելեանին. ի ցոյց սիրոյ իր սրբանուր,
Որ քո խայրի «Արշալոյսի ձայնէն առած լոյս տենչաբոյր
Ներշնչուած «Բոյրեր, Թոյրերն երգեց ի՛սես գարնայնի իւր:

ԳԻՄՍԷԴԱ

Պէյրութ

ԼՈՒՍԱՀՈԳԻ

Ն. Ս. ՕԾՈՒԹԻՒՆ Տ. Տ. ՍԱՀԱԿ Բ.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

Ծնած՝ 1849 Խարբերդի Եղեգի գիւղը, վախճանեցաւ
1939 Նոյմ. 8 ին Անթիլիասի մէջ՝ 91 տարեկան:

ԳԵՐՇ. Տ. ՊԵՏՐՈՍ Ս. ԱՐՔ. ՍԱՐԱՃԵԱՆ
ԿԱԹ. ՏԵՂԱՊԱՀ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

Տեսնել իր Յոբելեանին մասին, համանուն բաժնին մէջ՝

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ Տ. ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔ. ՆՇԱՆԵԱՆ
ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ Ս. ԱԹՈՌՈՅ

ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔ. ՆՇԱՆԵԱՆ

(ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻԾԵՐ)

Լուսահոգի Տ. Թորգոմ Պատրիարքին անսպասելի ու անակնկալ վախճանումով թափուր մնացած Երուսաղէմի առաքելական Ս. Աթոռին իր յաջորդ ընտրուեցաւ Ամենապատիւ Տէր Մեսրոպ Սրբ. Արք. Նշանեան: Սաղիմական Աթոռի վրայ գահակալող Սրբազանին ընտրութիւնը իր ամենին համայն հայ ժողովրդեան կողմէ ցնծութեամբ ընդունուեցաւ: Որովհետեւ նորընտիր գահակալը այն ամէն արժանիքներով օժտուած է որով պիտի կրնայ իր մեծ նախորդին կիսաւարտ ձգած գործերը առաջ տանիլ:

Ստորեւ կուտանք կենսագրական ծանօթութիւնները արժանընտիր Սրբազանին, քաղելով «Հասկ»էն:

Նորընտիր Պատրիարքը ծնած է Սամաթիա, Կ. Պոլիս, 1872 Սեպտեմբեր 30 ին և ստացած է Միհրճան անունը: Մայրը կը կոչուէր Զնիւ, որ իր անդրանիկին ծնունդէն երեք օր յետոյ վախճանած է: Երեքուկէս տարի վերջն ալ հայրը, Նշան Լօզմակէօզեան, մեռնելով՝ փոքրիկն Միհրճան Մնացած է իր մեծ հօր խնամքին.

Իր նախնական ուսումը ստացած է՝ պահ մը յաճախելով Նարլը Գափուի Թաղային դպրոցը և ապա 1881—1887 Բերայի Նարեկեան Վարժարանը, 1887 ին Երուսաղէմ երթալով մտած է ժառանգաւորաց վարժարան և 1897ին աւարտած է:

Սարկաւագական ձեռնադրութիւնը ստացած է Սահակ Եպս. Խապայեանէ 1892 Օգոստոսին, 1898 Յուլիսին կոչուած է աբեղայութեան՝ Յարութիւն Պատրիարք Վեհապետեանէ, 1902 Մարտին ստացած է մասնաւոր վարդապետութեան գաւազան դարձեալ Յարութիւն Պատրիարքէն, և 1922 Մայիսին Ծայրագունութիւն՝ Եղիշէ Պատրիարք Դուրեանէն: Եպիսկոպոսական օծում ընդունած է 1924 Սեպտեմբերին Գէորգ Ե. Կաթողիկոսէն և Արքութեան պատիւ 1936ին Լուսահոգի Խորէն Կաթողիկոս Մուրատբէգեանէ:

Ամեն. Նշանեան Սրբազան, կէս դարէ ի վեր միաբան Ս. Յակոբեանց Ուխտին, Ս. Աթոռոյ մէջ վարած է բազմազան պաշտօններ, որոնցմէ յիշենք գլխաւորները. Հաշուակալ և Գանձապետ 1889—1906, Տեսուչ Վարժարանաց 1911—1930, Տեսուչ Տպարանի 1931-1932, Լուսարարապետ 1922 էն ի վեր: Դուրեան Պատրիարքի մահէն յետոյ (1930 Ապրիլ 27) կոչուած է Տեղապահութեան պաշտօնին, զոր վարած է մէկուկէս տարի, մինչև Գուշակեանի գահակալութիւնը, 1931 Դեկտեմբեր 1: Յիշատակելի է նաև իր պաշտօնավարութիւնը իբրև անձնական քարտուղար և գաւազանակիր Իզմիրլեան Կաթողիկոսի, որուն Երուսաղէմէն Վաղարշապատ ուղեւորութեան ընկերացած է 1909 ին:

Մեսրոպ Սրբազան ծանօթ է նաև իր գրական աշխատութիւններով: Հրատարակած է 1915ին Գրիգոր Վրդ. Դարանաղցւոյ Ժամանակագրութիւնը, Երեմիա Չելէպի Քէօմիւրճեանի Օրագրութիւնը, որ քանի մը ամիս առաջ լոյս տեսաւ, Ս. Յակոբայ գիւանին վաւերաթուղթերէն շարք մը Սիոնի մէջ: Աշխարհաբարի վերածած է Տիգրան Հ. Թ. Սաւալանեանցի Երուսաղէմի Պատմութիւնը՝ երկու հատոր, տպուած 1931ին. Ֆրանսերէնի թարգմանած է շարք մը գեղեցիկ պատմուածքներ, որոնք նախ «Հայաստանի Կոչնակ»ին մէջ հրատարակուելէ վերջ առանձին հատորով ալ ի լոյս ընծայուեցան 1932ին. Հատընտիր Պատմուածքներ անունով: Ինքն է կազմողը Երուսաղէմի Օրացոյցներուն 1926էն ի վեր: Սիոնի մէջ հայացուցած է բազմաթիւ յօդուածներ Ս. Գրոց ուսման վերաբերեալ:

Ամէնուն Նոր Տարեցոյցը շնորհաւորելով Նորընտիր Պատրիարքը կըմաղթէ որ իր օրով եւս, ինչպէս Եղիշէ և Թորգոմ Պատրիարքներու շրջանին, Երուսաղէմի Ս. Աթոռը շարունակէ իր ցանկալի բարգաւաճումը, հոգեւոր, բարոյական և մտաւորական մարզերու վրայ, հետեւելով Միաբանութեան կողմէ որդեգրուած վարչական և տնտեսական այն առողջ ուղղութեան, որուն արդիւնաւորութեան բարձրաբարբառ վկան հանդիսացան Երջանկայիշատակ Գուշակեանի պատրիարքութեան եօթնեակ տարիները:

ՊԱՏՈՒԵԼԻ Կ. Ս. ՖԱՐԱՃԵԱՆ

«Ամէնուն Նոր տարեցոյցը» ի Պոլսոյ աշխատակիցներէն Պատուելի Կ. Ս. Ֆարաճեան որուն «ընթերցասիրութիւն» յօդուածով սկսանք տարեգրքի այս տարուան Գրական բաժինը:

Նկարը կը ներկայացնէ Յարգելի յօդուածագիրը և իր զաւակը, լուսանկարուած՝ երբ Պատուելին կ'ստանար իր վկայականը 1929ին, Աթէնքի Ամերիկեան Կրօնից Երկսեռ Ճեմարանին Աստուածաբանական ճիւղէն:

Իր չորս տարեկան մանչը Արան՝ զինք շնորհաւորելով կը յանձնէ անոր իր վկայականը:

Կենսագրական լայն ծանօթութիւնները պիտի տանք յառաջիկայ 1941ի Զ. հատորին մէջ, զոր ծանօթ պատճառներով ստիպուեցանք յետաձգել:

Ե. Տ.

ԵՂԻԱ Յ. ՏՕԼՊԱՊԵԱՆ

ԱՄԷՆՈՒՆ ՆՈՐ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

Ե· ՏԱՐԻ

ՕՐԱՑՈՅՑ

1940

ՅՈՒՆՈՒԱՐ

1	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Նոր Տարի Գ. օր պահոց. Կաղանդ
2	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Դ. օր պահոց Ծննդեան
3	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Ե. » » »
4	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Զ. » » »
5	ՈՒՐԲԱԹ	Ճրագալոյց Ծննդեան
6	ՇԱԲԱԹ	Տօն Ս. Ծննդեան
7	ԿԻՐԱԿԻ	Բ. օր ծննդեան Յիշատակ Մեռելոց
8	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Գ. » »
9	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Դ. » »
10	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Ե. » »
11	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Զ. » »
12	ՈՒՐԲԱԹ	Է. » »
13	ՇԱԲԱԹ	Ը. » » Տօն Անուանակոչութեան [Քրիստոսի
14	ԿԻՐԱԿԻ	Բարեկենդան Առաջաւորին
15	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Ա. օր պահոց առաջաւորին
16	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Բ. » » »
17	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Գ. » » »
18	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Դ. » » »
19	ՈՒՐԲԱԹ	Ե. » » Յիշատակ Յովհաննու [Մարգարէին
20	ՇԱԲԱԹ	Տօն ծննդեանՅովհաննու Կարա- [պետին
21	ԿԻՐԱԿԻ	Ա. Կիր Առաջաւորաց
22	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Սրբոյն Սարգիս Զօրավարին
23	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Սրբոց Սուքիասեանց վկայիցն
24	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
25	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Սրբոց Ոսկիանց քահանայից
26	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
27	ՇԱԲԱԹ	Սրբոյն Իսահակայ Պարթեւի Հայ- [րապետին
28	ԿԻՐԱԿԻ	Գ. զկնի ծննդեան
29	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Սրբոյն Մարկոսի Եպիսկոպոսի
30	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Սրբոց Ղեւոնդեանց քահանայիցն
31	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք

ՓԵՏՐՈՒԱՐ

(29 օր)

1	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Սրբոց Վարդանանց 1036 վկայիցն
2	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
3	ՇԱԲԱԹ	Կ. Պոլսոյ Ս. Ժողովոյն 150 Հայրա- [պետացն
4	ԿԻՐԱԿԻ	Բուն Բարեկենդան
5	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Ա. օր մեծ պահոց
6	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Բ. » » »
7	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Գ. » » »
8	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Դ. » » »
9	ՈՒՐԲԱԹ	Ե. » » »
10	ՇԱԲԱԹ	Զ. » Սրբոյն Թէոդորոսի Զօրավարին
11	ԿԻՐԱԿԻ	Բ. Քառասնորդաց
12	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Ը. օր մեծ պահոց
13	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Թ. » » »
14	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Ժ. » Տեառնընդառաջ
15	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	ԺԱ. օր մեծ պահոց
16	ՈՒՐԲԱԹ	ԺԲ. » » »
17	ՇԱԲԱԹ	Սրբոցն Կիւրղի Հյրպտն. և միւս [Կիւրղի Եպիսկոպոսին
18	ԿԻՐԱԿԻ	ԺԴ. օր Գ. Քառասնորդաց (Անառակին)
19	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	ԺԵ. օր մեծ պահոց
20	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	ԺԶ » » »
21	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	ԺԷ. » » »
22	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	ԺԸ. » » »
23	ՈՒՐԲԱԹ	ԺԹ. » » »
24	ՇԱԲԱԹ	Ի. օր Սրբոյն Յովհաննու Հայրապե- [տին
25	ԿԻՐԱԿԻ	ԻԱ. օր Դ. Քառասնորդաց (Տնտեսին)
26	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	ԻԲ օր մեծ պահոց
27	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	ԻԳ. » » »
28	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	ԻԴ. » » »
29	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	ԻԵ. » » »

ՄԱՐՏ

1	ՈՒՐԲԱԹ	ԻԶ. օր մեծ պահոց
2	ՇԱԲԱԹ	ԻԷ. » Սրբոց Մանկանց Քառասնից
3	ԿԻՐԱԿԻ	ԻԸ. » մեծ պահոց Ե. Քառասնոր- [դաց (Դատաւորին)
4	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	ԻԹ. օր մեծ պահոց
5	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Լ. » » »
6	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	ԼԱ. » » »
7	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	ԼԲ. » » »
8	ՈՒՐԲԱԹ	ԼԳ. » » »
9	ՇԱԲԱԹ	ԼԴ. » Սրբ. Գրիգորի Մուտն ի Վիրապ
10	ԿԻՐԱԿԻ	ԼԵ. օր Զ. Քառասնորդաց (Գալստեան)
11	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	ԼԶ. » մեծ պահոց
12	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	ԼԷ. » » »
13	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	ԼԸ. » » »
14	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	ԼԹ. » » »
15	ՈՒՐԲԱԹ	Խ. » » »
16	ՇԱԲԱԹ	ԽԱ. » » Յիշատակ Յարութիւն Ղա- [զարու
17	ԿԻՐԱԿԻ	Ծաղկազարդ, պահք
18	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Աւագ Երկուշաբթի
19	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	» Երեքշաբթի
20	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	» Չորեքշաբթի
21	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	» Հինգշաբթի Ոտնալուայ
22	ՈՒՐԲԱԹ	» Ուրբաթ պահք Խաչելութիւն [և Թաղում Քրիստոսի
23	ՇԱԲԱԹ	Ճրագալոյց Ս. Զատկի
24	ԿԻՐԱԿԻ	Զատիկ Յարութիւն Տեառն մերոյ [Յիսուսի Քրիստոսի
25	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Բ. օր Զատկի, յիշատակ Մեռելոց
26	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Գ. » » Ուտիք
27	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Դ. » » »
28	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Ե. » » »
29	ՈՒՐԲԱԹ	Զ. » » »
30	ՇԱԲԱԹ	Է. » » Յովհաննու Կարապետ
31	ԿԻՐԱԿԻ	Ը. » » Նոր Կիրակի

ԱՊՐԻԼ

1	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Թ. օր Յինանց
2	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Ժ. » »
3	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	ԺԱ. » »
4	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	ԺԲ. » »
5	ՈՒՐԲԱԹ	ԺԳ. » »
6	ՇԱԲԱԹ	ԺԴ. » »
7	ԿԻՐԱԿԻ	Գ. զկնի Զատկի, Աւետման Ս. [Աստուածածնի
8	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	ԺԶ. օր Յինանց
9	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	ԺԷ. » »
10	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	ԺԸ. » »
11	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	ԺԹ. » »
12	ՈՒՐԲԱԹ	Ի. » »
13	ՇԱԲԱԹ	ԻԱ. » »
14	ԿԻՐԱԿԻ	ԻԲ. » Դ. զկնի Զատկի, Կարմիր [Կիրակի
15	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	ԻԳ. օր Յինանց
16	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	ԻԴ. » »
17	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	ԻԵ. » »
18	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	ԻԶ. » »
19	ՈՒՐԲԱԹ	ԻԷ. » »
20	ՇԱԲԱԹ	ԻԸ. » »
21	ԿԻՐԱԿԻ	ԻԹ. » » Ե. զկնի Զատկի [Տօն Երևման Ս. Խաչի
22	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Լ. օր Յինանց
23	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	ԼԱ. » »
24	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	ԼԲ. » »
25	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	ԼԳ. » »
26	ՈՒՐԲԱԹ	ԼԴ. » »
27	ՇԱԲԱԹ	ԼԵ. » »
28	ԿԻՐԱԿԻ	ԼԶ. Զ. զկնի Ս. Զատկի
29	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	ԼԷ. » »
30	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	ԼԸ. » »

ՄԱՅԻՍ

1	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	ԼԹ. օր Յինանց
2	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Խ. » » ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՆ [Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի
3	ՈՒՐԲԱԹ	ԽԱ. օր Յինանց պահք
4	ՇԱԲԱԹ	ԽԲ. » »
5	ԿԻՐԱԿԻ	ԽԳ. » » Է. կիրակի Երկրորդ [Ծաղկազարդի
6	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	ԽԴ. օր Յինանց
7	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	ԽԵ. » »
8	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	ԽԶ. » »
9	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	ԽԷ. » »
10	ՈՒՐԲԱԹ	ԽԸ. » »
11	ՇԱԲԱԹ	ԽԹ. » »
12	ԿԻՐԱԿԻ	Ծ. » » Հոգեգալուստ (Պեն- [տեկոստէ
13	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Պահք Բ. օր Հոգեգալստեան
14	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	» Գ. » »
15	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	» Դ. » »
16	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	» Ե. » »
17	ՈՒՐԲԱԹ	» Զ. » »
18	ՇԱԲԱԹ	ուտիք Է. » »
19	ԿԻՐԱԿԻ	» Ա. կիրակի Հոգեգալստեան Յի- [շատակ Եղիայի Մարգարէին
20	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Սրբոց կուսանացն Հռիփսիմեանց
21	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	» » Գայեանեայ
22	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
23	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Սրբոյն Յովհաննու Կարապետին
24	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
25	ՇԱԲԱԹ	Գրիգոր Լուսաւորչի ելն ի Վիրապէն
26	ԿԻՐԱԿԻ	Բ. կիրակի Հոգեգալստեան, Տօն Կա- [թողիկէ Եկեղեցւոյ Ս. Էջմիածնի
27	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Սրբոց Մանկանց Բեթղեհէմի
28	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Սրբոց կուս. Նունեայ և Մանեայ
29	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
30	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Սրբոց Իշխանացն Սահակայ և Յով- [սեփայ
31	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք

39372-67

ՅՈՒՆԻՍ

1	ՇԱԲԱԹ	Սրբ. Մեծին Ներսէսի Հայրապե- [տին
2	ԿԻՐԱԿԻ	Գ. կիրակի Հոգեգ. բարեկ. Լուս. [պահոց
3	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Պահք Սրբ. Եպիփանու Կիպրացւոյն
4	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք Սրբոցն Կոստանդիանոսի Հե- [ղինէ Դշխոյին
5	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
6	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	
7	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
8	ՇԱԲԱԹ	Գիւտ Նշխարհաց Ս. Գ. Լուսաւորչին
9	ԿԻՐԱԿԻ	Դ. կիրակի Հոգեգալստեան
10	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Սրբոց Վկայիցն Անտոնիոսի
11	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Սրբոցն Դանիէլի Մարգարէին
12	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
13	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Սրբոց Թարգմանչաց Սահակայ և [Մեսրոպայ
14	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
15	ՇԱԲԱԹ	Սրբ. Տրդատայ Թագաւորին մերոյ
16	ԿԻՐԱԿԻ	Ե. կիրակի Հոգեգալստեան. Գիւտ [տփոյ Ս. Աստուածածնի
17	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	
18	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Սրբոցն Զաքարիայ Մարգարէին
19	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
20	ՀԻՆԳՇԲԹԻ	Սրբոցն Եղիսէի Մարգարէին
21	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
22	ՇԱԲԱԹ	Սրբոց երկոտասան Առաքելոց Քրիս- [տոսի
23	ԿԻՐԱԿԻ	Զ. կիրակի Հոգեգալստեան. Բարեկեն- [դան Վարդավառի պահոց
24	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Ա. օր պահոց Վարդավառի
25	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Բ. » » »
26	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Գ. » » »
27	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Դ. » » »
28	ՈՒՐԲԱԹ	Ե. » »
29	ՇԱԲԱԹ	[illegible] կին
30	ԿԻՐԱԿԻ	Վարդավառ. Տօն Պայծառակերպութեան

ԳՐԱԴԱՐԱՆ Гос. библиотека ՀՍՍՌ-Арм. ССР им. А. Мясникяна

ՅՈՒԼԻՍ

1	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Բ. օր Վարդավառի (Յիշատակ Մեռելոց)
2	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Գ. օր Վարդավառի
3	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
4	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Սրբ. Եսայեայ Մարգարէին
5	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
6	ՇԱԲԱԹ	Սրբոյն Թադէոսի և Սանդխտոյ
7	ԿԻՐԱԿԻ	Բ. զկնի Վարդավառին
8	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Սրբոյն Կիպրիանոսի Եպիսկոպոսին
9	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	
10	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
11	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Սրբոց Նախահարցն
12	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
13	ՇԱԲԱԹ	Սրբոց Արիստակէսի. Վրթանէսի. [Յուսկան. Գրիգորիսի և Դանիէլի
14	ԿԻՐԱԿԻ	Գ. զկնի Վարդավառին
15	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Սրբոց Մակաբայեցւոյն
16	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Սրբոց երկոտասան Մարգարէիցն
17	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
18	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Սրբ. Սոփիայ և երեց Դստերացն [Պիստիսի
19	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
20	ՇԱԲԱԹ	Սրբոյն Պետրոսի Հայրապետին
21	ԿԻՐԱԿԻ	Դ. զկնի Վարդավառին
22	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Սրբոյն Անտոնի Ճգնաւորին
23	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Սրբոյն Թէոդոսի թագաւորին և [Մանկանցն Եփեսոսի
24	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
25	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Սրբ. Կիրակոսի և մօրն Յուղիտայի
26	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
27	ՇԱԲԱԹ	Սրբ. Աթանասի և Կիւրղի Հայրա- [պետացն
28	ԿԻՐԱԿԻ	Ե. զկնի Վարդավառին
29	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Վահանայ Գողթնացւոյն
30	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Տրիփոնի. Պարսամայ և Ոնոփ- [րիոսի Ճգնցն.
31	ՉՈՐԵՍՇԱԲԹԻ	Պահք

ՕԳՈՍՏՈՍ

1	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Եւգինեայ կուսին և հօրն Նորա [Փիլիպպոսի
2	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
3	ՇԱԲԱԹ	Գրիգորի Սրբազան Հայրապետին [Աստուածաբանի
4	ԿԻՐԱԿԻ	Զ. զկնի Վարդավառին
5	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Եւգինէոսի, Մակարիոսի եայլն.
6	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Սրբոցն Անդրէի զօրավարին և [Բանակի Նորին
7	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
8	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Սրբոցն Անդրիանոսի և կնոջ Նորա [Անատոլեայ
9	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
10	ՇԱԲԱԹ	Տօն Եփեսոսի Ս. Ժողովոյն 200 [Հայրապետացն
11	ԿԻՐԱԿԻ	Է. զկնի Վարդավառին Բարեկ. Ս. Աստուածածնի.
12	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Ա. օր պահոց Ս. Աստուածածնի
13	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Բ. » » »
14	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Գ. » » »
15	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Դ. » » »
16	ՈՒՐԲԱԹ	Ե. » » »
17	ՇԱԲԱԹ	Տօն Շողակաթին Սրբոյ Էջմիածնի
18	ԿԻՐԱԿԻ	Վերափոխումն Ս. Աստուածածնայ
19	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Բ. օր Վերափոխման (Յիշ. մեռելոց)
20	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Գ. » »
21	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Դ. » » պահք
22	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Ե. » »
23	ՈՒՐԲԱԹ	Զ. » » պահք
24	ՇԱԲԱԹ	Է. » »
25	ԿԻՐԱԿԻ	Ը. » »
26	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Թ. » » Ա. զկնի Ս. Աստ- [ուածածնայ
27	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Սրբոցն Յովակիմայ և Աննայի ծը- [նողաց Ս. Աստուածածնայ
28	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
29	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Սրբոցն Երեմիայ Մարգարէին
30	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
31	ՇԱԲԱԹ	Սրբ. առաքելոցն Թովմայի, Յա- [կոբայ և Շմաւոնի

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

1	ԿԻՐԱԿԻ	Գ. զկնի Ս. Աստուածնայ. Տօն [գիւտի գօտւոյ
2	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Սրբ. Ստեփաննոսի Ուլնեցւոյն
3	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Սրբոց Մարգարէից Եզեկէլի. Եզրի [և Զաքարիայի
4	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
5	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Սրբոցն Յովհաննու Կարապետին և [Յոբայ արդարին.
6	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
7	ՇԱԲԱԹ	Տօն Ս. Ժողովոյն Նիկիոյ 318 Հայ-[րապետացն
8	ԿԻՐԱԿԻ	Դ. Բարեկ. պահոց Ս. Խաչվերթցի [Տօն Ծննդեան Ս. Աստուածածնայ
9	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Ա. օր պահոց Ս. Խաչվերացի
10	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Բ. » » » »
11	ՉՈՐԵՔՇԱԲԺԻ	Գ. » » » »
12	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Դ. » » » »
13	ՈՒՐԲԱԹ	Ե. » » » »
14	ՇԱԲԱԹ	Զ. Տօն Ս. Եկեղեցւոյն Նաւակատին [Ս. Խաչի
15	ԿԻՐԱԿԻ	Խաչվերաց
16	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Բ. օր Խաչի (Յիշատակ Մեռելոց)
17	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Գ. » Տօն Եկեղեցւոյ
18	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Դ. » » »
19	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Ե. » » »
20	ՈՒՐԲԱԹ	Զ. » » Խաչի
21	ՇԱԲԱԹ	Է. » » »
22	ԿԻՐԱԿԻ	Բ. զկնի » բարեկ. Վարագայ խաչի
23	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Ա. օր պահոց Վարագայ Խաչի
24	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Բ. » » Սրբ. կուս. Շուշանայ
25	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Գ. » » Պահք
26	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Դ. » » Սրբոց Հայրապետաց [Բարսղոմայ
27	ՈՒՐԲԱԹ	Ե. օր պահոց պահք
28	ՇԱԲԱԹ	Սրբոյն Գէորգայ զօրավարին
29	ԿԻՐԱԿԻ	Տօն Վարագայ Սրբ. խաչի Գ. զկնի [Խաչին
30	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Սրբոյն Դաւթի

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

1	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Սրբոցն Եւստաքէոսի և կնոջ Նորա
2	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
3	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Սրբոց Իշխանացն Սահակայ և Հա-[մազասպայ
4	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
5	ՇԱԲԱԹ	Սրբոց 72 աշակերտացն Քրիստոսի
6	ԿԻՐԱԿԻ	Դ. զկնի Խաչի
7	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Սրբոյն Փոկասու Հայրապետին
8	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	
9	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
10	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	
11	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
12	ՇԱԲԱԹ	Սրբոց Թարգ. Վարդապետաց մերոց
13	ԿԻՐԱԿԻ	Ե. զկնի Խաչի
14	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	
15	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Սրբ. առաքելոցն Անանիայի. Մա-[տաթիայ և այլն
16	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
17	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	
18	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
19	ՇԱԲԱԹ	Սրբ. աւետարանչացն Մատթէոսի. Մարկոսի. Ղուկասու և Յովհաննու
20	ԿԻՐԱԿԻ	Զ. զկնի Խաչի
21	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Սրբոցն Ղունկիանոսի Հայրապետին
22	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	
23	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
24	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	
25	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
26	ՇԱԲԱԹ	
27	ԿԻՐԱԿԻ	Է. զկնի Խաչին. Գիւտ խաչ
28	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	
29	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	
30	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
31	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Սրբ. Յովհաննու Ոսկեբերան Հյրպետ.

ՆՈՅԵՄԲԵՐ

1	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
2	ՇԱԲԱԹ	Տօն ամենայն Սրբոց
3	ԿԻՐԱԿԻ	Ը. զկնի Խաչին
4	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Սրբ. Ստեփաննոսի Հռովմայ Հայրապետին
5	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Սրբ. Ակեփսիմեայ Եպիսկոպոսին
6	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
7	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Սրբ. Հայրապետին Մետրոփանոսի
8	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
9	ՇԱԲԱԹ	Սրբոցն Հրեշտակապետացն Գաբրիէլի և Միքայէլի
10	ԿԻՐԱԿԻ	Թ. զկնի խաչին
11	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Սրբոյն Մելիտոսի Անտիոքայ հայրապետին
12	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Սրբոյն Դեմետրիոս վկային
13	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	պահք
14	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Սրբոյն Սամսոնայ
15	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
16	ՇԱԲԱԹ	Սրբոց Առաքելոցն Անդրէի և Փիլիպպոսի
17	ԿԻՐԱԿԻ	Ժ. զկնի խաչի Բարեկենդան պահոց յիսնակի
18	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Ա. օր պահոց յիսնակի
19	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Բ. » » »
20	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Գ. » » »
21	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Դ. » Ընծայումն Ս. Աստուածածնայ
22	ՈՒՐԲԱԹ	Ե. օր պահոց յիսնակի
23	ՇԱԲԱԹ	Սրբոցն Նիկողայոսի և Գրիգորի
24	ԿԻՐԱԿԻ	Ա. Յիսնակի
25	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Սրբոց կուսանացն Յուլիանիայ Վասիլիանայ
26	ԵՐԵՔՇԲԹԻ	Սրբ. Ղունկիանոսի Քահանային
27	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
28	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Սրբոցն Կղեմայ Հայրապետին և Բագարատայ Եպիս.
29	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
30	ՇԱԲԱԹ	Սրբ. Առաք. և Նախկին Լուսաւորչաց

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

1	ԿԻՐԱԿԻ	Բ. Յիսնակայ
2	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Սրբոցն Գենարիոսի Եպիսկոպոսին
3	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Մինասայ, Երմոգինեայ
4	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
5	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Հարց Եգիպտացւոց Պօղոսի
6	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
7	ՇԱԲԱԹ	Սրբոցն Նիկողայոսի Զմիւռնացւոց
8	ԿԻՐԱԿԻ	Բարեկենդան Ս. Յակոբայ պահոց
9	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Պահք Տօն Յղութեան Ս. Աստուածածնայ
10	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Սրբոցն Կուանելիոս հայրապետին
11	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
12	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Սրբոցն Օքսէնտիոսի
13	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
14	ՇԱԲԱԹ	Սրբոցն Յակոբայ Մծբնայ Հայրապետին
15	ԿԻՐԱԿԻ	Դ. զկնի Յիսնակաց
16	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Սրբ. Հյրպետ. Իգնատիոսի և Ադդէի
17	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Սրբոց Թէոպոմպայ Եպիսկոպոսին
18	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
19	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Սրբոց կուս. Ինդոսի և Դոմնայի
20	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
21	ՇԱԲԱԹ	Սրբ. Աբգարու Նախավկայի
22	ԿԻՐԱԿԻ	Ե. զկնի Յիսնակաց
23	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Սրբ. Դաւթայ Մարգարէին
24	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Սրբ. Ստեփաննոսի Նախավկայի
25	ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	Պահք
26	ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	Սրբ. Առաք. Պետրոսի և Պօղոսի
27	ՈՒՐԲԱԹ	Պահք
28	ՇԱԲԱԹ	Սրբ. Որդւոյ որոտման Յակոբայ արդար առաքելոցն
29	ԿԻՐԱԿԻ	Զ. զկնի Յիսնակի Բարեկենդան պահոց Ս. Ծննդեան Տեառն մերոյ Յի. Քի.
30	ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	Ա. օր պահոց Ս. Ծննդեան
31	ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	Բ. » » »

Մեր ականաւոր դէմքերէն

ՏՔԹ. Ա. ԱԼԹՈՒՆԵԱՆ

Իր Ամերիկա Այցելութեան առթիւ

Ներկայ տարւոյն Յունիսին տեղի ունեցաւ Ամերիկեան Վիրաբուժական Ընկերակցութեան մէկ համաժողովը, ուր ներ-

կայ գտնուելու հրաւիրուած էր նաև Հալէպահայութեան ամենէն կարկառուն դէմքերէն մին՝ Բժշկապետ Տքթ. Ալթունեան։ Համաժողովին ներկայ եղած են Ամերիկացի և օտար երկիրներու ներկայացուցիչ 200է աւելի առաջնակարգ վիրաբոյժներ։ Եզական ընդունելութեան կ'արժանայ մեծանուն Տոքթէորին բժշկական 54 տարուան փորձառութեան համարատուութիւնը, որուն չ'արժանանար ուրիշ ոչ մէկ ազգի ներկայացուցիչ։

Ալեոր բժիշկը, անգամ մըն ալ կուգայ Հայութեան անունը փառաւորել հանուր աշխարհի։

Ամէնուն Նոր Տարեցոյցը-ին մէջ գնելով այս մեծ հայուն նկարը, կ'ուզենք մասնակից ըլլալ Հայ Մամուլին կողմէ Յարգելի Տոքթէորին ուղղուած յարգանքին ու հիացումին:

Խմբ.

ԵՂԻԱ Յ. ՏՕԼՊԱՔԵԱՆ

ԱՄԷՆՈՒՆ ՆՈՐ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

ՄԱՍՆ Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

Հայ Միտքը Երէկ եւ Այսօր

ՅՕՒՇԵՐ
ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐ
ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ
ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ
ԳՐԱԿԱՆ ՊԱՏԱՌԻԿՆԵՐ

ԸՆԹԵՐՑԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Գիրքերու դարուն մէջ կը գտնուինք։ Քսաներորդ դարը, կարելի է կոչել, գիրքերու դարը, որովհետև մամուլը անդադար գիրք կ'արտադրէ։ Ներկայիս աշխարհիս գիրքերուն թիւը գրեթէ անհաշուելի եղած է։ Թէ քանակով, թէ որակով բազմաթիւ հեղինակութիւններու տարուէ տարի լոյս ընծայուելուն ականջալուր կ'ըլլանք։

Փորձառու և հմուտ մտաւորականը օժտուած իմացական և հոգեկան բարձր կարողութիւններով, տիրացած մաքուր ու ժողովրդական լեզուի, իր ճոխ և խտացեալ գաղափարները, սրտաբուղխ պատգամները, բարձրագոյն զգացումները և խորհուրդ ու յորդորները ամփոփելով հազարաւոր հատորներ լոյս կ'ընծայէ։

Գիրքը հեղինակին ձայնին ոչ միայն բազմապատկութիւնն է այլ նաև առաւելագոյն կերպով օգտագործումը, պահպանումը և անմահացումը։

Գիրքի մը արժէքը հեղինակին անձնաւորութենէն կախուած է, և անոր օգտակարութիւնը ընթերցողին վրայ ձգած շինիչ ազդեցութեանը մէջ կը կայանայ։

Ազնուագոյն նկարագրի և բարձր իտէալի տէր անհատներ, համամարդկային բարոյութեան ոգիէն մղուած, լաւագոյն երկեր կ'արտադրեն։ Ընթերցասէրը, բազմաթիւ հեղինակներու հետ կը տեսնուի, կը խորհրդակցի։

Գիրքերու մէջէն, հեղինակը իր մտքովն ու հոգիովը մտնելով ընթերցասէրին կեանքը կը շինէ։ Լուրջ կարդացողը գիրքին թէ բովանդակութեան վերահասու կ'ըլլայ և թէ հեղինակին անհատականութեան, որմէ աւելի բարձր ու վեր չի կրնար ըլլալ երկը։

«Գիրքը, ըսած է Հիլլս, հարթաչափեր են որոնք ոչ թէ

մեծերը կը պզտիկցնեն, այլ ընդհակառակը փոքրերը կը մեծցնեն»։

Իւրաքանչիւր անհատ իր ճիւղին մէջ յառաջդիմելու և բարձրանալու համար անհրաժեշտ է որ մասնաւոր գիրքերու մէջ խորասուզուի։

Պէյքըն կ'ըսէ. «Գիրքերը շոգենաւերու նման ժամանակի ովկիանոսի մէջէն նաւարկելով, հեռաւոր վայրերէ հարուստ արտադրութիւններ կը բերեն մեզի»։ Անվիճելի իրականութիւններ են թէ գիրքերը այլազան պարգևներ կը բերեն մեզի, անոնք մեր առջև կը բանան կեանքի ընդարձակ ասպարէզը։ Անոնք անցեալը ներկային և ներկան ապագային կը շղթայեն, գեղեցկութիւններ կ'ստեղծեն, ճշմարտութիւններ կը տարածեն և լոյսեր կը սփռեն...

Անծանօթ իմաստասէր մը ըսած է՝ «Թէ չկայ գիրք մ'որ օգուտ մը չունենայ, սակայն այդ օգուտը տեսնելու համար գիտողին՝ ուսումնասիրողին միտքը սահմանափակուելու չէ»։

Իսկապէս գիրքերը մեր ոչ միայն դաստիարակ ուսուցիչներըն են այլ նաև մտերիմ բարեկամները։

Անոնք մեր երեւակայութիւնը կը սրեն, վեհ սկզբունքներ կ'ուսուցանեն, տեսիլքներ կը պարգևեն, խորհուրդներ կուտան և խորհրդածութեան կ'առաջնորդեն։ Հանճարներու խոհուն ստեղծագործութիւնները և մեծ մտքերու գլուխ գործոց երկերը ընթերցողին ոչ միայն լեզուն այլ նաև մտքի պաշարը կը ճոխացնեն։

Գիրքերը՝ դարերու քաղաքակրթութիւնը ցոլացնող կենդանի և մնայուն հայելիներն են։

Մօպան հողը արդասաբեր կ'ըլլայ վարուցանով իսկ միտքը ընթերցանութեամբ։ Արդ՝ եթէ կը փափաքիս ըլլալ մտքի մշակ, հերկէ դուն քու միտքդ։ Թող անոր բարեբեր դաշտերուն վրայ ծլին ու ծաղկին քրիստոնէական բազմատեսակ առաքինութիւններ, ազգային բարեմասնութիւններ և համամարդկային ծառայութիւններ։ Ինքնաշխատութեամբ և յարատև ընթերցանութեամբ զարգացուր ինքզինքդ որ մը հա-

սունգած միտքէդ ու փորձառու գրչէդ ինքնաբերաբար հոսող ու յորդող խոհուն գաղափարներդ առաջնորդի վեհ դերը պիտի կատարեն։ Ընթերցասիրութիւնը կը բարձրացնէ և կ'ազնուացնէ այն անհատն ու ազգը որ կը ձգտի զարգացման և անդուլ ջանք կը թափէ յառաջդիմութեան ու մշակոյթի համար։

Նկատելով « որ մարդն ունի մարմին ու հոգի, չի կրնար ապրիլ լոկ հացիւ՝ իբր անբան, այլև բանիւ՝ իբր մարդ, ուստի մտաւոր զարգացումն է այն անգին գոհարը որ պարտի զարդարել իր կեանքը, և թէ՝ գրականութիւնը կը դարբնէ իր հոգին, կը դարձնէ հաղորդակից հին ու նոր դարերը, հին ու նոր մտքերը՝ տալով ուղղութիւն սերունդներուն և՝ ազգերուն„ ։

Ընթերցասիրութեան արժէքն ու արդիւնքը խորապէս զգացող և լիովին վայելող մեծ միտք մը՝ Ֆրէնսիզ Պէյքըն, ըսած է.

«Ուսմունքը կարելի է օգտագործել իբրև հաճոյք՝ միայնութեան մէջ, իբրև զարդ՝ խօսակցութեան պահուն, և իբրև ոյժ կամ կարողութիւն՝ գործի մը գնահատութեան կամ գործադրութեան առթիւ։ Թէև փորձառու մարդիկ կարող են գործի մը մանրամասնութիւնները հատիկ հատիկ կշռել և զայն գլուխ հանել, բայց ուսեալ մարդոց միայն տրուած է ընդհանուր ծրագիրներ և խորհուրդներ յղանալ և գործ մը յաջողապէս վարել։

Ուսումը փորձառութեամբ կը կատարելագործուի, և իր կարգին կը կատարելագործէ մարդկային բնութիւնը, որովհետև բնատուր ձիրքեր և կարողութիւններ կը նմանին տունկերու, և անոնց պէս աճելու ուռճանալու համար ուսման միջոցով յարդարուելու, յօտուելու պէտք ունին։

Նենգամիտ մարդիկ՝ կը զատապարտեն ուսումը, պարզամիտները՝ կը հիանան անոր վրայ, և իմաստունները կը գործածեն զայն։ Ուսումը իր գործածութեան մեթոտը չի սորվեցներ. անիկա ուսումէն դուրս, անկէ վեր կը մնայ և դի-

տողութեամբ (օպզըրվէյշըն) միայն կարելի է ձեռք բերել, ապահովել։ Կարդա՛՝ ոչ թէ հակաճառելու, հերքելու, միամտօրէն հաւատալու կամ խօսքի ու խօսակցութեան առարկայ հայթայթելու մտքով, այլ նկատի առնելու, կշռելու և դատելու համար։ Գրքեր կան՝ զորս միայն համտեսելու է, ուրիշներ, զորս կլլելու է, պակաս թիւով ուրիշներ, զորս ծամելու և մարսելու է։ Այսինքն կարգ մը գրքեր՝ մասամբ կարդալու է, ուրիշներ թեթևօրէն կարդալու կամ աչքէ անցնելու է սոսկ. և սակաւաթիւ գրքեր ալ կան զորս ուշադրութեամբ, խղճմտօրէն և ծայրէ ծայր կարդալու է։

Ընթերցումը մարդս կը կատարելագործէ։ Պատմութիւնը իմաստութիւն կը սորվեցնէ, բանաստեղծութիւնը միտքը կը սրէ, թուաբանութիւնը կը մարզէ, բնական գիտութիւնը կը խորունկցնէ զայն, բարոյագիտութիւնը կշռաւոր կ'ընէ զայն, և տրամաբանութիւնն ու ճարտասանութիւնը վիճելու կարողութիւնը յառաջ կը մղեն։

«Ուսումը կ'ազդէ մարդուս վարմունքին»։ Ուսմամբ միայն կարելի է հարթել տրամադրութեան ճամբուն վրայ ցցուող բոլոր արգելքներն ու խոչընդոտները, ճիշդ ինչպէս որ մարմնին վերաբերեալ շատ մը հիւանդութիւններ կարելի է բուժել կամ մեղմացնել պատշաճ մարզանքներով։

Մեր ազգն ալ ունի բաւական հարուստ ու ճոխ գրականութիւն մը։ Պատմական Հայ Ազգին պատուական զաւակներն ալ իրենց ներքին իմացական ուժերուն համեմատութեամբ արտադրած են իրենց մտքի ու գրչի գլուխ գործոցները, որոնք անցեալի փառքը հիւսելով, ցեղին համար ձգած են թանկագին ժառանգութիւն և անսպառ գանձ։ Վկայ՝ Ոսկեդարը՝ Հինգերորդ դարուն, Հայաստանի մէջ, մեր գրականութիւնը Հայ մտաւորական ռահվիրաներու հոյլի մը ստեղծագործութիւններովը հասած է իր զենիթին, արժանացած՝ Ոսկեդար տիտղոսին։ Վկայ է նաև օտար հզօր մտաւորականներու խոր գնահատանքը։

Սրտի և մտքի բարձրագոյն առաքինութիւններով օժտ-

ուած կորովի առաջնորդներ, հմուտ գրիչներ, հոգեւոր Ս. Սահակէն մինչև Բաբկէն՝ իրենց բաժինները բերելով Հայ Գրականութեան ատրուշանը աւելի քան բոցավառած են...։

Բազմաթիւ մտաւորականներ, բանասէրներ, բանաստեղծներ և մատենագիրներ իրենց մտքէն բղխող ու հոգիէն ցոլացող ճաճանչներով փայլեցուցած են մեր գրականութիւնը։ Վենետիկեան հայր մը հայ գրականութեան շուրջ արդարացիօրէն գրած է թէ «Գիր և գրականութիւն եղան մարմնացումն հայութեան, ազգային կեանքը խտացաւ մագաղաթներու ծալքերուն մէջ, քարեր պիտի մաշին պարիսպներ կործանին... սակայն մեր նախնեաց մատենագրութիւնը պիտի մնայ կոթող մը անցեալ հայութեան, յոյս մը ապագայ սերնդեան, միջոց մը իրեն գոյութիւնը պաշտպանելու և ոյժ մը վերանորոգութեան և վերածնութեան»։

Խօսքը տանք գիրքերու բարեկամ Միլթոն Կիւրճեանի. «Մենք չենք գտներ բան մը որ այնքան մեր ըլլայ՝ որքան Գիր ու Գիրք։ Նոյն իսկ Թարգմանութեան մէջ որ հայ գրիչներու առաջին գրական աշխատանքը եղաւ, այնքան փառալից և հոյակապ է այդ դրոշմը։

Գիր ու Գիրք միայն շօշափելի ու զգալի ձեւեր և երեւոյթներ չեն, այլ անոնց մէջ խօսուն է ամբողջ ցեղը, իր մտքի և ընդունակութեանց պտուղը»։

Ժամանակակից հայ մտքի տիտաններու ստեղծագործութիւնը, հակառակ ամէն կարգի դժուարութեանց և դրկանքներու չէ դադրած նորանոր երկեր լոյս ընծայելէ...։ Անոնք լուրջ գիրքեր՝ պատկերալից ու գեղեցիկ, օգտակար ուղղութիւններ, շինիչ և հրահանգիչ, բանասիրական աշխատասիրութիւններ՝ ինքնատիպ և դասական, որոնք ժրաջան հայ հեղինակներու անյաղթ հաւատքին ու անխոնջ աշխատանքին հասունցած պտուղներն են։

Հայուն համար ընդհանրապէս գիրքն աւելի դժբախտաբար ընթերցասիրութեան ոգին ու վայրը կը պակսին։ Մեր ազգային աւագ պարտականութիւնն է, լուրջ ջանք և կազ-

մակերպեալ աշխատանք թափելով, ժողովուրդին ու մանաւանդ նոր սերունդին հոգւոյն խորը վառ պահել տոհմային մշակոյթի կայծն ու կրակը։ Այսօր միակ ճամբան ջերմ հետաքրքրութիւն արթնցնելով՝ մէկ կողմէն ընթերցասիրութեան ոգին հրահրելն է, իսկ միւս կողմէն ճոխ գրադարանով հասարակաց ընթերցարանը պատրաստելը։

Այս կէտը Հայաստանի Կոչնակ խմբագրականով մը շեշտելով մտաւորականներու ուշադրութեան յանձնեց հետեւեալ կերպով.— «Երբ Ամերիկեան թաղային գրադարան մը այցելէք, կը տեսնէք թէ ամէնքն ալ ինչքան ճոխ մանկական ու պատանեկան բաժիններ ունին։ Տղաք ու աղջիկներ, խումբ խումբ կուգան կը տանին զանոնք, լափելով կը կարդան ու ետ կը բերեն միշտ նորեր առնելու համար։ Այդ գիրքերը մեծ մասամբ վառ ու գունագեղ պատկերներու վէպեր, բարոյացուցիչ պատմութիւններ, և դեռատիներուն համար զբօսալի, անոնց սիրտն ու միտքը յանկուցանող շինիչ գրուածքներ են։

Պէտք է ըսել, որ այդ կարգի տոհմիկ ու գրաւիչ նիւթեր մենք ալ շատ ունինք, բայց պատանեկան գրականութիւնը կը պակսի։... Հինէն ու նորէն անոնց յարմարող ու շահեկան շատ բան կարելի է գտնել, բայց պէտք է որ ձեռնհաս ընտրութեամբ կարգաւորուին ու ձեւի մէջ դրուին։ Ահա լուրջ և կարեւոր խնդիր մը ոչ միայն Ամերիկայի այլ բոլոր գաղութներու համար»։* Սերունդէ սերունդ, հետզհետէ ապազգայնացող գաղութները փրկելու համար անհրաժեշտ է մշակել հայ ժողովուրդը։ Այսօր սփիւռքի բովանդակ հայութիւնը առաւել կամ նուազ չափով անխուսափելի վտանգի մը առջև կը գտնուի, ենթակայ ճերմակ ջարդի, այլասերումի և ձուլումի ահաւոր վտանգին։

Ազգին պատմութիւնը այսօր ալ ինքզինքը կը կրկնէ նոյնութեամբ։ Սահակ - Մեսրոպեան շրջանին հայերու քաղա

*«Հայաստանի Կոչնակ 1938 էջ 580

քանի ինքնուրոյն անկախութեան ազգային շէնքը տապալուած էր ու ենթակայ՝ Սասանեան ռազմասէր կայսրութեան, Հայաստան բաժնուած էր Արեւելեան եւ Արեւմտեան մասերու, Քրիստոնէական կրօնի հասկացողութիւնը ակարացած էր ամէնէն թեթեւ հարուածին իսկ չդիմանալու աստիճան, ժողովուրդը չէր կրնար հասկնալ Ս. Գիրքը, որովհետեւ այլացեղ կրօնականներու, ասորի եւ յոյն քահանաներու յանձնուած էր անոր սպասարկութիւնը, գիր եւ ժողովրդական գրականութիւն չկար բովանդակ Հայաստանի մէջ եւ հայ «քաղցրահնչիւն» բարբառը այլասերելով կորսուելու դատապարտուած էր. Վերջապէս, ձախաւեր պայմաններ դառնադառն պարագաներ ամբողջ Հայ Ազգը հասցուցած էին կորստեան քստմնելի աղէտին, անխուսափելի ահաւոր վտանգին. Այսօր շատ աւելի ծանր, աւելի երկիւղալի կացութեան մը մէջ է գաղութահայութիւնը քան որ էր վերոյիշեալ շրջանին մէջ ապրող հայութիւնը:

Եթէ կը փափաքինք Սփիւռքի հայութեան ճերմակ ջարդը կասեցնել, այսինքն կլանող ձուլումը յամեցնել, հարկ է որ զարկ տանք տոհմային մշակոյթին, քանզի ազգապահպանումը առաւելապէս կախուած է մեր մայրենի լեզուն եւ ազգային գրականութիւնը գործածելէն: Կենդանի՝ խօսուն բարբառ, լեզուն է որ ազգային սնունդ կը ջամբէ նոր սերունդին եւ կը կապէ զայն ցեղին անցեալի գրական գանձերուն եւ արժէքներուն հետ.

Մեր զաւակները ազգային լեզուին սիրովը տոգորելու ենք. անոնք պատանի հասակէն լսելու եւ կարդալու են մեր ոսկեդարու ճոխ մշակոյթին շուրջ գրուածները, որպէսզի երիտասարդութեան շրջանին ինքնաբերաբար հետաքրքրուին եւ ըմբռնեն ազգային գրականութեան իսկական արժէքը.

Հարուստ լեզուի տէր ազգ մը ծնունդ կու տայ ճոխ գրականութեան մը եւ ատոնք - լեզուն եւ գրականութիւնը - ազգը ազնուագոյն վերելքներու տանող եւ անոր մշակոյթին թռիչք տուող երկու թեւերն են: Տանք այդ թեւերը նորահաս

սերունդին.

Մեր գիրը, լեզուն, դպրութիւնը, բեմն ու մամուլը, եկեղեցին եւ դպրոցը ո՛չ թէ անուանական հաստատութիւններ են այլ ազգը ճերմակ ջարդէ պաշտպանելու համար անխորտակելի բերդեր, եւ ձուլումի վտանգէն զերծ պահելու համար եզական միջոցներ: Ուրիշ խօսքով՝ մշակոյթը մեզի պիտի տայ ներքին ոյժ՝ տոկալու, ազգային ոգի՝ դիմանալու եւ անսպառ պաշար՝ շարունակելու մեր ազգային գոյութիւնը.

Երբ մարդուն ներքին աշխարհին մէջ սիրտը, միտքը եւ հոգին ներդաշնակօրէն կը գործակցին, այն ատեն անհատը կեանքի կատարելութեանց ուղիէն կ'ընթանայ.

Դժբախտաբար աշխարհի չորս կողմը ցրուած հայ ժողովուրդը իր այս ներկայ անբաղձալի վիճակէն ցանկալի մակարդակին բարձրացնելով փրկելու համար անձնուէր, անկեղծ եւ հեռատես առաջնորդներու պէտք կայ. Մենք, այս շրջանին քան երբեք, հաւաքաբար կը կարօտինք ազգին շահը ամէն բանէ վեր նկատող, ամէն բանէ գերադասող անկողմնակալ, անկեղծ եւ ճշմարիտ ազգայիններու: Հոգեւոր եւ բարոյական բարձրութեանց այդ ազգաշէն վերելքները ո՛րքան բարձրանանք, ա՛յնքան աւելի ծառայած կ'ըլլանք մեր ժողովուրդին:

Եթէ մեր եկեղեցիներն ու վարժարանները, բեմերն ու մամուլները եւ մեր բարեգործական ու քաղաքական բոլոր կազմակերպութիւնները հաւաքաբար հրապարակ իջնելով ուզեն պայքարիլ սպիտակ ջարդին դէմ, պէտք է որ նախ սորվին ազգային բարձրագոյն շահը ամէն բանէ վեր նկատելու անհրաժեշտ քաղաքականութիւնը: Ի գին ամէն զոհողութեանց, պէտք է որ համագործակցութեան ոգին արծարծենք:

Հայ ազգին բոլոր հաստատութիւնները - յարանուանութիւններ, քաղաքական կուսակցութիւններ, մշակութային կազմակերպութիւններ - իրարու հետ գաղափարական գետնի վրայ տարակարծութիւններ ունենալով հանդերձ, ազգային

բարձրագոյն շահը միշտ ամէն բանի գերադասելով կրնան գործակցիլ, որովհետեւ ոեւէ արիւնոտ շրջանէ աւելի, այսօր պէտք կայ համերաշխ ու խաղաղ համագործակցութեան, ինքնամփոփ, լուրջ և կազմակերպեալ աշխատանքի նուիրուած՝ Սփիւռքի հայոց ազգամշակման ու պահպանման կարեւոր գործին։

Արդ՝ փրկութեան միակ ելքը համաճարակին դէմ, տոհմային, ինքնուրոյն, համահայկական և համազգային մշակոյթն է։ Իրարմէ կրնանք տարբերիլ, կրթութեամբ, գաղափարով, միջավայրով և զանազան կերպերով...։ Սակայն ժողովուրդը մեր ուրոյն մշակոյթով թրծելու նպատակաւ կրնանք գործակցիլ. հասարակաց ճամբայ մըն ալ ունինք. այն է ընթերցանութեան փափաքը արծարծել և ընթերցասիրութիւնը տարածել։

Ընթերցումին սէրը ոչ թէ մասնաւորներու յատուկ է այլ ընդհանուրին կը պատկանի։ Ընթերցասիրութեամբ է որ պիտի կրնանք բարձրանալ ու բարձրացնել, բաղձալի ու կարելի մակարդակին հասցնել մեր ազգը։

Հաճոյքով և խոր շահագրգռութեամբ կարդալու վարժ ու սովոր անձը առաւելապէս կ'օգտուի գիրքերէն։ Խօսքը տանք քաջահմուտ առաջնորդ Վեր. Ս. Պետիկեանի. «Տգէտ ըլլալը յանցանք չէ տգէտ մնալը յանցանք է։ Կան մարդիկ որ ոչ միայն չեն գիտեր հապա նաև չեն ուզեր սորվիլ։ Սորվելու համար պէտք է որ մարդ գիտնայ թէ չի գիտեր. բայց իր տգիտութիւնը գիտութիւն համարելով իր միտքին ու հոգւոյն բոլոր դռները գոց պահել կը նշանակէ խլուրդի մը նման թաղուիլ պահուիլ մութ խոռոչի մը մէջ երբ արեւը իր զենիթին վրայ է։ Լուսաւորուելու համար պէտք է որ ոչ միայն լոյս ըլլայ հապա նաև՝ բաց պատուհաններ և դռներ։

Երբ տգէտ կը մնանք պատճառը այն չէ որ լոյս չկայ հապա որ մեր մտաց և հոգւոյն դռները գոց են»։ Հարկ է մարզել միտքերը՝ կարդալով, և լուսաւորել հոգիները՝ ուսումնասիրելով և մշակել ժողովուրդը անոր անհատները և առաւելապէս երիտասարդութիւնը ընթերցասիրութեան մղելով...։

Գիրքերու առատութեան մէջ կարդալու արժանի և օգտակար լաւագոյն գիրքերը կարենալ ընտրելը և ապա ուսումնասիրելը գովելի առաքինութիւն մըն է։ Նպատակաւոր ուսումնասիրութիւնը ընթերցողին մտքին ու հոգւոյն զարկ տալով մշակութեան մակարդակը կը բարձրացնէ։ Անխոնջ ընթերցասիրութեամբ պիտի ընդլայնենք մեր մտքի հորիզոնը ու պիտի կազմենք մեր միջավայրը... հոգեկան այն մթնոլորտը, որուն մէջ պիտի շնչենք և ապրինք։

Դաստիարակութիւն, կրօնք և մշակութիւն բռնութեամբ չեն կրնար տարածուիլ. որովհետեւ մարդկային միտքը խիղճը ու սիրտը չեն կրնար իւրացնել ինչ որ բռնի ուժով կը պարտադրուի, ասոնք ներքին հոգեկան խնդիրներ են և ձեռք կը ձգուին ինքնաբուխ փափաքով և ժրաջան աշխատանքով։

Ժիր մեղուն իր քաղցր մեղրը կը պատրաստէ բուրումնաւէտ՝ գունագեղ ծաղիկներու նեկտարէն. Նոյնպէս ընթերցասէրը իր հոգեկան բջիջները պիտի լիցնէ ընտրուած գիրքերու բարձրագոյն և ազնուագոյն գաղափարները իւրացնելով...։ Ուրեմն որքա՜ն աւելի զգուշաւոր և բծախնդիր ըլլալու ենք մեր ներքին կեանքի գաղափարական ատաղձի ընտրութեան համար։

«Տղոց իտէալները շատ աւելի կը կազմուին անոնց կամաւոր ընթերցումներուն միջոցաւ քան իրենց համար մասնաւորապէս նշանակուած դասերու սերտողութեամբ։ Անոնք կը փնտռեն այնպիսի գիրքեր, որոնք վառ արկածախնդրութեամբ համեմուած ըլլան, վտանգաւոր ըլլալու աստիճան անբարոյական արարքներ ներկայացնող. որովհետեւ տղաք կը սիրեն յուզումնալից կեանքը։ Բարիքի մեծամեծ կարելիութիւններ կան իմաստուն առաջնորդութեամբ կատարուած օգտակար պատմութիւններու ընտրութեան մէջ, որոնք միեւնոյն ատեն միայն կրնան տղուն այս անյագ հետաքրքրութիւնը գոհա-

ցնել։ Հանրային գրադարաններ սովորաբար կ'ուզեն գործակցիլ դպրոցներու և եկեղեցիներու՝ լաւագոյն գրականութիւնը հայթայթելու և ընթերցողներուն օգտակար ուղղութիւն տալու համար։

«Նորահաս միտքը արթնցած պատանիին ձեռքը պէտք է տրուին այնպիսի գրքեր որ կարենան անոր մտքի շփոթութիւնները հարթել, լուսաւոր խորհուրդներ ներշնչել, և ակնոցներու նման կրնան տեսիլներ տալ անոր որ թէ հեռուները տեսնէ, թէ մօտիկ եղածներուն իմաստը ըմբռնէ»։

«Անոնց դեռափթիթ ու վարդագոյն լանջքին և կակուղ գիտակցութեանը մէջ դնել արքատիպար Արիմեաններու, Դուրեաններու, Ճէճիզեաններու և Պեշիկեաններու մաքրավճիտ հոգիին բիւրեղը՝ Վարուժաններու, Զարդարեաններու, Զօպանեաններու և Ահարոնեաններու խանդավառ հայրենասիրութիւնն ու ստեղծագործ ուժին կորովը...»։

Այլազան գաղափարներու յորդառատ գետակներու մօտ ենք։ Պէտք է խոհականութեամբ շարժիլ և գիրքերու ովկիանոսէն օգտուելու համար իմաստութեամբ ընտրութիւն ընել։ Քանզի հրահանգիչ և օգտակար գիրքերու բոլորը կարդալու համար մարդուն կեանքը շատ կարճ է. նոյն իսկ գրական ու շինիչ լաւագոյնները կարդալու ժամանակ գտնել շատ դժուար է։ Հաշուուած է որ տպագրութեան գիւտէն ասդին, ամբողջ աշխարհի մէջ երեսուն միլիոնէ աւելի գիրքեր տպուած են։ Տարուէ տարի շուրջ երկու հարիւր հազար գիրքեր կը տպուին զանազան նիւթերով։ Հապա օրաթերթերը պարբերաթերթերը անթիւ անհամար են։

Նոյնպէս հաշուուած է թէ՝ Հոմերոս քսան տարեկանին սկսած ըլլար աշխարհիս գրականութիւնը կարդալ մինչև հիմա մէկ երրորդն անգամ չպիտի կրնար լմնցնել։ Եթէ Պղատոն իր գրասեղանը Ողիմպոսի աստուածներուն քով փոխադրել տալով, առանց խանգարուելու, հոն յարատեւօրէն կարդար ցարդ հազիւ Ամերիկայի գիւտը պիտի հասնէր։ Փարիզի ազ-

գային գրադարանը, որ շուրջ չորս միլիոն հատորներ ունի, աշխարհի մեծագոյնն է իր տեսակին մէջ. բացի կիրակիներէ ամէն օր գիրք մը լրացնելու պայմանաւ մարդ մը նուազագոյն տասը հազար տարի անդադար կարդալով միմիայն յիշեալին պատրաստ գիրքերը պիտի կրնայ լմնցնել։

Արդ՝ կրթիչ և ազնուացուցիչ գիրքերը ընտրելու համար գործածէ խիստ միջոցներ։ Անձնական գիրքերուդ քանակէն աւելի որակին հոգ տար։

Քանի որ քիչ է ժամանակդ կարդալու ընտրէ լաւագոյն գիրքը ամիսէ ամիս. գնէ զայն որպէսզի թէ հայ հեղինակը քաջալերես և թէ գրադարանդ ճոխացնելով ընտանեօք օգտուիս։ Ընտիր և հազուագիւտ գիրքը այն է որ ընթերցողը ազնուագոյն վերելքներու կը բարձրացնէ, միտքը կը մարզէ, սիրտը կը մեծցնէ և հոգին կը ներշնչէ։ Այսպիսի գիրքերը կարդացող մարդը թէ աստիճանաբար կը մեծնայ, կը զարգանայ և թէ ալ իր միջավայրին ու ազգին համար այլազան օրհնութեանց պատճառ կը դառնայ։

Ո՛վ ընթերցասէր, գիրքերէն առաւելապէս օգտուելու նպատակաւ երբ ժամանակդ և ոյժդ կը տրամադրես իմաստասէրին հետևեալ յորդորը ի մտի ունեցի՛ր.—

«Շատեր կը կարդան գրքի մը էջերուն վրայէն սահելով, առանց խորհելու իրենց կարդացածին վրայ։

Եթէ կարդալուն նպատակը գիտութիւն ստանալն է պէտք է մտքերնիս այնպէս մը կեդրոնացնենք գրքին նիւթին վրայ որ կարող ըլլանք կերակուրի պէս ներս առնել, մարսել զայն ու անոր խորհուրդի հիւթերը քաշել մեր կեանքին մէջ։ Նկարի մը գեղեցկութիւնը չես կրնար տեսնել միայն հարեւանցի մը անոր վրայ նայելով, պէտք է աչքերդ և խորհուրդներդ կատարելապէս կեդրոնացնես նկարին վրայ, մինչև որ կարող ըլլաս տեսնել անոր գիծերուն և գոյներուն ետեւը ծածկըւած գեղեցկութիւնը։ Նոյնպէս ալ մտքի կեդրոնացում անհրաժեշտ է գիրք կամ յօդուած կարդալու ատեն, որպէսզի

մարդ կարենայ թափանցել իմաստին, խորհուրդին. հեղինակին մտքին»:

Ուրեմն մշակենք ընթերցասիրութեան ոգին մատաղ սերունդին մէջ. հայթայթենք ընտիր գիրքեր՝ կազմակերպենք գրադարաններ յարմարագոյն կեդրոններու մէջ և ընծայենք դիւրութիւններ՝ կանգնելով ընթերցասրահներ: Այս կերպով կը հաւատանք թէ նորահաս սերունդը ազնուագոյն կեանքի երջանկութեան ուղին պիտի գտնէ. ու այդ կերպով ոչ միայն անձին ու ազգին այլ նաև միջավայրին ու մարդկութեան օգտակար կը հանդիսանայ:

Հարկ է ըսել որ խոստումնալից երկսեռ երիտասարդութիւնը պիտի ներշնչուի, կոկիկ ընթերցասրահին մէջ, հայ տաղանդներու լոյս ընծայած գիրքերու գանձարանին մօտ, տեսնելով Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի նման ռահվիրաներու մեծադիր նկարները:

Այսպիսի գրադարան – ընթերցարան մը ոչ միայն հայ կը պահէ նոր սերունդը այլ և նորանոր տեսիլքներու և ազգային ծառայութեանց կ'առաջնորդէ: Հոն հաւաքուող երկսեռ պատանիները գաղափարներու ազատ փոխանակութեամբ, վիճաբանութեան նիւթ կրնան ընել հին և նոր հայ գրականութիւնը, հայ եկեղեցական և ազգային պատմութիւնը, արուեստը, և մասնաւոր դէպքերն ու դէմքերը։

Ան որ կը փափաքի զարգանալ, մեծնալ և յառաջդիմել, պայման է որ կեանքի ընթացքին ուսանող մը ըլլայ. մեղուն անդադար կ'աշխատի. բայց աշխատանքին արդիւնքը այլոց համար է:

Ցարատեւ կարդայ. կեանքդ բարոյական և իմացական ոյժերով ճոխացուր. սակայն գիտցիր թէ ընթերցասիրութիւնը ոչ թէ վախճան այլ յաւէտ մեծ նպատակի մը սկիզբն է: Մեր գիտակցութեամբ կարդալով նկարագիրդ պիտի ազնուանայ, հոգիդ պիտի բարձրանայ, մտաւոր պաշարդ պիտի աւելնայ մէկ խօսքով անձնաւորու-

…նդ պիտի չինուի: Սակայն այս ամէնը տակաւին մեծա…ն նպատակին նախապատրաստութիւնն է…: Տիպար …ընթերցասէրը, կեանքի ընթացքին ստացածէն աւելին կը վե…դարձնէ աշխարհին. Ան իր կարդացած և սորված յաւիտե…կան ճշմարտութիւնները առօրեայ կեանքի մէջ կիրարկելու …ք կը թափէ յօգուտ ազգին և համայն մարդկութեան բա…ութեան ու բարձրացման, որովհետև, աշխարհի բովանդակ …րդկութիւնը մշակոյթի մեծագոյն ընտանիքն է և ծառա…թեան ընդարձակ դաշտն է։

Արդ, Աստուածային ընտանիքին ժիր ընթերցասէր, ա…քինի և տիպար ծառայող անդամը եղիր դուն։

ԳԻՐՔԸ ԵՒ ԱՆՈՐ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄԸ

Գիրքերու առատութեան մէջ կայ Գիրք մը որ ունի եզա…ն դիրք իբրև լաւագոյն և անսպառ աղբիւր հոգեւոր և բա…յական ոյժի. Կ'արժէ որ անոր շուրջ առանձինն խօսինք. …րդուն կեանքին երջանկութիւնը առաւելապէս անոր ընթեր…ւմէն կախուած է. Ան 3500 տարիներէ ի վեր գործածուող …ն մատենադարան մըն է և սակայն ոչ միայն չէ հնցած …լ նաև ամէն դասակարգի և դարու համար թարմ և օգտա…ւտ պատգամներ ունի. Գիրքեր կան որոնք անգամ մը կար…ացուելէ յետոյ մէկ կողմ կը նետուին և քանի մը տարի վերջ … հիննան. այս մէկը որչափ որ կարդաս, աղօթքով ու եր…կիւղածութեամբ, ամէն օր նոր ոյժ, նոր սնունդ և նոր ճըշ…րտութիւն մը կը համակէ սիրտդ և հոգիդ անհուն բերկ…նքով կը հրճուի. Գիրքերու գերազանցագոյնին անունը, որ …ր մայրենի լեզուին բովանդակ քաղցրութիւնը իր մէջ կը …րէ, մեծասքանչին սեփական փառքն է. Եւ այդ փառքը …նք կը պարտինք երջանկայիշատակ Թարգմանչաց լուսա…իւռ հոյլին, որոնց առաջնորդներն էին Սահակ և Մեսրոպ: …նթերցողը անշուշտ հասկցաւ թէ ինչ է քրիստոնէութեան …անձարանին անունը։

Աստուածաշունչը՝ ինքնին 66 գիրքեր ունեցող փոքրիկ և սակայն ճոխ մատենադարան մըն է: Ան կը բաղկանայ երկու գլխաւոր մասերէ. Հին Կտակարանը՝ որ ունի 39 գիրքեր և Նոր - Կտակարանը՝ 27 գիրքեր: Հինը տարիքով աւելի մեծ և ծաւալով աւելի խոշոր է քան Նորը. սակայն վերջինը առաջինին լրումն է: Անոր բնագիր լեզուն եռաբարբառ է. նախորդին լեզուն եբրայեցերէն՝ մասամբ ալ Արամերէն է, իսկ յաջորդինը՝ Յունարէն. Աստուածաշունչը կրօնական փորձառութեան և կեանքի գիրքն է, անոր մէջ արձանագրուած է Աստուածային գաղափարի և յայտնութեան յառաջդիմական և աստիճանական զարգացում մը որ իր կատարեալ լրումին հասած կը գտնենք Յիսուս - Քրիստոսով: Անոր թէ լեզուն և թէ պատգամը տիեզերական է, այլացեղ մարդոց պահանջին ու պէտքերուն կը յարմարի: Աստուածաշունչը աղքատին հարստութիւնը իսկ հարուստին անհրաժեշտութիւնն է, տգէտին՝ գիտութիւնն ու գիտունին՝ լոյսը, երիտասարդին՝ առաջնորդը և ծերունիին նեցուկն է, մարդոց համար հոգեւոր կեանքի անսպառ գանձ մըն է, ներշնչման մշտարուղխ աղբիւր և կեանքին եզական առաջնորդ:

Ս. Գրոց ընկերութեանց նպատակն է զայն ամէն ազգի տալ իր մայրենի լեզուով, որպէսզի անոր ամենօրեայ ընթերցմամբ բովանդակուած Աստուածային սկզբունքներն ու խորհուրդները կեանքի վերածուին: Ասոր համար զանազան միութիւններ մեծամեծ գումարներ կը յատկացնեն և ջանք կը թափեն որ Աստուածաշունչը տարածուի աշխարհի ամէնէն խաւարակուռ անկիւնները՝ բազմաթիւ լեզուներով խիստ ձեռնտու գիներով:

Վերջին վիճակագրութեան մը համեմատ Ս. Մատեանը՝ թարգմանուած է, մասամբ կամ ամբողջովին 1013 լեզուներու և գաւառաբարբառներու: Աստուածաշունչը ամբողջութեամբ թարգմանուած է 180 լեզուներու իսկ Նոր - Կտակարանը 380. որոնց առաջին չորսին են յունարէնը, ասորերէնը և լա-

տիներէնը: Սակայն այս լեզուներու թարգմանութիւններէն և ոչ մին կը հաւասարի հայերէնին, որ կրցած է պահել բնագրին ամբողջ հարազատութիւնը: Աստուածաշունչի գրաբար աննման թարգմանութիւնը, որ եղած է խղճմտութեամբ ու չքնաղ լեզուով. «Թագուհի թարգմանութեանց» տիտղոսին արժանացած է Լաքրոզի և այլ հայկաբան օտար բանասէրներու կողմէ:

«Եթէ ստիպուած ըլլայի օր մը աշխարհի վրայ գտնուող բոլոր գիրքերէն մէ՛կը միայն ընտրելու ինծի համար», կը գրէ Անթիլիասէն Նորայր Վարդապետ, «Այդ մէկ գիրքը պիտի ըլլար անկասկած Աստուածաշունչը: Ոչ մէկ գիրք այնչափ ազդած է մարդկային պատմութեան վրայ. կրնայինք ըսել աշխարհի բոլոր գրքերը միասին չեն կրցած ազդել այնքան, որքան ազդած է այդ գիրքը. և այդ ազդեցութիւնը եղած է բարերար: Աստուածաշունչը ազնուացուցած է մարդոց միտքը, սրբացուցած է սերունդներու հոգիները, արդարութեան և բարութեան սերմերը արգասաւորած է ազգերու կեանքին մէջ, մարդկութեան առջև պարզած է Աստուածային կեանքի հորիզոնները: Կարդալ Աստուածաշունչը՝ մեծ երջանկութիւն մըն է... պէտք է մեր ամենօրեայ բարեկամն ու խորհրդականը նկատենք զայն»:

Գիրքերու գրքին շուրջ բազմաթիւ հատորներ գրուած են և գոհար խորհրդածութիւններ եղած: Վերջիններէն՝ ահա փունջ մը:

«Եթէ Աստուածաշունչին սորվեցուցած սկզբունքներուն փարինք, մեր երկիրը յաջողութենէ յաջողութիւն պիտի ընթանայ, սակայն եթէ մենք ու մեր սերունդը զանց ընենք անոր հրահանգներն ու հեղինակութիւնը, ոչ ոք կրնայ ըսել թէ ինչ յանկարծական չարաշուք աղէտ մը գուցէ հասնի մեզ և թաղէ մեր հայրենիքին փառքը խոր մթութեան մէջ:

ԴԱՆԻԷԼ ՈՒԷՊՍԹԸՐ

Ականաւոր Ծերակուտական

Աստուածաշունչը Մեծ հրովարտակն եղած է ազգային և հասարակապետութեան. Սկիզբէն մինչև ցարդ՝ ոչ մէկ կառավարութիւն ունեցած է սահմանադրութիւն մը՝ որուն մէջ ժողովուրդին շահերն այնքան լայնօրէն նկատի առնուած են, որուն մէջ կառավարիչներու առանձնաշնորհներէն աւելի պարտականութեանց վրայ շեշտ դրուած է. Աստուածաշունչը ամէնէն ռամկապետական գիրքն է աշխարհի մէջ.

ԹՈՄԱՍ ՀԵՆՐԻ ՀԸՔՍԼԻ

Հռչակաւոր Անգլիացի Գիտնական

Աստուածաշունչը գիրք մ'է որուն բաղդատմամբ բոլոր ուրիշ գիրքերը՝ ըստ իս նուազ կարեւորութիւն ունին. ան իմ բոլոր շփոթութիւններուս և տագնապներուս մէջ երբեք թերացած չէ տալ ինծի լոյս և զօրութիւն։

ՌՕԲԵՐԹ Ի. ԼԻ

Հրամանատար Քաղ. Պատերազմի միջոցին

Աստուածաշունչը ամենակարեւոր յիշատակարանն է աշխարհի պատմութեան մէջ։ Ան որ ճշմարտապէս Սբ. Գիրքը գիտէ, չկրնար բոլորովին անկիրթ ըլլալ. ոչ ալ ոեւէ մէկը կրնայ համարուիլ իրօք դաստիարակուած մարդ՝ որ տգէտ է Աստուածաշունչի վրայով։

ՃԷՅՔԸԲ ԿՈՒԼՏ ՇԸՐՄԷՆ

Ա. Նահանգաց Դեսպան Չինաստանի

Նախկին Նախագահ Գորնէլ Համալսարանի

Ես կը ճանչնամ իննսունևհինգ մեծ մարդիկ ինծ ժամանակակից, ատոնց ութսունևեօթը Սբ. Գրքին հետեւողներ էին։

ՈՒԻԼԻԸՄ Ի. ԿԼԷՏՍԹՕՆ

Նախարարապետ Անգլիոյ

Սըր Ուօլթըր Սքօթ — Անգլիացի վիպասանը — մահուան մօտ ըսաւ, «Բերէք ինծի Գիրքը»։ Ինչ գիրք, տէր հարցուցին իրեն.

«Միայն մէկ գիրք կայ — Աստուածաշունչը.» *պատասխանեց։*

Իմ զաւակներս որչափ կանուխ սկսին կարդալ Ս. Գիրքը այնչափ աւելի հաստատուն պիտի ըլլայ իմ յոյսս թէ անոնք պիտի ըլլան օգտակար քաղաքացիներ իրենց երկրին, և պատուաւոր անդամներ մարդկային մեծ ընկերութեան։

ՃԱՆ Գ. ԷՏԸՄՍ

Ես յոյժ շահաւէտ գտած եմ Աստուածաշունչի առօրեայ ընթերցումը։

ԱԲՐԱՀԱՄ ԼԻՆՔԸՆ

Որքան աւելի խորապէս ուսումնասիրենք այս հիանալի գիրքը, որչափ աւելի սերտօրէն յարգենք անոր Աստուածային պատուէրները, այնքան աւելի լաւագոյն քաղաքացիներ պիտի ըլլանք և իբր ազգ մեր ճակատագիրը պիտի ըլլայ աւելի վսեմ.

Ո. ՄԸՔԸՆԼԻ

Ես միշտ ըսած եմ, ու պիտի ըսեմ ալ, թէ Սբ. Գրոց ուսումնասիրուած ընթերցումը կ'ընէ լաւագոյն քաղաքացիներ, ազնուագոյն հայրեր և տիպար մայրեր։

ԹՈՄԱՍ ՃԷՖԸՐՍԸՆ

Ս. Գրոց գլխաւոր նպատակը հասկնալու և անոր ոգիին թափանցելու համար, պէտք է լրջօրէն ուսումնասիրել զայն։ Ուշական և յարատեւ ընթերցողը պիտի հասկնայ թէ Աստուած հո՛ն երկնային անխափանելի ճշմարտութեանց սերմերը ցանած է որոնք ծիլ արձակած, ուռճացած և պտղաւորած են։ Իմաստուն և երջանիկ ըլլալու համար զայն կարդալ պէտք է, ապահով ըլլալու համար՝ հաւատալ և կատարեալ ըլլալու համար գործադրել - ապրիլ ...։ Անոր ընթերցման գլխաւոր նպատակը, մարդոց մէջ, ներդաշնակ ու Քրիստոսատիպ կեանք մը բոլորել կարելի ընելով՝ Աստուծոյ Թագաւորութիւնը տարածել է։ Յուսահատը զայն կարդալով կը քաջալերուի, սգաւորը՝ կը մխիթարուի, հոգեկան հիւանդը՝ կը դարմանուի, մոլորեալը յաւիտենականութեան ճամբան՝ իսկ մե-

ղաւորը փրկութիւն կը գտնէ : Աստուածաշունչը կարդալով Քրիստոսի անձնաւորութեան հետ անձամբ հաղորդակցութեան մտնելու շնորհքը պէտք է վայելենք։ Որովհետեւ Անոր փըրկութեան փորձառութիւնը և մտերմական սիրալիր յարաբերութիւնը ներշնչելով պիտի մղէ մեզ Ս. Գիրքը խորապէս ուսումնասիրելու :

Մովսէսի հետ Սինայի բարձունքները ելլել և անբոցակէզ մորենիի մէջ Աստուծոյ փառքը տեսնել և Անոր պատգամը ընդունիլ, Եսայիի հետ Երուսաղէմի տաճարը մտնել ու Տէրոջ տեսիլքով յափշտակուիլ Սիոնի աւերակներուն վրայ Երեմիայի ըրած ողբերուն կսկիծը բաժնել, Թովմաս և Բարթուղիմէոսի հետ Հայաստան երթալ ու եկեղեցիին հիմնարկէքին ականատես ըլլալ, Հռովմի բանտը իջնալ և ալեւոր տիեզերահռչակ Պօղոսի զօրաւոր հաւատքը ու բոց եռանդը տեսնել և հոգեբուղխ պատգամները լսել, վերջապէս Յիսուս-Քրիստոսի հետ մսուրէն մինչև խաչ քալել ժամանցներ ու տեսակցութիւններ ունենալ, այլակերպութեան լեռը բարձրանալ, Գեթսեմանիի ձորը աղօթել և հուսկ յետոյ Գողգոթայի բարձունքին վրայ պատարագուիլ նոր տեսիլքներու և նորանոր աշխարհներու կ'առաջնորդէ մեզ։

Ո՜վ ընթերցասէր, կարդա՛ միշտ կարդա լաւագոյն գիրքերը նախընտրելով. սակայն ուսումնասիրէ գիրքերուն Գիրքը Աստուածաշունչը որպէսզի կատարեալ ըլլաս ազգիդ և մարդկութեան ծառայելու համար....

Արդ՝ մեր ընտանեկան, եկեղեցական, կրօնակրթական և ազգային գործերը Աստուածաշունչի բացարձակ ճշմարտութեան անսասան վէմին վրայ իմաստութեամբ հաստատենք, որովհետեւ այդ կերպով կարելի պիտի ըլլայ հայ ժողովուրդին յառաջդիմութիւնն ու բարգաւաճումը :

ԱԹԷՆՔ Կ. Ս. ՖԱՐԱՃԵԱՆ

ԵՐԱԶԱՅՈՅԶ ԳԻՇԵՐ ՄԸ

Խոր մթութեան սօսուներին տակ միայնակ,
Տեսիլներու պարտէզին մէջ թափառիկ,
Ըսին ինծի. կ'ուզե՞ս պաշտօն, գովասանք,
Հարստութիւն, աշխարհի կեանք երջանիկ:

Ըսի. ցնծուն եւ սիրազեղ շեշտով.-Ո՛չ:
Վայելել կ'ուզեմ Ապրիլի վարդ մանուշակ,
Որ փողփողի պուրակին մէջ դալարուոց,
Զարդարելու փոք-փոք ճակտիս բոլորակ.

Ըսի, Տէ՛ր, մեծ քերթողի մի գրիչ
Ու աշուղի քաղցր քնարի լարն անշունչ,
Նաեւ սիրուն սոխակին երգն ու թռիչ,
Սլանալու դէպի բարձունք, լուռ ու մունջ:

Ըսի. Տէ՛ր. ջինջ աստղերու լոյսին տակ,
Փայլ լուսնակին ճաճանչազեղ ծոցին մէջ,
Կեանք մը վսեմ, անդէական, կեանք գիտակ,
Առնել փափաքս՝ խռով. հոգւոյս տենդոտ տենչ:

Սակայն ինչո՞ւ կը զլանայ Տէրն երկնի
Տալու ինծի տեսիլս փափաքն մեծ, անհուն,
Միթէ չունի՞մ ես այլ մարմին եւ հոգի՝
Ուխտաւորի խորհրդներով առլցուն.

Մ. ՔՀՆՅ. ՕՐՋԱՆԵԱՆ

28 Մայիս 939
Պաղտատ

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Պ. Ե. Տօլպագեանի

Մեկուսացած՝ խցիկիդ մէջ, Գիրքի Գրչի սիրահար
Եւ ծրարած հոգւոյդ խորքը խոհերն անոյշ անցեալի,
Կ'երկնես երկեր եւ կը հիւսես տողեր, տողեր շատ երկար,
Ի սէր, յօգուտ ազնիւ Ազգիդ. քաղցրիկ լեզուիդ մայրենի:

Տա՛ր աշխարհի մէջ թափառուն. զերթ անծանօթ մի ճամբորդ
Կ'ընթանաս դու Գողգոթայի դերբուկներէն դէպի վեր
Ու իտէալիդ լոյս ջահերը պահելով քեզ առաջնորդ,
Շուտ կը հասնիս նպատակիդ իրագործման ուղիներ,

Բայց մ'անգամ չունիս դադար, կամքդ հզօր եւ հաստատ,
Այսպէս հինկած ծանր լուծին տակ աշխատանքի գրական,
Միտքդ արթուն, ձեռներդ շարժուն. արտադրելու միշտ պատրաստ
Պատմագրութիւն, դրուագ սիրուն, գրուած անգին հայկական:

Կեանքի վայելքն ու հեշտոյքներ քեզմէ իսպառ հեռու են.
Անոնք օտար, են միշտ օտար, չունին արժէք, ո՛չ երբէք,
Այլ կը սիրես հեռու ապրիլ աշխարհի ժիր ժխորէն,
Աչերդ յառած խորհուրդներու, սեւիլներու յոգնաբեկ,

Նշանակէտ միայն ունիս՝ կրթութիւն եւ դպրութիւն,
Զորս կը սիրես ու կը պաշտես որպէս ծաղկանց բուրաստան,
Եւ սեւեռեալ աչերդ անզօր Թէոդիկի մեծանուն,
Կը ջանաս միշտ հասնիլ անոր արգասաբեր անդաստան,

Իցի՛ւ կեանքիդ օղակն ոսկի երկարէր միշտ, ընդ երկար,
Ի շահ ի նպաստ հնադարեան Ազգիդ, լեզուիդ յոյժ բարի,
Որոնց համար, կը վկայեմ, հոգիդ կ'այրի անդադար
Ու կը մրկի սիրով անհուն, խոր պաշտումովն Անմահի:

28 *Մայիս* 939 — *Մեսրոպ Քհնյ. Օրջանեան*
Պաղտատ

ՏՐՏՄՈՒԹԻՒՆ

Չեմ գիտեր ինչո՞ւ երբեմն դժնէ,
Թախիծ մը խորունկ, հոգիս կը լեցնէ,
Եւ մանկան մը պէս կ'ուզեմ երկար լալ,
Ու պահիկ մը զէթ քիչ մը թեթեւնալ:

Բայց չեմ կրնար լալ արցունքս է ցամքեր,
Եւ անձկութիւն մը սիրտս կարեվէր,
Կը նմլէ կարծես ցաւագինօրէն,
Ու կը տառապիմ լուռ եւ յամրօրէն:

Չեմ գիտեր ինչո՞ւ ամէն իրիկուն,
Տրտմագին խոհեր վիշտեր անանուն,
Յամառութիւնով դուռըս ափ կ'առնեն,
Ու կը չարչրկեն զիս անվերջօրէն:

Արդեօք լքո՞ւմս է, թէ օտար անցող,
Երկինքներու տակ մենութիւնս ննջող,
Չեմ գիտեր՝ միայն կ'ուզեմ արտասուել
Երբեմն երկար եւ սիրտս պարպել,

- - - - - - - - - - - -

Բայց չեմ կրնար լալ արցունքս է ցամքեր...

Փարիզ 1931 — Դոկտ. Գ. Ամասեան

ՆԱՀԱՆՋԻ ՃԱՄԲՈՒՆ ՎՐԱՅ

... Վերջապէս հասած ըլլալով կարմիր հողերու լերան քաշը, երբ Համան Քար ձորը պիտի թեքուէինք, յանկարծ ձայն մը՝ ճիչդ մեր գնացքի քիթէն՝ հնչեց.

— Կարգախօ՛սը...

Պայմանադրական ազդանշան մը եղած ըլլար այդ կարծես. իսկոյն գետին տափկեցաւ մեր խումբը՝ ելեկտրական կոճակով մը ի գործ դրուածի պէս միաքար, մէյմէկ թումբի ետեւ, ինչպէս կ'ընեն վտանգի մէջ եղող վարժ զինուորականներ: Այդ միակ փրկարար միջոցն էր նոյն վայրկեանին համար: Թշնամու ձայն էր այդ, և մենք չէինք գիտեր անոր կարգախօսը:

Կուրծքերնիս գետին տուած լուռ մտիկ կ'ընենք պահ մը, սպասելով այդ ձայնին յաջորդելիք շարժումի կամ նշանի մը, ի հարկին գործածելու համար մեր համրուած գնդակները:

—Ո՞վ էք դուք, կրկնեց ձայնը զայրոյթով.

—...

Լուռ մնացինք հինգ վայրկեան.

Թշնամին ո՛չ կրակեց և ոչ ալ ձայնեց անկէ յետոյ: Թերեւս մտածեց որ ետ փախանք մեր եկած կողմը, քանի որ ոչ մեր ստուերը նշմարեց հեռ մըն ալ և ոչ ալ ոտնաձայն առաւ անկէ յետոյ:

Համոզուած գոյացնելէ վերջ որ թշնամին վազ անցաւ այլեւս մեզմով հետաքրքրուելէ, փորի վրայ ետ ետ սահելով լերան մեր եկած կողմը անցանք: Թշնամիին թաքստոցը լերան միւս կողմը մնաց, ուր այլեւս անկարելի էր մեր ոտնաձայնը լսել: Ուստի, ոտքի ելլելով փոխեցինք մեր ուղղութիւնը:

Մեր խմբակը այժմ դէպի հիւսիս ուղղելով իր դեկը, յամրօրէն կը բարձրանար դժուարին և քարքարուտ վերելք մը, որուն իւրաքանչիւր քարն ու խիճը մետաղի պէս կը զնգար մեր ոտքերուն տակ: Այդ պատճառաւ վերջին ծայր զգուշութիւն

պէտք էր թշնամիին ուշադրութիւնը մեր ուղղութեան չհրաւիրե-
լու համար: Ան այժմ կը մնար մեր աջ կողմը, ուրկէ մեզի
կը հասնէր խօսակցութեան մը մրմունջը, անդրաշխարհեան
խորութենէ եկածի պէս անորոշ:

Երբ երկու հարիւր մեթր հեռու թշնամիին հիւսիսային
կողմը բարձրացած էինք ու ա՛լ անոր մրմունջը չէր հասներ մեզի,
Տաքէս նշան ըրաւ, որ կենայ խումբը և Արսէնին մօտենալով
հարցուց.

—Ի՞նչ կը խորհիս այս քչուող պայխուշի մասին.

— Հաւանաբար երկու կամ երեք հոգի կան այդ տեղ,
պահակ դրուած, փախստականները արգիլելու համար, և կամ
նոյն թիւով աւարառուներ՝ որոնք ցերեկի կողոպուտներէն
յետոյ այս ծերպերը քաշուեր են իրենց կողոպուտը թաքցնելու
համար: Եթէ այս վերջիններէն չըլլային կամ թիւով աւելի
ըլլային մեր օձիքը այնքան ալ դիւրաւ չէին թող տար:

—Նոյն մտածումէն դրդուելով է որ ըրի քեզ այդ հարցու-
մը. Եւ կարծեմ չենք սխալիր: Սեւոնց գործը կարգադ-
րե՞նք, հարցուց Տաքէս:

—Գէշ չըլլար. բայց...

—«Բայց»ը կը մնա՛յ դեռ, կտրեց Տաքէս Արսէնին խօսքը:

—Ժամանակ կը կորսնցնենք. խոհեմութեան դէմ պիտի

ըլլայ այդ, վերջացուց Արսէն:

Մարդոց կեանքին մէջ կան պահեր, ուր միտքը ո՛չ խոհե-
մութեան երասանին կը վիճի ինքզինքը և ո՛չ ալ տրամա-
բանութեան մեներին:

—Բառորդ ժամուայ գործ է: Մանաւանդ որ մեծ բարիք
մը ըրած կ'ըլլանք մեզմէ յետոյ ալ այս ճամբով գալիք փախըս-
տականներուն, ինչ որ անհաւանական չէ, այս խուժդուժը
վերցնելով: Եւ յետոյ՝ ռազմամթերք ալ կ'ունենանք անոնց,
որուն մեծ կարիք ունինք... Տաքէսին ախո-

Ահա երկու շատ կենսական պատճառներ, Տաքէսին ախո-
հեմութեան հակառակ» քայլ մ'առնելու յանդգնութեան,
ինչպէս գիտել տուած էր Արսէն, և ուրիշներ՝ «երկու երեք

Թշնամի սպաննելու համար Թերեւս ամէնուս կեանքը վտանգի մատնուի խօսքերով ։

— Ինչ կ'արժէ չմեռնիլ, կամ որքա՞ն ատեն կարելի է ապրիլ, կ'արտակէր Տաքէս, 5-6 ական փամփուշտներով 8-10 օր շարունակ կռիւ ունենալիք այս ընդարձակածաւալ Թրքութեան մէջ.... Մեզի փամփուշտ պէտք է, եթէ ոչ մենք մահուան չուառով պէտք պիտի ըլլանք. վճռեց Տաքէս ։

Ու դառնալով Արսէնին, որ խումբին երկրորդ պետն էր իրմէ վերջ, պատգամեց.

—Արսէն, դուն հոս մնացիր, տղոց քով, իսկ Սիսակին հետ մենք լինանք, շուտ կը դառնանք ։

Ու նշան ըրաւ Սիսակին որ հետեւի իրեն.

Մենք պահ մը լուռ մնացինք հոն, աչք ու ականջ դարձած դիտելով ու մտիկ ընելով չորջերնիս ու միենոյն ժամանակ աչքերով հետեւելով մեզմէ հեռացող երկու երիտասարդներուն մութին մէջ հետզհետէ լուծուող ստուերներուն.

Մեր խումբը Թող իր սպասման դիրքին մէջ մնայ հոն, մենք ընթերցողին հետ հետեւինք երկու երիտասարդներուն ։

Զգուշութեամբ իջան անոնք ։ Քիչ մը վարէն արդէն սկսած էր անոնց ուղեցոյց ծառայել մարդկային մօլտուքը, մինչև որ կանգ առին տեղ մը, ուր այլեւս խօսակցութեան գրեթէ իւրաքանչիւր բառը յստակօրէն կը լսուէր. Քարայր մըն էր այդ տեղը, որուն մէջ քանի մը ժամ առաջ վառուած առատ կրակի մը դեռ քանի մը խանձողներուն վերջին նշոյլը տխուր կերպով կը լուսաւորէր անոր խորը անորոշելի կերպով ցուցադրելով քան մը խառն ի խուռն առարկաներ, որոնց կեդրոնը կարելի էր տեսնել նաև նստած մարդ մը և անոր մօտ քովնտի ընկողմանած մէկու մը կիսաստուերը որոնք կը խօսակցէին ։

Յայտնի կ'երեւար որ յատկապէս նշանակուած պահակներ էին անոնք հոտ, սակայն հոն երեւցած գոյքերը ցոյց կուտա-

յին նաև թէ քալանէ ալ անմասն չէին մնացած.

Մեր երկու երիտասարդները լաւ մը զննելէ յետոյ այս հիւրընկալ անկելարանն ու անոր անկոչ հիւրերը, մէկը միւսին ականջին փսփսաց.

—Երկու հոգի են միայն, զէնք գործածելու հարկ չկայ, ես նստողին, իսկ դուն պառկողին վրայ, դաշոյնով ։

Ու ձեռքի զոյգ շարժումներով դուրս քաշեցին իրենց արծաթակոթ դաշոյնները և վագրերու պէս մութին մէջէն դէպի քարայրը խոյանալով հարուածեցին իրենց ոսոխը, առանց թողելու որ ամենափոքր դիմադրութիւն մը կամ շարժում մ'ընեն անոնք ։ Երկու դաշոյնները քանի մը անգամ իրարու վրայ շողացին օդին մէջ՝ պլպլացող կրակին նշոյլով և իսկոյն ամէն ինչ վերջ գտաւ ։

Տաքէս և Սիսակ ուշի ուշով աչքէ անցնելով քարայրին առարկաները, հոն տեսան զանազան արժէքաւոր իրեր Հաճընէն կողոպտուած ։ Ի տես այդ իրերուն խորին հառաչանքով գոչեց Տաքէս.

—Վատե՛ր, կեավուրին ինչքերը հալալ են ձեզի, տարէ՛ք, տարէ՛ք և առանց խղճահարութեան վայելեցէք ձեր արդարադա՛տ փեյղամպէրին օրէնքով...

Բայց հիմա որ մարգարէին Յաւերժահարսերը խոստացած աշխարհը հասաք առանց կեավուրի մալին, երբ անկէ վստահ պահանջէ ձեր մարգարէն, ըսէք իրեն թէ կը բերէիք, բայց ճամբան ձեր դէմն ելլելով յուսահատ ու յանդուգն կեավուրներ, ձեր ձեռքէն վերադրաւեցին զայն ։

Քարայրին կողին կրթնցուած կային երկու ընտիր զէնքեր Գերմանական և Թրքական մաւզէրներ, զորս Սիսակ ձեռքն առնելով հիացումէն չէր կրնար վար դնել ։

— Վար դիր զէնքերը Սիսակ, գիտել տուաւ Տաքէս. Մերինները անոնցմէ գէշ չեն, զէնքի պէտք չունինք ։ Ահա հոս են իմ տենչանքներուս գլխաւոր առարկաները, մանիշի մը (հէյպէ) փամփուշտ, երկու աչքն ալ լեցուն այդ երկու զէն-

քերու յատուկ փամփուշտներով, որոնց երկուքն ալ ունինք մեր խումբին մէջ, կը բաժնուինք ու բաւական ատեն պէտք չինք ունենար անոնց: Առնենք ու հեռանանք:

Զէնքերէն քիչ մը անդին Սիսակ եւ գտնելով գէր պարունակութեամբ մախաղ մը, յայտնի հրճուանքով կ'ոգեւորուէր.

—Վերջապէս ես ալ անճարակ չմնացի Տաքէս. ա՛ռ քեզի աղուոր աջանգիրներ, հաց և զանազան չոր ուտելիքներ և պտուղներ, որոնք նոյնքան կենսական են մեզի համար որքան քու փամփուշտներդ...»

Երկու երիտասարդները չալկեցին իրենց թանկագին աւարներն ու դուրս ելան քարայրէն: Աչքերնին պտտցուցին չուրջերնին պահ մը և տեսնելով որ մարդ մարդասանք չկայ հալեցան մութին մէջ:

Քարայրին մէջ երկու դիակներ պառկած մնացին արեան լճակին մէջ: Կրակը դեռ կը պլպլար իր վերջին ցոլքերովը, հոն գտնուած առարկաներուն ստուերները ճիւաղներու պէս պարել տալով քարայրին պատերուն և առաստաղին վրայ: Սարսռազդեցիկ տխրութիւն մը ունէր այժմ այդ քարանձաւը։

Ուստի մենք ալ թողունք ընթերցողին հետ այդ տխրատեսիլ վայրը երթալու համար մեր խումբին քով, որ անձկութեամբ կ'սպասէ մեր երկու երիտասարդներուն:

* * *

Երկու երիտասարդները...

. . . .

Բայց այդ մասին ուրիշ առթիւ։

Երուսաղէմ — Ե. ՉԸԳՐԸԳՃԵԱՆ

(*) Դէպքը տեղի կ'ունենայ 1920 ի Հոկտեմբեր 18ին լուսնալից գիշերը, երբ Հաճընցող պզտիկ խումբ մը մեծ դժուարութեամբ յաջողած էր դուրս գալ պաշարման գլխաւոր շղթայէն։

ՀԱՅԵՐԷՆ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ա. ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ

ԻՆ՞Չ Է ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ. — Ամէն բառ և նախադասութիւն գրել ճիշդ պէտք եղած գիրերով ու նշաններով: Ուղղագրութեան հակառակն է տառասխալը: Տառասխալներով լեցուն գրուածք մը թէ՛ ճաշակի դէմ է, աչքին տգեղ կ'երևնայ, թէ՛ ալ կրնայ սխալ հասկցուիլ: «Ուղղագրութիւն կը կոչուի իւրաքանչիւր բառն անսխալ, այսինքն իւր յատուկ գրերովը գրելու կանոնը»: (Այտընեան)։

ԻՆՉՈ՞Ւ ՀՆՉՈՒԱԾԻՆ ՊԷՍ ՉԵՆՔ ԿՐՆԱՐ ԳՐԵԼ — «Բառերն ու խօսքերը, ընդունուած աւանդական ձևով գրելու եղանակը կը կոչուի ուղղագրութիւն: Աշխարհաբարի մէջ բառերն այժմ մեծ մասամբ կը գրուին այնպէս՝ ինչպէս հին ատեն կը գրուէին գրաբարի մէջ, և որովհետև շատ հնչիւններ փոփոխութիւն կրած են, ուստի բառերու գրութիւնը միշտ համաձայն չէ արտասանութեան հետ, որով ուղղագրութիւն և արտասանութիւն իրարմէ կը տարբերին, ինչպէս է արդէն գրեթէ բոլոր լեզուներու մէջ»: (Գազանճեան)։ — Ահա թէ ինչո՛ւ մեր Ռուսահայ հատուածին (Խորհրդային Հայաստանի) որդեգրած Նոր և իբր թէ բարեփոխուած ուղղագրութիւնը տգեղ կ'երևնայ մեր աչքին:

ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԴԷՏՔԻՆ մասին հարկ է ուշ դնել հետևեալ սկզբունքներուն. — 1. Ուղղագրութեան ձևին ու կանոնները որոշողը մենք չենք, հապա դարերու ընթացքին կազմուած գրականութեան մը ընդհանուր սովորութիւնն է այն, և մենք իրաւունք չունինք զայն կամայականօրէն փոփոխելու: Մենք պարտինք հաւատարիմ մնալ անոր՝

(ա) Խորթ և անկիրթ չերևնալու համար.

(բ) Որպէսզի մեր գրածը սխալ չկարդացուի և սխալ չը-

հասկցուի՝ նոյնաձայն բառերուն եւայլն չփոթուելովը։

(գ) Որպէսզի մեր տղէն գոյութիւն ունեցող՝ նախնեաց եւ արդի գրականութիւնները կարենանք դիւրաւ եւ ընտել կերպով կարդալ եւ վայելել։

2. Հայերէնի ուղղագրութենէն շատ աւելի դժուար եւ անկանոն ուղղագրութիւն ունեցող քաղաքակիրթ ազգեր կան, — Անգլիացիք, Ֆրանսացիք, եւլն — որ սակայն զայն փոխել չեն ուզեր, հարկաւ բանաւոր պատճառներով։

Մենք չափազանց փութկոտ եւ խիզախ կ'ըլլանք անոնցմէ յառաջ նետուելով։ Շատ իրաւացի է Հասկին գանգատը թէ «Մէկը ուղղագրութիւնը կը խոշտանգէ, միւսը քերականութիւնը կը կոչկոճէ, եւ բազմիցս նահատակ հայ ժողովուրդին տխուր բախտին մասնակից կ'ընէ անոր լեզուն ալ, գիրն ալ»։

3. Ուղղագրական դժուարութիւններն ալ՝ կեանքի ուրիշ կարգի դժուարութեանց պէս՝ օգտակար կրթութիւն (Տիսիփլին) մը կուտան։ Յառաջդիմութիւնը միշտ դիւրինին հետեւելով չ'ըլլար։ «Բիչ մը յարգանք հայ լեզուին հանդէպ։ Մի՛ ըսէք թէ մեր ուղղագրութիւնը դժուար է կամ մեր քերականութիւնը խրթին։ Դուք որ այնքան աւելորդ ու վնասակար բաներու վատնելու համար բնաւ ժամանակի նեղութիւն չէք զգար, պահիկ մըն ալ յատկացուցէք ձեր լեզուն լաւ սորվելու, եւ պիտի տեսնէք որ անոր ամէն մէկ դժուարութեան ետեւ գեղեցկութիւն մը կայ թաքուն, եւ ամէն մէկ խրթնութիւնն իր ներքեւ կը ծածկէ պատկառելի օրէնք մը հինաւուրց»։ (Հասկ. Է. տարի, թիւ 2. փետրուար 1938)

Ասկէ բնականաբար կը յառաջանայ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ՝ դպրոցի եւ առօրեայ կեանքի մէջ։

Ուրեմն ուսումնասիրութեան արժանի նիւթ մըն է թէ՝ որոնք են մինչեւ անգամ Մանկապարտէզի տարիքին մէջ ուղղագրութիւն սորվեցնելու լաւագոյն մեթոտները, թէ ի՞նչպէս կարելի է սկիզբէն իսկ ապահով հիմ մը դնել՝ նկատի առնելով

թէ նախակրթարանի մէջ աշակերտին ապագայ յառաջդիմութեան ու յաջողութեան սատարն է իր Մայրենի Լեզուին ուղղագրութիւնը լաւ գիտնալ, անսխալ գրել ու շարադրել, շնորհքով նամակագրութիւն։ Ուստի նկատառութեան արժանի հարց մըն ալ սա է թէ ինչո՞ւ ուսուցիչ մը պարտաւոր է իր Մայրենի Լեզուին ուղղագրութիւնը լաւ գիտնալու։ Որովհետեւ իր օրինակն է որ գլխաւորապէս պիտի ազդէ աշակերտին վրայ, եւ իր հեղինակութեան ալ ուժ պիտի տայ՝ աշակերտը ստիպելու որ ուղղագրութեան կանոններուն հետեւի անսայթաք։

Բ. ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆԸ

Ուղղագրութեան հիմնական եւ ընդհանուր կանոնը հետեւեալն է. — «Ուղղագրութիւն ըրէ՛ թէ ամէն արմատ բառ եւ ամէն ածանցական մասնիկ ճիշդ ի՛նչ տառերով կը գրուի. գիտածդ միտքդ պահէ՛ եւ գրելու ատեն ատոր համեմատ գրէ՛։ Ի հարկին բառարանի օգնութեան դիմէ՛։

«Հոլովման եւ խոնարհման ատեն նոյնպէս բառակազմութեան միջոցին, բառերուն կրած փոփոխութիւնները ալ միշտ նկատի ա՛ռ»։

Ուղղագրութիւնը երկու դասակարգ է ուրեմն.

(1) Կանոնական ուղղագրութիւն, որ քերականական օրէնքներու եւ ստուգաբանութեան վրայ հիմնուած է։

(2) Աւանդական ուղղագրութիւն, որ բառերուն արմատական եւ անփոփոխ մասերուն սովորական ուղղագրութիւնն է եւ զոր պէտք է վարժութեամբ սորվիլ։

Նշանաւոր մանկավարժ մը կը գրէ. «Ուղղագրութեան ուսուցման ատեն, յիշողութեան մեքենական գործողութիւնը միայն բաւական չէ. հապա ուր որ քերականական կանոնները եւ ստուգաբանական սկզբունքները հիմ կը կազմեն ուղղագրութեան, պէտք է զանոնք ալ պատշաճօրէն օգնութեան կանչել։ Բայց երբ բերանացի սորվելու կանոններ կան, անոնք

կարելի եղածին չափ կարճ ըլլալու են։

Ուղղագրութեան կարեւոր մասն է նաեւ կէտադրութիւնը, որ դժբախտաբար յաճախ զանց կ'առնուի։ Նոյնպէս Վանկատութիւն, տողադարձի կանոնը եւ ենթամնայ նշանին գործածութիւնը երբեք զանցառելի բաներ չեն, պէտք է անոնց համար կարեւորութեամբ վարժութիւններ տալ։

Վերջապէս, գլխագիրներու ուղիղ եւ յարմար գործածութիւնը հիմնական մէկ մասն է ուղղագրութեան։

Գ. ԳԵՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱՊԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

Լաւ ձեռագիրը դպրոցին մէջ աշակերտին անսայթաք յառաջդիմութեան ամենամեծ նպաստն է, քանի որ պարտականութեանց մէջ ամենալայն տեղը կը գրաւեն ընդօրինակել, գրաւոր դաս, բառեր ու հրահանգներ գրել, շարագրութիւն, եւն։ Կանոնաւոր եւ մաքուր գիր եւ ուղղագրութիւն իրարու հետ սերտ յարաբերութիւն ունին. ան որ կանոնաւոր գիր ունի եւ մաքուր կը գրէ, ընդհանրապէս սխալներ չ'ըներ։ Կանոնաւոր ու մաքուր գիր ունենալը մեծ օգնութիւն մըն է գրաւոր քննութիւններու մէջ յաջողութեան. ով որ վայելուչ եւ դիւրընթեռնելի գիր ունի, ուսուցիչին գործը կը թեթեւցնէ եւ զանի գոհ կը ձգէ։ Որով հաւանական է որ իր գրածին բովանդակութենէն իսկ աւելի արժէք կ'ստանայ։ Հետեւաբար, ուղղագրութեան ուսուցիչը հոգ տանելու է որ աշակերտներ կանուխէն վարժուած ըլլան մաքուր եւ վայելուչ գիրով գրելու, հարկաւ նաեւ մելանով ու գրիչով գրելու, իրենց հրահանգները եւ նման ուրիշ պարտականութիւնները։

Դ. ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԵԹՈՏԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ուղղագրութիւն սորվեցնելու երեք գլխաւոր կերպերն են՝ (ա) Հեգել տալ. (բ) Զրուցագրութիւն կամ թելադրութեամբ գրել տալ եւ (գ) Արտագրութիւն կամ ընդօրինակութիւն։ Երեք մեթոտներն ալ կի-

րարկել պէտք է։

1 ՀԵԳԵԼ ՏԱԼ (բերանացի)

Աշակերտները պէտք է որ Նախակրթարանի առաջին տարիէն սկսեալ (եթէ Այբբենարանը Մանկապարտէզին մէջ առած են,) եւ կամ ամէնէն ուշը՝ երկրորդ տարիէն, հայերէն գրերու աւանդական հին անունները սորվին եւ հեգելու ատեն այդ անունները տան։ Քանի որ Արեւմտահայ արտասանութեան մէջ միջակ տառերը հնչումով կը շփոթուին թաւերու հետ, անհրաժեշտութիւն մըն է գրերուն աւանդական անունները տալ, որպէսզի գիտցուի թէ զորօրինակ՝ գիմ է եւ ոչ թէ քէ, դա է եւ ոչ թէ թօ, բեն է եւ ոչ թէ փիւր, եւն. եւն։

Հեգելու վարժութիւնները պէտք է սկսիլ միավանկ բառերէ եւ հետզհետէ երկավանկ ու եռավանկ բառերով շարունակել։ Եռավանկէն աւելի երկար բառեր բերանացի հեգել տալ յանձնարարելի չէ։

Ուսուցիչը՝ բառերը վանկ վանկ արտասանելու կամ վանկերուն բաժնելու բերանացի վարժութիւններ ընել տալու է աշակերտներուն։

Հեգելու վարժութիւններն աւելի հետաքրքրական դարձնելու համար լաւ է պարբերաբար անոնց մրցումի ձեւ տալ։

2. ԶՐՈՒՑԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Զրուցագրել, թելադրութեամբ գրել տալը կամ տուն տալն է ուսուցչին խօսիլը եւ աշակերտին գրելը՝ տետրակին մէջ, քարետախտակին կամ սեւ տախտակին վրայ։ Ասիկա ուղղագրութիւն սորվեցնելու լաւագոյն միջոցներէն մէկն է։ Նպատակն է աշակերտին ըրած սխալներուն վրայ ուշադրութիւն գրաւել եւ սրբագրել՝ ուղղագրական սկզբունքները բացատրելով։

1. Երբ վարժութիւնը սեւ տախտակին վրայ ըլլայ, ամբո-

բառը մէկ աշակերտ կը գրէ ուսուցչին թելադրած բառերը կամ նախադասութիւնները, և ապա սա երեք կերպերէն մէկով կը կատարուի սրբագրութիւնը. կա՛մ (ա) ուսուցիչը կը սրբագրէ՝ մատնանիշ ընելով սխալները, կա՛մ (բ) աշակերտին իրեն սրբագրել կու տայ՝ գիրքին մէջէն այդ բառերը կամ տողերը իր գրածին հետ բաղդատելով, և կամ (գ) դասարանի ուրիշ մէկ աշակերտին սրբագրել կու տայ. Լաւ զանազանութիւն մտցնել գործին մէջ և այս երեք կերպերն ալ կիրարկել փոխն ի փոխ՝ յարմարութեան համեմատ: Եթէ պատին վրայ մէկէ աւելի աշակերտներուն համար գրելու տեղ կայ, յանձնարարելի է երկու, երեք կամ աւելի աշակերտ միաժամանակ աշխատցնել՝ անոնց ամէնուն մէկէն կամ կարգաւ տուն տալով:

2. Երբ զրուցագրութիւնը սոսկ անջատ բառերէ պիտի բաղկանայ, անոնք պէտք է ըլլան ընթերցանութեան դասին մէջէն ընտրուած ամենակարեւոր բառերն ուղղագրութեան տեսակէտէն, զորօրինակ՝ նմանաձայն բառեր և կամ ուրիշ բառերու հետ դիւրաւ շփոթուող բառեր: Բայց հետզհետէ պէտք է նաև նախադասութիւններ ու պարբերութիւններ զրուցագրել, և այսպէս վարժեցնել գլխագրի գործածութեան և կէտադրութեան: Այս վերջին բաներուն համար, սկիզբէն իսկ պէտք է զգոյշ ըլլալ որ ամէն յատուկ անուն, խօսքին ամէնէն առաջին բառը և վերջակէտէ անմիջապէս ետքը եկող ամէն բառ գլխագիրով սկսի: Վերջակէտ դնելու ալ վարժեցնելու կերպն է պահանջել որ երբ ուսուցիչը «խօսքը լմնցաւ» ըսէ, աշակերտն իսկոյն վերջակէտ մը նշանակէ: Դարձեալ, պարոյկը (հարցման նշանը) պէտք է որ աշակերտն ինքնաբերաբար հասկնայ և տեղը նշանակէ: Շեշտ և երկար աւելի բացատրութիւն և վարժութիւն կը պահանջեն: Նոր սկսողներուն ու մինչև գոնէ Գ. դասարան, ուսուցիչը թելադրած ատեն, ամէն ուր որ բութ, ստորակէտ և միջակէտ հանդիպին, նախընթաց բառը թելադրելէ անմիջապէս ետքը՝ պէտք է որ պատկանեալ կէտին անունը

տայ և աշակերտը իսկոյն զայն նշանակէ: Տողադարձի ատեն ենթամնայ նշանը և կը մասնիկին ջնջուած ձայնաւորին տեղ ապաթարց դնելը, կարելի եղածին չափ կանուխէն սովորութիւն դառնալու է աշակերտին: Ասկէ զատ, քանի որ եւրոպական կէտադրութիւնը հայկականէն տարբեր է, ուշադրութիւն ընելու ենք որ աշակերտները հայերէն գրելու ատեն մեր մայրենի լեզուին հարազատ կէտադրութիւնը գործածեն:

3. Զրուցագրութիւնը թուղթի վրայ կամ տետրակի մէջ մաքրով ընել ներելի է, պայմանաւ որ որոշ, մաքուր և կանոնաւոր գրերով ըլլայ: Ասոր համար ուսուցիչէն կը պահանջուի որ աշակերտները չափազանց չարտորցնէ:

Ուսուցիչը թելադրելու ատենը պարտի ձանր ձանր արտասանել և աշակերտին ժամանակ տալ գրելու, իւրաքանչիւր բառ որոշ հնչել՝ նմանաձայն տառերու իսկական և ուղիղ հնչումները տալով, նախադասութիւններն ալ գեղեցիկ առոգանութեամբ արտասանել՝ պարոյկներու, երկարներու և շեշտերու տեղերն ալ զգալի ընելով իր ձայնին ելեւէջովը: Ասիկա թէ՛ աշակերտին դիւրութիւն կու տայ առանց տառասխալի գրելու և թէ՛ ալ ականջները կը վարժեցնէ հայերէնի հարազատ հնչումներուն ու շեշտերուն:

Զրուցագրութիւնը կամ թելադրութեամբ գրել տալը ուղղագրութիւն սորվեցնելու ամէնէն սովորական և յարմար մէկ կերպն է, բայց անոր յաջողութիւնը մեծաւ մասամբ կախում ունի տուն տուող ուսուցչին առոգանութենէն:

Ուսուցչին հնչումներուն մէջ որոշակի զգալի ըլլալու են մանաւանդ միջակ և թաւ տառերու զանազանութիւնները: Եթէ ուսուցիչը յաջողի միջակները թաւերէն աւելի մեղմ հնչելու, ոչ միայն աշակերտներու ուղղագրութեան մէջ նշանակելի յառաջդիմութիւն մը պիտի գոյացնէ, այլ նաև ի բովանդակն պիտի ծառայէ մեր Թրքահայ արտասանութեան եղանակին մէջ խիստ փափաքելի բարեփոխութեան մը արդիւնաւորուելուն:

4. Յանձնարարելի է որ գրուցագրուելիք բառերը կամ հատուածները նախապէս իբրև պարտականութիւն որոշուած ու տրուած ըլլան սերտելու և պատրաստելու. Վարի դասարաններուն համար պահանջ մըն է այս. սակայն Դ. դասարանէ սկսեալ կարելի է երբեմն չնախապատրաստուած կտորներու վրայ ալ գրուցագրութեան վարժութիւն ընել:

3. ԱՐՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Արտագրութիւնը կամ ընդօրինակութիւնը թէ՛ լեզուի մէջ զարգանալու և թէ՛ ուղղագրութեան ուսուցման համար մեծ կարևորութիւն ունի, պայմանաւ որ ուղիղ մեթոտով կիրարկուի, որպէսզի օգտակար արդիւնք տայ. Նախ, երբեք պէտք չէ չափազանցութեան երթալ և ընթերցման երկայն կտոր մը ամբողջութեամբ տալ իբրև արտագրութեան պարտականութիւն: Նախընտրելի է, աշակերտին ժամանակը և կարողութիւնը նկատի առնելով, չափաւոր ըլլալ պահանջուած գրաւոր աշխատանքի քանակութեան մասին: Որակն աւելի կարևոր է քան թէ քանակը: Երկրորդ, երբեք թոյլ տալու չէ որ արտագրութիւնը մատիտով ըլլայ, այլ միշտ մելանով: Աշակերտը պարտի իր արտագրութիւնն ընել մաքուր և դիւրընթեռնլի գիրով, գրավարժութեան օրէնքներու համաձայն, ու մանաւանդ անթերի ուղղագրութեամբ, այսինքն՝ տառասխալներէ բացարձակապէս ազատ, գլխագիրներու և կէտադրութեան ալ ուշադիր: Նպատակայարմար կերպը այս է միայն, որովհետև արտագրութեան գլխաւոր, եթէ ոչ միակ, նպատակն է աշակերտը վարժեցնել անթերի ուղղագրութեան:

Անհոգ կերպով մրոտուած և տառասխալներով լեցուն արտագրութիւնները ոչ միայն օգուտ չեն ըներ, այլ ընդհակառակն կը վնասեն թէ՛ ուղղագրութեան և թէ՛ աշակերտի բարոյական նկարագրին, և այ կերպով ստացուած յոռի սովորութիւնը ետքէն սրբագրել շատ դժուար կ'ըլլայ, և յաճախ անկարելի իսկ:

Աշակերտները Տարրական բաժնին (Ա. և Բ. դասարաննե-

րուն) մէջ ամէն օր պէտք է արտագրեն իրենց կարդալու հատուածները, ամբողջովին և ուշադիր կերպով: Օգտակար է երբեմն աշակերտին, փոխանակ իր գրքին՝ իր արտագրութեան տետրակին վրայէն կարդալ տալ իր դասը: Գ. և Դ. դասարաններուն մէջ հարկ չէ ամբողջ ընթերցանութեան դասը ընդօրինակել տալ, հապա ուսուցիչին կողմէ նշանակուած ամենակարևոր հատուածները. Իսկ Ե. դասարանէն սկսեալ, շարադրութեան դասը կը բռնէ արտագրութեան տեղը.

Հոգեբանական նորագոյն փորձարկութեանց արդիւնքին համաձայն, արտագրութեամբ ուղղագրութիւն սորվելու լաւագոյն մեթոտը հետևեալն է. աշակերտը իւրաքանչիւր ընդօրինակելիք բառը մեղմօրէն արտասանէ, միանգամայն իր աչքը ուշագրութեամբ յառելով նոյն բառին. ասիկա ամէնէն ազդու միջոցն է բառին ուղղագրութիւնը տղուն մտքին վրայ տըպաւորելու:

Հոս շահեկան ու կարևոր կէտը սա է որ մանուկներուն արդէն սովորաբար ու բնազդօրէն ըրածը կը ստուգուի և կը հաստատուի գիտութեան փորձառական հետազօտութիւններով ալ: Բայց պէտք է ինկատի ունենալ որ ընդօրինակելիք բառին տղուն կողմէ մեղմօրէն (լռիկ շրթունքները շարժելու չափ) արտասանութիւն աւելի օգտակար գտնուած է քան թէ բարձրաձայն արտասանութիւնը: Եւ ասկէ զատ, շրթունքներով բառըն արտասանելու ժամանակ բառին վրայ աչքին սևեռած մնալը, ինչպէս ըսինք, նախապայմանն է յաջողութեան: Մէկ խօսքով, աչքին, բերնին և ձեռքին գործակցութիւնն է որ լարուած ուշադրութեան հետ կ'ապահովցնէ յաջողութիւնը:

(Վեր.) ԵՂԻԱ Ս. ՔԱՍՈՒՆԻ

Հայ-Աւետ. Բարձր. Վարժարան
12 Մայիս. 1939. Պէյրութ.

Ց. Գ. Հեղինակը պատրաստած է Հայերէն Ուղղագրութեան համար տեսական ու գործնական ուղեցոյց-դասագիրք մը, որ կը բովանդակէ ուղղագրական սկզբունքներ եւ կանոններ ինչպէս նաեւ վարժութիւններ գործնական հրահանգներով:

ՏԱՐԱԳԻՐԻ ՏԵՍԻԼԸ

(Մեծ Պատերազմին՝ խցարգելութեան մէջ գրուած)

—o—

1.— Մարսայի՛ գազանին,
Սեւ պատկեր ջարդին,
Կրակին Թալանին,
Հայ որբորդին
Աւաչն անէծքին,
Ժամսէր մամիկին
Հըռինդ բողոքին,
Յուզեր են հոգին
Տարագիր հային։
Երկինք կը նային
Աչերն մոլորուն
Յուսահատ, անքուն,
Հիւծումն ու սիրտին
Մահն է հաւատքին,

2.— Պարտէզին մէջ կայ
Պալատ մարմարեայ.
Քիւերն խարխըլած,
Սիւներն փըլփըլած,
Աւերակներուն
Վերայ երերուն,
Բուերն են թառած.
Հոգիներն մեռած
Դեւերուն լալկան
Կըռնչել կուգան։
Տարագիր հայուն
Կըթոտ տաներուն

Ոյժն է ըսպառած,
Կը նըստի՛ մարած։

3.— Ծաղիկներ բուրեան,
Վարդերն ու չուչան
Գիրկ գըրկի զուգուած
Իրար խառնուած,
Խարոյկը ծրգուած
Հայ նահատակաց
Անբիծ ու մաքուր
Կոյսերուն հանուր
Սըրբակէզ բոց հուր,
Շունչի անոյշ բոյր
Սըրսկեն ոլորուն
Օդին, ամպերուն։
Ցընցղեն Յոյսի բոյր
Հայո՛ւ. հոգեթոյր։

4.— Տարագիրն բանայ
Աչերն ապակեայ.
Փուշեր խըռուացած
Ժանտ տատասկներ ցած,
Քամել ու ծըծել,
Աւիշը՝ հիւծել
Հիւթ ցօղուններուն
Զոյգ ծաղիկներուն,
Կ'ուզեն իբըր գեղ՝
Կիրքերնուն թունեղ։
Փուշեր բազմազգի՝
Զարգողք հայ Ազգի,
Խենէշ պարերով
Ցընծան անվըրդով։

5.— Պարտէզն համօրէն,
Սուրացող հովէն—
Հովին օրօրէն—
Շըլմոր կուրօրէն,
Վըրէժի Թուրին
Ճարճատող հուրին
Լափլիզող չուինչին
Կ'ըլլայ զոհն չընչին:
Այրած այդ արտին
Տեղերն անդըստին
Ածուներ կանաչ,
Ջըւարթ, անճանաչ,
Բացուին, ուր այլեւ
Վարդերն կանգնին վէս:

6.— Հայ որբորդին
Կուսական սրտին,
Ո՛վ սուրբ զարդ անգին,
Շուշան անմեկին
Դըրախտ—Հայաստան
Քաջերու ոստան,
Քեզ Թըռչին յաւերժ,
Տենչանքներն անվերջ
Հայ Նահատակաց
Ոսկերացն անկաց:

7.— Շուշանի Թոյրէդ
Հիւլէ մը բոյրէդ
Բաւ է ինձ համար,
Գեղո՜յդ սիրահար:

Ա. ԿԷՆՃԵԱՆ

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցին, հայ ազգին այս պանծալի և նուիրական սրբավայրը, երկար դարերէ ի վեր կուրծք տուած է ամեհի փոթորիկներու առջև, և անոր խընկելի ու խնկաբոյր կամարներուն տակ միայն հայը գտած է իրեն հոգեկան մխիթարութիւնը:

Հայ եկեղեցին, հայուն սփոփավայրը հանդիսացած է և անոր երանաշնորհ սրբազան հայրապետները, ի գին ամէն զոհողութեան պահած պահպանած են զայն և իբր Թանկագին ժառանգ մը փոխանցած են մեզի:

Հայ եկեղեցին և Քրիստոնէական կրօնը որ հայուն ոսկորներուն և ծուծին հետ շաղուած է, պարսիկ բռնապետներէն սկսեալ մինչև մեր օրերը ապրող անգութ իշխանաւորները անոր դէմ պայքարած, հալածանքի բոլոր միջոցները ի գործ դրած են, բայց ան տակաւին կանգուն մնացած է սէգ և վիթխարի իր պատկառելի կառուցուածքով:

Անձնանուէր Ղեւոնդ Երէցներ, անձնազոհ Վարդաններ և Վահաններ իրենց հոգեւորական և աշխարհական խումբերով գերմարդկային ճիգեր թափած են Հայ Եկեղեցիին պահպանումին համար և նոյն իսկ իրենց մաքրամաքուր կեանքը վրայ տուած են: Շանթերն ու կիկլոպները, սարսափներն ու հալածանքները բան մը չեն կրցած ընել և Հայ Եկեղեցին աւելի ճառագայթներով բիւրեղացած, ոսկեճաճանչ և արփիափայլ գոյատեւած է դարէ դար:

Անիի հազար ու մէկ եկեղեցիները գեղեցկակերտ, Բագրատունեաց բարեպաշտ և ազնուասիրտ հայ Թագաւորներուն և Թագուհիներուն կողմէ կառուցուած կարկառուն և գեղեցկատեսիլ տաճարներն ու վանքերը՝ մէկը միւսէն աւելի հիանալի և հրաշալի, այդ յաղթանակին ապացոյցներն են:

Հայ Թագաւորներ, իշխանուհիներ և իշխանազուններ, Հայաստանի աննման լեռներուն վրայ և ծործորներուն մէջ

բարձրացնել կուռային եկեղեցիներն ու վանքերը, շրջապատուած երկնասլաց բարձրուղէշ ծառերով, սնդուսապատ մարմանդներով, գով ու զուլալ, պաղպաջուն և ականակիտ աղբերակներու քովիկը, և հայ բարեպաշտ ժողովուրդը մակաղած անոնց պատկերները, հոգեկան մխիթարանքէ զատ կը վայելէին նաև երկնապարգև բնութեան թովիչ ու հրապուրիչ տեսարանները:

Այո՛, այդ սրբավայրերէն շատերը հողին հաւասարած են, քարակոյտներ միայն կը տեսնուին աստ և անդ, բայց հանրածանօթ հնախոյզներ, փրօֆ. Մառի պէս, անհագին աշխատանքի լծուած, գետնին խորերէն դուրս կը հանեն այդ հրաշակերտներուն թանկարժէք մասերը, որոնք հայ ազգին նախկին փառքերէն մնացած են:

Օտարները, ի տես այդ հոյակապ գանձերուն, հիացումով կ'արտայայտուին, ըսելով որ, հայ ժողովուրդը արեւելքի քրիստոնէութեան և քաղաքակրթութեան ջահակիրը ըլլալով, ունեցած է նաև գեղարուեստական ճաշակ և բնածին հմտութիւն:

Հայ թագաւորները այդ դարերուն կարծես, աւելի պէտք զգացած են վանքեր, եկեղեցիներ կառուցանելու, հասութաբեր կալուածներով օժտած են զանոնք, և իրենց ամբողջ ուշադրութիւնը կեդրոնացուցած այդ նուիրական յարկերուն վրայ, պահած պահպանած են զանոնք, օրուան արժանընտիր եկեղեցականներուն հետ ձեռք ձեռքի տուած:

Հայ եկեղեցւոյ ճարտարապետութեան մասին ներբողներ անպակաս եղած են և այդ ներբողները պատիւ կը բերեն հայ ազգին:

Գալով Հայ եկեղեցիին ներքին կազմակերպութեան, ծիսակատարութեան փառաւոր հանդիսութեանց, ձեռնադրութեան և օծման արարողութեանց, Քահանայական, Վարդապետական, Եպիսկոպոսական, Կաթողիկոսական, այս վերջինը մանաւանդ որ՝ թագաւորավայել է:

Եւ ի՜նչ հիանալի և հոգեզմայլ են հայ եկեղեցւոյ շարականներն ու երաժշտութիւնը, որոնց համար իրենց մասնակցութիւնը բերած են մեր երանաշնորհ Հայրապետներն և Վարդապետները՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ, Մեծն Մեսրոպ Սուրբն Սահակ, Մովսէս Քերթող, Խորենացի, Յովհան Օձնեցի, Տէր Կոմիտաս Անանիա Վրդ. Շիրակացի, Յովհան Մանդակունի, Պետրոս Գետադարձ, Իսահակ Ձորափորեցի, Գրիգոր Մագիստրոս, Ստեփաննոս Սիւնեցի, Ներսէս Կլայեցի, Ներսէս Լամբրոնացի, Գրիգոր Պահլաւունի, Ներսէս Շնորհալի, Գրիգոր Սկեւռացի, Յակոբ Կլայեցի, Վարդան Վարդապետ, Կիրակոս Երզնկացի, Կիրակոս Թարգմանիչ, Գրիգոր Նարեկացի:

Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ մէջ երգուած այն հոգեզմայլ և հոգեթով շարականներն ու երգերը որ գրի առած են մեր խնկելի Հայրապետներն ու Վարդապետները, անոնցմէ իւրաքանչիւրը, իրեն շարադրած շարականին և երգին մէջ շունչ և հոգի դրած են: Շարականի և երգի ամէն մէկ բառ և նախադասութիւն խորունկ իմաստ մը ունի, և մեզի կը փոխադրեն վե՛ր, դէպի կապուտակ, բիլ ու բալ երկնակամարը՝ աստեղազարդ, մեզի երանութեան փառքին արժանացնելու համար:

Ժամանակի ընթացքին, աշխարհի մէջ ամէն բան իր հաճոյքէն և սէրէն բան մը կը կորսնցնէ, բայց Հայ Եկեղեցւոյ մէջ երգուած երգերը՝ զարմանազան և զարմանահրաշ, շարականները՝ հոգեշունչ, պատարագի Ս. Խորհուրդը դպիրներու քաղցրագեղգեղ և քաղցրանուագ մեղեդիները՝ քաղցրալուր և քաղցրահնչիւն, խունկի և կնդրուկի անուշաբոյր ըզգլխիչ քուլաներուն հետ, վե՛ր, վե՛ր, կը բարձրանան, արձագանգելով գմբեթներուն շուքին տակ:

Մեր երանաշնորհ բարձրաստիճան եկեղեցականները, այդ խաւարային դարուն մէջ, պլպլացող ձիթաիւղէ կանթեղներու լոյսին տակ գրի առած են այդ հոգեշունչ տաղերն ու

երգերը։ Անոնք, կատարեալ հաւատքով և աստուածավախ սրտով մօտեցած են Ամենակալին, խօսած են տիեզերաստեղծին հետ և ներշնչուելէ վերջն է միա՛յն որ իրենց յղացածը յանձնած են մագաղաթին։

Աստուա՛ծ իմ, ի՞նչ խորախոր իմաստ է որ կը պարունակէ Գրիգոր Նարեկացիի և Ներսէս Շնորհալիի հայրապետին գրի առած արձակ էջերը և քառեակները, և ներկայ զարգացեալ դարուամէջ ո՛չ ոք կրնայ արտադրել նոյնին նմանը։

Հիներէն ժառանգ մնացած այս նուիրական մասունքներուն համար մենք նորէն, արդեօք ինչքան բծախնդրութիւն ցոյց կուտանք, անոնց վեհ և բարձր իմաստը կարենալ ըմբռնելու համար։ Բանի մը ժամուան ընթերցումը միա՛յն բաւարար չէ. անոնց մէջ խոր խորհուրդ մը կայ, և մարդ ուշիմ միտք ունենալու է անոնց իմաստը կարենալ հասկնալու համար։

Աղօթել, ու այս խորիմաստ գրութիւններէն մէկ քանի հատը կարդալ, Արարչին հետ յարաբերութեան մտնել կը նըշանակէ։ Հայ Եկեղեցին և անոր հաւատարիմ համեստ պաշտօնեաները իրենց կարողութեան սահմանին մէջ կ'աշխատին հիներէն աւանդ մնացած այս թանկարժէք հաստատութիւնը պահել պահպանել և անոր մէջը երգուած շարականներուն և տաղերուն մէկ նշանախեցն անգամ չի վերցնել, — ժամանակը երբոր գայ շատ թեթև սրբագրութիւններ ինքնին կը կատարուին, այն ալ եկեղեցական համագումարի մը որոշումով միա՛յն —

Հայ հոգեւորականները առաջի Ս. սեղանին, իրենց օծումը և աստիճանը առած ժամանակ, հաւատարմաբար կ'ուխտեն զանցառու չի գտնուիլ իրենց պարտականութեանց մէջ, և ի պահանջել հարկին նահատակուիլ Հայ Եկեղեցւոյ պահպանումին համար, և ինչպէս որ պատմութիւնը այդ տեսակ կարկառուն դէպքեր արձանագրած է իր էջերուն մէջ։

Բայց հայ ժողովուրդը, և մանաւանդ նորահաս սերունդը,

արդեօք ո՞րքան յարգանք և պատկառանք ցոյց կուտան հանդէպ իրենց մայրենի եկեղեցիին, անոնք, այդ նորահասները, իրենց զուարճութեան և հանգստի պահերէն գոնէ քանի մը ժամ չե՞ն կրնար յատկացնել եկեղեցի յաճախելով։ Այս միջոցին կարծես անոնց վրայէն պաղ մը անցած է, անոնք բոլորովին ուծացած են եկեղեցիէն, և իրենք ալ չեն կրնար բացատրել այս անտարբերութեան իմաստը։

Հայ ծնողներ, հայ երիտասարդներ և հայ օրիորդներ, գուրգուրացէք Հայ Եկեղեցիին վրայ, ճիգ, աշխատանք թափեցէք անոր պահպանումին և պայծառացումին համար։

Հայ ազգը ներկայիս երկու բանի վրայ կեդրոնացնելու է իր ուշադրութիւնը, եկեղեցի և դպրոց, որովհետև այս երկու նուիրական հաստատութիւններն են որ մինչև ներկայ թուական, պատճառ հանդիսացած են հայ ազգին գոյատևման, ուրեմն, ազգովին չի թերանանք մեր պարտականութեանց մէջ, և ամէն բանէ վեր բռնենք Հայ Դպրոցը և Հայ Եկեղեցին։

Առաջն. Փոխ. Հայոց Զահլէի
ՄԱՇԹՈՑ Ք.ՀՆՑ. ՈՍԿԵՐԻՉԵԱՆ

Զահլէ. —

ՏՂԱՍ, ՉՈՒՐԱՆԱՍ

Որպէս զի դուն չըլլաս գոյակ մ'անվաւեր,
Կամ ամբարիշտ հաղորդութեան ընկեցիկ
Երեխան զոր կը լքանեն կամրջէր,
Կ'տամ քեզ կնիքն ազգանունիս զօրավիգ:
Մարդու պա՛րտքս է, տղաս, չի մոռնաս,
Չի մոռնա՛ս:

Ցարկիս յոյսն ես, յոյսիս լոյսն ես: Կը հսկեմ
Արդ քեզ գգուող օրրանին մօտ փափկաբարձ.
Ու զիս հայցող Թաթիկներուդ կոչին դէմ
Կ'ըլլամ գինով, կ'ըլլամ ծառայ մը անվարձ:
Սիրոյս ձա՛յնն է, տղաս, չի մոռնաս,
Չի մոռնա՛ս,

Ինչ որ ուսայ հաստ գրքերէն իմաստուն,
Ինչ որ հոգւոյս ծեծերին մէջ ուռճացաւ,
Կ'ուզեմ երկնե՛լ ականջիդ մօտ,— քու լեզուն
Հեգել սորվի մեծ խորհուրդին ձեւն անբաւ:
Մտքիս պա՛հն է, տղաս, չի մոռնաս,
Չի մոռնա՛ս,

Ա՛լ քովս ի վեր, քովս ի վե՛ր դուն կ'ընձիւղիս,
Ես քեզ յենակ փոթորիկին դէմ ամեհի.
Երբ շանթաձիգ հրասիւնն իյնայ բոց ճակտիս,
Պիտի յիշե՛մ.—ծառն արմատին կը նայի,
Ոյժիս փա՛ռքն է, տղաս, չի մոռնա՛ս,
Չի մոռնա՛ս:

Իսկ երբ մեռնիմ ու դուն կրես ծիրանի
Գօտին ցեղիս յաւերժական փաստն անխոց,
Կապէ ա՛րտօրդ արտերուն իմ հայրենի,

Չի պարտք է տալ տասնորդն հասկին լիածոց,
Սերմին տո՛ւրքն է, տղաս, չի մոռնաս,
Չի մոռնա՛ս,

Կտակս է այս.—մոռցի՛ր ինչ որ քեզ բերի.
Մոռցի՛ր տքուն հսկումներուս վարձն անհաս.
Մոռցի՛ր կրօնս, մոռցիր Աստուա՛ծս ալ բարի...
Բայց իմ տանջուած հայրենիքըս չի մոռնաս,
Կ'անիծեմ քեզ, տո՛ւրքըդ չ'ուրանաս,
—Տղա՛ս, չուրանա՛ս...

ԲԱՑ ՆԱՄԱԿ

(Եկուր Զէօ—Զէօ մը սուր ինծի)

Քեզի, Հրա՛չ,
Իմին Թխորակ մանչս,
Որ միսիս եւ ոսկորներուս առաջին հունձքը
եղար, երախայրին, ու զիս ապրող
իրերուն յաւիտենութեանը շաղկապող
խօսուն բա՛ռը.

Քեզի, Հրա՛չ,
Իմին չիրին ձագս,
Որ աղուոր աղջկայ մը անբիծ ու շուշան ծոցին
մէջ ծլար, և կնկայ մը ձեւին՝ որ քեզ վերար-
տադրեց՝ մօր պաշտանքը հատուցանելու մե-
ծութիւնը ուսուցիր ինծի.

Քեզի, Հրա՛չ,
Իմին խոշո՛ր պէպէկս,
Որ կորսուած մանկութիւնս տուիր ինծի ետ, ու գըր-
կիս մէջ՝ զիս ինքզինքիս փաստող աստուա-

ծայլին հայելին դարձար.

Քեզի, Հրա՛չ
Այս պահը՛, —
Ցոյցերուս գիս օրօրող այս թախծա՛գին պահը,
Որ բերկրանք ալ է քեզմով։

. . . .

Յ. Գ. Քան զի, աղուոր Հրաչս, կ'զգամ թէ հո՛ն՝
աշխարհի մէկ անկիւնը՝ մանուկ մը հիմա
գիս կը կանչէ. — Հայրի՛կ, եկուր
«Ջէօ-Ջէօ» մը տուր ինծի։

Լոնտոն
1935

ՈՒՐԱՑԱՅ ՔԵԶ.-ՉԻ ՄՈՌՑԱՅ...

Ուրացա՛յ քեզ, — չի մոռցա՛յ...
Այլ դեռ կ'զգամ վատութիւնը մատուըներուս դպրութեան,
Ու չրթներուս գարշ ու դեղին վկայութիւնն ալ հիմա,
Որ գիս ա՛յսպէս, վտարանդի՛, յանձնեցին մերկ՝ անվարան,
Ազգի մ'օտար գաւկութեան։

Ուրացա՛յ քեզ. — չի մոռցա՛յ...
Ըսին՝ կ'ըլլայ փայլն արծաթին սփոփանքըս հոգեցող.
Վարձու գիրկեր իմ պարմանի խօլ յոյզերուն մօտ, մեղա՛յ,
Հովի՛տ անզօրը, Մինչ ես որպէս վտակ մը փոքր՝ դող ի դող
Դարձայ երկրի՛ն սրբահող։

Ուրացա՛յ քեզ, — չի մոռցա՛յ...
Շպարն երբեք գոյն չի բռնեց թուխ այտերուս կիսամեռ.
Օտար ձեւեր գիս իմ մէջս ծաղրիրգեցին անխնայ.
Օտար տղաք, օտար ձայներ, լոկ յու՛շն եղան գիւղին մեր

Հայ մանուկին գանգրահեր։

Ուրացա՛յ քեզ, — չի մոռցա՛յ...
Հրաշապատում զարթօնքիդ մէջ ապաժաման ես պուէտ,
Նոր երգերուդ հաւատարծարծ չեփորումին հեռակայ.
Կ'ուզեմ ձայն տալ, կ'ուզեմ երգել, ու աննուաճ անուանէդ
Տանի՛լ պատգամն երկնալիր. —

«Հայրենիքներ կ'ուրացուին, ա՛հ, չե՛ն մոռցուիր,
չե՛ն մոռցուիր»

ՆՈՅԵՄԲԵՐ

«Ո՛ տայր ինձ զծուխ ծխանի եւ զառաւօտն Նաւասարդի...»
Որ երկնազար տարիներու Հայ հեթանոս տաղն հոգեզմայլ.
Սեւ պարտութեանց գոյժերուն դէմ դառնար ռազմերգ, շեփոր յաղթի.
Դուն մե՛զ եկար նորահրաշ ո՛վ Նոյեմբեր կարմրաշառայլ։

Խանձարուրէդ չը ճանչցա՛նք քեզ մեր վազքին մէջ խունապահար,
Մրրկաշաւ Հիւսիսն անհար Հայ մսուրին երբ քեզ բաշխեց.
Ու կարծեցինք թէ աչերդ են գեհենատիպ վիհեր մթար,
Ծիրդ անսովոր՝ հուսկ մահե՛րգը երկրին աւեր ու հողմածեծ։

Չը ճանչցա՛նք քեզ, — եւ վաշխառու իշխաններուն մականին վարժ,
Մենք դեռ երէկ ուրացա՛նք քեզ իբրեւ մանուկ խորթ ու անյայտ.
Բայց արբունքի հասած այսպէս՝ կորովաբիր ու հոգեշարժ՝
Կուգաս այժմ շոյել հարսը՛դ, — Հայ սրտերու ո՛ւխտն ալեցայտ

Ուխտը մե՛րն է, հողի՛ն, ջուրի՛ն, վերազարթնող Հայ նե՛ր գրին,
Ցաւէրժական որպէս փարոս դուն մե՛րն պլլաս լուսա-արած.
Կարծրնեղ բազկիդ գիտնա՛ս պահել հայրենաւանդ պերճ քուրը հին,
Ա՛ն որ լքեց զայն վատօրէն դարձաւ անէծք թափառայած։

Արդ կը ջնջենք, մե՛ծ Նոյեմբեր, մեր պաշտումի խորաններէն
Թիւ ու սնանկ զօր մեր պարտուած աստուածներէն ժառանգեցինք.
Ինչ որ մնաց հին հաւատքէն կենսանորոգ՝ մենք համօ՛րէն
Այժմ անվարան քե՛զ կ'ընծայենք մեր շուրթերով տաղերգեցիկ։

Նորաշաւիղ ՄԵԾ ՀԱՄԵՐԳԻՆ դուն վառվռուն մէկ փոփոխակ,
Կը խառնես մեզ համայնական մեծի լոյսին՝ յորդ, անստուեր.
Աշխարհ մ՛ըղձի՝ մեծ աշխարհի՛ն՝ ոգւով ազատ ու անսայթաք,
Արեւափառ Հայաստանի խորհրդային Տօն Նոյեմբեր։

Խ. Ծ. «Տղաս, չուրանաս» «Ուրացայ քեզ, չի Մոռցա՛յ», «Բաց Նամակ», եւ «Նոյեմբեր» ոտանաւորները արտատպուած են Գ. Ն. Ալ. Գիրնեանի «ԵՐԳԵՐ ՈՒՐԱՑՄԱՆ ԵՒ ԶՂՋՈՒՄԻ» Բանաստեղծութեանց հատորէն:

ԾԽԱՄՈԼԸ

(Բանտի յիշատակներէս)

Զուարճալի դրուագ մը միայն պատմեմ հոս, Հիթլերեան ռէժիմին տակ իբր քաղաքական *բանտարկեալ ինծ վիճակուած երկամսեայ արգելափակման օրերու ժամանցներէն։ Հա՛յ ըլլալ և ինչպէ՛ս չճաշակել յորդազեղ բաժակը կարելի ու անկարելի տառապանքներուն։*

Առօրեայ մէկ ժամուայ պտոյտէն խցիկնիս բարձրացած էինք առտու մը։ Եւ ի՛նչ տեսնեմ՝ բարձրահասակ, սեւազգեստ, պատկառելի մարդ մը հետեւեցաւ քայլերուս, մուտք գործելով երկաթեայ դռնէն, կենցաղավարօրէն ինքզինքը ներկայացուց փութանակի.

— Սիմոն Պոնինի է անունս....

Մանավաճառով գգեստ մը գնած է եղեր. և իբր թէ վըճարման մէջ թերացումի հետեւանքով ձերբակալեր են։ Սո՞ւտ էր, իրա՞ւ էր։ Բայց քաղաքավար մէկը կ'երեւէր, համակրանք ազդելով։ Առաջին տպաւորութիւնս ս՛ա եղաւ որ բանտի պաշտօնեայ մըն է, որմէ անպարտութեանս աւետիսը պիտի լսեմ իսկոյն։ Ինչ որ է, մինակ էի, երկուք եղանք։

Բայց, ա՛խ, կը խորհէի. այս մարդը 5 վայրկեանը մէյ մը գլանիկ մը կը սպառէ և սաստիկ հազէն ազատելիք ալ չունի. արդեօք այս գիշեր քունս պիտի չխանգարէ՞։ Թէև կ'ապահով-

ցընէ որ վստահ է քիչ ատէնէն անպարտ արձակուելուն. և սակայն կրնար անորոշ ժամանակի մը համար փորձանք ըլլալ գլխուս ջղագարութիւնս խենթութեան հասցնելու աստիճան։

Թէև յիսունէն շատ հեռու, բայց 60 նոց կ'երեւար։ Փայտի վաճառական է եղեր 20 տարի առաջ Իտալիա։ Անանկատցեր է։ Երջում գրավաճառութեամբ գէշ-աղէկ ապրեր է, մինչև որ ա՛լ չկրնալով ծայրը ծայրին բերել ստիպուեր է կինը վերջնոյս ծնողքին քով տեղաւորել, և ինք շարունակեր է նեղուիլ ողորմելի պայմաններու մէջ։ Ֆիզիքական և բարոյական քայքայման նմոյշ մը, որ խօլ ծխամոլութեան մէջ իր ցաւը մոռնալ կ'ակնկալէ, թէև նոյն այդ մոլութիւնը ա՛լ աւելի կը քայքայէ, կ'աւերէ թշուառականին ջիղերը։ Զարմացայ որ հետը բերած սիկառի տուփը պարպուեցաւ քիչ ատէնէն։ Եւ հիմա սկսաւ ծխամանէն մնացորդները հաւաքել և լրագրի մը լուսանցքին մէջ փաթթելով ծխել, ծխե՛լ, ծխե՛լ անոյշ անոյշ։ Եւ որովհետև լուցկիներն ալ հատնելու վրայ էին, սկսաւ դանակով կիսել զանոնք, ա՛լ կէս լուցկիով վառել գլանիկները։ Ի՛նչ հնարամտութիւն։

Բայց ա՛լ ծխելիք բան չունէր։ Անհաւոր հազն ալ պատառ պատառ կ'ընէր կուրծքը։ Եւ ես արիւն-քրտինք կը մտնէի ապացուցանելու համար իր մոլութեան աւերները։

— Եթէ չծխեմ, ա՛լ աւելի ջղային կ'ըլլամ, կ'ըսէր։

Իրաւ ալ օր մը ծխելիք չունենալուն համար յօնքերուն մազերը կը փետտէր թել առ թել, ջղագրգռութիւնը խաղաղեցնելու համար։ Իսկ երբ բանտի պարտէզը մեր պտոյտներուն ատեն անձնուէր ընկերներէ կը յաջողէր գաղտնի ձեռք ձգել պզտիկ թանկագին պաշար մը ծխախոտի և պատահէր որ անդադրմանելի հազը աչք գոցել չտար անոր, խոր գիշերուան մէջ կ'ելլէր չորապով սիկառ մը ոլորել, նոյն ատեն գերագոյն մոլեգնութեան հասցնելով անիծեալ հազը։ Երանի թէ ասոր դատը շուտով տեսնեն և ժամ առաջ բաժնուինք իրարմէ, կը խորհէի։ Քաշուելիք տառապանք չէր սակայն։

Աղէտալի հազը քարակերտ շէնքը գրեթէ կը դղրդացնէր, եւ ես նոյն իսկ կը խորհէի աղերսագիր մը դրկել բանտի վարչութեան, որպէսզի ուրիշ խցիկ փոխադրէին զիս:

Իրաւ, հաճելի էր շատ լաւ օրեր տեսած այդ մարդուն ընկերութիւնը: Բայց ողորմելի ջլախտաւոր մըն էր վերջապէս, եւ ջղաբուժարանն ըլլալու էր անոր վերջին կայանը:

*
* *

Իրմէ առջի բանտակից ընկերս յաճախ իր նամակները ինծի գրել կուտար, երբեմն սիգար մը տալով իբր վարձք. երկու հատ խնայած էի, եւ զանոնք այնպէս մը կը պահէի որ չտեսնէ: Բայց օր մը գանձս նշմարեր էր, երբ սիգարներուս ծըրարիկը երեկոյ մը դարակիս մէջ կը զետեղէի պառկելէ առաջ:

Հետեւեալ օրը ստիպուեցայ բաժին հանել անոր: Ուրիշ կերպ կարելի՞ էր: Եւ հիմա ատոնք ալ հարամ էին, եւ կարգը եկած էր թաց, թուքով թրջուած մնացորդներուն: Այս խոնաւ թափթփուքը, սակայն, չորնալու էր նախ: Եւ ասիկա ժամանակ կը կարօտէր, մինչդեռ մարդը անհամբերութենէն կը սպառէր, իր քիմքը օծելու համար ամենօրհնեալ ծըխելիքին հոգեպարար մուխերով:

Սրտնեղած՝ սկսաւ սիգարները բզքտել, եւ ծուէնները լրագրի մը մէջ ժողվելով, անոնց վրայ նստաւ, յետոյքին ջերմութեամբը կարելի եղածին չափ շուտով չորցնելու համար զանոնք: Կարծեմ կէս ժամի մը չափ սպասեց. անհունութեան չափ տեւած ըլլալու էր այդ ժամը: Որովհետեւ երբ —վերջապէ՛ս— այդ գարշելի ծուէններով գլանիկ մը գոյացնել յաջողեցաւ եւ վառեց զայն, երանութիւն մը կը ծածանէր խորշոմած դեմքին վրայ, դառնութեան ծալքերով խառն երանութիւն մը...:

Զ. ՍՈՒՐԷՆԵԱՆ

Լինձ (Աւստրիա)

ՎԱՍԱԿԻ ՄԱՀԸ

Տեսարանը կը ներկայացնէ Տիզբոնի արքայական պալատին ստորերկրեայ մթին զնդաններէն մէկը, ուր նետուած է Սիւնեաց Վասակ իշխանը, Յազկերտ՝ Արքայից Արքային հրամանով: Վասակ, բանտին մէկ անկիւնը, խսիրակի մը վրայ ինկած կը քնանայ տառապանքէ ընկճուած մարմնով: Յանկարծ կ'արթըննայ, յիմարի մը պէս չորս կողմը կը նայի: Ոտքի կ'ելլէ. կը քալէ դէպի բանտին մէկ անկիւնը, աչքերը սեւեռուն:

Մազերն ու մօրուքը անխնամ երկնցած են, հագուստները պատռտուած՝ կերպարանքը ահաւոր եւ սոսկատեսիլ երեւոյթ մ'ունի. Կը շարունակէ, աչքերը սեւեռուն դէպի միեւնոյն կէտը, քալել: Յանկարծ չարագուշակ քրքիջ մը կ'արձակէ եւ կանգ կ'առնէ:

Տեսիլք մը պատկերացած է իր աչքին. Վարդան եւ իրեն հետ արիաբար նահատակուող քաջերն ու մարտիրոսացած եկեղեցականները շրջապատուած են հրեշտակներով:

Մթին զնդանի մէկ անկիւնը, ուր լուրջ եւ սպառնական եւ սակայն անմեղ երեւոյթով մը շարուած է ազգին եւ եկեղեցւոյն պաշտելի նահատակներու խումբը, վերէն իջնող երկնային պայծառ եւ սպիտակ լոյսով ողողուած, որ աւելի վեհ եւ պատկառելի երեւոյթ մը կուտայ տեսարանին:

Վասակ ինքնիրմէ ելած, սոսկալով այդ ահաւոր տեսիլքէն, կ'սկսի ետ ետ նահանջել եւ խօսիլ.

—«Ի՞նչ... կը խաբու՞իմ արդեօք... իրականութեան մը առջեւ կը գտնուիմ թէ զառանցանք մըն է... ո՛չ, ո՛չ, պատրանք մը չէ... դժոխք... բանտիս եւ թշուառութեանս մէջ իսկ հանգիստ չեն ձգեր. գիշեր եւ ցերեկ կը հալածեն զիս անգթօրէն... Ա՜հ... նայեցէ՛ք, նայեցէ՛ք, որքա՜ն խիստ եւ ահաւոր է անոնց նայուածքը...

Մարմինին մէջ ինկած որդերը զինք անհանգիստ կ'ընեն, կ'սկսի քերել իր մարմինը... եւ պահ մը այսպէս քերուելէ յետոյ նորէն նայուածքը կ'իյնայ այդ խորհրդաւոր տեսիլքին վրայ:

«Ո՜ֆ... հոն է դեռ... հերիք է.. բաւական է որքան

տանջեցիք զիս ձեր մեղադրող նայուածքներով... քացէ՛ք, կորսուեցէ՛ք. հանգիստ թողէ՛ք զիս տառապանքներուս ահաւորութեան մէջ։

Վարդա՛ն, Ղեւո՛նդ... անվեհեր պաշտպանները Հայաստանի (կատաղութեամբ) ոխերիմ ու խաւար թշնամիներս...

(Սպառնալով) Հեռացէ՛ք. հեռացէ՛ք. մի՛ նայիք աչքերուս, ձեր չանթահարիչ նայուածքները կը սոսկացնեն զիս...

Ուա՛ղ. այո՛, գործած նախճիրներուս հաշիւը կը պահանջեն ինձմէ. Պարսիկին ի շահ հոսեցուցած անմեղ արեանս վրէժն է որ կ'ուզեն լուծել։

Անսահման փառասիրութեանս հետեւանքով ինկող բիւրաւորներուն ահարկու բողոքն է որ կը ներկայացնեն...

Ցանկարծ խելագար շարժումով կը վազէ Վարդանին վրայ յարձակելու եւ զայն խեղդելու, բզքտելու նպատակաւ։

Գացէ՛ք, կորսուեցէ՛ք աչքիս առջեւէն, կորսուեցէ՛ք կ'ըսեմ ձեզի... եթէ՛ ոչ...

Տեսիլքը մէկէն աներեւոյթ կ'ըլլայ։

— Հա՛... հա՛... հա՛... գացին վերջապէս... փախա՛ն...

Կ'իյնայ իր խշտեակին վրայ, եւ կ'սկսի զինք անհանգստացնող որդերը անիծել, կը քերէ իր մարմինը...

— Անիծեալ ըլլաք զարշելի արարածներ...

Մի քանի հատ այդ որդերէն մարմինին վրայէն կ'առնէ, գետին կը նետէ. Յետոյ քիչ մը կը հանգստանայ. քանի մը վայրկեան լուռ կը կենայ, յետոյ նորէն զսպանակէ մը մղուածի նման ոտքի կ'ելլէ...

Տեսիլք մը ներկայացած է աչքին առջեւ, իշխանական տարազով մէկը, ձեռքերուն մէջ թագ մը եւ արքայական զգեստներ բռնած դէպի իրեն կողմը քալելու երեւոյթը ունի... խելացնոր եւ յափշտակուած.

«Թա՛գս, թա՛գս. ահա՛ թա՛գս, մարգարիտներով ու ադամանդով յեռուած թագս, ահա՛, ահա՛ ծիրանիս, արքայակա՛ն ծիրանիս»

Աչքերը խոժոռ մը բացած, ձեռքերը կ'երկնցնէ օդին մէջ բան մը բռնելու ձեւով։

Այո՛, ես, ես Սիւնեաց իշխանը, Հայաստանի թագաւոր... Արքայից Արքայ... Շուտ թագադրութեանս համար հանդէսներ պատրաստեցէ՛ք, խրախճանքներ սարքեցէ՛ք. քանզի նոր արև պիտի ծագի Հայաստանի համար և նոր դարագլուխ մը պիտի բացուի Հայոց պատմութեան մէջ։

Թա՛գս, այո՛ թագս, զոր տիեզերակալն Յազկերտ խոստացած է ինծի, այն օրը որ Հայաստանին ընդունիլ տայի մազդեզական հուրը, միհրը։

Այո՛, իմս է այդ թագը որուն համար կանգ չառի, ոչ մէկ խոչընդոտի առաջ, շէն և մարդաշատ գիւղեր և քաղաքներ աւերակներու վերածեցի...

Այո՛, իմս է ան, անոր բարձրութեան հասնելու համար հազարաւոր դիակներու, հայ դիակներու չեղջակոյտերու վրայէն քալեցի. Հայաստանի ամէն կողմը հուր ու սուր և սարսափ տարածեցի. ընդարձակ դաշտերուն մէջ բազմահազար անմեղ զոհերու արեան գետեր հոսեցուցի. այդ աւերներու, այդ փլատակներու տակ թաղելու համար Քրիստոնեայ Հայաստանը, և անոր աւերակներուն վրայ գահս հաստատելու և նոր Հայաստան մը կերտելու համար։

Թա՛գս, թա՛գս, արքայական ծիրանիս...

Տեսիլքը կամաց կամաց աներեւոյթ կ'ըլլայ։

Ո՛ւր, ո՛ւր, ո՞ւր կը տանիս զայն, ինչո՞ւ չես տար, իմս, իմս է ան, քանի որ արքայից արքայ Յազկերտ այդպէս խոստացաւ...

Իրականութիւնը ըմբռնելով։

Հա՛... հա՛... հա՛... երա՛զ մըն է, երա՛զ...

Այո՛, խեղճ Վասակ... Յազկերտ չափազանց երախտագիտօրէն վարձատրեց քեզ...

Սիրեցեալ հայրենիքիդ մեծագոյն թշնամին դարձուց քեզ. քու ձեռքով անհամար նախճիրներ գործել տուաւ։ Բովան-

դակ Հայաստանը սեւ սուգի մէջ ձգեցիր. որբեր պատրաստեցիր, որոնք ամէն օր իրենց կորսնցուցած հայրերնին կ'ողբան. այրիներ պատրաստեցիր, որոնք ամէն օր աղի ու լեղի արցունքներ կը թափեն իրենց սիրեցեալ ամուսիններուն վրայ, որ քու փառասիրութեանդ երեսէն նահատակուեցան... Մայրե՛ր, մայրե՛ր կան որդեկորոյս, որոնք գիշեր և ցորեկ կ'անիծեն և կը նզովեն քու յիշատակդ...

Դրախտանման Հայաստանը մեռելաստան մը դարձուցիր...

Ահա՛ Յազկերտին՝ նենգաւոր, մոլեռանդ Պարսիկին բարեկամութիւնը... ահա այդ նախճիրներուն վարձատրութիւնը. սա մութ գնդանն է քու թագաւորութեանդ սահմանները, իսկ գահդ ալ սա չոր խշտեա՛կը, իշխանական լաթերդ ալ սա ցնցոտիները... իսկ երկու սիրասուն զաւակներուդ գազանաբար յօշոտումը վարձատրութեանցդ գերագոյնն է...

Ա՛խ, զաւակնե՛րս, զաւակնե՛րս, դո՛ւք, դուք ալ զոհն եղաք ձեր հօր սարքած որոգայթներուն, և ձեր արիւնով հատուցիք հայրենիքի հանդէպ գործած զազրելի ոճիրներս...

Այո՛, այո՛, հասաւ այդ ծերունի, սրբազան, հայրենասէր Վահանդեցիին անէծքը և տարաւ զաւա՛կներս. այո՛, տակաւին կը հնչէ ականջիս անոր վերջին խօսքերը...

«Այրի՛դ՝ քարուքանդ պալատիդ վրայ բուի վա՛յը ձգէ, նստի լա՛յ. որդերը վխտան մարմինիդ մէջ, օձեր ու կարիճնե՛ր փաթթուին մսիդ, խայթե՛ն, թունաւորե՛ն քեզ, ամբողջ մարմինդ թարախո՛ւի, չարաւներու մէջ հոտի, հոսի, անարգ հոգիդ դժոխքի դեւերուն, ճիւաղներուն ճանկը իյնա՛յ, գեհենին լափլիզող կրակներուն մէջ տապլտկի. սովալուկ գազանները կրծեն ու կրծեն... Անիծեալ ըլլաս դուն...»

Հա՛, հա՛, հա՛, ընդունէ, մեղաւոր Վասակ, հատուցում՝ զոր քեզ կ'ընեն Աւետարանի ուխտանենգութիւնդ ու Վարդանի արիւնը....

(Վարագոյր)

Եղիա Ց. Տօլպազեան

ԲԱԺԱԿԱՃԱՌ

Տիկնայք, Պարոններ, ճառող մ'եմ խեղճուկ,
Բայց չի վերջացած մեր այս մեծ խնջոյք.
Թոյլ տուէք պարզեմ մտքիս մէկ թընճուկ....

* * *

Տեսէ՛ք, եօթ բաժակ խմեր եմ արդէն
Կարմիր գինիի հաստկեկ սրուակէն.
Բայց հակառակ այս իրողութեան սէգ,
Գինովցա՞յ ընաւ, կ'աղաչեմ ըսէ՛ք։

Սակայն կը յիշեմ, որ այսպէս մի օր
Մրտքերով տըրչիա, եղայ ես մոլոր.
Ջիս տեսնողները հարբած է ըսին,
Եւ այս բոլորը մէկ գաւաթով սին...։

* * *

Պատճառն եղաւ շուտ երեւան...
Գինին քաղքէն էր Երեւան.
Մեր հեռաւոր հայրենիքին
Արդար բերքը կուռ քրրտինքին։

Այդ հեղուկը ջինջ բաժակիս
Ցորդում կուտար ախորժակիս.
Մեր աշխարհի տաք ակօսին
Տուրքն էր զուարթ Հայ բազուկին։

Մէկ գաւաթով եղայ գինով
Լեզուս եղաւ կէս մը թոթով.
Ներ ու տըղայ, աղջիկ ու կին
Կարծես շուրջըս պար դառնային։

Գեղջուկ խումբեր, չողոլն այգին
Կը գիժէին իրենց այգին,
Մինչ ստորոտն Արագածին,
Ոսկեփայլին հասկերն հային։

*
* *

Իսկ այս գինին օտարոտի,
Անկեղծ կ'ըսեմ, ջո՛ւր կը հոտի...
Խըմենք, ինչ փոյթ, և այս բաժակ
Ակոռիին ի յիշատակ։

Անվերս (Պելճիքայ) ՄԱՍԻՍ Գ. ՄԱԼԱՔԵԱՆ

Ծանօթ՝ խմբ. — Անվերսաբնակ Պ. Մասիս Մալաքեան, որդին Կ. Պոլսոյ երբեմնի Գ. Մալաքեան վարժարանի հիմնադիրին, եթէ ադամանդ յղկելու չափ ալ սրած ըլլար իր գրիչը, բազմաթիւ ինքնատիպ գրութիւններ պիտի ունենայինք իրմէ. բայց դեռ ուշ չէ եւ կը յուսանք որ այսուհետեւ առիթ կ'ունենանք նմոյշներ տալու իր զուարթ ու պատկերալից գրութիւններէն։

ՀԵՏԱՔՐՔՐԱԿԱՆ

ՆՇԱՆԱԾՆԵՐՈՒ ՏՕՆԸ. — Հունգարիոյ մէջ սովորութեան մը՝ համաձայն Զատկի երկուշաբթին երիտասարդները իրենց նշանածները կ'առաջնորդեն ջրհորի մը մօտ և ջուր կը սրսկեն անոնց ոտքերուն վրայ։ Փոխարէնը օրիորդներն ալ իրենց կու տան Զատկի սովորական հաւկիթ մը։

ԿԱՐԾՐ ՀԱՑԻ ՕՐԸ. — Պելճիքայի Գրամօն քաղաքի մէջ աւանդական խիստ հետաքրքրական սովորութիւն մը կայ որ մինչև այսօր կը տեւէ.

Ի յիշատակ սովի մը, քաղաքին աւագանին պզտիկ ողջ և կայտառ ձուկերով լեցուն գաւաթ մը գինի կը խմեն, որմէ վերջ անոնք կարծր հացի պզտիկ փշրանքներ կը նետեն ժողովուրդին զորս իրարու ձեռքէ խլելու կը ջանան։

Էջ մը Յուշատետրէս

ՋԱԻԿԻՆ ԿԱՐՕՏԸ

(ՊԱՏԿԵՐ ՄԸ ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅ ԿԵԱՆՔԷՆ)

. . . .

Զիրար կը սիրէինք հոգեին. չարունակեց Գէորգ ճակատէն ջրվէժող քրտինքը սրբելով. մեր սէրը աւելի խորացաւ երեք տարի վերջ, երբ մանչ զաւակով մը բաղդաւորուեցանք...։

Չեմ յիշեր թէ օր մը ցոյց տուա՞ւ փշուր մը դժգոհանք. մեղմ գիմագարձութիւն։ Ընդհակառակը յաճախ օրհնութեան խօսքերով կը վերյիշէր այն օրը որ միմեանց հանդիպեցանք Մարսէյլի մէջ, ու այդ առաջին հանդիպումին մէջ իսկ նըշմարած էր՝ իր համար՝ երջանիկ կեանքի մը գոյքերը։

Ըսեմ որ ամուսնութեան մտքով գնացած չէր Մարսէյլ։ Հայրենիքս վերադառնալու և հոն տուն տեղ ըլլալու իմ և ծնողքիս ջերմ բաղձանքը՝ օտարութեան մէջ ամուսնութիւն կնքելու ամէնէն միզմ մտածումն իսկ կը չէզոքացնէր։ Մարսէյլի մէկ հիւանդանոցին մէջ հիւանդ անկողնոյ ծառայող փոքր եղբօրս յուզիչ մէկ նամակը զիս քաշեր տարեր էր...։

Հոն հանդիպեցայ Նէրա հետ առաջին անգամ։ Զքաւոր էր, յաճախ իր ընկերակիցներու օգնութեան կարօտ, բայց ազնուական նկարագրի մը նշանները դէմքին վրայ դեռ կը պահէր։

Նէրա մասին տասը գովեստներ, բարեկրթութեան չռայլ խօսքեր լսեցի յաճախ իր շուրջիններէն, այնպէս որ կարճ ժամանակէն կարեկցութիւնս համակրանքի փոխուեցաւ, ու յաճախակի տեսնելու բուռն զգացում մը սաղմնաւորուեցաւ մէ-

ջրօ... արգիլինք հետզհետէ պարպացող սիրոյ մը:

Օր մը, եղբայրս, որ այլեւս բժշկուած ու տուն վերադարձած էր, նէրա հետ ամուսնանալու խորհուրդը տուաւ՝ զայ՛ ներկայացնելով «համեստութեան շուշան» մը:

Հոգիին հրճուեցայ, թէեւ զգացած հրճուանքս ջանացի պահել եղբօրմէս, անտարբերութիւն մը կեղծելով:

Ըսեմ որ գեղեցիկ չէր բառի իսկական առումով, բայց համակրելի էր եւ սիրուն, մանաւանդ իր հայկական ամօթխածութիւնը, որ ինձ համար նկարագրի մաքրութեան նշան է, կ'արժէքաւորէր նէ իմ աչքին:

Իրիկուն մը, հայկական հաւաքոյթի մը մէջ, երբ անկիւն մը առանձնացած էինք, համարձակութիւնը ունեցայ ըղձացումներս նէրա հաղորդելու, որոնք բարեբաղդաբար ինկան պարարտ հողի վրայ ու արգիւնաւորեցան...: Այդ երջանկաւէտ օրէն հինգ շաբաթ չանցած՝ քահանան օրհնեց մեր պսակը ու մենք՝ այր եւ կին՝ Ամերիկա մեկնող նաւու կամրջակին վրայ, վերջին միաքբարովի խօսքերը փոխանակեցինք նաւակայանը հաւաքուող մեր ծանօթներու հետ...:

Հասնելով Ամերիկա, մեր բոյնը շինեցինք Ն. քաղաքին մէջ: Հարուստ չէինք. Բարեկեցիկ կեանքի մը սեմին վրայ մեր ոտքերը տեղաւորած, երջանկութիւնը սկսած էինք համտեսել, որ դժբաղդաբար երկար չտեւեց, ապերջանկութեան ստուերը դեւի նման իր դունչը ցցեց մեր բոյնէն ներս: Գործարանը, ուր կ'աշխատէի, 1929ի տնտեսական աղէտին անկարող դիմադրելու, փակեց իր դռները երկու հազար աշխատաւորներ փողոց շպրտելով...:

Անցան ամիսներ, տարիներ եւ սակայն գործարանը վերաբացուելու յոյսը չի նշուլեց, իսկ այլ գործարաններէ ներս մտնելն ալ չափազանց դժուարին դարձաւ, վասն զի նորանոր անգործներ կը շարուէին փողոցներու երկայնքը ամէն օր:

Մեր քիչ մը խնայած դրամը սկսաւ նուազիլ, փեշերը

հաւաքել հակառակ շատ սեղմ ապրելու մեր բուռն ջանքին:

Տարիներու անգործութիւնս եւ հետզհետէ մեր անտեսական կեանքին մէջ յառաջացած հսկայ փոփոխութիւնը ընկճեցին զիս, տեսակ մը յուսալքում յառաջացուցին իմ մէջ, մանաւանդ հոգիս սկսաւ ճզմուիլ երբ նէրա վարմունքին մէջ կարծես նշմարել սկսայ տեսակ մը փոփոխութիւն —դժգոհանքի նմանող արտայայտութիւն:

Կասկածի մը որդն էր որ խլրտիլ կսկսէր իմ մէջ...:

Աշխատեցայ, բովանդակ ճիգս հաւաքեցի կասկածի այդ որդը իր խանձարուրին մէջ ճզմել, բայց անիկա, հակառակ այդ ճիգիս, կարծես ամէն օր հասակ կ'առնէր ու աւելի լայն տեղ գրաւելու նշաններ ցոյց կուտար....

Չե՛րկարեմ:

Անմեղութեան այդ «հրեշտակն» անհաւատարմութեան ուղիին մէջ նետած էր իր ոտքերը ու կը յառաջանար, կանգ առնելու տրամադրութիւն ցոյց չէր տար: Տունը դժոխք մըն էր այլեւս ինձ համար, որմէ բացակայիլս միայն, գործ փնտռելու պատրուակաւ, մի քիչ կը մեղմէր հոգեկան տառապանքս, որու ահաւոր ծանրութեան տակ կմախք մը դարձած էի:

Իրիկուն մը տուն վերադարձիս, սեղանին վրայ երկտող մը կը գտնեմ, որու բովանդակութիւնը շանթի մը նման կ'իջնէ գլխիս...: Նէրա հեռանալէն աւելի զաւկէս ալ բաժանումը ջախջախիչ հարուած մ'եղաւ արդէն կքած ուսերուս վրայ:

Ո՞ւր եւ որո՞ւ հետ մեկնած էր... ոչ ոք գիտէր: Օրերով եւ շաբաթներով փնտռտուքս ապարդիւն անցաւ: Հոգեկան տառապանքս բազմապատկուեցաւ ու սկսայ օրէ օր մաշիլ, հիւծիլ, կեանքը բեռ մը՝ եւ օրերը խաւար դարձան ինձ համար:

Անձնասպանութեան մը գաղափարը սկսաւ ճարակել ներսս: Կատարեալ թափառաշրջիկ մը դարձած էի: Լաւ օրերու բարեկամներս ալ ինձմէ հեռացած էին ու ես մնացած էի բոլո-

բովին միայնակ...

Օր մը, հետզհետէ զարգացող անձնասպանութեան գաղափարէն մղուած, քայլերս ուղղեցի դէպի ծովեզերքը։ Անսովոր փոթորիկ մը կար, որ ամէն բան տակն ու վրայ կըսպառնար: Ծովը խաղաղութիւնն ու հանդարտութիւնը կորսուած, կը մռնչէր գերթ վիրաւոր առիւծ: Ծովեզերքը խուժող լեռնակուտակ ալիքները հաճոյք կը պատճառէին ինծի, ու ես աչքերս յառած հեռաւոր հորիզոնին, կարծես խաղաղութեան ու հոգեկան անդորրութեան տաճարը նշմարեցի, որու գմբէթին վրայ մանուկի մը արձանը հաստատուած էր, որը հետզհետէ մօտեցաւ ինծի բազուկները երկարած ու սիրուն ժպիտը հրեշտականման դէմքին...:

Ինչքա՜ն նման էր նա իմ զաւկին... ի՜նչ կ'ըսեմ, նա էր, լսեցի նոյնիսկ անոր ձայնը... բազուկներս երկարեցի ու փորձ ըրի գրկել և կրծքիս սեղմել.....

. . . .

Երբ աչքերս բացի, հիւանդանոցի այս սենեակին մէջ գտայ ինքզինքս, հիւանդապահուհին կողքիս կանգնած։

Մահուան կանչը կը լսեմ մի քանի օրէ... քայլ առ քայլ կը մօտենամ անոր, բայց չեմ աճապարեր, զաւակս վերջին անգամ համբուրելու խո՜ր կարօտը կայ ներսի դիս, ու այդ կարօտը դեռ չի յագեցուցած չեմ ուզեր աչքերս փակել յաւիտեան...։

*
* *

Գէորգին ծովացած աչքերը փակուեցան... լճացած արցունքի կաթիլները մեծ դժուարութեամբ վար գլորուեցան:

Ցնցում մը... թեւերը կպչեցան անկողնին...։ Պաղ քըրտինքի մը կայլակներն փայլփլիլ սկսան անոր ճակտին վրայ։

Զաւկին կարօտը անզօր եղած էր յաղթահարել մահը...։

ՍԻՐՎԱՐԴ

Փռովիտէնս—Ամերիկա

ՔԱՐԻՆ ԵՐԳԸ

Փուտի մը ներքնակողմի քարերէն մին՝ օր մը ըմբոստացաւ ոգեփոխիչ Պուտտայ աստուծոյ դէմ. «Անիծուի անիրաւութիւնդ ո՛վ Պուտտայ: Հացը ուրիշները ուտեն մե՞նք այրինք, ա՞խ, փոխանակ քարի երկաթ ստեղծէիր զիս, ի՞նչ կ'ըլլար: »

Բարի Պուտտան երկաթի վերածելով քարը չպրտեց դուրս, բայց զայն պատժելու համար իբր ըմբոստ, անմիջապէս խորովածի շամբուրի փոխեց զայն որպէսզի շարունակէ այրիլ:

Երկաթէ շամբուրը օրնիբուն կրակին վրայ թաւալելով, զայրոյթէն կարմիր կրակ կտրած, կը ճգրտար «Ո՛չ, սխալեցայ, պէտք էր նախընտրէի ապակի ըլլալ, այն ատեն, դիւրաբեկութեանս պատճառաւ, խենթերն անգամ պիտի ըզգուշանային զիս կրակին մօտեցնելու:

Սուրբ Պուտտան կրկին լսելով անոր աղաչանքը, ապակիի վերածեց զայն, բայց անխափանելիօրէն այրումը յարատեւելու համար լապտերի շիշի դարձուց զանիկա, որով, վառ պատրոյգը գիշերն ի բուն անոր կողերը ճաթեցնելու աստիճան կը տաքցնէր:

Մինչ պատժուածը յուսահատօրէն կ'աղերսէր արարչին «Ո՛վ տէր, մարդ ըրէ զիս, մա՛րդ»:

Վրէժխնդիր Պուտտան հեգնելով փառասիրութիւնը և զուր ջանքը ոտնկոխեան երբեմնի քարին, մարդու վերափոխեց զայն, բայց այրող կրակը անբաժան ընելու համար միշտ անկէ,
Սէրը վառեց անոր սրտին մէջ...:
Այն ատեն այսպէս երգեց սիրատոչոր նախկին քարը:

«Հրրեղէն ձի մը ըլլայ երազըս դէպք անհրնար,»

«Աշխարհի շուրջը դառնար, բիրնէն փրրփուր չէր լինար.»
«Սակայն ես աւելի շատ պիտ զարմանայի եթէ,»
«Հըրեղէն սիրահար մը աչքըդ արցունք չ՚ունենար....»

«Քաջին արիւնը սըրտէն գիմեց բազուկին լարուած.»
«Կըտրած էին բազուկը, ոտքին գընաց ըստիպուած,»
«Ես քեզի համար եկայ աշխարհը, բայց, մերժեցիր.»
«Ոտքըդ սրժող մը չիկայ. ո՞րու երթամ ըստիպուած...:»

«Խելք միտքըդ գեղեցիկն է. կ՚ըսեն՝, ի՞նչ մարդ ես անհամ.»
«Ցիչէ թէ օր մը պիտի մեռնիմ ու փոշիանամ.»
«Գիտցած եղէք փոշի ալ դառնամ հովէն քըշուելով»
«Պիտի երթամ գեղեցիկ աչքերուն մէջը լինամ...:»

«Ո՞րմէ կաթ կերար, ո՞ր անգութ մայր է.»
«Աստուած մոռցուցիր, դժողքն ինձ վայր է.»
«Սրտիս խընդըրուածքն է դուն ալ հոն գաս.»
«Ջիս այրող հուրը ըզքեզ ալ այրէ...:»

Վերջապէս տառապած սիրտը, մտաբերելով թէ հաշիւը նոյնն է. այրիլը այրել է, դարձաւ Ողորմած Պուտտային և թախանձեց, մեղա՜յ, մեղա՜յ, ներէ ինծի և զիս կրկին փուռի քար դարձուր, այն ատեն գոնէ մարդիկ կրնան փուռի բերանըս գոցել և երգըս Աշխարհի մէջ չի լսուիր...»

ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՀԱՆԵԱՆ

ՀԵՏԱՔՐՔՐԱԿԱՆ

ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ ՄԸ.— Հետեւեալ տապանագիրը անծանօթի մը կողմէ առաջարկուած է Ֆրանսական Յեղափոխութեան պարագլուխներէն Ռօպէսպիէռի գերեզմանին համար.

«Անցորդ... ո՛վ որ ալ ըլլաս դուն,
երբեք մի՛ լար իմ ճակատագրիս վը-
րայ. որովհետեւ եթէ ես ապրէի,
դուն մեռած պիտի ըլլայիր:»

ԽՄԲ.

ՄԵԾ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԻՆ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆԻՆ

Դու ծնուեցիր Լօռու կախարդ, ծոխ լեռներում գեղանի,
Ու սնուեցիր ծաղիկների հիւթով անուշ, քաղցրաբոյր.
Կախարդական այդ աշխարհի հէքեաթային պալատում,
Ձայնդ հնչեց պոէտական, որքա՜ն դիւթե՛ղ, հրապոյր:

Ծաղիկների բոյրը անուշ և զիլ կանչիր հովուական
Մեղմ զեփիւռի զով թեւերով թռան դէպի քեզ եկան:
Ծեր Դեւ բեգն էր ճերմակալիք իր յուշերը բերեց քեզ,
Խոր ձորերի ծմակներից, քարափներից ոսկեսեզ

Ու բերեցին քեզ հին յուշեր և հէքեաթներ տրտմութեան
Եւ տեսար դու ժամանակի, հոգըս խեղճուկ մարդկութեան:
Տեսար: Ու քո յոյզերն անափ ովկիանի վեհ ցասումով
Գալարուեցին սրտումդ, հուր միտքդ դարձաւ ծիածան
Ու երգեցիր դու մի սերունդ, սրտից այդ վառ յոյզերով.
Եւ կոյսի սէ՛ր ծաղկի բուրմո՛ւնք, տենչը ազատ դիւթական:

Դու կապեցիր երգերդ ջերմ ժամանակից մարդկութեան
Սէրը այնտեղ միշտ կաշկանդուած՝ յոյզեր լքուած ու մռմունջ
Նշմարեցիր հորիզոնում գալիքը մեծ, որբուզան
Եւ գալիքի սերունդներին վառ յոյզերով անտրտունջ:

Ծաղկում է վառ այսօր Լօռին երգերիդ հետ միասին,
Ժպտում պայծառ արեւի տակ Խօրասանու գոյներով,
Ու սերունդներն հազարաւոր լուսափթիթ մեծ տարի
Քեզ են երգում և նոր Լօռին գարուն կեանքի երգերով:

ԼԵՒՈՆ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ

ԵՐԵՒԱՆԻՆ

Այնքան կարօտ, այնքան կրակ — պիտի թողնեմ քո փոշում
Ու արնավառ այգքան երակ — պիտի թողնեմ քո փոշում

Թափառումներ հազարախոհ ու կարօտներ անորոշ,
Այնքան երգ ու այնքան դրօշ պիտի թողնեմ քո փոշում,

Այնքան պայծառ առաւօտներ ու կէսօրներ արեւոտ,
Իրիկնային այնքան կարօտ, պիտի թողնեմ քո փոշում...։

Այնքան կրակ այնքան կարօտ, այնքան բոցեր դրօշի,
Ու անունս, որպէս փոշի — Պիտի թողնեմ քո փոշում...։

ԳՈՒՐԳԷՆ ՄԱՀԱՐԻ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ

Ես սիրում եմ քո ամէն մի թիզ հողը,
Որն արիւնով, քրտինքով ենք լւացել,
Որտեղ կեանքն է արմատ նետել, թերթ բացել,
Որտեղ ծնւեց երգիս ամէն մի տողը։

Այդ հողում չէ՞ն՝ համայնական ի՞նչ հերկեր,
Տիտանական ի՞նչ հասակներ վերելուն,
Ջրեր խորունկ, բարձրաթռիչ լեռներ լուրթ,
Յաղթանակի հզօրաշունչ ի՞նչ երգեր։

Ի՞նչ ցնծութիւն, ինչ բերկրանք է քերթողին,
Զաւակ լինել, երգել փառքը այդ հողին։

ԱԼԱԶԱՆ

ԳՈՎ.Ք ՀԱՅՐԵՆԵԱՑ

Ջա՛ն հայրենիք, ծաղկած աշխարհ, յաղթ սիտան ես դարձել դու,
Ջքնաղագեղ անմահական բուրաստան ես դարձել դու,
Երէկ փշով ու տատասկով ծածկուել էր ողջ հողը քո,
Այսօր յուռթի, գանձերով լի անդաստան ես դարձել դու,
Հայրենիք իմ անզուգական լուսէ տուն ես ինձ համար,
Գորովագութ անուշ մօր պէս միշտ խնդուն ես ինձ համար,
Յաւերժաբուղխ ու անսպառ խնդութիւն ես ինձ համար.
Վարդի անուշ բոյրով լիցուն մրգաստան ես դարձել դու։
Հին աշխարհում, օ՛ մի տարին, անցնում էր մի դարի պէս,
Ծանրանում էր մարդու սրտին կոշմարի պէս, քարի պէս,
Այժմ այնքան շուտ է անցնում, որ մի օր է թւում մեզ,
Ջա՛ն հայրենիք, լաւ օրերի օրօրան ես դարձել դու։
Առաջնորդի մեծ հանճարով դու ծաղկեցիր. վեր ելար,
Վայելքների ու խնդութեան ծիծաղախիտ ծով դառար,
Կեանքը որ կայ հէնց քո մէջ է, հայրենի՛ք իմ կենսարար,
Հայ սրտերի մարմարակերտ պատուանդանն ես դարձել դու։

Ն. ԾԱՏՈՒՐԵԱՆ

«Շարժում»

ՀԵՏԱՔՐՔՐԱԿԱՆ

ԴԱՀԻՃԻ ՄԸ ՍՐԱՄՏՈՒԹԻՒՆԸ.— Օր մը ըսին Ֆուքիէ Թէնվիլի, որ Ամբաստանողն էր Յեղափոխութեան Ատեանին, և որ Ահաբեկչութեան շրջանին անխոնջ հայթայթիչն եղած էր կառափնատի, թէ ամբաստանեալ կիներէն մէկը որ Նօայլ պառաւ Մարքիզուհին, չէր կարելի հարցաքննել խուլ ըլլալուն:

Կառափնատի հայթայթիչը դարձաւ դատարանի քարտուղարին և ըսաւ անոր, «Գրեցէ՛ք ուրիշի որ անիկա խուլօրէն դաւադրեց»։

ԽՄԲ.

ՃԱՄԲՈՐԴԻ ՅՈՒՇԵՐԷՆ

Մեր շոգենաւը անցեր էր արդէն Հասարակածը եւ կ'ուղղուէր դէպի Լաս-Փալմա: Անհուն ովկիանոսին միօրինակութիւնը կը ճնշէր բոլոր ճամբորդներուն վրայ:

Դեղձանիկ մը սակայն սկսած էր հիմա զբաղեցնել զիս եւ ուրիշներ. անշուք վանդակի մը մէջ դրուած, տասնեակ մը օրեր լուռ կտցահարած էր իր տիրոջ կողմէ հրամցուած աղցանի տերեւները:

Եւ հակառակ գեղատեսիլ իրիկնամուտերու, սովոր էր իր փոքրիկ գլուխը ամփոփել փետուրներուն մէջ եւ թմրած մնալ, երբեմն միայն փոքր ոստումներ ընելով:

Բայց այսօր, Թռչնիկին տէրը, որ շոգենաւին հին պաշտօնեաներէն մին էր, քիչ մը հեռուն կեցած՝ հիացումով կը դիտէր զայն եւ մտիկ կ'ընէր Թովիչ դայլայլը. արդար հրապարտութիւն մը կը ճառագայթէր դէմքին վրայ, կարծես

Սակայն, ի՛նչ պատահած էր այսօր. ինչո՞ւ այս լռակեաց կամ թմրած դեղձանիկը, նոր եռանդ առած, ձայներու աւելի ուժգին հոսանք մը կ'արտաբերէր կոկորդն ուռեցնելով:

Հետաքրքրութենէս մղուած, քայլերս անզգալաբար ուղղուեցան դէպի Թռչնիկին տիրոջը, որու դէմքին վրայ անմիջապէս ժպիտ մը գծուեցաւ: Ակնարկ մը նետեց վանդակին եւ ձեռքս բռնելով առաջնորդեց զիս Հայլէնս Բարիօրին (այս էր մեր շոգենաւին անունը) եզերքը:

Այնտեղ կեցած, իր աջ թեւը երկարեց օդին մէջ եւ ցուցամատը ուղղելով դէպի հորիզոնը, կը տեսնե՞ս, ըսաւ, ծովը ցամաքէն բաժնող այն կապոյտ երիզը ու հոն գտնուող կապոյտ լեռները...:

—Այո՛, ըսի:

—Այդ լեռները, այդ ցամաքամասը Քանարեան կղզիներն են. իմ հայրենակորոյս Թռչնիկիս բնագաւառը: Ամէն անգամ, որ մեր շոգենաւը անոր մօտէն կ'անցնի դեղձանիկս գոհ ու զուարթ կ'երգէ...:

Հասկցայ, շատ լաւ կը զգամ, ըսի, եւ շտապեցի վանդակին մօտ:

Արդարեւ, պարզ երգ մը չէր այդ, այլ կարօտի ու հայրենաբաղձութեան հնչումն էր, երբեմն ուժեղ, երբեմն նուաղկոտ, կամ թերեւս լաց մըն էր, աղերս մը՝ ուղղուած անհունին: Փոքրիկ Թռչնիկին հնչեղ դայլայլին մէջէն բնազդօրէն կ'ոգեկոչուէին հայրենի հողին կարօտը, զրկանքի խորունկ դայրոյթը, ընդվզումը՝ անպարփակ օտարութեան դէմ:

Մինչեւ երեկոյ երգեց ան, մինչ ես ալ իր քով կը մնայի դառըն յուզումով. իսկ երբ մութը վրայ հասաւ, ան լռեց: Յաջորդ օրը ո՛չ երգ ունէր եւ ոչ ալ ոգեւորութիւն. հազիւ երբեմն կտուցը կը բանար թոյլ կափկափ մը լսելի ընել տալու համար:

10 Օգոստոս 1939
Անվերս

ՄԱՍԻՍ Գ. ՄԱՆՍԹԵԱՆ

ՈՍԿԻ ԽՕՍՔԵՐ

Կարողութեան միակ ապացոյցը գործունէութիւնն է:

Լ. ՊԼ.Բ

Ուրիշներ քեզ հարուստ կը կոչեն, սակայն, ինծի աղքատ կը թուիս, քանի որ չես կրնար գործածել գանձերդ, բայց կը պահես զանոնք ժառանգորդներուդ: Ուրեմն հարստութիւնը քուկդ չէ, այլ անոնցը:

ՔԱՈԻՌԸՐ

Մարդուն միտքը դաշտի մը կը նմանի, մշակուած ըլլալու է որ արտադրէ:

Աւելի աղէկ է մէկ տարի ապրիլ ուրիշին համար, քան երկու տարիներ ուրիշէն:

ԱԲՐԱՀԱՄ ԼԻՆՔԸՆ

Տառապանքը դէպի ճշմարտութիւն առաջնորդող առաջին ճամբան է:

ԲԱՅՐԸՆ

ԶՐԱՀԱՒՈՐ...
(ՆՈՐԱՎԷՊ)

—Աղբար, փէ՛ք խեղճ կը պատմեն կոր, փ՛էք խեղճ...
—...՞

Կաղանդի մօտ օր մըն էր. ցուրտ, սառնոտ առտու մը։ Պատուական Գալուստ աղան, վերարկուին օձիքները վեր դարձուցած ու բանկալին պնակին առջև կծկտած նստած, այսպէս կը նկարագրէր Հիսարտիպիի տնանկ աղքատներուն վիճակը Թաղեցիի մը որ, ամէն առտուան պէս, եկեղեցի եկեր էր երկիւղածօրէն մոմ մը վառելու, չուկայ իջնելէ առաջ:

— Ռուբէն աղա, — շարունակեց բանկալին բարեխիղճ մարդը, շունչը փչփչելով իր ձեռքերուն մէջ, — եկուր քեզի հետ մէկ մը անոնց վիճակը երթանք տեսնանք, ետքէն մէկտեղ չուկան ժողովքի մը կ'ելլանք. քանի մը օրէն Կաղանդ է, վարձքի օրեր է. մոմն ալ ան է, ե՛ղն ալ...

Ռուբէն աղան գլխու հլու շարժումով մը իր ժամացոյցը հանեց, նայեցաւ. ապա նշան ըրաւ հեռուն ժամկոչին որ գայ պահէ իր ձեռքի չանթան։ Ժամկոչը արտորաց գալու, իր թանձր ոտնամաններուն դրոշմը փորելով ձիւնէ սաւանին վրայ։

Մեկնեցան։

***

Թաղքին սահմաններէն դուրս, բիւզանդական պարիսպներուն աւերակոյտին առընթեր, ծովեզրը, աւազին վրայ որ ալ տէր չունի, յետին չքաւորներու կարաւան մը գացեր իր բնակութիւնը դրեր էր իբր կայան։ Բնակութի՛ւն. տեսէ՞ք անգլիական բրդեղէններու փայտէ ահագին սնտուկները որոնք իբր վառելիք կը ծառայեն միայն. եղկելիները իրենց ընտանիքները այդ պրպուած սնտուկներուն տակ պատըս-

պարեր էին, «վարէն եկած» տուներ զոր օրհնութեամբ ու գուրգուրանքով բերեր էին իրենք, հոդ, ծովափին վրայ։

Ձիւնին, փուքին ու անձրեւին դէմ իբր պաշտպանութիւն՝ թիթեղի կտորներով պատեր էին անոնք իրենց հիւղակներուն դրսի երեսները. ու այդ կողմերու ամենօրեայ երթեւեկող անցորդները «զըրպըը». գրահաւո՛ր անունը դրած էին անոնց, խանդաղատ հեգնանքով։

Ճմլիչ խոր թախծութիւն մը կը ծորէր այդ սնտուկներէն, ասոնք աւելի մորմոքիչ քան միւսը որ դագաղն է և ուր տառապանքը կը դադրի գոնէ։

***

Ձիւնը կը տեղար թանձր ու խիտ, մթնոլորտը խափանելով իր խուլ հոծութեամբ. ծովը, սեւագորշ, կ'ոռուզեռար խուլ մռնչիւնով մը, ու մոխրաթոյր զգայութիւն մը կը կըծկէ՛ր էութիւնդ իր յետին խորշերուն մէջ մինչև։ Ծածկուեր, մոռցուե՛ր էին թշուառութեան այդ տուփերը ձիւնի սառ վերմակին տակ։ Գուժարեր լռութիւն մը կը ճնշէր հոն, զոր հազիւ կը խզէր, պահ առ պահ, սո՛յլը շոգեկառքի մը որ կը սուրայ մե՛րթ այդ «վայրց» ափերէն. ու խո՛յս կուտայ կարծես, սոսկումի ճիչ մը, ճի՛չ մը արձակելով յանկարծ։

***

Կռնծած ստինքը պարտկելով, զոր երախային բերնէն կը քաշէր, կինը զարմացկոտ աչքերը բացաւ երկու բարեղէմ Թաղեցիներուն որ ներս կը մտնէին իր հիւղակէն։

«Բարե՛ւ» արձակեց Գալուստ աղան, հաստատ այլ բռնազբօս շեշտով մը, զոր կ'ունենայ բժիշկ մը երբ ինքզինքը անյոյս գիտցող հիւանդի մը այցելէ։ Խրճիթին կինը ողորմութեան հոտառութիւն մը ունեցաւ, կուրծքի ելեւէջ մը ուր յոյսի հրճուանքը կար և սրտի թունդը կարեկցութեան առջեւ

Գալուստ աղան չուրջը պտըտցուց իր ակնարկը, ու աչքերուն մէջ հոծ տխրութիւն մը խուժեց իսկոյն. «բարեւ»ին չեչտը նուաղած էր հիմա իր ցամքած կոկորդին խորը:

Կինը ճաքուրա - պասմայէ հագուստ մը անցուցած էր վը-րան, — համազգեստը մեր Թշուառներուն, — վրայէն ա լա Բոմբասըն, ժամանակին թափիչ, ծանրագին կրկնոցի մը ծա՛ղ-րը, — փաթեթանքի խըխակը Տիկինի մը, անունը.. Պերճուհի: Զուգահեռական չուաններու վրայ իր մանկիկին կախօրրան մը չինած է, օրօրոցի գիտաւորութիւն մը. «ձագուկ»ը պառկած է մէջը, կծիկ, գոց թաթիկները կռուփի ձեւով. Կեանքի՞ն դէմ: Կտաւներու դէզ մը գետինը, ծուիկ ծուիկ, իրենց գոր-ծըն է. անկիւն մը բզկտուած խշտեակ մը, անկողին ու բազ-մոց միանգամայն. քովը աթոռակ մը կաղ. հոս երկաթէ կը-րակարան մը ուր պաղ է մոխիրը, ու պտուկ մը որ օրերէ ի վեր կրակի չէ գացեր. անդին հողէ աշտանակ մը ուր մոմի ծայր մը, տարակո՛յս մը կայ միայն, ու քարիւղի թիթեղ ամանիկ մը, աշխատութեան գործիք. լուացքի կաթսա՛յ, ու տնական ուրիշ պիտոյքներու ողորմելի ու փնթի հաւաքածու մը զոր հնահաւաքը մէկդի կը հրէ ոտքով. — Աղքատակա-նութեան թանգարան մըն է ասիկա:

Թաղեցիները չէին խօսեր: Ճնշիչ լռութիւն մը որուն մի-ջոցին սոսկումով կը դիտես խորշեցուցիչ, անհնարի՛ն թշուա-ռութիւնը, ու թէեւ ոգիքներուդ խորէն արգահատած՝ չուել, խոյս տալ կ'ուզես, վարի պէս...

Բայց Ռուբէն աղան ինք փորձեց քանի մը հարցում ընել, զգուշաւոր, ինչպէս երբ վէրքի մը դպիս. ու կինը առջի վայրկեանին վրդովումէն յետոյ, տակաւ խրախուսուած՝ պատ-մեց, օրօրոցին չուանը քաշելով մերթ իր դողդոջ ձեռքովը. էրիկը մեռած էր հինգ ամիս առաջ. «քօլէրա է բսին», — Խօ-լէռինը որ կը կարծէիր թէ մարդ չէր տարած, զի աղքատ-ները չեն տեսուիր... — երկու զաւակ ունէր, մէկը կաթի-միւսը, մանչը, ութ տարու. «պէչ կը հազար կոր». «խորթ

ծայի մը ունի, ախտէր է, մօտը զրկեցի Բի լէօպէք ճէրէրի առնէ քիչ մը»: Ինքը «պէքեարի չամաշըր» կը լուար, բայց ձմեռը ոչինչ, աղ ցուրտին չէին զրկեր մինչեւ հոս...

Հազիւ ճզմած ձայն մը հիւղէն դուրս, ու ահա կիսարաց դռնեկին մէջ երեւցաւ մանկան մատղչուկ ու դալկահար դէմ-քը: Տենդը կը բարախէր, կը վառվռէր աչուկներուն մէջ. թուշը ներկուած անորոշ պտուղի մը խածկտուքովը, գետնէն գտնուած: Տղեկը օտարները տեսնելով խպնոտ չարժում մը ըրաւ ինքն իր վրայ. ու մայրը աչքերը անձկանքով յառած պզտիկ ծրարի մը վրայ զոր տղան ձեռքն էր բռնած.

— Տուա՞ւ:

— Հոն չէր. դուրս ելեր էր. թոթովեց մանուկը:

— Է աղ ծառքինդ ի՞նչ է:

— «Քէօմիւր» ժողվեցի, մրմնջեց պզտիկը. աչքերը գետին խոնարհելով:

Հրճուանքի ցոլք մը իր ակնարկին մէջ՝ կինը խլեց ծը-րարը որդեկին ձեռքէն ու բացաւ զայն տենդոտ մատներով: Հանքածուխ էր զոր տղեկը ածուխ կարծելով ժողվեր էր եր-կաթուղիին երկայնքը:

Ջի վառիր, խե՛ղճ պզտիկ...

Թաղեցիները դուրս ելան անխօսուկ ու գլխահակ: Ջէին նայեր իրարու. ակնարկներու հպում մը, ու պիտի յորդէր արցունքնին:

Դրացի խրճիթէ մը ներս մտեր էին քիչ յետոյ: Նոյնը, միեւնոյնն էր կահաւորիչը այս հիւղակին ալ, — Թշուառու-թիւնը իր սեւ գրուագներով հանգունատիպ: Հոս պատըսպա-րուողներուն կեա՞նքը, — երկրորդ հատոր նոյն աղեխարշ պատմութեան:

Երկու տղաք ալ հոս կային. երկու մանչ եւ երկու կին. բառքի ճառէ մը. կիները թշուառութեան անձնատո՛ւր, նըւաղ-կոտ աչքերով, ու տղաքը որ բան չեն գիտեր կեանքէն, իրենք զարհուրած կարծես, ու նախազգացումով սասանած Ձմեռէն,

հրէ՛շը որ «պիւճիկծին պէս «պիտի գայ ուտէ» զիրենք:

Կիներէն մին մայրն է տղուն. էրի՞կը. — չէ, ողջ է ա-սոր, աչքի ցաւ ունէր. աս վերջի օրերս ա՛լ «չարխ» չէր ը-ներ կոր.

— Երկու օր առաջ «Փրկիչ» տարինք. — ու յետոյ ողոր-մուկ ձայնով մը, — մեզի ալ տանին նէ չ'ը՞լլար. զէքին հաց կուտան կոր եղեր հոն:

Պզտիկներէն մէկը «աղապայ»ին վրայ խօսուիլը լսած է. մօրկանը մօտեցաւ ու անոր թեւը տորրելով ականջին բան մը մրմնջալու երեւոյթն ունի:

—Ի՞նչ կ'ուզէ չօճուխը, հարցուց Գալուստ աղան:

Կինը աչքով նշան կ'ընէ որ գոցեն վրան:

Հայրերնին հիւանդանոց ղրկելու համար տղաքը խաբեր են որ Կաղանդի պտուղ բերելու, կերթայ. տղուն միտքն է ինկեր հիմա, ու մայրը զաւկին մազերը շոյելով գորովալոյզ.

— Հա եավրում, պէրէ պիտի...

Միւս մանչուկը տեղէն չ'երերար սակայն. անխախտ նըս-տեր է ան ծածկոցի մը վրայ, որուն տակ թաղեցիններ կը նշմարեն որ բան մը կը շարժտկի, մարմնի ձեւով. կը մօտե-նան, կը դիտեն, կին մըն է, տղոց մօրաքոյրը, պառկեր է.

—Ինչո՞ւ, ի՞նչ ունի:

—Հիւանդ է...

—Է չօճուխը ինչո՞ւ վրան նստեր է:

—Տաքնայ դէյի

ՏԻԳՐԱՆ ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆ

«Միութիւն»

ԿՐԹԱԿԱՆ

ՄԱՆԿԱՏԱԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ

«Ցեղի մը բոլոր ուժը եւ բոլոր իմաստութիւնը ու երջանկութիւնը ձեռք կը բերուին՝ մանուկին ֆիզիքական եւ կրթական առողջութիւնով»:

ՄԱՆԿԱՏԱԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԷԶ

Մանուկ մը՝ ի լոյս ածելը աւելի դիւրին է, քան զայն խնամով տածելը՝ առողջական ու կրթական օրինաց համաձայն:

Մասնագէտ և քաջահմուտ բժիշկներու մանկատածութեան համար գրած արժէքաւոր և օգտակար գրքերն ու յօդուածները ուսումնասիրելով կը տեսնենք՝ որ մանկատածութիւնը երեք գլխաւոր մասերու կը բաժնուի:

1. Մանկատածութիւն՝ ամուսնութենէ առաջ. 2. Յղութեան միջոցին, և 3. Ծնունդէն յետոյ:

Մանկատածութեան այս երեք վիճակները թէպէտ հիմնական առնչութիւն և կարեւորութիւն ունին Մանկավարժութեան ուսումնասիրութեան հետ, մենք հոս չե՛նք կրնար ըզբաղիլ, առաւելապէս բժշկական սոյն կենսական հարցով, այլ կը յանձնարարենք՝ ծնողական պարտականութեան լուծը նոր ստանձնող ամոլներուն և շատոնց ծնողք եղած՝ բայց մանկատածութեան կատարեալ գիտակցութենէ զուրկ եղողներուն, որպէսզի ուշի ուշով ուսումնասիրեն ազգային և օտար բժիշկներու այս մասին գրածներն և հաւատարմօրէն ի գործ դնեն՝ մանկան ի լոյս ածումէն առաջ, և՛ յղութեան ատեն և՛ վեր-

ջապէս ծննդէն սկսեալ մինչև մանկապարտէզ պէտք՝ եղած տածումը:

Ուրեմն՝ զիրենք թողլով զբաղած այդ կենսական գիտելիքներու ուսումնասիրութեան մէջ, մենք կ'անցնինք տնէն Մանկապարտէզ, հոն բերելով՝ տան բոլոր տածումները ու հոգածութիւնները ստացած բարեկիրթ և քաջառողջ մանուկը:

Մանկապարտէզը շատերուն կողմանէ տակաւին իր կատարեալ դերով ու դիրքով հասկցուած չէ: Չէ՛ ըմբռնուած անոր ճշգրիտ ու ճշմարիտ նշանակութիւնը: Մանկատածութեան վրայ գաղափար չ'ունեցող շատեր՝ մանկապարտէզ ըսելով կը հասկնան՝ տեղ մը ուր աղածրի կամ մատղաշ մանուկներ կը ղրկուին, որպէս զի մայրիկներ զերծ մնան այդ փոքրիկ չարաճճիներու պատճառելիք տաղտուկներէն, աղմուկներէն և անընդհատ անհանգստութիւնով ուրիշին ու իրենց վնասելէ. այս իմաստով Մանկապարտէզը արգելարան մը կամ զսպարան մը պիտի ըլլար միայն. սակայն՝ այս իմաստէն մեծ է ատոր նշանակութիւնն և նախախնամական է գործադըրած դերը:

«Կրթութիւնը օրօրոցէն կ'սկսի» առածը երբոր վերլուծենք, կ'ըմբռնենք ու կը նշմարենք իսկոյն՝ թէ մօրը ստինքէն կախուած անմեղ և անիրազեկ մանկիկը. մօրը կաթին հետ կը ծծէ նաև անոր նկարագիրն ու խառնուածքը, Ֆիզիքականին հետ միասնաբար կ'աճի իր բարոյականը, մօրը շունչէն շունչ, մըմունջէն մըմունջ կ'ստանայ երախան, իսկ տրտունջէն ալ՝ տրտունջ, բնականապէս: Անիկա իր փոքրիկ աչուկները խոշոր խոշոր բանալով կը զմայլի, դիտելով զինք սընուցանող և սիրող մայրիկին գորովալոյս երեսը: Մայրական ժպիտը և սաստը կը զանազանէ իրարմէ, մօրը դիմագծին յեղումները զեղումներ առաջ կը բերեն իր սիրուն սրտին մէջ, ժպիտը՝ ուրախութեան իսկ խոժոռութիւնը՝ կարի թախծութեան յոյզեր կը լեցնեն իր էութեանը մէջ: Մայրական ջեր-

մագին և գորովաբոյր համբոյր մը վարդեր կը բուսցունէ մանկան լուսաթաւիչ այտերուն վրայ, իսկ փոքրիկ մի սաստը՝ անոր սիրուն աչուկներէն կը հոսեցնէ լոյծ մարգարիտներու շարքեր՝ որոնք նուազ գուրգուրալի չե՛ն քան մեղրանոյշ ժպիտները նորա փոքրիկ շրթներուն:

Ուրեմն օրըստօրէ մանկան գիտակցութիւնը կը զարգանայ և՛ անոր միտքը և՛ անոր սիրտը կը տպաւորուին այն գիտելիքներով ու վարժութիւններով՝ զորս կրնայ անիկա ըստանալ իր մօրմէն և տան բնակիչներէն: Ո՞րքան կարևոր է ուրեմն մայրական կամ տնական խնամքը, մանուկը թէ՛ մարմնով թէ՛ մտքով առողջ պահելու, բարի և գեղեցիկ կրթութիւնով աճեցնելու համար:

Օրօրոցէն կրթուած մանուկներ երբ տան չեմէն մանկապարտէզ իջնան, պիտի գտնեն հոն՝ մայրական խանդակաթ սէրն ու գորովալի խնամքը. այն ատեն ատոնք շուտ կ'ընտելանան իրենց վարժուհիներուն և ընտելարանի վարժութիւններուն, կը կայթեն, կը կայտռեն, կ'երգեն, կը պարեն, զուարթութիւններու բերկրութեամբ, կը սորվին՝ արտասանել, գրել, կարդալ ու հաշուել:

Մանկապարտէզի մէջ պիտի ծլի ու պիտի ծաղկի մանկան նկարագիրն ու խառնուածքը, ատոր համար է՝ որ շատ հոգ պէտք է տանիլ մանկապարտէզպանուհիներուն ինքնութեան, կարողութեան և այս տածիչ արուեստին մէջ ունեցած գործնական ու խղճամիտ ձեռներէցութեան: Բարի, արի, գորովոտ ու կորովամիտ մայրերու փոխանորդ ըլլալու արժանի վարժուհիներ պէտք են.

Մայրական սրտանուէր հոգածութիւնը շարունակելու և գեղեցիկ ու շնորհունակ կրթութիւնը առաւելապէս գիտական եղանակներով մանկան տալու համար Մանկապարտէզը պէտք է ունենայ պահանջուած պարերն ու պատշաճութիւնը անձնուորող պատշօ_ նէութիւն:

Մանուկներու մտքերը զտուած մեղրամոմի կը նմանի,

իսկոյն կը տպաւորուին անոնց վրայ՝ վարժուհիներուն բնոյթն ու ազդեցութիւնները. այդ փափուկ մտքերը հետզհետէ թանձրանալով անջինջ կը պահեն այդ տպաւորութիւնները՝ որոնք կ'ամրանան շարունակութեան ազդեցութիւնով, ուրեմն այդ սկզբնական տպաւորութիւնները շատ խնամով զետեղելու է հոն, սոսկալով՝ որ դէշ ու մնասակար բան մըն անգամ չ'գտնուի մանկան մտապատկերներու պայծառութիւնը ու գեղեցկութիւնը արատաւորող:

Մանկապարտէզը երբ գոյութիւն չունէր մանուկներ մինչև 6-7 տարեկան ըլլալնին փողոցներու յոռի սովորութիւններով, տաքի ու պաղի առթած հիւանդութիւններով՝ բարոյապէս ու ֆիզիքապէս կը կորսնցնէին իրենց հրեշտակային շնորհները: Ասոնցմէ ոմանք տնական պատշաճ կրթութենէ ալ զուրկ ըլլալով՝ փողոցէն դպրոց մտած ատեն փոքրիկ հրէշներու վիճակը կը ցուցնէին իրենց ըմբոստ, յամառ, տգեղ ու տգէտ շարժումներով, ատոր համար զիրենք վարժարան բերող ծնողներ սիրայօժար կերպով կը խնդրէին վարժապետէն՝ թէ միսը ձեզի ոսկորը մեզի. ինչ ընես ըրէ օղաս մարդ ըրէ ըսելով և այդ ժամանակի ֆալախան վարժապետին կարեւոր գործիքն էր, մանուկը մարդ ընելու. միսը կը ծեծուէր ապերասան չարաճճին խելքի բերելու համար: Գանն էր կրթութիւնը, ոչ թէ բանը....

Շնորհիւ գիտութեան, այդ տանջարանները սիրելի տենչարաններու վերածուեցան, մայրական խնամքէն անմիջապէս յետոյ Մանկապարտէզը փութաց իր խնամքին տակ պահելու փոքրիկը, որ փողոցի անառակութիւններով չ'ապականած. իր անբիծ փափկութիւնը, փայփայուեցաւ հոն և միեւնոյն փափկութիւնով երբ նախակրթարանը մտաւ, չ'տեսաւ հոն ոչ ֆալախա ոչ ալ փայտակիր և խոժոռադէմ խալֆան:

Մանկապարտէզներու ծագումն ու զարգացումը կը սկսի տասնեւութերորդ դարու վերջին քառորդէն: Այս տեսակէտով յիշատակելի կը մնայ Վօժ լեռներու գիւղախմբին հովիւը,

պատուելի Օբէրլէն, անիկա 1769 թուականին՝ տեսնելով բրնակչութեան խեղճութիւնն ու տգիտութիւնը հինգ դպրոց բացաւ փոքրիկ մանուկներու համար, որոնց մէջ ծառայելու պաշտօն ստանձնեցին մայրագորով և անձնուէր կիներ:

Անկէ յետոյ երեւան եկան ազածրի կամ մատղաշ մանկիկներու վարժուհիներ՝ որոնցմէ առաջիններ կամ գլխաւորներ հանդիսացան՝ տիկին Օբերլէն և Սարա Պոզէ, ասոնց շնորհիւ բարեփոխուեցաւ մանուկներու վարժութեան գործը: Վերջապէս 1782-1852 եօթանասուն տարուայ ժամանակամիջոցին մէջ կատարելագործուեցաւ: 1881 օգոստոս 2ին՝ Ֆրանսական կառավարութեան հրամանագրով նուիրագործուեցաւ մանուկներու պատսպարանը, Մայրական Դպրոց անունով:

Ահաւասիկ դարագլուխ մը բացուեցաւ դարէ մը՝ ի վեր, և արդէն ճիշդ 1840 թուականին՝ Ֆրօպէլի մէկ ուշադրութիւնը մտածումը ստեղծեց մտքին մէջ թէ «խաղը երախային գործունէութեան առաջին արտայայտութիւնն է եւ գնդակը անոր առաջին ու սիրական նուէրը»: Յետոյ յղացաւ մանկապարտէզ բառը որ յաւերժացաւ ամենուրեք:

Մանկապարտէզներու պատմականէն աւելի անոնց պատուական հանգամանքները ցոյց տալու ատեն, չ'մոռնանք ըսելու՝ որ մի միայն մանկապարտիզպանուհիներու կարողութիւնով չի վերջանար խնդիրը. պէտք է որ Մանկապարտէզի շէնքն ալ օժտուած ըլլայ պատշաճ կազմածներով. նախ՝ պարտէզով, գոյնզգոյն ծաղիկներով, խաղավայրով ու օդասուն դասարաններով, գեղեցիկ պատկերներով ու տեսակ տեսակ նուէրներով՝ որոնք թէ՛ իբրև խաղալիք, թէ՛ իբրև նիւթ կամ առարկայ պիտի տրուին մանուկներուն, վարժութիւններ ընելու և փոքրիկ ձեռագործներ սորվեցնելու համար:

Մանկապարտէզները պէտք է ունենան դարապատշաճ ծրագիր և անոնց գործադրութիւնը բացատրող հրահանգ: — Նման նախակրթարանի — Իսկ անհրաժեշտ պէտք է՝ Մանկապարտէզի մատաղատի մանկանց ալ վերին հոգածու-

թիւնը յանձնել խղճամիտ և քաջահմուտ Տնօրէնի մը խնամքին:

Մանկապարտէզն ալ աւարտելով, գեղակոկոն ծաղիկի փափկութիւնն և մայրենի կրթութեան քաղցրիկ բոյրը ունեցող փոքրիկ դպրոցականը բերենք Նախակրթարանին, և այս առթիւ ալ հպանցիկ ակնարկ մը նետենք Մանկավարժութիւն ըսուած կենսական գիտութեան վրայ:

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՆԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆ

Մանկավարժութիւն (բէտակոժի) ընդհանուր վարժագիտութիւնն է մանկանց դաստիարակութեան:

Բէտակոժի Ֆրանսերէն բառը յունարէն պետակոկ բառն է, Հին Յունաստանի մէջ պետակոկ կ'անուանէին այն ստրուկները՝ որոնք 7-8 տարեկան մանուկները կը խնամէին ու կը դաստիարակէին:

Մանկավարժութիւն կը կոչուի Դաստիարակութեան Արուեստը, գիտական եղանակով ուսուցանելու գործողութիւնը:

Դաստիարակութիւնը՝ ուսուցանողին գիտակցական և որոշ յատակագիծով ուսանողին վրայ ներշնչած ազդեցութիւնն է, անոր նպաստելու համար կրթական յառաջացումի միջոցին, որպէս զի ատիկա անսայթաք հասնի այն աստիճանին՝ որու վրայ որ կը թոյլատրէ իր էութիւնը և սնուցած մարդկային տենչն ու ցանկութիւնը:

Ուսուցանելը պարզապէս օգնելու գիտութիւնն է. ազատ ուսուցման եղանակը զայս կը պահանջէ. այսինքն մանուկին հետաքրքրութիւնը վառ պահելով, անոր որոնումները դիւրացնել մտերմաբար, ոչ թէ բռնադատել զանիկա՝ զայն չըհետաքրքրող և ատոր ըմբռնումի սահմանին շատ հեռու գտնուող որ և իցէ ծանօթութիւններով ու գիտելիքներով, չարչարելով մանտրտիկ ուշն և ուրուչը մանուկ մարդուն։

Ճշմարիտ դաստիարակը մանկան էութեան մէջ կը ներար-

կէ այն գիտելիքներն ու տեղեկութիւնները՝ որոնք կը զարգացնեն անոր ինքնագիտակցութիւնը եւ ինքնազարգացումի վստահութիւնը։ Նման դաստիարակի մը հանճարն է որ ճար կը ստեղծէ ուժանորելու այդ վտիտ և փափկամիտ էակը, տպաւորիչ եղանակով, հմայիչ օրինակներով և հաւկնալի ու համոզիչ փաստերով պարբերաբար բարձրացնելու աշխատելով զանիկա:

Դաստիարակին գիտական հմտութիւններուն մէջ ամենակարեւորը, նոյն իսկ ամէնը արժող կարողութիւնն է՝ մանուկին հոգեկան կարողութիւնը զօրացնելու ստեղծագործութիւնը կամքի, կորովի ու Աշխատասիրութեան ոգին բարձրացնելու արարչագործութիւնը. Այս գունակ, գիտակցութեամբ օժտելն է՝ դաստիարակելը, ոչ թէ՝ չոր եղանակով նկրտումը՝ այս ինչ կամ այն ինչ բանը կամ գիտելիքը սորվեցնելու աշխատիլը:

Դաստիարակին ամենամեծ յաջողութիւնն է այդ փոքրիկ մարդուն հաւատացնելը ու զայն համոզելը և կարելիութեան սահմանին մէջ զօրացնելը ատոր ԿԱՄՔը. հասկցնելով հաստատապէս՝ թէ կեանքի յաջողութեան բոլոր մարզերուն մէջ հետզհետէ ներկայանալիք արգելիչ թումբերը խորտակելու համար մարդուն մէջ կամք բռնած աստուածային զօրութիւն մը կայ՝ որ յարատեւ Աշխատութեան զէնուք սպառազինուած՝ կրնայ յաղթահարել բոլոր դժուարութիւններու.

Այս խորհրդածութիւնները ընելու ատեն երբ մեր աչքին առջեւ բերենք ճշմարիտ և խղճամիտ դաստիարակ մը, էութեամբ նուիրուած իր կոչումին ու պաշտօնին բարւոք և կատարեալ կիրառման, ակնարկ մ'ալ նետենք և չափենք Հին Յունաստանի գերավար շրջանէն ներկայ Ազատական շըրջանի միջոցի երկարութեանը, կը գտնենք որ շատ տեղեր մանաւանդ մեր մէջ՝ դաստիարակը դեռ իր ստրուկ վիճակէն չէ ձերբազատուած. մինչ Յունաստանի Պետակոկները իրենց ստրկութեան ատենն իսկ արժանի էին ժողովուրդի համակրանքի ու յարգանաց, դարերու հոլովումով ատոնք ժողովուրդէն գերապէս բարձրացած և տիրացած են մեծամեծ փառաց ու

թարեաց, ընհականակն, Հայ ժողովուրդը՝ անունով պետական ե-
ղող բայց ցեղին հոգեկան ստրկութիւնը դէպի՝ Ազատութիւն և դէպի՝ Կատարելութիւն առաջնորդող իր Հանճարներն ու Դաստիարակները օրեցօր նուաստացնելու, ստրկացնելու վիճակին մէջն է՝, ի հեճուկս Ազգային Յառաջդիմութեան և Յաջողութեան: Անհաւասիկ այս դժպհի պարագաներէն է որ հետըզհետէ կը նուազին կարող և հանճարեղ դաստիարակներ և անոնց տեղերը կը գրաւեն խակապէս սարուկ պետականներ և անոնց դաստիարակած սերունդն ալ բնականօրէն պիտի ըլլայ մտքով ու սրտիւ, բանիւ ու գործով ստրուկներ:

Այս ցաւալի պարագան մատնանշելով՝ անցնինք մեր նիւթի շարունակութեան:

Մանկավարժութեան յաջողապէս կիրառման առջև կուգան հետևեալք. Ուսանող, Ուսուցիչ, Ուսում եւ Ուսումնարան:

Ինչպէս որ Մանկատածութեան և Մանկապարտէզի մասերուն մէջ բացատրեցինք. մանուկը թէ՛ ի ծնէ, թէ՛ ի տնէ և թէ՛ մանկապարտէզէ պատրաստուած պիտի մտնէ՛ Նախակըրթարանը, ուր պիտի զօրանայ. հետզհետէ ընդարձակելով իր սաղմնային գիտելիքներն ու տեղեկութիւնները, դպրատունին պիտի աջակցի նորէն և շարունակօրէն Տան կրթական հոգածութիւնը, այնպէս որ մանուկը երկուստեք խնամուելով պիտի աճի լի շնորհօք եւ իմաստութեամբ:

Ուսուցիչը պէտք է նախ ուսումնասիրէ ուսանողին բնոյթը, անոր մտային ոյժը, ընդունակութեան աստիճանը, որպէսզի ըստ այնմ գործածէ այն միջոցները՝ որոնք կրնան ամենայնիւ զարգացնել մանուկը:

Ուսուցիչը պէտք է ուշ դնէ տղուն յիշողութեան և ատոր գործունէութեան պայմաններուն: Հոգեբանութեան գոնէ մի կարեւոր մասին տեղեակ պէտք է լինի ուսուցիչը. ունենալ տեղեկութիւններ մարդկային բնաւորութեան զանազան աստիճաններուն, մանկանց հոգեկան մասնայատկութիւնները ճանաչելու, գիտնալու և ըստ այնմ գործելու համար:

Ուսուցիչը պէտք է չափաւոր գիտնայ Հոգիին մարմնոյ հետ ունեցած առնչութիւնը, հաւասարապէս զօրացնելու համար զանոնք. — Առողջ միտք՝ առողջ մարմնոյ մէջ — պատգամը նշանաբան ունենալով:

Ամենակարեւորն այն է որ ուսուցիչը քաջ գիտնայ ուսանողին հետ վարուելու եղանակը, ... է որ կրնան մեղմանալ դժուարութիւններ և ուսանողը՝ առակ կը դառնայ սիրով ու յօժարութեամբ իմանալու ուսուցչին տուած ծանօթութիւնները: Կարեւորագոյն է ուսուցման եղանակը, զորս ուսուցիչը պէտք է ուսումնասիրած ու իւրացուցած լինի մանաւանդ մանկավարժներու երկերէն և հետզհետէ հետամուտ լինի արդիական նորութիւններու:

Սա ճշմարիտ է որ որքան գրուի, որքան ալ հրահանգներ գրուի ուսուցչին առջև, ոչինչ արդիւնք կուգան յերեւան, եթէ ինքը, ուսուցիչը մարդը չէ այն նուիրական արուեստին որ Դաստիարակութիւն կը կոչուի:

Ուսուցչին նկարագիրն, խառնուածքը այսինքն բնական ձիրքերն առաւելագոյն ազդեցութիւնը կը ներգործեն ուսուցման մէջ, ուրեմն նախ քան մանկավարժ տոր մէջ որոնենք կատարեալ մարդը օժտուած գեղեցիկ և օգտակար յատկութիւններով: Այս մասին՝ չափազանցութիւն պէտք չէ համարել դարուս երեւելի Ակադեմականներէն Ֆրանսացի Ֆրանսիսք Պուլիէի տեսութիւնը, որ կ'ուզէ հաստատել թէ անտեղի է հաւասար ընծայել մանկավարժական ուսմանց ազդեցութեան, եթէ ուսուցչի արժեքը, բնական ձիրքերը եւ առաքինութիւնները ի վերջոյ չ'ըլլան:

Բաւական համարելով՝ մեր զուգնաքեայ տեսութիւնները, տարեցոյցի մը անձուկ սահմանին մէջ չենք կրնար մեր սովորական դիտողութիւնը չկրկնել ներկայ կրթական յողուածին մէջ՝ թէ մեր ազգային վարժարանները կը տառապին յաճախ՝ ոչ թէ դրամական, նեղութիւնով այլ կուսակցամոլներու իրարու դէմ բացած խրամական հակամարտութիւնով,

ուսանի մինչև որ Կրթական մարզը ազատ ասպարէզի չըվերածուի և գործին համար մարդ, ոչ թէ մարդուն համար գործ՝ սկզբունքը վճռականօրէն չգործադրուի, և ասոր հետ մէկտեղ վարժարաններու ելևմտական և պաստիարակչական գործը չը յանձնուի կարող և ձեռնհաս և միանգամայն լիազօր Կրթական քննիչներու վերին և գործադիր Տնօրինութեանց. պիտի միան մեր դպրոցները հաշիւ փողոցէն մէկ քանի սանդուխ վեր, և մեր ազգային մանկտին՝ աստիճան մը միայն բարձր ոգէտ տարեկիցներէն։

Պէտք է խորհիլ, բայց պէտք է անհրաժեշտ է գործել։

Պէյրութ

ԳԻՄՍԷԴԱ

ՎԱՐԴ՝ ...

Կ'ուզեմ այսօր վարդ մ'աղուոր,
Համակ կարմիր, հոտաւէտ,
Իր բոյրն ինծի քաղցր օրօր,
Ու իմ հոգիս իրեն հետ...

... ...

Աղուոր մի վարդ բեր. Աղուոր,
Քու չրթներով հեշտաբոյր,
Որ երեւի սիրտըս խոր,
Վարդին լոյսին տակ մաքուր...։

... ...

ՆՈՒՊԱՐ ՄԱԳՍՈՒՏԵԱՆ

Նիկոսիա
Կիպրոս

ԳԵՐ. Հ. ԶԱՐՈՅՐ ՎՐԴ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Առաջնորդական Փոխանորդ Կիպրոսի Հայոց

Տարեգրքիս Կիպրոսի աշխատակիցներէն որուն գեղեցիկ մէկ քերթուածը հրատարակած էինք մեր 1939ի Դ. հատորին մէջ ՀՈՎԻԻՒՆ ԵՐԳԸ խորագրով։

ՊՐՆ. ՆՈՒՊԱՐ ՄԱԳՍՈՒՏԵԱՆ

Բանասէր՝ պատմագէտ

Կիպրոսի մեր ծայուն աշխատակիցներէն, որուն պատմական մէկ կարեւոր և այժմէականութիւն ունեցող երկասիրութիւնը ՍԵԼԵՒԿԵԱՆ ԿԱՅՍՐՈՒԹԻՒՆԸ խորագրով, մօտ 60 էջնոց՝ պատկերազարդ, և տարեցոյցիս համար մասնաւորապէս պատրաստուած պիտի հրատարակենք առանձին իբր Յաւելուածական Բաժին, գործին ներկայացուցած առանձնայատկութեան ու շահեկանութեան համար, որովհետև Սելեւկեան Կայսրութեան սահմաններուն մէջ կ'իյնային Սուրիան և Լիբանան, ուր այսօր հաւաքուած ունինք, Սփիւռքի հայութեան՝ մօտ 150000 նոց հոծ գաղութ մը։

Խմբ.

ԻՆՉՈ՞Ւ ...

Ինչո՞ւ բարի գործքը մարդուն՝
Գնահատանք երբեք չունին,
Մինչ ատելի խորհուրդներուն
Շատեր փութով կը գործակցին...

... ...

Ինչո՞ւ մարդիկ սնուցանեն
Իրենց սրտին մէջ չարութիւն,
Ու ոտնակոխ ընել գիտեն
Բարի երազն ազնիւ մարդուն...

... ...

Հարուստն ինչո՞ւ կ'ուզէ ըլլալ՝
Գերագոյն տէրը աշխարհին.
Դիզէ՜լ դիզէ՜լ ու միշտ ցանկալ
Դեռ գանձերուն ընդհանուրին...

... ...

Ինչո՞ւ այսքան ընչազուրկներ
Նօթի, ծարաւ ցուրտին յար,
Մինչ խոզավարք մեծատուններ՝
Ճոխումի մէջ վնասակար...

... ...

Ինչո՞ւ մարդիկն այս անտէր՝
Գազան այսքա՛ն, գազան այսքա՛ն,
Ինչո՞ւ Հայ Ազգն աշխատասէր
Անհայրենիք... թափառական...:

... ...

ՆՈՒՊԱՐ ՄԱԳՍՈՒՏԵԱՆ

Նիկոսիա—Կիպրոս

«ՄՈՒՍԱ ԼԵՌԱՆ ՔԱՌԱՍՈՒՆ ՕՐԵՐ»ՈՒ ՀԵՐՈՍՆԵՐ

ՁՕՆ ՀԱՅՐԵՆԻ ՀՈՂԷՆ ԶՐԿՈՒԱԾ ԱՃԻՒՆՆԵՐՈՒՆ

«Ճէպել Մուսայի հայրենակիցները իրենց հետ բերած են նաև՝ աճյունները այն նահատակների, որոնք թաղված էին Մուսա Տաղի գագաթին վրայ կանգնած կոթողին շուրջ» (Ազդակ 1939, Յուլիս 20):

Ողիսականը Սուէտիոյ Տանրութը Հերոսներու խնկելի աճիւններուն, որոնք կը հանգչէին Մուսա Լերան գագաթին վրայ, կոթողի մը շուրջ խմբուած գերեզմաններու մէջ:

Քաղաքակիրթ աշխարհի ամէնէն լուսաւոր դարուն մէջ,

ՇԱՒԱՐՇ ՎՐԴ. ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

յորում կ'ապրինք, երբ հայրենի հողին, անոր նուիրականութիւններուն և սուրբ դատին ի պաշտպանութիւն զէնք բարձրացնող մարդիկ կը վարձատրուին փառքի պսակներով և անմահական Դրասանգներով, գերագոյն դատի գաղափարականով սրբչիռ և զայն իրենց բոսորագոյն արեամբ ցնող

Սուէտիոյ մեր արիւնանց հերոսներու աճիւններն այսպէս կը զրկուէին իրենց հայրենի լերան կախարդական հմայքէն ու յաղթական կոթողի հովանիէն: Բնութիւնը կարծէք դշխարեցաւ լերան գագաթին վրայ անոնց վայելած երկնամերձ գրգբացնութեան — ուր անոնց հոգիները կը խայտային երկինքի կապոյտ խորութեան մէջ — և բռնութեան դէմ իրենց առնական կուրծքը ցցող լեռնորդիներու ընդվզում ու յաղթանակը խորհրդանշող կոթողին վրայ: Մինչ երախտագէտ մարդկութեան կողմէ կանգնուած կոթողներն ու յուշարձանները ենթականերու տիպար դէմքը, և յաճախ դէմքէն ալ վեր անհատէն ալ գերիվեր՝ անոնց մատուցած ծառայութեան տարողութիւնն ու ի յայտ բերած անձնուիրութեան ոգին յաւերժացնելու և տևողութեան ու միջոցին դէմ դարուց ի դարս ծառանալու սահմանուած են, մեր հերոսներու գերեզմաններն ու յուշարձանը յիշատակութեան տարիներու սահմանափակ շրջանէ մը վերջ դատարկուած են արդէն...:

Այս ցաւալի իրադարձութեան առթած կսկիծը անհամեմատօրէն սուր հանգամանք կ'առնէ երբ անդրադառնանք սա իրողութեան, թէ դառն ճակատագրի բերմամբ գաղթող բուռ մը լեռնորդիներու հետ վայրավատին եղած այդ աճիւններու ոգևորեալ անձնաւորութիւններն էին որոնք ի սէր հայրենի հողին ու սրբութեանց կերտեցին «Մուսա Լերան Քառասուն Օրերը»: Նշխարներ որոնք իրենց նիւթական ու պատմական յիշատակներու արժէքով և Նոր Սերունդին ու մարդկութեան հաղորդելիք պատգամի բարոյական և հոգեկան արժանիքով մեր փառայեղ անցեալը պիտի շղթայեն ներկային ու դարերուն... խորհուրդներ որոնք իրենց կախարդական հմայքով ու ոգևորիչ հուրով պիտի մնան ազգին ամէնէն անառիկ սրբութիւններու կարգին... Մասունք, վերջապէս, որոնք թէ՛ մեր ցեղին պատուով ու հայրենիքով ապրելու վկան եղող պատմութեան սալին վրայ դրոշմուած ու կամքով ջրդեղուած պողպատեայ շղթայի օղակներու վերջինը հանդիսանալով՝ այդ

չղթայի երկու ծայրերն իրարու կը զօդեն, և թէ այդ ամբողջութեան՝ Հայկական Մարտիրոսագրութեան և վերապրումի Ոգին կը խորհրդանշեն։ Այս իրողութեան մէջ իսկ է բացատրութիւնը համբուրելի այն ժխտին, զոր Սուէտիոյ լեռնորդիները, իրենց հայրենի տունն ու տեղը, ինչքն ու ստացուածքը պարտադրաբար լքելով չուելու խուճապին մէջ անգամ ի յայտ բերին — իրենց հետ տարին հերոսներու աճիւնները։ Եւ արկածեալի դառն ու մռայլ վիճակին մէջ որ անոնց պարզած պատկերն է, ու գաղթաշխարհի փոթորկայոյզ ծովու վրայ նաւաբեկեալի հանգամանքին մէջ որ հայերուս վիճակն է առ հասարակ, այդ ոսկերոտին, այդ խլեակները վերապրողներողներուս համար անհրաժեշտ եղող անփոխարինելի վաւերագրերն ու գանձերն են, այսինքն մեր ինքնութիւնը հաստատող ու իր հոգեկան հարստութիւնը երաշխաւորող փաստաթղթերը։

Սուէտիոյ հերոսներու աճիւններու ողբերգութիւնը, սակայն, չվերջանար անոնց պատմական լեռնէն, յուշարձան կոթողէն և նոյն իսկ գերեզմաններէն զրկուելու պարագաներով, այլ կը սաստկանայ մանաւանդ որբանալովն անոնց Հայրենի հողէն, որուն

«գոյնը բոսոր
Չէ պարգեւուած բնութեան ներհուն օրէնքի՛ն։
Վէրքերու սպունգ մ՚ըլլալով
Խմած է մաս մը կեանքի, մաս մ՚արեւու.
Եւ իբր տարի անպաշտպան՝
Կարմիր հող մ՚է եղած հայ հող մ՚ըլլալուն»։

Նուիրական է այդ հողը, որուն մէջ

«Կը բաբախեն տակաւին
Դարերը հին հին փառքին», և ուր

միայն — ինչպէս այնքան պերճախօսօրէն ի յայտ բերած է Փաւստոս (Դ. ԾԴ.) Հայոց Արքայ Արշակ Բ.ի և Շապուհի մինչև պատահած զրուցին մէջ — Հայն իրապէս կը գիտակցի

հայրենի իրաւանց, կը ներշնչուի անոր մոգական զօրութիւնով, և նախանձախնդրութեամբ և աննահանջ պայքարով կը չափուի թշնամւոյն հետ։ Հայրենի հողի հմայիչ զօրութիւն որ առինքնած է Յակոբ Նահապետի նման հսկայ մը — Եգիպտոսէն, ուր իր որդին Յովսէփ Գեղեցիկ ժողովրդի սրտին մէջ կը գահակալէր իբր թագաւորին երկրորդը, յետ մահուան փոխադրուիլ և թաղուիլ «յերկրին Քանանացւոց՝» ուր թաղուած էին իր նախահայրերը, ինչպէս որ կատարուեցաւ անոր մահուան սուգի շրջանէն ամիջապէս վերջ։ Հայրենի հողի անդիմադրելի հրապոյր որ նոյն ինքն Յովսէփ Գեղեցիկը կը մղէ իր մեռնելու եղբայրներուն ուղղուած սա կտակն ընելու. «Երբ Աստուած ձեզի այցելէ, այստեղէն իմ ոսկորներս ալ հանեցէք ձեզի հետ» (Ծննդոց Ծ.)։

Սոյն տուեալները կիրարկելով մեր նիւթին, մինչ օտարութեան մէջ վախճանող Ս. Գրական հայրենասէր և սուրբ դէմքերու ոսկերոտին հայրենիք կը փոխադրուի, անոր նուիրական ծոցին մէջ հանգչելու համար, մեր օրերու մէջ հայրենիքն իրենց արեամբ նուիրագործող հերոսներու աճիւններն իրենց հայրենի հողէն կը զրկուին...։

* * *

Սուէտիոյ Հերոսներու աճիւններու ողբականին մէջ, այս անգամ կրօնական տեսակէտէն նայելով ողբերգութեան վրայ, հաւատացորի խիղճը կը ցնցուի անոր համար որ գերեզմաններ կը բացուին, «Անշարժ եղիցի կնիք տէրունեան ի վերայ գերեզմանիս» աղօթքով դրոշմուած կնիքը կ՚եղծուի, ու խարխլուած ոսկորներ՝ գաղթողներու բախտին վիճակակից՝ տեղէ տեղ կը փոխադրուին։ Ս. Գիրքը ու պատմութեան ոսկերոտեաց փոխադրութեան, ցրուումին, և կամ ի մի ամփոփման մասին արձանագրած վճիռներու և դէպքերու մէջ, սակայն, մեր դէպքը եզական է ըստ ամենայնի։ Այսպէս, ամբարիշտ Իսրայէլին վիճակելիք աստուածային պա-

տուհասին ակնարկելով՝ մարգարէն կը գուժէ. «Այն ատեն, կ'ըսէ Տէրը, պիտի հանեն Յուդայի Թագաւորներուն ոսկորները ու անոնց իշխաններու ոսկորները, և քահանաներու ոսկորները ու մարգարէներու ոսկորները, և Երուսաղէմի բնակիչներուն ոսկորները՝ իրենց գերեզմաններէն, և զանոնք պիտի տարածեն արևի մէջ, լուսնի և բոլոր աստղերուն առջև» (Երեմ. Ը.) Փաւստոս պարսից համար կ'ըսէ, թէ Անգեղ բերդը պաշարեցին, «զի անդ էին բազում Հայոց Թագաւորացն գերեզմանք շիրմացն արանցն Արշակունեաց. բազում գանձք մթերեալ մնացեալ կային ի նախնեացն ի հնոց ժամանակաց հետէ». և ամրոցին տիրանալ չկրնալով՝ կ'անցնին Անիի բերդը, ուր «բանային զգերեզմանս զառաջին Թագաւորացն Հայոց զարանց քաջաց զարշակունեաց, և խաղացուցանէին ի գերութիւն զոսկերս Թագաւորացն. բայց զգերեզման շիրմին Սանատրկոյ արքային ոչ կարացին բանալ վասն անհեդեդ սկայագործ հաստաշինած ճարտարագործ արարածոցն»: Այս անարգանքին և սրբապղծութեան վրէժը լուծելու համար՝ Արշակ Թագաւորի առիւծասիրտ սպարապետն Վասակ Մամիկոնեան «... անկանէր ի վերայ բանակին Թագաւորին Պարսից ի գիշերի յեղակարծումն ժամանակի. Եւ ամենայն առ հասարակ ընդ սուր հանէին զզօրսն ամենայն Պարսից. բայց միայն Թագաւորն միածի ճողոպրեալ մազապուր փախչէր... և Թափին ինոցանէ զոսկերս Թագաւորացն իւրեանց, զոր Պարսիկք խաղացուցեալ տանէին ի գերութիւն յաշխարհն Պարսից»: Պարսիկներն ինչո՞ւ համար իրենց երկիրը կը տանէին այդ ոսկորները. «Զի ասէին ըստ իւրեանց հեթանոսութեանն ըստ օրինացն, թէ վասն այսորիկ բարձեալ տանիմք զոսկերս Թագաւորացն Հայոց յաշխարհն մեր, զի փառք Թագաւորացն և բախտքն և քաջութիւն աշխարհիս աստի գնասցեն ընդ ոսկերս Թագաւորացն՝ յաշխարհն մեր եկեսցեն»: Վասակ ազատագրեալ ոսկորները կը թաղէ Արագած լերան անմատչելի վայրերու խորքը, «Աղձք» գիւղին մէջ (Փաւստոս Դ. ԻԴ.): Իսկ Խորենացի՝ նոյն դրուագի վեր-

ջին մասին, այսինքն ոսկորներու Աղձք գիւղին մէջ թաղուելու պարագային ակնարկելով՝ կը մեկնէ, թէ որովհետև գերողները իրարու խառնած էին հաւատացեալներու և հեթանոսներու ոսկորները, զորս իրարմէ զատել կարելի չեղաւ. «և յաղագս այնր՝ ոչ արժանի համարեցան ի դիրս սրբոցն թաղել ի Վաղարշապատ քաղաքի» (Խոր. Պատմ. Հայոց Գ. ԻԷ).

Դարձեալ, Ս. Գրական տուեալներուն և կամ պատմութեան վկայութիւններուն մէջ կան ոսկորներու հաւաքման և ի մի վայր ամփոփման դրուագներ, որոնց մէջ ևս ի յայտ կուգայ ոսկորներու ներկայացուցած անձերուն նկատմամբ մարդոց կողմէ գուրգուրանքի և յարգանքի և Աստուծոյ կողմէ եղած հաճութեան, վարձատրութեան և անոնց երբեմնի փառքին մէջ վերահաստատման գաղափարը, այսպէս, այն հոյակապ և հռչակաւոր պատկերին մէջ՝ զոր Եզեկիէլ մեծ մարգարէ մը կրցաւ տեսնել Հրէից Բաբելոնեան գերութեան դաշտին լայնութեան և երկայնութեան վրայ ցրուած ոսկորներու վերաբերմամբ, մինչ հրեայք կը մրմնջեն, «Մեր ոսկորները չորցան, մեր յոյսը կտրեցաւ և մեռանք», այսպէս կ'ըսէ Եհովան,» Ահա ես պիտի բանամ ձեր գերեզմանները, և զձեզ պիտի հանեմ ձեր գերեզմաններէն, ո՛վ իմ ժողովուրդս, և զձեզ պիտի տանիմ Իսրայէլի երկիրը» (Եզեկ. ԼԷ.): Եղիշէ և Փարպեցի այնքան գեղեցիկ կերպով վեր կը հանեն սրբոց ոսկորներու նկատմամբ քրիստոնէից ունեցած յարգանքն ու հաւատալիքը և պարսից զգացումները: Վարդանանց դիւցազներգուն իր մատեանի յաւելուածական և ութերորդ եղանակին մէջ, յորում կը նկարագրէ մանաւանդ Ղեւոնդեանց քահանայից նահատակութեանը, մէկէ աւելի անգամներ կ'անդրադառնայ այս կէտին, ինչպէս Ղեւոնդեանց կեցուածքին շնորհիւ քրիստոնէացած մոգպետ նահատակելու մտադրութիւնը գործադրելու պարագային, երբ Դենշապուհ կ'ըսէ թէ կարաւանին մէջ գտնուած բազմաթիւ քրիստոնեաները

մի գուցէ ամէն կողմ ցրուեն անոր ոսկորները. յետոյ, Ղեւոնդեանց Նահատակութեան առթիւ, երբ Դենշապուհի հրամանով ոսկորները կը պահպանուէին տասն օր, «Մինչեւ որ արքունի կարաւանն անցնի երթայ. որպէսզի այլակրօնները գալով չվերցնեն անոնց ոսկորները, եւ բաշխելով չտանեն բոլոր աշխարհի մէջ»։ Հուսկ ուրեմն Թումիկ իր ջերմեռանդութեամբ ու հնարամիտ քայլով ամէն վտանգ դիմագրաւելով կը տիրանայ Ղեւոնդեանց ոսկերոտեաց, անոնցմէն ընծաներ կը մատուցանէ կապուած նախարարներուն, եւ ի վերջոյ, վեց հոգեւորականներու մարմինները կը թաղէ առանձին գերեզմաններու մէջ, յատուկ տապանագրերով։

Արդ, ոսկորներու ցրուումին, կամ, ի հակառակէն, ամփոփումի մասին մէջ բերուած վերոյիշեալ բացառական կամ դրական բոլոր դրուագներու պարունակէն դուրս կը մնայ Սուէտիոյ Հերոսներու աճիւններու ներկայ թարմ ու դառն իրականութիւնը։ Այսպէս չէ՞ միթէ ողբերգութիւնն ինքնին այն ազնուական ցեղին, որու մայրերը ծնան ու ծնան, եւ սակայն անոնց գիրկը թափուր մնաց միշտ, եւ որու հոգեհարազատներու ոսկըրաշխարհէն իրենցը մաս մըն է միայն — թէեւ ընտիր մաս մը։

* * *

Հոն են անոնք, առաջին դաղթավայրին՝ Գասիդի աւազին վրայ, իրենց կենդանի այլ բազմատանջ ու բազում անգամ նահատակուող պարագաներու ենթարկուած գրկանքին ու տրտում ու տարտամ կացութեան բախտակից։

Ս. Երկրի ազատարար գինուորներն իրենց յատուկ ու վայել գերեզմանատունն ու յուշարձան — կոթողն ունեցան Ս. Քաղաքի Սկոպուս լերան վրայ։ Գաղխասինի ճակատին վրայ քաջարար մարտնչող Արարայի հերոսներն իրենց դամբարան յուշարձանն ունեցան Սիոն Լերան վրայ։ Տէր-Զօրի անծայրածիր անապատներուն վրայ իրենց հայրենատուր հաւատքով ու պատուով զոհեալնդուած նահատակներէն մաս մը իր յու-

ԱՅԼԱՍԵՐՄԱՆ ՀԵՏ ՆԱԵՒ ՎԱՏԱՍԵՐՈՒՄ

Հայրենի աշխարհէն հեռու, օտար երկիրներու մէջ հաստակ նետող մեր նոր սերունդը, կը գտնուի խիստ վտանգաւոր դրութեան մը մէջ, որուն դէմ պայքարելու համար, անհրաժեշտ է, որ մեր մամուլն ու բեմը մէկ կողմէն, եւ մեր դպրոցական ու ընտանեկան յարկերը միւս կողմէն, բուորն ժողովրդային շարժում մը ստեղծեն. եթէ ո՛չ զգետնելու, գէթ չէզոքացնելու, քա՛յլ առ քայլ արմատախիլ ընելու, հայութեան մարմնին վրայ բացուող այն ահաւոր վէրքը, որուն՝ այլասերման հետ նաեւ վատասերում անունը տուինք։

չարժան—յիշատակարանն ունեցաւ Անթիլիասի Կաթողիկոսարանի շրջափակին մէջ։ «Մուսա Լերան Քառասուն Օրերը» կերտող հերոսները...։

«Այս ճակատագիրն ի՞նչ սեւ է, Աստուած,
Արդեօք դամբանի մրուրո՞վ է գրծուած...»։

Հոն են անոնք, ու կը սպասեն իրենց նոր հանգստարանին ու յիշատակարանին շինութեան։

Ահա մեր պատուազգածութեան եւ խղճմտանքին վրայ ծանրացող եւ քաղցրօրէն շինարար ձեռնարկ մը։

Թող անոնք հանգչին իրենց փառքին մէջ, եւ թող անոնց խորհրդանշան ՈԳԻՆ ապրի իրենց հերոսութեամբ լուսաւորուած մեր խոր գիտակցութեան մէջ։

ՇԱՒԱՐՇ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

14. 9. 1939

Երուսաղէմ

Բոլոր երկիրներու մէջ, Նոր սերունդը, ժողովուրդներու յոյսն ու ապագան կը ներկայացնէ, եւ որքան խնամք տարուի անոր, նոյնքան մխիթարական արդիւնք կ'առաջանայ, ահա այս ճամբուն վրայ, մենք բացառութիւն չենք կազմեր, եւ պարտաւոր ենք ճանչնալ մեր ուսերուն ծանրացող պարտականութիւնները, եթէ չենք ուզեր ազգովին, վա՜ղը մեծամեծ յուսախաբութիւններու հետ դէմ առ դէմ գտնուիլ:

Ասկէ առաջ, պատեհութիւն ունեցած ըլլալով Ամէնուն Նոր Տարեցոյցը-ին մէջ այլասերման մասին խօսելու, այս անգամ ամփոփ կերպով՝ կ'անդրադառնանք միայն վատասերման մասին, որուն որսը կրնայ ըլլալ մեր Նոր սերունդը:

Ըսինք, Նոր սերունդը բոլոր երկիրներու վաղուան յոյսն ու ապագան կը ներկայացնէ, անմիջապէս աւելցնենք, թէ անոր տարուած խնամքը սակայն, շատ հեռի է բաւարարութիւն տալէ, և այս չարիքին պատճառները՝ ախտաճանաչման պակասին հետ, պակասն է նաեւ ժողովրդական հսկողութեան, որոնք կ'առաջանան գլխաւորաբար ներկայ քաղաքական, տնտեսական ու ընկերային ո՛չ բիւրեղացեալ կարգ ու սարքերէն:

Այդ կարգ ու սարքերուն խորը չենք իջներ, հեռուները չերթալու համար, ամէն մարդ կրնայ տեսնել, չափել ու ձեւել և լոյսն ու ճշմարտութիւնը երեւան բերել, եթէ վերլուծող մտքով մօտենայ անոնց:

Բայց, այդ կարգ ու սարքերէն առաջանալիք արմատական դարմանները, չը գործադրուելէ դուրս՝ լեռնացող չարիքին հանդէպ, չեն գործադրուիր այն բաները իսկ՝ որոնք հնարաւոր են, և այս է ամէնէն ցաւալին:

Օրինակներով խօսինք:

Ամերիկայի ու Եւրոպայի շատ մը վայրերուն, ի մասնաւորի մեծ քաղաքներուն մէջ, հիւանդանոցները, դարմանատուները և թանտերը երիտասարդներով լեցուն են,

Թոքախտը, սեռային հիւանդութիւնը, խանգարուած

առողջութիւնը, աւազակութիւնն ու ոճիրը. այդ բոլոր երիտասարդները հաւաքեր, այդ հաստատութիւններուն մէջ լեցուցեր են:

Ողբերգական է այս:

Մեր նիւթը չխճողելու համար, հոս մէջ չենք բերեր, գործարաններու ու մեքենաներու խլած զոհերը, առաջացուցած կոյրերը, կաղերը, խեղանդամները:

Եթէ հարց տրուի, թէ ուրկէ կուգայ այս չարիքներու ահաւորութիւնը:

Պատասխանը պարզ է:

Ախտաճանաչման պակասէն, եւ պակասէն ժողովրդային սաստիկ հսկողութեան:

Անուրանալի է, որ կառավարութիւններն իրենց ջանքերը կը թափեն, չարիքները զգետնելու համար, բայց, անոնք հազարգլխեան վիշապի նման երեւան կուգան նորէն:

Թողելով բժիշկներուն Թոքախտի կամ սեռային հիւանդութեան ծագումի մասին խօսիլը, պրպտող ոեւէ մէկը, խիստ դիւրութեամբ պիտի տեսնէ, որ շատ մը երիտասարդներ թոքախտի և կամ սեռային հիւանդութեան զոհ կը դառնան, որովհետեւ, նիւթականի պակասին գրկանքին պատճառաւ չեն կրնար կազմել իրենց ընտանեկան կեանքը և քայլ առ քայլ, կ'իյնան անկանոն կեանքի մը ճիրաններուն մէջ, ուրկէ դուրս գալ անկարելի կը դառնայ օրին մէկը:

Կառավարութիւն մը կը ջանայ դարմանել հիւանդութիւնը, անոր գործը լրացուցիչ ու կատարեալ պիտի ըլլայ, եթէ կրնար, հիւանդութիւնը չ'առաջացած, օգնել նիւթապէս կամ գործի տեսակէտով ենթակային, և պարտաւորիչ ամուսնութիւնով մը, վաղուան չարիքը կանխէր կամ նուազագոյն աստիճանի իջեցնէր:

Գրեթէ նոյնը կարելի է ըսել՝ աւազակութեան և ոճիրի հետեւանքով, երկաթէ վանդակներուն մէջ նետուած երիտա-

անոր նախատինքի առարկան դարձած են:

Ըսել չ'ենք ուզեր անշուշտ, թէ ամուսնացողները հիւանդութենէ, ոճիրէ և կամ յանցանքներէ զերծ կը մնան միշտ.

Ո՛չ:

Եւ սակայն, աւելի ապահով շրջանակի մը մէջ նետուած են բաղդատաբար:

Խօսքերնիս մասնաւորելով մեր նոր սերունդին, և աւելի բացայայտ կերպով խօսելով, ըսենք թէ, մեր ժողովուրդին դէմ ծառացող այլասերման չարիքին վրայ, եթէ վատասերման չարիք մըն ալ չ'ենք ուզեր աւելցնել, դէթ մեր ուժերու սահմանին մէջ, պէտք է ջանանք գործ հայթայթել մեր նոր սերունդին, անոր ցոյց տալ ընտանեկան մաքուր ու անբասիր կեանքին օրհնեալ ճանապարհը, զայն հեռու պահել ախտերէ, հիւանդութիւններէ ամէն հնարաւոր միջոցներով, ցոյց տալ հայը-հայուն հետ ամուսնանալու առաւելութիւնը, թելադրել զայն կանոնաւոր կեանք մը ապրիլ, հեռու պահել զայն գինետուներէ, պարասրահներէ, որոնք, դժբախտաբար շարունակելով կէս գիշերներէն վերջ իսկ, երիտասարդ կեանքերու հիւծման պատճառ կը դառնան, և կամ հազար տեսակ չարիքներու բոյն:

Պայքարինք այլասերման ու վատասերման դէմ, և նըւազագոյն աստիճանին հասցնենք զանոնք:

ՎԱՀԱՆ ԶՈՒԳԱՍԱՐՋԵԱՆ

ԱՌԱԿՆԵՐ. ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԲԱՌԵՐ. ՄՏՔԵՐ

Գնա՛, ուր որ ուզես, խիղճդ պիտի գտնես:

Դատաւորները կրնան խաբուիլ, սակայն խիղճը անսխալական է:

Այլոց դատումներէն պէտք չէ վախնալ, այլ մեր խղճմտանքի դատումէն:

ՎԷՍԻՕ

ԼՈՒՐԵՐ ԱՍՏՂԵՐՈՒ ԱՇԽԱՐՀԷՆ

Տարիներ շարունակ այս վերտառութեամբ շատ մը գրութիւններ լոյս ընծայեցի «Նոր Երկիր»ի էջերէն, ընթերցող հասարակութեան ցոյց տալու համար, թէ Անհատներու կեանքին նման, Ժողովուրդներու, Ազգերու և պետութեանց կեանքըն ալ, կամայ ակամայ ենթակայ է Մոլորակներու ազդեցութեանց: Թէ ըլլայ ընկերային, ըլլայ քաղաքական, տեղի ունեցած բոլոր յեղաշրջումներն ու յեղափոխութիւնները արդիւնք են Մոլորակներու ազդեցութեանց: Եւ այս ուղղութեամբ գուշակած էի այն բոլոր դէպքերը որոնք տեղի ունեցան 1933ի աշունէն սկսեալ մինչև այս օրերը:

Եւրոպայի զանազան կողմերը պատահելիք դէպքերու կարգին գրած էի նաև, թէ Ծայրագոյն Արեւելքի մէջ պատահելիքները աւելի մտահոգիչ, աւելի ահացու պիտի ըլլան քան Մերձաւոր Արեւելքի և արեւելեան Եւրոպայի ցամաքամասերուն մէջ պատահելիքները: Եւ դէպքերը անգամ մը եւս եկան հաստատելու իմ յայտնած վախերը:

Ճարոնական դեղին վտանգը, ուր է ամենէ աւելի, հիմայ է որ լրջօրէն մտահոգում է հին և Նոր Աշխարհի կառավարութիւնները, մանաւորապէս ժողովրդավար պետութեանց շրջանակները: Եւ անոնք իրաւունք ալ ունին լրջօրէն մտահոգուելու քանզի 1892 ին, Ճարոնական երկնքում տեղի ունեցած Նէփթիւն-Փլիւթոնեան հանդիպումը ստիպեց Ճարոնցիներին որ դէպի Արեւմուտք յառաջխաղացումի ձեռնարկեն:

1904 ի Ռուս. և Ճարոնական պատերազմէն ի վեր այս երկիրին մինչև օրս ըրած ասպատակումները և գրաւումները այնքան անսահման, այնքան անհաշուելի են որ, մարդ կը տարուի հարցնել թէ ան մինչև ո՞ւր պիտի գնայ և ո՞ւր կանգ պիտի առնէ:

Դժբախտաբար ան կանգ չպիտի առնէ մինչեւ որ Մոլորակային պարաշրջանը ամբողջանայ. այսինքն երկու անգամ 36 տարիները ամբողջանան:

1904 † 36 = 1940 մինչեւ գալիք տարուայ աշնանը ան իր յառաջխաղացումին առաջին օթեւանը պիտի հասնի եւ այս Եւրոպայի խախուտ կացութենէն օգտուելով, ժողովրդավար պետութիւնները ստիպուած պիտի ըլլան համակերպիլ հաստատուած իրականութիւններուն, քանզի ուրիշ կերպ ընելու 'ի վիճակի չպիտի ըլլան:

Արդէն անոնք բարոյապէս շատ բան կորուցին ծայրագոյն արեւելքի մէջ եւ դեռ շատ բան պիտի կորսնցնեն. 1940 էն 1976. այս թուականին Ճափոն պիտի տիրէ Ասիոյ կէսէն աւելիին եւ այս 1948 էն 1954–1955 էն 1967–1968 էն 1972ը Եւրոպայի եւ Մերձաւոր Արեւելքի մէջ պատահելիք մեծ պատերազմներէն օգտուելով:

Չին ժողովուրդը վերջիվերջոյ միանալով Ճափոն ժողովուրդին պիտի կազմեն Դեղին ցեղին այն հսկայ զանգուածը որուն արշաւանքները կասեցնելու ի վիճակի չպիտի ըլլան, այժմ մէկզմէկու միս ուտող Ճերմակները: Ներկայիս, ոտք մը հողի համար միլիոնաւոր մարդկանց կեանքը վտանգելու տրամադրութիւնը ունեցող Եւրոպացիները չեն գիտեր թէ վաղը ամբողջ ունեցածնին պիտի կորսնցնեն:

Փոխանակ Ծայրագոյն Արեւելքէն իրենց սպառնացող մահացու վտանգին գիտակցելու եւ ըստ այնմ ինքնապաշտպանումի միջոցները այժմէն ձեռք առնելու, ընդհակառակը բիւզանդական վէճերով ժամանակնին կը վատնեն եւ յոռի ատելութիւններէ հրահրուած մէկզմէկու գերեզման փորելու են ելած:

Չեն գիտեր որ անգամ մը որ Ճափոն տիրացաւ Չինաստանին ան հետզհետէ պիտի տիրանայ Հնդկաչինին ալ, Հնդկաստանին ալ եւ Սիպերիոյ կէսին ալ: Այսպէսով ան իր 1904ի ծրագիրը գլուխ հանած պիտի ըլլայ որը կը կայանար, Ծայրագոյն Արեւելքը մաքրել ճերմակներէն: Ցաւալին հոն է որ ան

այլեւ, իր ծրագիրները առաւելագոյնս իրականացնելու խիստ նպաստաւոր պայմաններու մէջ կը գտնուի:

Յետ այսու Եւրոպան չէ ոչ ալ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները որոնք պիտի կարենան իրենց չոր ու ցամաք սպառնալիքներովը կասեցնել անոր յառաջխաղացումները: Անոնք շատոնց կորուցին պատեհ առիթը, իրենց ձայնը լսելի ընելու համար:

Ճափոնցիք այնքան լաւ, այնքան խորապէս ուսումնասիրած են Եւրոպացիներուն եւ Ամերիկացիներուն նկարագիրը, անոնց տկար կողմերը, մտայնութիւններն ու հոգեբանութիւնը որ ամէն անգամ որ անոնց կողմէ արգիլքներ կամ դըժուարութիւններ կը յարուցուին խելոյն զանոնք չէզոքացնելու եւ ապարդիւն դարձնելու միջոցները կը գտնեն: Ասոր համար է որ խողովակային ճառերը, տառերու վրայ կէտեր դնելու փորձերով եղած սպառնալիքները ոչ մէկ ազդեցութիւն կ'ունենան անոնց վրայ: Ընդհակառակը սպառնացողը աւելի մեծ վնասով դուրս կուգայ: Օրինակները մէջ տեղն են: Խռոված միտքերը հանդարտեցնելու համար եւ կամ դիմացինն մտահոգութեան մատնելու համար, հրապարակը աղմկող թերթերը ինչ կ'ուզեն թող ան գրեն եւ ինչ կ'ուզեն թող ան պատմեն իրենց ընթերցողներուն, Ճափոնցիք այլեւս հասած են այնպիսի Մոլորակային հսկայ մակարդակի մը որուն աստիճանաւորումը միշտ դէպի բարձրացում է գնում եւ մարդկային ոչ մէկ ուժ ի վիճակի պիտի ըլլայ զայն կասեցնել:

Ճափոնասէր մը ըլլալով չէ որ կը գրեմ այս տողերը, այլ Մոլորակապաշտ մը ըլլալով. աստղերու աշխարհին տրամադրութիւններն են որ կը մատնանշեմ հոս, ըսելով միեւնոյն ատեն Եւրոպացիներուն, թէ վաղը Դեղին վտանգը իրենց համար մահացու վտանգ մը պիտի ըլլայ եւ այս վտանգէն խուսափելու համար ուրիշ ճար, ճանապարհ չկայ եթէ ոչ Եւրոպայի Միացեալ Պետութիւնքը կազմելը: Առանց այս միացեալ ճակատին ոչ մէկ պետութիւն ի վիճակի պիտի լինի առան-

ձինն ճակատիլ Զին Ճարոն միացեալ բանակին որուն կողքին հարիւրներով միլիոննոց խուժան մը պիտի խուժէ դէպի Արեւմուտք՝ ճանապարհին քարուքանդ ընելով գիւղեր ու քաղաքներ, ժահացնելով հարիւր միլիոններով մարդկային կեանքեր։ Դեղին մրրիկը եթէ անգամ մը չդթայազերծ քայլ առաւ դէպի արեւմուտք այն ատենը խերը թող տեսնեն Եւրոպային ալ եւրոպական քաղաքակրթութեան ալ։

Այսպէս են գուշակում Նէփթինփլիւթօն մոլորակները. Եւրոպացիներուն կը մնայ խրատուիլ ու պատրաստուիլ վտանգը հեռացնելու համար։

Ա. ԱԹԱՆԱՍԵԱՆ

Ա. ԱԹԱՆԱՍԵԱՆ

Ծնած 1887, Հոկտեմբեր 24ին, Նիկոմիդիոյ նահանգին Կէյվէ Միջագիւղը։ Ուսանած է Ասա-Բազար՝ Ռուբինեան Վարժարանը։

Երկարամեայ աշխատակիցը եղած է Փարիզ հրատարակուող «Նոր Երկիր» օրաթերթին։

Կ'աշխատակցի նաեւ Պուէնոս-Այրէս հրատարակուող «Շարժում» շաբաթաթերթին ուր լոյս կը տեսնէ ներկայիս, անոր «Զինուորի մը Կեանքէն» վէպը։

Գրած է «Կիլիկիոյ Մեծաւոր Անցեալէն» խիստ հետաքրքրական գրքոյկը։

Միշտ հաւատարիմ Յեղափոխական գաղափարի եղած է անկեղծ Կուսակցական մը։

Հնչակեան Մամուլի էջերուն մէջ լոյս ընծայած է ընկերային, քաղաքական եւ պատմական լայն ուսումնասիրութիւններ, ի մասնաւորի «Հնչակ»ի մէջ։

Յուշերէս

ԿՌԻՒ ՄԸ ԹԱՄԻՑԵՑԻ ՄԷՋ

(ԻՆՉՊԷՍ Ի ՑԱՅՏ ԿՈՒԳԱՅ ՀԱՅ ԵՂԲԱՅՐՈՒԹԻՒՆԸ)

Գրեց՝ Աղասի

Այս տխուր օրերուն, երբ մարդկութեան լաւագոյն մասը կռուի դաշտն իջած է, ճակատ սարքելու և արիւն թափելու, աշխարհը փրկելու համար անկուշտ բռնաւորի մը ճիրաններէն, ծերացած զինուորէ մը յուշեր գրել կը խնդրէք։ Երէկ քաղաքապետարան գնացի ու ծառայութիւններս մատուցի քաղաքային պաշտպանութեան համար՝ 69 տարիքիս մէջ՝ սպասելով ճակատագրի որոշումին, ուրիշ բան չէի կրնար գրել ձեզ. ե թէ ոչ ընել նկարագրութիւնը մէկ կռիւիս զոր ունեցայ Եգիպտոսի մէջ։ Կ'ուզեմ ցոյց տալ անով թէ՝ քաջութիւնը իր ար-

---

Վերջապէս Փարիզ հրատարակուող Ֆրանսերէն «Հայաստան» ամսաթերթին մէջ սկսած է լոյս ընծայել Հայաստանի Ընդհանուր անձանց համառօտ պատմութիւնը (Ֆրանսերէն գրուած)։

Եղած է համբաւաւոր՝ «Նոր Երկիր»ի էջերէն լոյս ընծայած «Լուրեր Աստղերու Աշխարհէն» վերտառութեամբ գրուածքներով։

Գործածելով ծածկուած լեզու, գուշակեր է շատ մը դէպքեր որոնց իրականացմանը հանդիսատես ըլլալու դժբախտութիւնը ունի դարուս մարդկութիւնը։

1914ի համաշխարհային պատերազմի առաջին օրերուն, խորհրդաւոր պայմաններու տակ կը յաջողի Ասա-Բազարէն անցնիլ Պոլիս — Պոլսէն Պուլկարիա, Պուլկարիայէն — Յունաստան, Յունաստանէն — Եգիպտոս, Եգիպտոսէն ալ Ֆրանսա ուր կը հաստատուի վերջնականապէս։

Աշխատակցած է Ֆրանսա եւ այլուր հրատարակուող հայերէն օրաթերթերու եւ պարբերաթերթերու ի մէջ այլոց «Արձագանգ Փարիզի» «Ժողովուրդի Ձայն»ի «Վերածնունդ»ի եւ Ուրիշներու։

Եղած է յամառ պրպտող մը հայոց պատմական անցեալին եւ լոյս ընծայած է շատ մը անտիպ էջեր աշխարհիս չորս կողմերը ցրուած հայերու կատարած դերերուն վրայ։

մէջն ունի ամէնուրեք և կը մեծարէ իր պատկանած ցեղը, և Հայ Եղբայրութիւնը՝ իր վսեմ ըմբռնումով՝ վերիվեր է քան ոևէ կուսակցութիւն կամ վարդապետութիւն :

*
* *

Թամիյէն, 20 հազար բնակիչ ունեցող գիւղաքաղաք մըն էր Ֆայումի նահանգին մէջ. կը կազմէ անոր հիւսիսային արևմըտեան գաւառը և սահմանակից է Սահարայի անապատին։

Պօղոս Բաշա Նուպար այդ տեղ գնած էր ընդարձակ կալուած մը, մօտ 7000 ֆէտտան, այսինքն 2940 հէքտար հող։ Այդ տեղ՝ առաջին անգամ լինելով Եգիպտոսի մէջ, օգտագործած է ջրվէժ մը և կ'արտադրէր մօտ 800 ձիու ուժով ելեքտրականութիւն և անով ոչ միայն կը լուսաւորէր իր նոր հիմնած գեղեցիկ քաղաքամասը, այլ կը դարձնէր երեք աղօրիքներ և ընդարձակ բամպակի գործարան մը զոր հիմնած էր Զուիցերական հռչակաւոր Բլանգա տան ընկերակցութեամբ։ Գործարանը կը վարէր Զուիցերացի Տնօրէն մը, հաշուակալ մը, ելեքտրագէտներ և բազմաթիւ Յոյն մեքենորդներ և Իտալացի մեքենագործներ. կալուածը կը շահագործուէր Հայ վերակացուներով, որոնց Տնօրէնն էր Պոլսեցի Հայ մը, Մարտիկ Մակաղեան անունով :

1901 ին, այս կալուածին վրայ պտոյտը խիստ վտանգաւոր գործ մըն էր։ Արաբները տակաւին անապատական ըմբոստներ էին և Եւրոպացիք ամէն անգամ ծեծի կամ բռնանութեան ենթակայ։ Ջուրը շատ քիչ էր, ուստի զայն գողնալու համար կռիւները անպակաս էին։ Այս իսկ պատճառներով, Բաշան գնած էր զայն շատ աժան։ Այս գաւառը ապահով ու բնակելի դարձաւ, ի շնորհս Անգղիացի երիտասարդ Մընարֆի, զոր Բաշան ընդհանուր քննիչ նշանակած էր իր կալուածներուն, անիկա լինելով Բարիզի Անգղիական Դեսպանին եղբօր որդին, քաղաքական մեծ ազդեցութեամբ, շարժման մէջ դրաւ ոստիկանութիւնը։

Ապա կուգային իրենց անվեհեր քաջութեամբ Վանեցի երկու

Հայ յեղափոխականներ՝ Գալուստ և իր քեռին Բարթող և այս տողերը գրող Կիլիկեցին։

Բաշան շատ բան կը պարտի մեզ և քաջութիւններ ըրինք ոչ թէ վարձք ակնկալելու նպատակաւ, այլ Հայ հարուստը կը նկատէինք անդամ մը Հայ Եղբայրութեան։ Գալուստ և Բարթող, քանի մը աւազակներու գլուխ կերած էին արդէն և Արաբները կը սոսկային անոնց շուքերէն և զիս մկրտած էին Խենթ Էնժէնիէօր անունով։

1904ին Ֆրանսացիներու Շաքարի ընկերութեան էնժէնիէօրի պաշտօնս ձգելով, փոխանձուեցայ Պօղոս Բաշա Նուպարի ծառայութեան և գնացի Թամիյէ։ Կը մատակարարէի անոր աղօրիքները, հողմաղացն ու բազմաթիւ հողագործական մեքենաները։ Յիշելով որ բարեկամն էի իր հօրը՝ պատիւ ըրած էր ինձ տրամադրելու իր պալատին առաջին յարկը, 10 սենեակ և ինք կը բնակէր երկրորդ յարկին վրայ, երբ կուգար տարին մէկ օր, կամ երբ կուգային մի քանի անգամներ իր զաւակներէն Առաքել Պէյն ու մանաւանդ Զարեհ Պէյը։ Այս պալատը գեղեցկութեան հրաշակերտ մըն էր և արդիւնքն էր ճարտարապետական տաղանդին Գալուստ Պէյ Մարկոսօֆի, որ Բաշային հօրաքեռ որդին էր։

Գործարանէն և գրասենեակէն 1500 մեթր դէպի հարաւ, բարձր բլուրի մը վրայ շինուած՝ կը հսկէր ամբողջ գաւառի կալուածներուն վրայ։ Իր առանձնութիւնը վեհափառութիւն մըն էր և կը դիտէր արևմուտքէն Սահարայի հորիզոնները և դէպի հարաւ, 10 հազարամեթր հեռուն, իր առջև կը տարածուէր, ծալած արծաթի պէս սպիտակ ու պսպղուն, Քարունի Լիճը։ Չեմ գիտեր թէ որը որուն կը նախանձէր, Լի՞ճը թէ իր մէջ լողացող խաչոր լուսնկան, բայց կրնամ ըսել թէ՝ Հաճրնի ձորահովիտէն վերջ, աշխարհի ամէնէն շատ հիացած տեսարանս այս տեղ պարզուած է իմ առջև։ Կարծես թէ՝ Պօղոս Բաշա Նուպար ոչ միայն յարգանք մը կ'ընէր Ֆրանսացի Տիկնոջն, այլ և գի-

տէր անկախ ու ըմբոստ նկարագիրս, թագաւորութիւնս հոն հաստատելու համար։

Թէպէտ 10 սենեակներ կը գրաւէինք Տիկինս և ես, բայց ամբողջ 28 սենեակներ, գետնայարկով միասին, մեր տրամադրութեան ներքև էին։ Գեղեցիկ Զուիցերական պատշգամ մը, շուրջանակի կը պատէր առաջին յարկին կէսը և կը ներկայանար ազնուական առաջնակարգ պատնէշ մը։ Դրացի ունէինք միայն երկու պահապաններ, խաբշիկ մը և վախկոտ պէտէվի մը, որուն երկու վրանները զարնուած էին 50 մէթր հեռուն, ցանկերէն դուրս, հարաւի կողմը։ Անիկա օր ցերեկ կը հսկէր Պալատին վրայ և խաբշիկը կուգար ընկերանալ իրեն գիշեր ատեն միայն։

Ֆրանսացի Տիկինս, որ շատ զարգացած եզական տիպար մըն էր համեստութեան ու քաջութեան, կը սերէր Ֆրանսական Յեղափոխութեան մեծ գործիչներէն, Ռոպէս-Բիէռի ընկեր Ժէնէրալ Ռոնսէնէն։ Անվեհեր ինչպէս բոլոր Շամբանեացիները, շուտով սորվեցաւ զէնքի գործածութիւնը ինք Եգիպտոսի մէջ, և կը կղպէր դռները պալատին, իմ բացակայութեանս և դաշնակ կ'ածէր, զէնքը կռթնած դաշնակին։ Այսպէս ընկերացած է նա ինծի, առանց ոեւէ եւրոպացիի մը երեսը տեսնալու գրեթէ ամբողջ տարի մը։ Մեր մերձակայ դրացիներն էին, Մակագեան ընտանիքը, Գործարանին մօտ, և Գալուստ ու Բարթող, վերակացուները Քամար—Սաֆուտ անուն գիւղի կալուածներուն. այս գիւղը կը գտնուէր 1500 մեթր հեռուն դէպի հարաւ։ Այնտեղէն մինչև գործարանը կը յառաջանային զուգահեռաբար ջրանցք մը, ճամբան և երկաթուղին. երեքն ալ կ'ընթանային մեր ճակտին դէմ, երկու հարիւր մեթր հեռուն և ստորոտէն բարձր լեռնաբլուրի մը, որ կ'իշխէր մեր վրայ և կը տարածուէր մինչև Գործարանն ու կայարանը։

* * *

Պարոն Մարտիկ երբեք դաշտերը չէր այցելեր առանց

ընկերացած ըլլալու զինուած պահապաններէ, և արդէն փառաւոր ծեծ մը կերած էր Քամար Սաֆուտի Հոմտէէն, ինչ որ առիթ ընծայած էր տարիներու դատաւարութեան Բաշայի կողմէն՝ Հոմտէի դէմ։ Ինք պատուիրեց որ զգոյշ ըլլէի ու մանաւանդ առանց պահապանի մը ընկերակցութեան չերթայի Քասր—Աշուան կոչուած գիւղը։

Բայց ես կարեւորութիւն չի տուի, վարժուած էի անապատական կեանքին ֆրանսական շաքարի ընկերութեան պաշտօնեայ եղած միջոցիս, մանաւանդ որ մավզէրեան վեցհարուածս կը կրէի միշտ կողիս վրայ։ Առտու մը փոխադրութեան պատճառաւ անցած էի Քասր-Աշուան գիւղէն, դաշտին մէջ, Բաշայի կառապաններէն մին, վրաս յարձակած էր զիս ծեծելու, երբ պողպատեայ պարանի հարուածով մը, գլուխը ճեղքած ու գետին փռած էի զայն, առանց գիտնալու թէ՝ Քասր—Աշուանի Հոմտէին (Գիւղապետին) որդին էր։ Այսպիսի մի քանի յաջող կռիւներ, վարկս բարձրացուցած էին և այլևս պէտէվիներն էին որ կ'զգուշանային ինէ և կը փնտռէին բարեկամութիւնս։ Բացի այդ, մեր Տիկինը իր անհուն բարութեամբ և բժշկական ծանօթութիւններով, ամէն օր ձրիաբար կը դարմանէր արաբ կիներու և երախաներու աչքերն ու վէրքերը. անոնք ամէն առաւօտ համախմբուած կուգային պալատի ցանկէն ներս դարմանուելու համար. Նոյն իսկ մեքենավարներուս մի քանիին ձեռքերը կոտրած ըլլալով՝ դարմանեց ու առողջացուց և մեծ հռչակ հանեց շրջակայ բոլոր Արաբներուն մէջ, իբր ֆրանսուհի անմրցելի բժիշկ մը, երբ սոսկ Ուսուցչուհի մըն էր։ Արաբները շատ երախտագէտ էին և կը յարգէին զինքը։ Բացի այս, Պօղոս Բաշա Նուպար, մասնաւոր արտօնագրով մը, Պելճիքական Կրա հրացաններ բաշխել տուած էր իր գլխաւոր պաշտօնեաներուն, 20ական փամփուշտով։ Ես ոչ միայն զայն ունէի, այլ և իբր անձնական սեփականութիւն կը պահէի մավզէրեան վեցհարուածեայ մը և թեթև հրացան մը, ուստի Ամերիկեան արագահարուած և

մեր ապահովութիւնը բացարձակ էր:

1905ին Եգիպտոսի մէջ վէճ մը տեղի ունեցաւ Սուլթան Համիտի և Անգղիական կառավարութեան միջև և սաստկացաւ մինչև իսկ Եգիպտարնակ Քրիստոնեաներուն դէմ կոտորած մը յառաջացնելու: Ագապան այն փոքրիկ Թերակղզին է, որ կը գտնուի Կարմիր Ծովու հիւսիսային ծայրը և կը պատկանի Եգիպտոսի: Սուլթան Համիտ կ'ուզէր կցել զայն

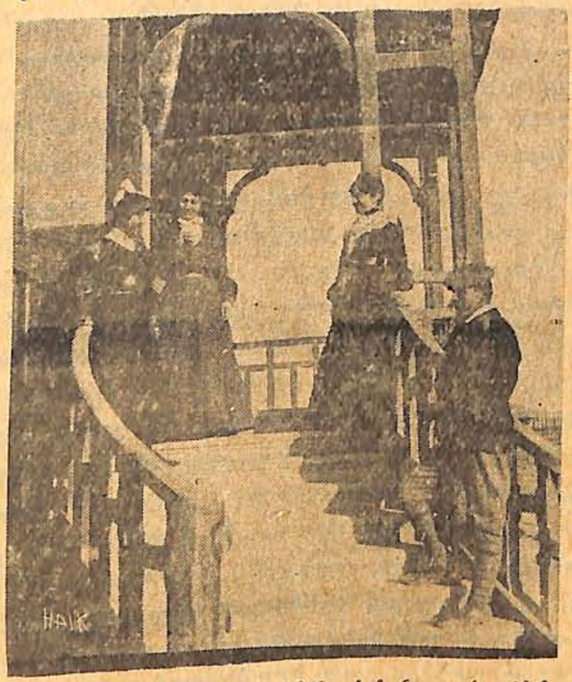

Պօղոս Բաշա Նուպարի Պալատը Թամփլէյի մէջ.
Հիւրասրահին մուտքը որ կը տանի ապակեայ սրահը:
Աջէն ձախ. Աղասի, Տիկին Աղասի եւ Օրիորդ Մակոզեան եւ քրոջ աղջիկը:
Լուսանկարը հանուած է 1905 թուին.

Թուրքիոյ. Անգղիա կ'ընդդիմանար և վէճը սաստկացաւ:

Գործերուս հսկելու կ'երթայի նստած փառաւոր իշու մը վրայ, զոր Եգիպտոս միայն ունի և ձիերէն աւելի յարգի են: Ինծ կ'ընկերանար իշավար Արապ պատանի մը 17 տարեկան, Ալի անունով և Սայիս տիտղոսով: 1905 ի աշնան օր մը, իրիկնադէմին, երբ կ'անցնէինք Թամփլէյի գետակը խոր և լայն ձորի մը մէջ, որ կը կազմուի ոռոգումներէն սուզած աղի ջր-

բերով և կը հոսի ու կը կազմէ Քարունի Լիճը. Ալի կեցուց գրաստս և յայտարարեց—«Պաշմիհէնտիս, այս օրեր մեծ ծաղուկներ տեղի ունեցան և որոշեցինք որ զձեզ ջարդենք»: Ես Սայիսս խենթեցած կարծեցի, բայց վախցնելու համար երկու ապտակ զարկի և քաշեցի վեցհարուածս ու սպառնացի թէ՝ գլուխը պիտի սպաննէի շան մը պէս: Վախցաւ նա և … հասանք մեր Պալատը: Հոն Թուղթ մը գտայ Տնօրէն Մարտիկի կողմէն, որ կը հրաւիրէր զիս իր գրասենեակը. ժամնաւոր տեսութեան մը համար: Անմիջապէս մեկնեցայ:

Պարոն Մարտիկ խռովուած էր և ինծ յայտնեց երկիւղով. «Պարոն Աղասի, Արաբներու մէջ մեծ յուզմունք կայ, որոշած են յարձակիլ մեր վրայ և ջարդել զմեզ: Ուստի մենք ալ ժողով գումարեցինք Գործարանի Տնօրէն Պարոն Էկլինի հետ և որոշեցինք որ ջուր և ուտեստեղէն ամբարենք Գործարանին մէջ երկու շաբթուան համար և ամէնքս մէկ հոն ապաստանինք մինչև օգնութեան հասնիլը, քանի որ Գործարանին պարիսպը հաստատուն է: Որոշեցինք որ դուք ալ Տիկնոջ հետ Թողուք Պալատը և գաք մեր քով»:

Իրեն պատասխանեցի.— Պարոն Մարտի՛կ, Բաշան պատիւ բրաւ ինծ վստահելով իր պալատը, պիտի ցոյց տամ թէ՝ իր վստահութիւնը գէշ տեղ մը դրած չէ. գործարան ապաստանող մարդիկը քաջութեան և տոկունութեան հաւաստիք չեն ներշնչեր ինծ և ձեր ջուրը կրնայ սպառիլ: Մինչդեռ ես մինակս մեր Տիկնոջ հետ կրնամ պաշտպանել պալատը. Բըր-նամին առնելով երկու կրակի մէջ և ունիմ առուակն երկու ամսուան ջուր և պաշար. ուստի ես պիտի կռուիմ առանձին: Ինչ որ կը խնդրեմ ձենէ այն է որ տաք ինծ հարիւր փամփուշտ ևս:

Շատ այլայլեցաւ անիկա և յանձնեց ինծ միայն 20 փամփուշտ ևս: Բաշան խստիւ սահմանած էր իրեն փամփուշտները բաշխումը և ազդեց որ չիմացնէի Բաշային 20 փամփուշտներու յաւելումը: Ուրախ զուարթ վերադարձայ Պա-

տա․ պատմեցի եղելութիւնը Ֆրանսացի Տիկնոջս և խնդրեցի իրմէ, որ Թողուր զիս միայնակ և իր ապահովութեան համար մեկնէր Գահիրէ և բնակէր ֆրանսական պանդոկի մը մէջ պահպանուելու համար:

— Կ'ուզե՞ս զիս նախատել, պատասխանեց քաջարի ու անձնուրաց Ֆրանսուհին. ես զքեզ մինակ չեմ Թողուր և միասին պիտի կռուիմ մեր վրայ յարձակողներուն դէմ. աւելորդ է ուրիշ ոևէ առարկութիւնս:

Յաջորդ օր իջայ Ֆայում քաղաքը և գնեցի երկու քարշ անգլիական վառօդ և 5 քարշ կապար և անմիջապէս վերադարձայ Թամիյէ․ Մինչև կէս գիշեր, երկուքս միասին լեցուցինք 200 փամփուշտներ Ամերիկեան հրացանիս համար, զոր ինքը Տիկինս պիտի գործածէր մինչև իմ հրացանիս փամփուշտներուն սպառիլը: Եւ խնդալով ու հեգնելով հանգիստ մը քընացանք, երբ Գործարանի և գրասենեակի մարդիկը ահ ու դողի մատնուած, փախուցած էին իրենց քուները:

Երեք օր վերջ Սայիտս Ալի, արձակուրդի հրաման ուզեց իր քրոջ ամուսնութեան առթիւ: Այն օր բոլորովին առանձին այցելեցի մեքենաներս: Հոկտեմբեր ամսու մէջ էինք, երբ տաքութիւնը վերստին կը սաստկանայ Եգիպտոսի մէջ և կը հասնի մինչև 49 աստիճանի շուքին մէջ: Այդ օրը սաստիկ խաշած էի արևուն ներքև, գլխու ցաւով վերադարձայ պալատ և անկարելի եղաւ ինձ համար քնանալ հարսանիքի խլացնող Թմբկահարութեան պատճառաւ, որ կուգար գիւղաքաղաքէն: Որպէսզի կարենամ քիչ մը գերծ մնալ այդ աղմուկէն, որոշեցինք քնանալ հարաւային ճակատի վերջին սենեակին մէջ, որ կը նայէր Քարունի լճին վրայ և ելք մը ունէր արևմտեան կողմին վրայ: Հոն հանգչեցանք տեղաւորած մեր զէնքերը մեր բարձերուն ներքև. Գիշերային Թեթև զովութիւն մը քունս բերած էր ժամը 11ի ատեններ.

Առաւօտեան ժամը 1ին յանկարծ արԹնցայ հրացանի մը պայԹումէն, որ ուղղուած էր դէպի Պալատը, արևելեան ճա-

կատէն, այսինքն գլխաւոր մուտքի կողմէն: Հարուածը կրկնուեցաւ, եռապատկուեցաւ և չորրորդ հարուածի կապարները զարկին պողպատեայ ցանցին „ճինկ ճինկ" ձայնելով: Ալ ժամանակ չկար կորսնցնելու. ուրեմն կը յարձակէին մեր վըրայ. կասկած մը չէր տարաձայնութիւնը. արագօրէն հագայ տափաստ: Զէնքերը մեր ձեռքերուն, փամփուշտներու կողովներով վազեցինք արևելեան ճակատը. ուզեցի նախապէս տեղաւորել Տիկինս աշտարակին մէջ. նեղ պատուհանին առաջ իր զէնքով ու մԹերքով և ապա վազել պաշտպանելու համար հիւսիսային մուտքը որ ամէնէն դիւրամատչելին էր
և կը բերէր ապակեայ մեծ սրահը:

Երբ աշտարակը մտանք, տեսայ Թէ երեք Սուսերամերկ Արաբներ մօտեցած էին ցանցի գլխաւոր մուտքին և պաշարած էին մեր երկչոտ պէտէվի պահապանը. Ապու-էլ-Կէյիլ անուն, որ հակառակ իր պարտականութեան գացած էր քնանալ իր կնկայ մօտ, վրաններու ներքև. Պալատի պահպանութիւնը Թողած լինելով խարշիկ ընկերոջը, որ այն օր նա ալ մոռցած էր իր հրազէնը և եկած էր միայն լախտով մը. Եւ այս ողորմելի պահապանները չէին որ պիտի կրնային
պաշտպանել Բաչային Պալատն ու մեր կեանքերը:

Ես կարծեցի Թէ ջարդարար ամբոխը եկած էր մեր վրայ և կը ցանկար սպաննել նախապէս մեր պահապանները և ապա յարձակիլ մեր վրայ: Լուսնկան պայծառ էր արեւու պէս և մարդիկը կը տեսնայի 30 մեԹր հեռուն որ ցերեկի նման. ժամանակ չունէի կորսնցնելիք ազատելու համար մեր պահապանը: Տիկինս խնդրեց որ չյարձակէի հրացանս ըսպաննելու մտադրութեամբ. մտիկ չըրի իրեն և նշան առի ու կրակեցի. անկասկած անոնցմէ մին սպաննած պիտի լինէի, եԹէ Տիկինս դէպի վեր չի ցնցեր հրացանս: Բայց աւազակները սկսան անմիջապէս փախչիլ ճագարի նման դէպի ջրանցքը: Զորս հարուածներ արձակեցի անոնց ետևէն մինչև որ հասան և իջան ջրանցքի մէջ և սկսան կրակել դէպի

մեզ թումբի ետեւէն: Նշմարեցի որ անոնք զինուած էին կայծքար հրացաններով, վասն զի կապարի կտորները կը հանէին միայն պողպատեայ ցանկերուն. ուստի հազիւ թէ 7–8 հարուածներ ես արձակեցի դէպի իրենց, զիրենք պահելու համար առուին մէջ, թրջած մինչեւ մէջքերնին:

Ապտ-էլ-Կէլիլ ներս մտած էր եւ կը պահուէր մեր սանդուխին ներքեւ: Խարշիկն առաջարկեց իրեն որ բոլորէր դէպի հիւսիս եւ ինքը հարաւէն երթային հարուածել եւ ձերբակալել զանոնք, քանի որ ես կրնայի պաշտպանել զիրենք ճակատէն: Բայց վախկոտ պէտէվին կը պնդէր թէ ինքը նշանակուած է հոն պաշտպանելու համար Պալատն ու «պաշտմինէնտիսին» պատիւը: Շնորհակալ եմ փոխեցի իրեն հեգնանքով. յամենայն դէպս գէթ ես ազատեցի, տղաս ղրկէ Գիւղաքաղաք հասարի կանչելու: Իր 15 տարեկան պատանին հնազանդեցաւ հրամանին եւ մագլցեցաւ ցանգերը կատուի մը պէս եւ հասաւ Գրասենեակը: Բայց Պոլսեցի հայ պաշտօնեաներն եւ գործարանի ներկայացիները արդէն լսած էին հրաձգութիւնները, հաւաքուած էին անոնք Գործարանին մէջ, դռները փակուած, ոմանք սկսած էին լալ եւ ուրիշներ պահուըտիլ, առանց լուր մը տալու իսկ Հօմսէին. լքեցին զիս եւ Տիկինս — Ֆրանսացին եւ Կիլիկեցին:

Կոխը տեւած էր քառորդ ժամ եւ արդէն ոեւէ ակնկալութիւն չունէի Բաշչայի թրջած-հաւ պաշտօնեաներէն, երբ տեսայ թէ խումբ մը ձիաւորներ սրարշաւ կը յառաջանային Քաֆար-Մաֆուտ գիւղէն դէպի մեզ: Խումբը անջատուեցաւ. վեց ձիաւոր կը յառաջանային լերան գագաթներէն, իսկ ուրիշ ձիաւոր մը կը յառաջանար առուի մը եզերքէն ի վեր, որ կ'անցնէր Պալատի կողմէն. ուրեմն կուգայ անիկա պաշարել զմեզ: Տիկնոջս ըսի որ ինքը կրակէր աշտարակէն եւ ես անցայ ննջասենեակիս պատուհանը:

Հեռուէն սուրալով կը պտտէր ձիաւորը. հրացանս ուղղեցի դէպի իրեն եւ պատրաստ էի կրակելու, երբ մայրական

լեզուիս անուշ բառերը հնչեցին ականջներուս Վանայ բարբառով.— «Պարոն Աղասի՛, ես եմ, Բարթողն եմ, խուրպան քեզ կիքամ, կիքամ, պինդ կեցիր»:

Անոնք որ ճակատամարտ մղած են, անոնք միայն կրնան ըմբռնել խոր յուզմունքը զոր մարդ կ'զգայ Հայ Եղբայրութեան Սիրոյ ցուցադրութենէն: Հայաստանցի քաջ ու անձնուրաց յեղափոխականն էր, որ օգնութեան կը վազէր իր Կիլիկեցի եղբօրը: Ես գիտէի թէ Բարթողը Արմենական խմբապետ մը եղած էր, իսկ Գալուստը Դաշնակցական ասպատակ. Բայց ի՞նչ իմաստ ունէին կուսակցութիւնները, եթէ ոչ լինիլ լուսագոյն անդամները Հայ Եղբայրութեան: Ո՞ր անիծեալը ցանեց ի վերջոյ մեր մէջ թոյնը անջատման ու ատելութեան: Կուրանան աչքերը եւ չորանան ձեռքերը այն հացկատակ խըմբագիրներուն եւ թեթեւսոլիկ ու շահամոլ գործիչներուն, որ չըմբռնեցին իրական իմաստը Հայ Եղբայրութեան եւ ուծանեցին Հայ սրտերը: Բարթող եւ Գալուստ Հայեր էին ինծի պէս եւ եղբայրութեան իմաստը ամէն բան էր իրենց համար եւ կը վազէին զէն ի ձեռին, կէս հագնուած, անապատին մէջ աշտարակելու քովէ քով Հայ Եղբայրութիւնը եւ պանծացնելու զայն իրենց քաջութեամբ:

Ձին կապեց ցանգի եւ անոր վրայէն ցատկեց վագրի մը պէս եւ եկաւ քովս. գրկեցի զինքը եւ հրամայեցի որ ինքը պաշտպանէր ապակեայ սրահը եւ ես հսկէի միւս մուտքերուն վրայ:

—«Կ'աղաչեմ ըսաւ. հրացան չի նետես լեռնէն յառաջացող ձիաւորներուն. անիկա մեր Գալուստն է որ իրեն հետ կը բերէ հաւատարիմ պահապանները եւ կը բարձրանայ որպէսզի երկու կրակի մէջ առնենք աւազակները»: Շատ ուրախացայ եւ հանգստացայ. Գիւղաքաղաքէն բազմութիւնը կը վազէր դէպի մեզ օգնութեան. Հօմսէն եւ ոստիկանապետը կ'առաջնորդէին անոնց: Երկու վայրկեան վերջ Գալուստն ալ պաշարեց եւ ձերբակալեց չորս աւազակները, որոնք ուրիշ մարդիկ չէին,

եթէ ոչ Պօղոս Բաշայի ամենաքաջ պահապանները, Գալուստի հրամանին ներքև:

Իրականութիւնը մէջտեղ ելաւ որ այս պահապանները վեց ամիս առաջ երկու րէալ (երկու տոլար) փոխ տուած էին Պալատի պահապան Ապտ-էլ-Կէլիլին, որ կը մերժէր հատուցանել: Այդ օր հարսանիքի գնացած էին անոնք և քիչ մը շատ խմած, եկած էին իրենց դրամները գանձել, եթէ ոչ սպաննել զայն: Այդ նպատակաւ յարձակած էին անոր վրայ և երբեք մտադրութիւն չէին ունեցած ոևէ չարիք հասցնելու մեզ:

Մօտ 800 հոգիի բազմութիւնը խուժեց ցանգերէն ներս. հրամայեցի որ չի մտնեն այն սանդուխներուն, եթէ ոչ պիտի կրակէի: Հնազանդեցան մինչև որ ներկայացան Հոմտէն, ոստիկանապետը և Գալուստ իր ձերբակալեալներով: Ոստիկանապետը քաղաքավարութեամբ շնորհաւորեց Տիկինս և զիս և ուզեց տանիլ և բանտարկել աւազակները: Գալուստ ինձ յայտնեց հայերէն լեզուով իրականութիւնը և խնդրեց որ թեթև պատիժով մը ներէի իրենց, որ աւելի օգտակար արդիւնք պիտի տար: Խնդրեցի ոստիկանապետէն որ թողուր զանոնք, քանի որ գինովներ էին և ամէնքն ալ գոհ մնացին որ պատիժ սահմանեցի երկու ամսականի ջնջումով:

Հոմտէն և ոստիկանապետը տարին բազմութիւնը և Գալուստ տարաւ աւազակները: Բարթող մնաց այն գիշեր մեր քով:

Գիւղին խօճան, որ բազմութեան մէջն էր և Բաշային տնտեսը, բսած էր անոր և Առաքել Պէյին թէ՝ «Տիկինը կողով մը լեցուն փամփուշտ ունէր քովը և ամուսինն ալ նոյնքան. անոնց վրայ վաշտ մը չպիտի յամարձակէր քալելու»:

Այս համբաւը պատկառանք ազդեց Արաբ ամբոխին վրայ. այլևս չի լսեցինք ոևէ շշուք Քրիստոնեաները ջարդելու մասին: Բաշային կալուածը ապահովութեան կեդրոն մը դարձաւ

և ես քաղցր յիշատակը պահեցի Հայաստանցի կորիճ Հայերու Եղբայրութեան, Վանեցի Բարթողի և Գալուստի անձնուիրութեամբ:

ԱՂԱՍԻ

Նոյեմբեր 10—1939

Հայ Յեղափոխութեան և մանաւանդ Զէյթունի պատմութեան ծանօթ ամէն Հայ գիտէ թէ ո՞վ է Աղասին և ինչ է եղած անոր մեծ դերը Զէյթունի 1895 ի պատմական ու հերոսական պատերազմին մէջ, հայ ազատագրական շարժման ամէնէն փայլուն դրուագներէն մին, որ մղուեցաւ Թուրք դարաւոր բռնակալութեան դէմ բուռ մը ազատատենչ Հայ լեռնորդիներու կողմէ: Եւ որ եթէ, ըստ օտար ականատեսի մը վկայութեան, Զէյթունի այս ապստամբական մեծ շարժումը իրականար իր ծրագրուած ձևով, որով ամբողջական Կիլիկիոյ Հայութիւնը ցցուէր, ոտքի ելլէր զէնքը ձեռին իր անկախութեան պայքարը մղելու, ո՞վ կրնար ժխտել թէ Հայ ժողովուրդին ճակատագիրը ա՛լ աւելի փայլուն չպիտի ըլլար քան ինչ որ եղաւ ան տարաբախտաբար, չկամութեամբը Կիլիկիոյ ուրիշ քաղաքներու հայութեան:

Եւ ահա այդ մեծ շարժումին, այդ ծաւալուն ապստամբութեան, այդ Թէրմոփիլի մէջ Լիոնիտասի հերոսութիւնը յիշեցնող այդ անհաւասար պայքարին կազմակերպիչ, ղեկավար հոգին հանդիսացողը Աղասին էր իր ընկերներով. որ այսօր քաշուած ֆրանսական մայրաքաղաքի հեռաւոր մէկ արուարձանը, սիրով կը պատասխանէ մեր խնդրանքին, գրելու իր յուշերէն պատառիկ մը, կենսագրականը, որոնք կրնան դաստիարակիչ գեղեցիկ օրինակներ պարունակել մեր ապագայ սերունդին համար: Հոս կը թողունք որ, խօսի նոյն ինքն Պրն. Աղասին որ տիրականօրէն և սակայն խիստ մյատ բառերով կ'ուրուագծէ իր կենսագրականին համառօտ գծերը:

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ծնած եմ Տօրոսի Հաճըն քաղաքը 1871 Ապրիլ 4 | 16ին:

Զաւակն եմ Թուր-Սարգիսեան ազնուական Գերդաստանի: Իմ նախնիքս յիշուած են Լեւոն Ա. Մեծագործ թագաւորէն. անոնք տէրերն էին Ազեթի (կամ Տողաքան) բերդին, որ կը գտնուի Կապանի մօտ Անտրունի գաւառին մէջ: 1410 թուին Հաճըն եկած են 200 ընտանիքով եւ կազմած են այդ քաղաքը եւ որուն վրայ իշխած են մինչեւ 1660 թուականները եւ ապա իշխանութիւնը անցած է իրենց ծառայ, Այնթապցի Գօզանըն Մէմէտի Սերունդին մինչեւ 1865 թուականը: Մենէ զատուած են Գրգեարեան, Խօճամպագեան եւ Պաճէկեան ընտանիքները. չորս մէկ կը ներկայացնէին Հաճընի մէկ քառորդ բնակչութիւնը:

Աւազանի անունս է Կարապետ Յակոբ Թուր-Սարգիսեան, մայրս զաւակըն էր Երկայնեան Վարդան աղային: Այս Գերդաստանն ալ կը սերի Կանչիին եւ էին արքայական հովուապետներ: Անոնց մէկ ճիւղը կը գտնուէր Զէյթունի եւ միւս ճիւղը Ֆռնուս. Հաճըն գաղթողներու մէկ մասը կոչուեցաւ Ուզուն-Օղլանեան, աւագապետ Եուսուֆ աղայի հրամանաւ:

Հայրս Յակոբ էֆէնտի, յեղուագէտ, հմուտ եւ շատ քաջ հայրենասէր պաշտօնեայ մըն էր: 1888ին զիս ուղարկեց Պոլիս Ազգային Կեդրոնական Վարժարանը: Միացեալ Ընկերութեանց տասը հազար ուսանողներու միայն էի որ ստացայ ոսկէ խաչ մը մրցումի մէջ, 1891ի վերջերը չորրորդ դասարանէն փախայ եւ մահուան դատապարտուեցայ. Վեց ամիս Մարսէյլ եւ վեց ամիս Աթէնք մնացի եւ ապա 1892ին վերջերը մեկնեցայ Կիլիկիա իբր ընդհ. Ներկայացուցիչ Հնչ. Կուսակցութեան. Կազմակերպեցի Կիլիկեան, Մուսա Լեռը. 1895ին կազմակերպեցի եւ վարեցի Զէյթունի ապստամբութիւնը իբր ընդ. հրամանատար: Յաղթեցինք 110 հազար Օսմանեան բանակին. յաղթող պայմանագրութենէ յետոյ, զոր կնքեցի վեց պետութեանց հիւպատոսներու միջամտութեամբ, անցայ Եւրոպա, վեց ընկերներով: Բարեկամացայ Նուպար Փաշային: Մտայ Շալօնի քաղաքի Արզ-է-Մէթիյէ էնժէնիէօրի վարժարանը 1898ին եւ յաջող քննութեամբ պսակուեցայ 1901ին: Ամուսնացայ գիտնական մը ֆրանսուհիի մը հետ, Լուիզ Ռօնսէն անունով. Եգիպտոս գնացինք. 1907ին մեկնեցանք Ֆրանսա եւ ապա Միացեալ Նահանգներ, ուր մնացինք տասներկու տարի. եղայ Ամերիկեան քաղաքացի: 1923ին եկանք Ֆրանսա: Երկու տարի առաջ կորսնցի գերազնիւ կողակիցս եւ մնացի անմխիթար:

ԱՂԱՍԻ

Պրն. Աղասիին մասին երբ այս տողերը մամուլին պիտի յանձնէի պատահաբար երբ կը թղթատէի բարեկամներէս մէկուն կարդալու համար ինծի տրամադրած Գ. Հայր Մկրտիչ

Վարդ. Պօտուրեանի «Հայ Հանրագիտակ»ի, որ խիստ գովելի ձեռնարկ մըն է եւ եզական իր տեսակին մէջ, 99րդ էջին մէջ կը գրէ թէ Աղասի Թուր-Սարգիսեան Բարիզի արուարձան Վիլնէօվըրուայի մէջ 1937 Յուլիս 4ին մեռած է աղքատ վիճակի մէջ:

Մինչդեռ Պրն. Աղասին ոչ միայն ողջ է այլ իր 69 տարեկան հասակին մէջ իր արծուէբոյն ծննդավայրին ներշնչած քաջութեամբը, եւ յեղափոխականի անվեհերութեամբը զօտեպինդ կը ներկայանայ Բարիզի Քաղաքապետարանը եւ իր գործօն ծառայութիւնը կ'առաջարկէ մայրաքաղաքին կրաւորական պաշտպանութեան մէջ զինքն ալ ընդունելու համար իբր զինուոր Ֆրանսական հայրենիքին:

ՕՐՕՐ

Գլուխդ յուշիկ
Ծունկիս վըրայ դիր.
Կեանքը խաբուսիկ
Պահիկ մը մոռցիր...:

Աչքերդ ծաւի
Թափէ ու ննջէ...
Վիշտի ու ցաւի
Դեղը քունն է.

Գլուխդ այդպէ՛ս
Կուրծքիս վըրայ դի՛ր...
Մոռնանք դուն ու ես
Կեանքը սա պահիր

Առաջարկուած Ս. Վարժապետեանի ՆԻՐՎԱՆԱ
անուն Բանաստեղծական հատորէն:

ԿՈՄՓԻՒԿԻՈՍ ԵՒ ԻՐ ԲԱՐՈՅԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆԸ

ՉԻՆԱՑԻՔ.— Կոմփիւկիոսի կեանքին և վարդապետութեան մասին խօսելէ առաջ կարեւոր է ամփոփ գաղափար մը կազմել այն երկրին մասին ուր ծնաւ մեծ իմաստունը, այն ժողովուրդին և միջավայրին մասին, որոնք մեծ դեր պիտի կատարէին զինքը կերտելու տեսակէտով:

Չին ժողովուրդին զաւակն էր Կոմփիւկիոս: Ժողովուրդ մը, որ ընդարձակ տարածութեամբ երկրի մը վրայ կ'ապրէր դարերէ ի վեր և բարձր քաղաքակրթութիւն մը ունէր արդէն: Այդ քաղաքակրթութեան տարրերը քննել մեր նպատակէն դուրս կը մնայ այժմ: Կը բաւէ միայն գիտնալ քանի մը էական կէտեր Չինացիներու կրօնքին և բարոյականութեան մասին:

Ինչպէս ամէն հին ժողովուրդ, Չինացիք ալ բնապաշտ էին. Այսինքն կը պաշտէին բնութեան մեծ զօրութիւնները, մասնաւորաբար երկինքն ու երկիրը, որոնք ծնողքն էին կեանքի բոլոր երեւոյթներուն: Ոգեպաշտական շատ կարեւոր տարր մը եւս կար Չինացիներու կրօնքին մէջ:
Անոնք կը հաւատային բարի և չար ոգիներու գոյութեան և գործնէութեան: Մասնաւոր յարգանքով կը վերաբերուէին իրենց նախնեաց հոգիներուն հանդէպ, որոնք կը նկատուէին ապրողներուն պաշտպանները: Անոնք կարող էին իմաստուն խորհուրդներ տալ զիրենք պաշտողներուն, և կամ պատժել մէկը որ իրենց վրէժխնդրութեան առիթ կուտար:

Չինացիներու բարոյականութեան մասին գաղափար մը կրնանք կազմել, գիտնալով որ անոնք յայտնի էին մէկ կողմէն իրենց քաղաքավարութեամբ, ներողամտութեամբ, համբերատարութեամբ և արտակարգ աշխատասիրութեամբ, մինչ միւս կողմէն ալ ունէին կարգ մը թերութիւններ, ինչպէս, խորամանկութիւն, խարդախութիւն, գողութիւն և շահախնդրութիւն:

Չինացի ժողովուրդին մէջ մեծ դեր և կարեւորութիւն ունէր ընտանիքը իբրև ընկերային հաստատութիւն մը: Անիկա կը նկատուէր այն տիպարը որուն վրայ ձեւուած էր մեծ ընտանիքը՝ պետութիւնը: Աւատական դրութիւնը, որուն տակ պիտի ապրէր Կոմփիւկիոս, բնականաբար աւելի ևս կը շեշտէր այս նմանութիւնը: Պետութեան գլուխը՝ Կայսրը ունէր, առնուազն տեսականօրէն, հայրական հեղինակութիւն մը աւատական իշխաններուն վրայ, որոնք, իրենց կարգին, իրարու հանդէպ կը կենային իբրև երէց և կրտսեր եղբայրներ և կը նկատուէին իրենց սեփական ժողովուրդին հայրը:

Հայրական հեղինակութիւնը հիմնուած է ամէնէն առաջ իրերու բնական կարգին վրայ, որով հայրը սահմանուած է ըլլալու իր զաւակներուն պաշտպանն ու խնամակալը, և երկրորդ, իբրև ատոր հետեւանք այն սիրոյն և յարգանքին վրայ, որ բնականօրէն պիտի ծագի զաւակներու սրտին մէջ հանդէպ իրենց պաշտպանին. Այս է ծագումը որդիական սիրոյ, որ այնքան մեծ դեր կը խաղայ Չինական բարոյագիտութեան մէջ, և որ գլխաւոր սիւներէն մին պիտի դառնայ Կոմփիւկիոսի բարոյախօսութեան:

Չինական բարոյագիտութեան մէջ մեծ տեղ մը կը գրաւէր նաև օրինակի ազդեցութեան վերագրուած կարեւորութիւնն ու արժէքը: Այսպէս, հայր մը իր որդւոյն կրնար սորվեցնել յաւագոյն բաները իր անձին օրինակով: Նոյնքան զօրաւոր կը նկատուէր Թագաւորի օրինակին ազդեցութիւնը իր հպատակներուն վրայ: Չինացիներու տեսակէտով Թագաւորը անօթ մըն է. իսկ ժողովուրդը ջուր. ինչ ձեւ որ ունի անօթը, նոյն ձեւը կ'առնէ ջուրը: Թագաւորը ինչպէս որ է, նոյնպէս կ'ըլլայ և ժողովուրդը:

Չինաստանի հին թագաւորներէն Շուն և Եաօ (ԻԳ դար Ք. Ա.) կը մտածէին թէ թագաւորի անձին մէջ երկինքն է որ կը կառավարէ ժողովուրդը, և թէ թագաւորը երկնքի տեղակալն է երկրի վրայ։ Արդէն Չինաստանի կայսեր սովորական տիտղոսն էր Երկնքի Որդի կոչումը, ինչպէս իր պետութիւնն ալ կը յորջորջուէր Երկնային Կայսրութիւն։

Յիշեալ երկու վեհապետները իրենց ժողովուրդին համար կը ներկայանային իբրև առաքինութեան տիպարներ։ Անոնք կը խորհէին թէ ժողովուրդին բախտաւորութիւնը ու բարեկեցութիւնը կախուած է իրենցմէ, այսինքն իրենց առաքինութենէն։ Իսկ առաքինութիւնը անոնց կարծիքով ոչ թէ օրէնքներէն կախում ունէր, այլ այն օրինակէն զոր կու տար բարձրագոյն իշխանութիւնը, այսինքն թագաւորը և իր աստիճանաւորները։ Ըստ իրենց տեսութեան ժողովուրդը հակած է աւելի ո՛չ թէ իշխանաւորի հրամանը կատարելու, այլ անոր օրինակին հետեւելու։

Սակայն Շունի և Եաօյի ժամանակէն դարեր անցնելով տիրողները հետզհետէ վատթարացան և եկաւ ժամանակ մը երբ երկիրը հակամարտ իշխաններու անդադրում պատերազմներու երեսէն աւերուած էր մեծապէս։ Ամէն կողմ խառնակութիւն և անապահովութիւն կը տիրէր։ Ժողովուրդը աղքատացած ու անբարոյականացած էր։ Կրօնական ծէսերն ու արարողութիւնները չէին վայելեր իրենց արժանաւոր յարգն ու պատիւը։ Այդ ցաւալի կացութեան դարման մը խորհելու սկսան բարի և մեծ մտքեր, որոնցմէ հռչակաւորներէն մին եղաւ Լաօ–Ձէ (604 Ք. Ա. 518 էն յետոյ մեռած.) հիմնեց Տաօիզմը։ Այս խառնակ ժամանակներուն աշխարհ եկաւ Կոմփիւկիոս։

ԿՈՄՓԻՒԿԻՈՍԻ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԳԼԽԱՒՈՐ ԳԻԾԵՐԸ

— Կոմփիւկիոս (լատ. Քոնֆիւսիուս) անունին մշգրիտ հնչումն է Քունկ Ֆու ցէ։ Քրիստոսէ առաջ 551 ին ծնաւ Կոմփիւկիոս, Լու իշխանապետութեան մէջ, երեւելի ընտանիքէ մը։ Իր ծննդեան վերաբերող հրաշապատում առասպելները հոս պատմել դուրս կը մնայ մեր նպատակէն։

Երեք տարեկան էր ինքը երբ զրկուեցաւ իր հօրմէն։ Մինչև եօթ տարեկան ըլլալը իր մօրը ձեռքին տակ կրթուեցաւ։ Ապա մայրը զայն յանձնեց հասարակական դպրոց, ուր մանուկը հետզհետէ կը զարգանար իր ուշիմութեան և աշխատասիրութեան շնորհիւ։ Հոն կ'աւանդուէին քաղաքավարական կանոններ, ծէսեր, երաժշտութիւն, նետաձգութիւն, թուաբանութիւն, և կառավարելու գիտութիւնը։ Ուսանողը երբ տասնըհինգ տարեկան ըլլար և ցոյց տար մասնաւոր ընդունակութիւն, կ'ընդունուէր աւելի բարձր դպրոց, ուր կ'ուսանէր բարոյական փիլիսոփայութիւն։ Կոմփիւկիոս ուսումնական այս բարձր շրջանն ալ յաջողութեամբ կատարեց և տասնըեօթ տարեկանին օգնական ուսուցիչ նշանակուեցաւ իր վարժապետին Պինգ Զունգի մօտ։ Կոմփիւկիոս իր ջանասիրութեամբ կարդաց և ուսումնասիրեց հին հեղինակներու շատ գործեր, և ընդարձակ հմտութեան տիրացաւ։

Իր մօրը փափաքին համաձայն Կոմփիւկիոս պետական պաշտօնի մտաւ և կը հսկէր խանութներու մէջ ծախուող ուտեստեղէններու թարմութեան և մաքրութեան։ Տասնըինը տարեկանին ամուսնացաւ, և ունեցաւ նախ մանչ և ապա աղջիկ զաւակ մը։ Շատ չանցած, 528ին, մայրն ալ մեռաւ, և այս պատճառաւ երեք տարի քաշուեցաւ հասարակական գործունէութենէ։ Չինաստանի մէջ սովորութիւն էր որ որդին եռամեայ սուգ պահէր իր հօրը կամ մօրը մահուան առթիւ և թողուր իր ունեցած պաշտօնը։ Սուգի շրջանը անցնելէն յետոյ կրնար վերստին առնել իր նախկին դիրքը։ Կոմփիւկիոս շատ կը յարգէր հին ծէսերը և ատոր համար ալ ամենայն ճշդութեամբ կը կատարէր ինչ որ կը պահանջէին հին սովորութիւնները։ Սուգի շրջանը լրանալէն յետոյ Կոմփիւկիոս չուզեց ստանձնել իր առաջուան պաշտօնը և նուիրուեցաւ

գիտնական և ուսումնական պարապմունքներու: Հինգ տարուան տքնաջան աշխատութենէ յետոյ կարողացաւ կատարելապէս ըմբռնել այն վարդապետութեան հիմերը որուն քարոզութեան և տարածումին նուիրեց իր կեանքին մնացեալ տարիները:

Կոնֆիւկիոսի գիտնականութեան և իմաստութեան համբաւը շուտով տարածուեցաւ ամբողջ Չինաստանի մէջ, և ամէն կողմերէ սկսան ժողովուիլ իր մօտ գիտութեան և ճշմարտութեան ծարաւի հոգիներ, ամէն դասէ և հասակէ — ծերեր ու երիտասարդներ, աղքատներ և հարուստներ, ռամիկներ և ազնուականներ — և ոչ մէկը չէր մերժեր, այլ ամէնուն ալ հաւասարապէս կուտար իր իմաստուն խորհուրդները: Մի քանի երիտասարդներ իր աշակերտները դարձան և շարունակ քովը կը մնային, իսկ ուրիշներ կուգային խորհուրդ հարցնելու անուանի իմաստունին:

Կոնֆիւկիոս շատ կը սիրէր և կը գնահատէր երաժշտութիւնը: Անգամ մը գացած էր Կին իշխանութիւնը, ուր կ'ապրէր նշանաւոր երաժիշտ Սիանգը: Հոն ուզեց կատարելագործուիլ այդ ճիւղին մէջ, և կարճ ժամանակէն հասաւ իր նպատակին: «Աստուածապաշտութեան և երաժշտութեան շնորհիւ, ըսաւ ան, կայսրութեան մէջ անկարելի բան չի կրնար ըլլալ»:

Մինչև իր 44 տարեկան հասակը Կոնֆիւկիոս բազմաթիւ ճամբորդութիւններ ըրաւ շրջակայ նահանգներու մէջ, մէկ կողմէն փորձառութիւն շահեցաւ, միւս կողմէն իր իմաստուն խորհուրդներով քիչ կամ շատ օգտակար եղաւ իշխաններուն և ժողովուրդին: Յետոյ, երբ 51 տարեկան էր, Լու իշխանութեան մէջ նշանակուեցաւ մայրաքաղաքի կառավարիչ, և իր առջև բացուած գտաւ գործունէութեան ընդարձակ ասպարէզ: Ժամանակ անցաւ և իշխանը ինքզինքը տուաւ հաճոյքի և զուարճութեան, և իմաստունը հեռացաւ պալատէն, դարձեալ իր սիրական ճամբորդութիւններն ընելու: Ան շարունակ կ'ուսուցանէր իր աշակերտներուն և զինքը լսել ցան-

կացողներուն: Եղաւ ժամանակ երբ իր աշակերտներուն թիւը բարձրացաւ երեք հազարի:

Այսպէս ապրեցաւ Կոնֆիւկիոս բաւական տարիներ ևս, և մեռաւ 478ին, երբ 73 տարեկան էր: Իր աշակերտները երեք տարի սուգ պահեցին: Իր մահուան յիշատակին ամէն տարի կը հաւաքուէին մէկ անգամ իր գերեզմանին շուրջ և կ'աղօթէին: Իշխանը մատուռ մը շինել տուաւ հոն, և հետըզհետէ Չինաստանի գրեթէ բոլոր քաղաքներուն մէջ մատուռներ նուիրուեցան մեծ իմաստասէրի յիշատակին: Ան դասուեցաւ սուրբերու կարգը և աստուածավայել յարգանքներու արժանացաւ, որոնք կը շարունակուին մինչև այսօր:

Կոնֆիւկիոս թաղուած է շքեղ դամբարանի մը մէջ, ի Քիուհ-Ֆաու, Շանթունկ:

Կոնֆիւկիոս կ'ուզէր ճանչցուիլ աւելի իբրև պահպանող մը քան թէ ստեղծող մը: Հետևաբար վերակենդանացուց և հրատարակեց հին գրքերու լաւագոյնները: Այս գործերով ան հիմը դրաւ չինական գրականութեան: Ան հաստատեց «Հինգ դասականներէն» չորսին կանոնը, որոնք դարձան հետագայ բոլոր Չին սերունդներուն դասագրքերը, և ատոնց մէջ քննութիւն մը պէտք է անցնէ քաղաքային պաշտօնի մը թեկնածու իւրաքանչիւր ոք: Այսպէս, թէև արհամարուած և լքուած իր կեանքին վերջին օրերուն, Կոնֆիւկիոս, իր գրական գործերով, ինչպէս նաև իր կեանքին պատուէրնեգրական...

Կոնֆիւկիոս յաճախ կրօնքի հիմնադիրներու, Մովսէսի, Պուտտայի, Յիսուսի, Մուհամմէտի կարգին դասուած է թէև, սակայն այս դասաւորումը բոլորովին ճիշդ չէ: Վասնզի ան ոչ միայն Նոր Կրօնք մը չէ հիմնած, այլ և շատ վերապահութեամբ արտայայտուած է կրօնական հարցերու շուրջ: Ան եղած է աւելի բարոյախօս իմաստասէր մը: Եւ իր բարոյական

ուսումը ընդունուած է ոչ միայն Կոմփիւկեան ըսուած չինացիներու, այլ նաև տարբեր դաւանութեանց հետևողներու կողմէ: Կոմփիւկիոսի վարդապետութիւնը այնքան հարազատ եղած է Չին ժողովուրդի խառնուածքին և մտայնութեան, որ կրնայ ըսուիլ թէ բոլոր չինացիները Կոմփիւկեան են:

Կոմփիւկիոսի բարոյախօսութեան մասին ամփոփ գաղափար մը տալու համար, քանի մը գլուխներով կը ներկայացնենք իր վարդապետութեան գլխաւոր գիծերը: Նախ կ'առնենք անհատական առաքինութեան մասին իր ուսուցումը, յետոյ իր տեսութիւնը հասարակական գործերու և կառավարութեան վերաբերմամբ, և ապա կը տեսնենք թէ ինչ կ'ըսէ Կոմփիւկիոս ինքն իր մասին:

ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԻՒՆ.— Առաքինութիւնը, կրնայ ըսուիլ թէ, բարձրագոյն բարին է Կոմփիւկիոսի համար: Առաքինութիւն մը, որ միջոց մը չէ ուրիշ բաներ ձեռք բերելու, այլ նպատակ մը ըստ ինքեան: Ասիկա անշուշտ շատ վսեմ ըմբռնում մըն է բարոյականութեան մասին: Այսքան վսեմ ուսուցում մը կրնա՞ր դիւրութեամբ տարածուիլ և ընդհանրանալ: Հարց մըն էր այս որ յաճախ զբաղեցուցած էր Կոմփիւկիոսը, երբեմն նոյնիսկ զինքը մտահոգելու աստիճան: Բայց անիկա առանց յուսահատելու շարունակած է քարոզել իր վարդապետութիւնը, ոչ թէ խօսքով միայն, այլ աւելի իր կեանքով: Իր կենդանութեան մեծ ընդունելութիւն մը չէ գտած իր քարոզութիւնը:

Աշակերտներու փոքրաթիւ խումբ մը միայն կրցած է թափանցել իր ուսուցման էութեան խորը, և շնորհիւ մասամբ այդ ընտրեալ աշակերտներուն և մեծ մասամբ իր կեանքին ազդեցութեան, իր մահէն վերջ ամէն կողմ տարածուած է իր վարդապետութիւնը: Իր խօսքերը բաւական ատեն բերանացի աւանդուեցան, և իր մահէն առնուազն երկու սերունդ յետոյ գրի առնուեցան:

Ինչպէս վերև արդէն ակնարկեցի, որդիական սէրը (կամ բարեպաշտութիւնը =Հսիաօ) գլխաւոր սիւներէն մին է Կոմփիւկիոսի բարոյախօսութեան: Անգամ մը Մենկ Վու Փօ կը հարցնէ որդիական սիրոյ սահմանը. Վարդապետը կ'ըսէ.— Որդիական սէր կայ այն ատեն երբ ծնողքին կը խնայուի ամէն մտահոգութիւն իրենց զաւակներուն մասին, բացի այն պարագայէն երբ անոնք հիւանդ կ'իյնան:

Հետևեալ մանրավէպը ցոյց կու տայ թէ Կոմփիւկիոս ի՜նչպէս կ'ըմբռնէր որդիական սէրը և ո՛րքան էական կը նըկատէր հօրը կողմէ իր պարտականութեանց կատարումը հանդէպ որդւոյն, անոր սիրոյն և մեծարանքին արժանի ըլլալու համար:

Կոմփիւկիոսի արդարութեան նախարարի պաշտօնը վարած շրջանին էր, հայր մը եկաւ իր մօտ իր որդիին դէմ լուրջ ամբաստանութեամբ մը: Կոմփիւկիոս երկուքը միասին բանտարկեց երեք ամիս, հօրը հանդէպ նպաստաւոր ոչ մէկ կարգադրութիւն ընելով, և ապա արձակեց երկուքն ալ: Չի Հուան նախարարը դիտողութիւն ըրաւ ասոր համար, և յիշեցուց անոր իր խօսքը թէ որդիական պարտականութիւնը առաջին բանն էր որուն վրայ պէտք էր պնդել: «Ի՞նչ բան քեզ կ'արգիլէ, ըսաւ, այս անպատկառ որդին մահուան դատապարտելէ իբրև օրինակ բոլոր ժողովուրդին»: Կոմփիւկիոս պատասխանեց թէ հայրը բնաւ չէր սորվեցուցած իր զաւկին որդիական պատկառանք ունենալ, ուստի յանցանքը անորն էր իրապէս:

Կոմփիւկիոս յաճախ կը խօսէր ազնիւ կամ իմաստուն մարդու հանգամանքներու վրայ: Ցու Քունկ այդ մասին հարցում կ'ուղղէ իրեն. Վարդապետը կը պատասխանէ.— «Իմաստուն մարդը այն է որ կը գործէ խօսելէ առաջ, և կը դաւանի զայն միայն ինչ որ կը գործադրէ»: Անոր համազօր է իր սա խօսքը.— «Իմաստուն մարդը դանդաղ է խօսելու, բայց արագ՝ գործելու մէջ»:

Նոյն խնդրին շուրջ հարցում մը կ'ուղղէ Սաու-մա Նիու. Վարդապետը կը պատասխանէ .— «Իմաստուն մարդը այն է որ ոչ վիշտ գիտէ և ոչ վախ»: — Վշտի և վախի բացակայութի՞ւն, ա՞յս է իմաստուն մարդու մը նշանը, կը հարցնէ Սաու-մա Նիու: Վարդապետ կ'ըսէ.— «Եթէ մարդ իր սիրտը խուզարկելու ոչ մէկ յանցանք գտնէ հոն, ինչո՞ւ պիտի վշտանայ, ի՞նչ բանէ պիտի վախնայ»:

Կոմփիւկիոսի Վարդապետութեան մէջ կը գտնենք Ոսկեղէն կանոնը իր ժխտական ձեւով. «Մի՛ ըներ ուրիշներուն այն բանը, զոր պիտի չուզէիր որ ուրիշներն ընէին քեզի»: Իրմէ քիչ առաջ, սակայն, ուրիշ հռչակաւոր իմաստուն մը, զոր վերև յիշեցի, Լաօ Ձէ, — որ աւելի գաղափարապաշտ մէկն էր. — քարոզած էր չարին դէմ բարի հատուցանելու բարձր սկզբունքը: Օր մը մէկը եկաւ և հարցուց Կոմփիւկիոսի. «Դուն ի՞նչպէս կը նկատես չարին դէմ բարի հատուցանելու սկզբունքը»: Վարդապետը ըսաւ .— «Հապա ի՞նչ պէտք է հատուցանել բարիքին համար: Աւելի լաւ պիտի ըլլար արդարութիւն ընել անարդարութեան դէմ, և բարիք բարիքի փոխարէն»: Ասիկա անշուշտ աւելի գործնական ըսկզբունք մըն է ընկերական կեանքի մէջ: Կոմփիւկիոսի յատկանիշներէն մին է, գործնականութիւն առանց սակայն օգտապաշտութեան սահմանին իյնելու:

Ուրիշ անգամ մը Ցու Զանկ, Կոմփիւկիոսի գլխաւոր աշակերտներէն մին հարցում մ'ուղղեց իր բարոյական առաքինութեան մասին: Վարդապետը պատասխանեց.— «Բարոյական առաքինութիւնը պարզապէս կը կայանայ կարող ըլլալուն մէջ, ամէն տեղ, հինգ մասնաւոր յատկութիւններ կիրարկել. ինքնայարգութիւն, վեհանձնութիւն, անկեղծութիւն, լրջութիւն, և բարեսիրութիւն: Ցոյց տուր ինքնայարգութիւն, և ուրիշներ պիտի յարգեն քեզ. վեհանձն եղիր, և ամէն սրտեր պիտի գրաւես. անկեղծ եղիր, և մարդիկ պիտի վստահին քեզի. լուրջ եղիր, և մեծ գործեր պիտի կատարես. բարեսէր եղիր, և կարող պիտի ըլլաս քու կամ-

քըդ ուրիշներուն պարտադրելու»:

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐ ԵՒ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ.— Կոմփիւկիոս մեծ կարեւորութիւն տուած է իշխաններու անձին և հեղինակութեան, և կառավարութիւնը նկատած է մեծագոյն ազդակը ժողովուրդի բարօրութեան: Ասիկա, ինչպէս վերև տեսանք արդէն, Չին մտայնութեան ալ սովորական ըմբռնումն էր: Իմաստունը ինքը եւս տարիներ ունեցաւ, ստորին կամ վերին աստիճանի կառավարական պաշտօններ վարելու, և ամէն պարագային ալ օգտակար եղաւ ժողովուրդին, մասնաւորաբար անոր բարոյական և տնտեսական բարձրացման տեսակէտով: Շատ նահանգներ պտտեցաւ, շատ իշխաններ տեսաւ ան, բայց իր փափաքածին պէս տիպար իշխան մը չգտաւ երբեք: Ինքը թերեւս պիտի ըլլար այդպիսի իշխան մը, թէև ուրիշներ կը կասկածէին այդ մասին, սակայն ինքն ալ զուրկ էր մականէն և գահէն: Պղատոն ևս՝ շատ բաղձաց տեսնել իմաստասէր թագաւոր մը իր իտէալ հանրապետութեան գահին վրայ, որ իր շուրջը հաւաքէր երկրին ամէնէն իմաստուն մարդիկը, իր ժողովուրդը կառավարելու համար: Պղատոն աւելի բախտաւոր չեղաւ, վասնզի չտեսաւ ոչ իր ցանկացած թագաւորը, ոչ ալ իր երազած հանրապետութիւնը: Կոմփիւկիոսի խորհուրդները, սակայն, կարգ մը իշխաններու կողմէ կը փնտռուէին, և կը կիրարկէին ալ երբեմն: Իր այդ կարգի խօսքերէն քաղուած մը կը ներկայացնեմ հոս, գաղափար մը տալու համար թէ ինչ էր իր հիմնած տեսութիւնը թագաւորի և կառավարութեան մասին: Իրեն համար առաքինի իշխան մը կը նմանի բեւեռային աստղին, որ իր տեղը կը պահէ, մինչ բոլոր միւս աստղերը կը խոնարհին առոր:

Դարձեալ ան կ'ըսէր իշխանին առաքինութիւնը հովին կը նմանի, ժողովուրդինը խոտին: Վասնզի խոտին բնութիւնն է ծռիլ երբ հովը իր վրայ կը փչէ: Եթէ իշխանը անձնապէս ուղիղ մարդ է, իր հպատակները իրենց պարտականութիւն-

ները պէտք կատարեն ինքնաբերաբար. եթէ ուղիղ չէ ան, անոնք պիտի չհնազանդին, ինչ որ ալ ըլլայ իր հրամանը։

Բռնապետօրէն կառավարուող և պատիժներու միջոցաւ կարգի մէջ պահուող ժողովուրդները, կ'ըսէ Կոմփիւկիոս, կրնան օրինազանցութենէ խուսափիլ, բայց պիտի կորսնցնեն իրենց բարոյական զգացումը: Մինչդեռ առաքինութեամբ կառավարուող և ինքնազսպումի ներքին օրէնքին շնորհիւ կարգապահութեան ենթարկուող ժողովուրդներ պիտի պահեն իրենց բարոյական զգացումը, և աւելի բարի պիտի դառնան:

Իր անուանի աշակերտներէն մէկը ուրիշ անգամ մը իրմէ ուզեց Լաւ կառավարութեան սահմանը: Վարդապետը պատասխանեց.— «Ատիկա կը կայանայ բաւականաչափ ուտելիք հայթայթելուն, պետութիւնը պաշտպանելու բաւական զինուորներ պահելուն, և ժողովուրդին վստահութիւնը շահելուն մէջ»: Եւ եթէ հարկ ըլլար զոհել այս երեք բաներէն մին, ո՞րը առաջ պիտի երթար: «Զոհել զինուորները»: —Եւ եթէ մնացեալ երկու բաներէն մին զոհել հարկ ըլլար, ո՞ր մէկը զոհելու էր: —«Կերակուրը: Ուշ կամ կանուխ մարդիկ միշտ պիտի մեռնին, բայց առանց ժողովուրդին վստահութեան ոչ մէկ կառավարութիւն կրնայ կանգուն մնալ»:

Ուրիշ օր մը Զինկ Զի նահանգին դուքսը, Կոմփիւկիոսին հարցուց կառավարելու արուեստին մասին. իմաստունը պատասխանեց.— «Թող իշխանը իր պարտքը կատարէ, իբրև իշխան, և հպատակը իր պարտքը՝ իբրև հպատակ. հայրը իր պարտքը իբրև հայր, և որդին իր պարտքը՝ իբրև որդի»: —Լաւ պատասխան, ըսաւ դուքսը, որովհետև եթէ իշխան ու հպատակ, հայր և որդի չկատարեն իրենց յատուկ պարտականութիւնները, որքան ալ շատ ցորեն ըլլար երկրին մէջ, ուտելիք բան չէր կրնար ստանալ:

Նոյն նիւթին շուրջ Ցու Զանկ հարցում մ'ըրաւ և վարդապետը պատասխանեց.— «Կառավարելու տեսութեան ինք-

զինքդ նուիրէ համբերատարօրէն, և գործնականին՝ խղճմտօրէն»: Այսինքն համբերութեամբ սորվէ կառավարելու արուեստը և խղճմտօրէն գործադրէ զայն: Այդպէս ըրաւ ինքը Կոմփիւկիոս ալ իր ամբողջ կեանքին մէջ:

Ցու Լու թելադրութիւն մը խնդրեց կառավարելու արուեստին շուրջ, Վարդապետը պատասխանեց.— «Առաջնորդէ, և միր աշխատանքի օրինակը տուր»: — Անկէ յետոյ.— «Համբերող և աննկուն եղիր»:

Շատ պարզ և սովորական ճշմարտութիւն մը կը ներկայացնէ սա խօսքը: —Ուրիշները կառավարելու յարմար չէ այն մարդը, որ ինքզինքը չի կրնար կառավարել:

Հետևեալ մանրադէպը կը լուսաբանէ վատ կառավարութեան մասին Կոմփիւկիոսի ունեցած գաղափարը: Օր մը երբ իր աշակերտներուն հետ կը ճամբորդէր, տեսաւ կին մը որ գերեզմանի մը քով կուլար և կ'ողբար, և հարցուց իր լացին պատճառը: —Աւա՜ղ ըսաւ ան, իմ կեսրայրս ըսպանուեցաւ հոս վագրի մը կողմէ. անկէ յետոյ ամուսինս և հիմա զաւակս ալ կորսուեցան նոյն մահով: —Բայց ինչո՞ւ, ուրեմն, ուրիշ տեղ չես երթար: —Հոս կառավարութիւնը յոռի չէ —Ահա, գոչեց Վարդապետը, իր աշակերտներուն դառնալով, յիշեցէք որ յոռի կառավարութիւնը վագրէն աւելի գէշ է:

ԿՈՄՓԻՒԿԻՈՍ ԻՆՔՆԻՐ ՄԱՍԻՆ.— Հոս քաղուած մը կը գտնէ Կոմփիւկիոսի ինքն իր մասին ըսած խօսքերէն, որոնց մէջ կը գտնուին ուշագրաւ արտայայտութիւններ, և ատոնց շնորհիւ կը լուսաբանուին իմաստունին ուսուցման ալլեալ կէտերը, և իր կեանքին տիրական սկզբունքը:

—Պիտի չվշտանամ որ ուրիշներ չեն ճանչնար զիս. բայց պիտի վշտանամ որ ես չեմ ճանչնար ուրիշները:

—Առաքինութիւն մշակելու վրիպումը, իմ սորվածս քննելու և վերլուծելու ճանապարհը ցոյց տուիլէն յետոյ դէպի արդարութիւն ընթանալու անկարողու-

թիւնը, իմ սխալներս ուղղելու անկարողութիւնը—ասոնք են իմ վշտիս պատճառը: —Ուրիշ առիթով մը շատ աղուոր ըսած է Ջին իմաստունը թէ «Իրական թերութիւնն է թերութիւններ ունենալ և զանոնք ուղղելու չաշխատիլը»։

Ես չեմ բացատրեր իմ ուսումս ոեւէ մէկուն, որ փոյթ չունի սորվելու. չեմ օգներ ոեւէ մէկուն որ փոյթ չունի ինքզինքը բացատրելու. եթէ նիւթին մէկ անկիւնը ցոյց տրուելէն յետոյ մարդ մը չի կրնար շարունակել՝ միւս երեքը գտնելու, ես չեմ կրկներ դասը:

—Իմ մէջ գիտութիւնը բնածին չէ։ Ես մէկն եմ լոկ որ կը սիրէ անցեալը և կը ջանայ սերտել զայն։— Ըստ Կոմփիւկիոսի մարդոց բարձրագոյն դասին կը պատկանին անոնք, որոնց գիտութիւնը բնածին է. երկրորդ կուգան անոնք, որոնք ուսանելով գիտութիւն ստացած են։ յետոյ կուգան անոնք որ բթամիտ են և սակայն կը ջանան սորվիլ, իսկ անոնք որ բթամիտ են և ոչ մէկ ջանք կ'ընեն ուսանելու՝ ժողովուրդին ամէնէն ստորին մասն են։ Ինչպէս կը տեսնուի Կոմփիւկիոս ինքզինքը կը դնէ երկրորդ դասին մէջ:

—Եթէ ուրիշ երկու մարդոց հետ քալելու ըլլամ, անոնց իւրաքանչիւրը օգտակար պիտի ըլլայ ինծի իբրև իմ ուսուցիչս: Մէկուն լաւ կողմերը պիտի ընտրեմ և նմանցնեմ, և միւսին վատ կողմերը տեսնելով պիտի ուղղեմ զանոնք իմ մէջ:

Տակաւին կարելի էր երկարել շարքը այս կարգի ասացուածներու, բայց կը կարծեմ որ այսքանն ալ կը բաւէ գաղափար մը շինելու Կոմփիւկիոսի բարոյական վարդապետութեան մասին:

ՆՈՐԱՅՐ Վ.ՐԴ. ՊՈՂԱՐԵԱՆ

ԱՆԹԻԼԻԱՍ

ԻՆՉՈ՞Ւ ՀՈԳԵԿԱՆ ԽՌՈՎՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Գրեց Մ. Զ. Շնորհօքեան

Երբե՞ք աշխատա՞ծ ենք վերլուծելու այն հակասական երեւոյթները, որոնք ի յայտ կուգան մեր մէջ, մանաւանդ մեր երիտասարդ տարիքին: Որքա՜ն ազնիւ ենք երբեմն, իսկ ուրիշ ատեն չար ու նենգամիտ: Որչա՜փ վեհ իտէալներով կը տոգորուինք յաճախ, իսկ քիչ յետոյ յօժար կ'ըլլանք գձուձ արարքներու մասնակից ըլլալու: Եկեղեցական պաշտամունքներէ կ'ազդուինք, կը ներշնչուինք, իսկ շուկայի միջավայրը բոլորովին մոռնալ կուտան մեզի սոյն ապրումները: Անկեղծ որոշումներ կ'ընենք, իսկ հազիւ մի քանի օր կրնանք անոնց հաւատարիմ մնալ: Ի բոլոր սրտէ կը փափաքինք դիմադրել մեր մոլութիւններուն, ու վեհանձն, վսեմ կեանք մը ապրիլ, սակայն չարը, գձուձը կը գործադրենք:

Մեր կեանքը կարծես պայքար մը ըլլայ՝ հակընդէմ ոյժերու, որ կը հիւծէ մեր կեանքը, կը փճացնէ մեր կարողութիւնները, կը փթացնէ մեր ստեղծագործ երեւակայութիւնը, կը քանդէ մեր ուրախ տրամադրութիւնը, ու մեզ կը վերածէ սովամահ կմախքներու, որոնք անկարող են ոեւէ գործ արտադրելու:

Ինչո՞ւ այս հակասութիւնները: Ի՞նչ է պատճառը որ բարին գործադրելու կամքը և ունակութեանց հետեւելու մղումը նոյն ատեն գոյ են մեր մէջ, երբեմն մին իսկ ուրիշ ատեն միւսը իշխելով մեր վրայ: Կը ճգնինք որ բարին կատարենք, սակայն կը ձախողինք: Ներքին ոյժ մը արգելք կը հանդիսանայ մեզի:

Ահա մենք — բաժանուած նկարագիրներ, ներքին պայքարներու զոհեր:

* * *

Կը յուսամ ցարդ մեզմէ շատերուն համար որոշ է թէ պարզապէս կամքի հարց չէ բարոյական և հոգեկան կեանքը։ Շա՛տ անգամներ կամք ըրած սակայն ի վերջոյ ձախողած ենք, նոյն իսկ ատեն մը յաջողած ըլլալու յաւակնութիւնը ունենալէ ետք։

Կամքը հսկայ ոյժ մըն է կեանքի մէջ, և մեծ գործեր կրնայ կատարել, սակայն հոգեկան ապրումներու մէջ ան առանձինն անկարող է ոևէ բան ընելու։ Հարցը միայն կամքի ոյժով չի լուծուիր։

Ասկէ մի քանի տասնեակ տարիներ առաջ հոգեբանութիւնը երեւան հանեց կարգ մը իրողութիւններ, որոնց լոյսին տակ կրնանք ակնարկ մը նետել մեր ներքին կեանքին։ Անոնք կրնան ծառայել իբր նոր հայեցակէտեր, որոնցմէ կրնանք դիտել մենք զմեզ։

* * *

ԵՆԹԱԳԻՏԱԿՑՈՒԹԵԱՆ յայտնութիւնը յեղաշրջեց մեր գաղափարը մեր էութեան մասին։ Որչափ ուսումնասիրենք զայն այնչափ աւելի խորունկ իմաստ կ'ստանայ։ Մարդկային կամքը, շատ հակամէտ էինք փառաբանելու երէկ, երկրորդական կարեւորութիւն միայն կ'սկսի ունենալ ենթագիտակցութեան մեծ իրականութեան առջև։ Մեր գիտութիւնը, դաստիարակութիւնը կը պզտիկնան անոր իշխող կարողութեանց առջև։

Սակայն ի՞նչ է ենթագիտակցութիւնը։

Մեր կեանքերը կը բաղկանան երեք տարբեր խաւերէ։ Ամէնէն վերի խաւը, որ բարակ խաւ մըն է, կը բաղկանայ այն ամէն մտածումներէ, տպաւորութիւններէ, յուշերէ, փափաքներէ, որոնց ներկայութիւնը կ'զգանք, որոնց գիտակից ենք։ Այս առաջին խաւն է և ԳԻՏԱԿԻՑ ԽԱՒԸ։

Մեր կեանքին երկրորդ խաւին մէջ կը գտնուին այն բոլոր մտածումները, փափաքները, մղումները, որոնց գիտակից էինք մի քանի ժամ կամ մի օր առաջ։ Թէպէտ ճիշդ հիմա

գիտակից չենք անոնց, բայց դիւրաւ կրնանք զանոնք ետ մեր գիտակցութեանը բերել։ Օրինակի համար այս տողերը գրած ատենս միտքս չէ թէ երէկ մեզի ո՛վ այցելութեան եկաւ, սակա՛յն քիչ մը մտածելէ ետք միտքս կրնայ գալ։

Այս երկու խաւերուն տակ կը գտնուի և երրորդ խաւը։ Անիկա կը բաղկանայ այն բոլոր տպաւորութիւններուն որոնց ժամանակին գիտակից էինք, սակայն որոնք այժմ կատարելապէս անհետացեր են մեր յիշողութենէն։ Սոյն տպաւորութիւնները կը մնան, գործօն դեր կը կատարեն մեր մէջ սակայն անոնց ներկայութեան և գործնէութեանց գիտակից չենք։ Մեր հոգեկան կեանքին մէջ սոյն երրորդ խաւը կը կոչուի Ենթագիտակցութիւն։

Անսահման վայր մըն է ենթագիտակցութիւնը։ Անիկա շատ աւելի ընդարձակ և բազմազան է քան մեր վերոյիշեալ երկու խաւերը։ Մեր գիտակից կեանքը եթէ նմանցնենք ծովու ալիքներու, ենթագիտակցութիւնը պիտի նմանէր ծովու խորունկութեանց։ Գիտենք անշուշտ որ մակերեսային ալիքներու ներքև անչափելի խորութիւններ կան։ Այսպէս է և՛ մեր ենթագիտակցութիւնը։

Եւ ինչ բաներէ կը բաղկանայ մեր ենթագիտակցութիւնը։

Այն բոլոր զանազան դէպքերը և փորձառութիւնները որ ունեցած ենք մեր ծնած օրէն ի վեր թողած են անջնջելի տպաւորութիւններ մեր վրայ, հոգ չէ թէ մոռցած ըլլանք սոյն դէպքերը։ Սոյն տպաւորութիւններէ կը բաղկանայ մեր ենթագիտակցութիւնը։ Եւ որչա՛փ այլազան են սոյն տպաւորութիւնները։ Մեր փոքր այցելութիւնները, նեղսրտութիւնը, թերըմբռնումները, վիրաւորանքները, վախերը, սարսափները և այլն, կը կենան հոն մեր ցնծութեան, խանդավառութեանց, ժամանցներու, ժպիտներու, անջնջելի յիշատակներու հետ։ Հոն են մեր պարտութեանց և յաղթանակներու, վիշտերու և ցնծութեանց, չարութեանց և սիրոյ գործերու յիշատակները։

Եւ այս յիշատակները թանգարանի մը մէջ շարուած ի-

իրերու պէս անշարժ ու անկենդան չեն։ Անոնցմէ ամէն մէկը գործօն է, կենդանի է և ամէն վայրկեան գործի կը մղէ մեր էութեան տարբեր մասերը՝ հոգ չէ թէ մենք չենք զգար անոնց գործնէութիւնը։

Սակայն մենք գիտակից ըլլանք կամ ոչ հոն են անոնք և գործօն դեր ունին մեր ամենօրեայ կեանքին մէջ։ Անոնք են որ կը կառավարեն մեր շատ մը շարժումները, փափաքները, սովորութիւնները, ընտրութիւնները, խօսակցութիւնները, մտածումները։

Մեր կեանքին մէջ երևան եկող հակասութեան գաղտնիքը պէտք է ենթագիտակցութեան մէջ փնտռել։ Մեր գիտակից կեանքի խառնաշփոթութիւնները պարզապէս պատկերացումներն են մեր ենթագիտակցութեան խառնիճաղանճ վիճակին։ Այնպէս որ մեր գիտակից կեանքին մէջ ոևէ փոփոխութիւն կարելի է միմիայն եթէ փոփոխութիւն մը տեղի ունենայ մեր ենթագիտակցութեանը մէջ։

Եւ զարմանալին հոն է որ մեր կամքը անկարող է մեր ենթագիտակցութեանը վրայ իշխելու։ Մեր կամքը, որչափ ալ զօրաւոր ըլլայ, չի կրնար գիտակցութեան սահմանէն անդին անցնիլ։ Ենթագիտակցութիւնը վեր է կամքէն և մեր որոշումներէն։

* * *

Մեր կեանքերուն մեծագոյն ողբերգութիւնը այն եղած է որ մենք լքած ենք ենթագիտակցութիւնը իր վիճակին որ ուզածին պէս կառավարէ մեզ։ Մենք հետաքրքրուած ենք կեանքի եկրորդական հարցերով միայն ձգելով որ մեր էութիւնը կառավարող ազդակները իրենց ուզած ուղղութիւնը տան մեզի։

Եւ արդիւ՞նքը... կ'ուտենք, կը խմենք, հաճելի ժամանցներ կ'ունենանք, սակայն խառնաշփոթ գոյավիճակ, սով, ներքին պայքարներ կը տիրեն մեր ներսիդին։

Արդեօք տակաւին ժամանակը չեկա՞ւ որ կեանքի եկրորդական բաներէն աւելի խորունկը թափանցենք և նուիրուինք

մեր ներքին կեանքին, ենթագիտակցութեան, վերաշինութեան, որ ակն ու աղբիւրն է մեր գործնէութեանց։ Իջնենք մեր գիտակցութեան խաւէն աւելի վար, դէպի ենթագիտակցութիւնը, և աշխատինք վերլուծել զայն, կազմակերպել և ուղղութիւն տալ անոր տարբեր ազդակներուն գործնէութեանց։

Մեծագոյն պատճառը թէ ինչո՞ւ մենք մեզ չենք վերլուծեր, տգիտութիւնը չէ, այլ վախն է։ Մենք կը վախնանք մենք մեզ անկեղծօրէն քննելու, այնպէս ինչպէս շատ մը հիւանդներ կը վախնան բժշկին դիմելու, որ չըլլայ թէ անհաճոյ լրողութիւններ երևան գան։

Սակայն չի՛ վախնա՛նք ինքնաքննութենէ։ Շիտակ է որ մեզի անծանօթ շատ մը տգեղ երևոյթներու պիտի հանդիպինք մեր մէջ, սակայն, չահաբեկինք անոնցմէ։ Ինչ որ ալ ըլլան, անբուժելի ախտեր չեն անոնք, միայն եթէ քաջարար դիմագրաւենք զանոնք։

Մենք մեզ վերլուծելու մէջ իբր օգնականներ կրնանք ունենալ մեր ոչ կանխամտածուած կատակները, մեր ազատ խօսակցութիւնները, անխորհուրդ գործերը և մեր կարգ մը երազները։ Ասոնք փոքրիկ դռնակներ են որոնց մէջէն կրնանք դիտել մեր ներսիդին. և անոնց միջոցաւ կրնանք դէպի վար, դէպի ենթագիտակցութիւնը ուղղուիլ։

Ինքնաքննութեան մէջ մեզի կրնայ մեծապէս օգտակար հանդիսանալ նաև անկեղծ ու վստահելի բարեկամ մը որուն կրնանք մեր կեանքին ներքին ալքերը վստահիլ։

* * *

Այժմ որ պատրաստ ենք մենք մեզ վերլուծելու, իջնենք մեր ենթագիտակցութենէն վար, և սկսինք խուզարկութեանց։

Մենք կարգ մը բնազդներ ունինք, որ մեր էութիւնը կը

կառավարեն: Բնածին մղումներ են անոնք, զորս չենք սորվիր, այլ մեր ծագման հետ մեր մէջ երեւան կու գան: Գիտակցաբար կամ անգիտակցաբար անոնք մեծ ազդեցութիւն ունին մեր կեանքին վրայ:

Անասունները, մանաւանդ աւելի նախնականները, գրեթէ բոլորովին բնազդով կը կառավարուին, իսկ մարդոց մէջ դաստիարակութիւնը և միջավայրը ուղղութիւն տուած են անոնց գործելակերպին:

Այս բնազդները թիւով 12 — 15 են, սակայն դիւրաւ կրնան երեք խումբերու բաժնուիլ և մեր մէջ կը ներկայանան իբր ոյժի երեք աղբիւրներ:

Այս երեք ոյժերը մեր գիտակցութեանը մէջ են, սակայն երբ չկարենանք զանոնք վեհ իտէալներու իրագործման մէջ գործածել և անոնք ոչ—վերացուցիչ արդիւնքներ միայն տան, կ'ուզենք կաշկանդել զանոնք, անտեսել, մոռնալ, այն ատեն կ'անհետանան անոնք գիտակցութեան և գործի ասպարէզը կը նետուին մեր ենթագիտակցութեանը մէջ, բոլորովին ազատ ու համարձակ, ուր ոչ կամքը և ոչ դաստիարակութիւնն ու միջավայրը ազդեցութիւն կրնան ունենալ:

Ահաւասիկ սոյն երեք ոյժերը:

1) ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԲՆԱԶԴԸ.— Մեծ ոյժ մըն է Անձնական բնազդը, և հրաշքներ կը գործէ: Գիտական շատ մը գիւտերը, աշխարհագրական մեծ խուզարկութիւնները կը պարտինք անոր ոյժին: Ան է որ մեր մէջ արժանապատուութեան զգացումը կ'արտադրէ, որ հիմն է առողջ նկարագրի մը կազմութեան:

Բայց դժբախտութիւնը այն է որ, յաճախ ան փոխանակ ՄԻՋՈՑ մը ըլլալու՝ մեծ իտէալներ իրագործելու մէջ, ան ինք իր մէջ ՆՊԱՏԱԿ մը կը դառնայ: Մարդ կը դադրի ա՛լ չինիչ գործ երարտադրելէ, և կը տարուի ցուցամոլութիւն, և կը բաւականանայ ունէ գնահատական արտայայտութիւններով:

Երկրորդ դժբախտութիւնը այն է որ մարդ չուզեր այս իրականութիւնը ընդունիլ: Կ'ուզէ խորհիլ որ ինք ցուցամոլ չէ, ինքզինքը մեծ ցուցնել չուզեր, ուրեմն այս բնազդը կը խորասուզուի մարդուն ենթագիտակցութեանը մէջ, բոլորովին ազատ ու անկաշկանդ գործելու:

Եւ հետեւանքը—ողբերգութիւն: Մեր երեւնալու մղումը այնչափ զօրաւոր կերպով կը գործէ որ պիտի մղէ անհատը որ եթէ թաղականին մէջ բարձր դիրք մը չգրաւէ գէթ օղիի սեղանին շուրջ գրաւէ. եթէ չի կրնար առուտուրով հարստանալ, գողութեամբ հարստանայ. եթէ դասերուն մէջ առաջնութիւն չշահի, գէթ ուսուցիչը ծաղրելու մէջ շահի:

Մեր կարգ մը տգեղ կատակներուն, բարձրաձայն հայհոյութիւններուն, շատ մը նորաձեւութեանց, ուրիշներէն գովասանքի ակնկալութիւններուն, դիւրագրգռութեանց, դժուարահաճութեանց պատճառը սխալ ուղղութեան մէջ գործող անձնական բնազդն է որուն կեդրոնատեղին է ենթագիտակցութիւնը:

2) ՍԵՌԱՅԻՆ ԲՆԱԶԴԸ.— Այս բնազդը մեր կարծածէն շատ աւելի մեծ ոյժ մըն է և չինիչ: Անիկա հիմն է մարդկային զօրաւորագոյն կազմակերպութեան՝ ընտանիքին. Անիկա նաեւ զօրաւորագոյն մղիչ ոյժն է գեղարուեստի ու գրականութեան: Առանց անոր մենք զուրկ պիտի մնայինք մեր դասական երաժշտութենէն, նկարներէն, արձաններէն և գրական գլուխ գործոցներէն:

Իսկ երբ սեռային բնազդը իր վեհ կոչումէն վար իջնայ և վերածուի հաճոյամոլութեան, այն ատեն մեծագոյն անէծքը կը դառնայ մարդկութեան որուն կը պարտինք մեր վեներական հիւանդութիւնները, քանդուած ընտանեկան յարկերը, այլասերած կրօնական կարգ մը աղանդները ու բարոյական քայքութեան անհետացումը մարդէն:

Ենթագիտակցութեան մէջ իր ներկայութեանը պատճառը այն է որ մենք չենք ուզեր ընդունիլ որ մեր շատ մը արարքներուն դրդապատճառը սոյն բնազդն է: Այս պատճառաւ ան վար կը խորասուզուի՝ ենթագիտակցութեան խորերը:

3) ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ԲՆԱԶԴԸ.— Մեր հաւաքական կեանքին հիմը կը կազմէ այս բնազդը և մեզ իրարու կապող մեծագոյն ազդակն է։ Անիկա է մղիչ ոյժը մեր բոլոր ընկերային հաստատութեանց– եկեղեցի, դպրոց, բանակ, ընկերութիւններ, կարավառութիւն, և այլն։

Այս ուժին զօրաւոր մէկ ազդակն է նմանողութիւնը, որ հասարակաց գետին մը կը պատրաստէ ունէ կազմակերպութեան մը անդամներուն միջև։

Այս ոյժն ալ կրնայ սխալ ուղղութիւն մը ստանալ։ Մարդ կրնայ այնչափ շատ տարուիլ նմանողութեամբ և ուրիշներու գաղափարներով որ իր անհատականութիւնը կը կորսնցնէ և պարզապէս հետեւորդ մը կը դառնայ իր ընկերներուն, և նոյնիսկ վատ ու գձուձ արարքներու մէջ։

Ահա՛ այս երեք մեծ ոյժերը, որոնք այլասերած վիճակի մէջ խորասուզուած են մեր ենթագիտակցութեանը մէջ, և այն տեղ կ'արտադրեն բազմաթիւ հիւանդութիւններ ու խառնաշփոթութիւններ, որոնք իրենց կարգին կը կառավարեն մեր կեանքն ու գործերը։

Ուրեմն. . . .

Պէտք է որ մեր ենթագիտակցութիւնը և զայն կառավարող այս երեք ոյժերը բուժուին, ազնուանան և շիտակ ուղին մը մէջ դրուին։ Ուրիշ կերպով կարելի չէ մեր կեանքի հակասական երեւոյթները ներդաշնակութեան բերել։

Եւ այս կարելի է։ Իմ ուսումնասիրութիւններուս և փորձառութեանս իբր արդիւնք համոզուած եմ որ Աստուած կըրնայ ենթագիտակցութեանս մէջ յառաջ բերել այն փոփոխութիւնը։ Ան կրնայ իմ գիտակցութենէս անդին թափանձել իմ ենթագիտակցութեանս խորերը, և հոն ազդել զայն դեկավարող ոյժերու վրայ, ազնուացնել զանոնք, վսեմացնել ու շինարար ազդակներու վերածել։

Ճշմարիտ, ազնիւ, վեհանձն Քրիստոնեան ան է որուն ենթագիտակցութեանը վրայ Աստուած և Անոր օրէնքները կը տիրեն ու ուղղութիւն կուտան բոլոր բնազդներուն։

Միմիայն այն ատեն է որ մենք չպիտի տառապինք ներքին պայքարներէ, յուսախաբութիւններէ, մոլութիւններէ, և պիտի ունենանք ներդաշնակ կեանքեր՝ խաղաղ ու ազատ

ԵՂԻԱ Յ. ՏՕԼՊԱԴԵԱՆ

ԱՄԷՆՈՒՆ ՆՈՐ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

Բ. ՄԱՍ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ

ՀՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԸՆԿԵՐԱԲԱՆԱԿԱՆ

ԼԵԶՈՒԱԲԱՆԱԿԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ

ՆՕԹԵՐ ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ԵՐԵՒՈՅԹՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

ՔՆԱԽՕՍԱ — ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

ՅՈՒՋԱԿՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

«Մարդ ինչ որ ցանէ, նոյնը կը հնձէ»:

Հասարակ տեղիք ճշմարտութիւն մըն է թէ՝ իմացական ո՛եւէ փոփոխութիւն ծնունդ կուտայ ֆիզիքական փոփոխութեանց, և՝ հակադարձաբար:

Մարդ երբ ապտակ մը ընդունի իր այտերէն, կամ նախատուի բարկաճայթ աստիճանի, միտքը վայրկենաբար կը ծանրաբեռնուի ցասկոտ խորհուրդներով, բայց տպաւորութիւնը հոս չի վերջանար: Երբեմն իր բռունցքը կը պրկէ, կը դողդղայ, դէմքը կը գունատի, ճակատը կը մթագնի և սըրտին գործողութիւնը կ'ըլլայ ցնցումնաւոր:

Ի՞նչ բան է ասոր պատճառը, հարուա՞ծը թէ նախատինքը:
Ո՛չ մին: Հարուածին և նախատինքին տպաւորութիւններն էին որ մարդուն մտքին վրայ այդ գործողութեան պատճառ եղան: Նախատինքը պիտի չվիրաւորեր, եթէ ուշադրութիւն ընծայած չըլլար:

Քարիւղի իշխան Ռաքֆէլըր կը քննադատուէր իդէպ և իտարադէպ. իր բարեկամները հասկնալ ուզեցին թէ՝ ինչո՛ւ չբարկանար և չպատասխաներ ըմբերանելու համար իր հակառակորդները: Ճիշդ այդ պահուն ճճի մը սողալով դէպի իր ոտքին կը մօտենար. «Եթէ նայիմ այս փարչաճճիին՝ կարեւորութիւն և ուշադրութիւն տուած պիտի ըլլամ անոր, իսկ եթէ անտեսեմ կը հեռանայ կ'երթայ» պատասխանած է:

Մեր ընկերային և ազգային կեանքին մէջ ո՛րքան վէճեր, կռիւներ, և ընտանեկան կեանքին մէջ, ո՛րքան տառապանքներ ու ողբերգութիւններ խնայուած պիտի ըլլային մեզի, ե-

թէ վերոյիշեալ սողունի չափ արժէք չունեցող խօսքերուն ուշադրութիւն ընծայած չըլլայինք։ Եթէ թոյլ չտայինք որ անոնք տպաւորութիւններ գործէին մտքին վրայ։

Բարկութեան ծայրայեղ նոպային՝ ցասկոտ մտածումին կը յաջորդէ իմացական և քիմիական փոփոխութիւններ արեան մէջ։ Ստամոքսային հոյզը չի հոսիր և աղիքները կը դատապարտուին անգործութեան, այնպէս որ մարսողութիւնը ո՛չ միայն կը խանգարուի, այլ երբեմն բացարձակապէս կը դադրի գործելէ։ Կը յիշեմ կին մը, որ երբ կը ճաշէր տըխրալից լուր մը տրուեցաւ իրեն, ո՛րքան մեծ եղաւ անոր հարուածը որ մարմնոյն մէջ ֆիզիքական փոփոխութիւն մը յառաջ բերաւ, կերակուրը զոր կ'ուտէր երբ ստացաւ բօթաբեր լուրը, չմարսուեցաւ և ընդհակառակը պնդացաւ, և կինը 24 ժամուան մէջ մեռաւ։

Ի՞նչ բան պատճառ եղաւ անոր մահուան։ Ցաւալից գոյժը պիտի ըսէք։ Երբե՛ք։ Այդ տեսակ գուժեր ո՛և է ազդեցութիւն պիտի չունենային մէկու մը վրայ, եթէ թոյլ տուած չըլլար անոնց։ Լուրը ներգործեց մտքին վրայ, և միտքը վախ, վիշտ, հեհնուք արձանագրեց, առաջացնելով քիմիական գործողութիւն մը արեան և մարմնին մէջ ինչ որ խափանեց մարսողական գործարաններու պա՛տշաճ պաշտօնավարութիւնը (ֆօնքսիօն)։ Մտածումն էր որ սպաննեց կինը, և ոչ թէ ճաշը, որովհետև նախապէս շատ ճաշեր ըրած էր. ոչ ալ լուրն էր պատճառը, որովհետև սեղանին շուրջ ուրիշներ ալ կային, որոնք լսեցին լուրը։ Այս լուրին մտքին վրայ ձգած ազդեցութիւնն էր պատճառը։ Միտքը հակազդելով մտածումին՝ յառաջ բերաւ մահը։ Մարդ իր խորհուրդին ծնունդն է։

Ինչ որ կը մտածէ մարդ՝ այն է։

Տարսոն Գոլէճի գիշերօթիկ ուսանողներէն 15–20 հոգի Լամբրոնի հովոցը գացած էինք 1902–ին ամառը։ Որպէսզի ամառուան արձակուրդը բոլորովին պարապ չանցնենք հաստատութեան տնօրէնը պահանջած էր որ ամբողջ Հին Կտակարանը ծայրէ ի ծայր սորվինք։ Քննութիւնները յաջող անցած էին։ Ի վարձատրութիւն մեր յաջողութեան՝ ոչխար մը նուէր տրուած էր Տօքթ. Քրիսթիի կողմէ, որպէսզի մագլցինք Տաւրոսի ձիւնապատ լեռները, խմենք զուլալ ջուրերը և փառաւոր կեր ու խում մը ընենք։

Առաւօտուն կանուխ՝ ամէն մարդ ուրախ ու զուարթ կը պատրաստուէր մեկնելու. Վարժարանին սպասուհիներէն մին՝ քիչ մը ուշացած նամակ մը յանձնեց ինծի ճիշդ այդ պահուն։ Բացի և արագ արագ կարդացի։ Նամակը հօրս մահը կը գուժէր։

Անմիջապէս ծալլեցի նամակը, գրպանեցի և մասնակցեցայ տղոց խրախճանութեանց՝ առանց ո՛և է բան մը կորսնցնելու իմ սովորական զուարթախոհութիւններէս և կատակախօսութիւններէս։

Վերադարձիս՝ լուրը հաղորդեցի աշակերտաց և ուսուցչաց, որոնք ափ ի բերան մնացին, երբ թոյլ տուի ինծի որ ողբամ իմ սիրելի հօրս մահը։

Այսօր վերապրող աշակերտները և ուսուցիչները կը յիշեն։ Աղէտքներու պահուն՝ միտքը պատշաճ դիրքի մէջ պահելն է մեծագոյն արուեստը։

Էմէրսըն իր «Ջղայնոտութիւն» անուն գրքին մէջ կ'ըսէ. «Բարկութեան, վախի ցասումի պահուն՝ վայրկենապէս՝ արեան մէջ կը դիզուի (ադրէնալին) կոչուած նիւթ մը վահանագեղձերու (ադրէնալ կլընտ) գործողութեան շնորհիւ՝ որ կ'աւելցնէ արեան շաքարը, շնչառութեան կարողութիւնը և կը յաւելու նաև արեան մակարդումի արագութիւնը։

Կեանքի ամէն փորձառութեան կարելի է յաղթել — խընդիր չէ թէ մեր շրջավայրի պայմաններն ո՛րքան մահաբեր կրնան ըլլալ — բաւական է որ մենք կարող ըլլանք պահելու մեր միտքին յարմար դիրքը։

Ըսինք թէ՝ մեր խորհած ամէն բան յառաջ կը բերէ ֆիզիքական փոփոխութիւններ: Ուղիղ մտածումը կ'արտադրէ առողջութիւն, յաջողութիւն և բարգաւաճում—անուղիղ կամ սխալ մտածումը հակառակը կը ծնի:

Մեր մտածումը, խորհուրդը գերազանցապէս կարեւոր է։ Ինչ որ կայ մեր մտքին մէջ՝ ուղղակի կ'ազդէ մեր ձեռաց գործին, ինչ բանի որ կը հաւատանք փոփոխութեան կ'ենթարկէ ինչ որ կը տեսնենք և կը լսենք։

«Արդարև՝ ամեն զգայնութիւն (sensation) ամէն իրողութիւն որ ուղեղին մէջ կուգայ, կը խառնուի անոր պարունակութեան հետ՝ և կը կազմէ տեսակ մը քիմիական բաղադրութիւն պատրաստ կարծիքներու հետ՝ և ահա՛ այս բաղադրութիւնը այժմու ներկայ իրողութեան և նախկին համոզումի այս միութիւնն է որ եսին (էկօ) մէջ կը մտնէ վերջ ի վերջոյ՝ և որոշումի ձև կ'առնայ։»

Հաստատուած իրողութիւն մըն է որ, ատելութեան, բարկութեան, նախանձի, հեհնուքի, վախի, սրտաբեկութեան խորհուրդները պատճառ կ'ըլլան թունաւոր նիւթերու հոսումի մեր մարմիններու մէջ, ինչ որ կը քայքայէ ջիղերը և կը խանգարէ առողջութիւնը։ Անճապարանքն ու տառապանքը իսկապէս կ'այրէ կը տոչորէ ջղային ոյժը առանց ծառայած ըլլալու փափաքուած նպատակին։

Ճիշդ ինչպէս որ իւրաքանչիւր թոյն ունի իր հակաթոյնը, նմանապէս իւրաքանչիւր խորհուրդ ունի իր հակաթոյնը: Անձնիւր աններդաշնակ խորհուրդ կը պատերազմի հոգիին դէմ, կը թունաւորէ երեւակայութիւնը, կը տկարացնէ կամքը, աւեր կը գործէ ուր որ կարգ կանոն, գեղեցկութիւն, խաղաղութիւն պէտք էր թագաւորել։ Աններդաշնակ խորհուրդները կարելի է շտկել և ուղիղ ճամբու մէջ դնել ուղիղ խորհուրդով։

Բարկութիւնը, վախը, տառապանքը այնպիսի յուզակ-

ութիւններ են (émotion) որոնք իսկապէս կը թունաւորեն արիւնը։ Կ'ըսուի յաճախ թէ՝ չար խորհուրդները թունաւոր են սա իմաստով որ ուրիշ ժողովուրդները կ'ապականեն, սակայն բուն ճշմարտութիւնը այն է որ մեր արիւնը կը թունաւորեն։

Ստոյգ է որ երբ ստամոքսէն կը պակսի արիւնը կ'աւելնայ ուղեղին և անդամներուն մէջ։ Հոգեբանօրէն սակայն՝ իմացական կարողութիւնը կը տկարանայ որոշ չափով՝ սոյն գործողութեամբ։ Այն մարդը որ կ'ուտէ, կրնայ արագ խորհիլ, սակայն՝ միշտ յիմարօրէն խորհելու վտանգին տակ է։

Այլ բանի՝ ատելութիւնը կը ջլատէ և կը քայքայէ անհատին գործունէութիւնը, և կրնայ շատ լուրջ վնասներ պատճառել առողջութեան։ Ոչ մէկ մարդ կատարելապէս առողջ կրնայ ըլլալ անկասկած, երբ մարսողական գործարանները գէշ կերպով կը գործեն, երբ արիւնը շաքարով բեռնաւորուած է, երբ արեան անօթները անբնականոն պրկումի տակ են։

Ըստ բնապատումներու յայտարարութեան՝ օձերու թոյնը չաքարի և վախի հետեւանք է, և այս թոյնը արագութեամբ կը հաւաքուի մասնաւոր ընդունարանի մը կամ պարկիկի մը մէջ, ուրկէ կը պարպէ իր բարկութեան ու վախի առարկային վրայ։ Աւելին, կ'ըսեն նաև թէ՝ նոյն գործողութիւնը տեղի կ'ունենայ մարդկային մարմնոյն մէջ, բայց որովհետև մարդ չունի մասնաւոր ընդունարան կամ գործարան մը, այս լեղի հոսումը արեան մէջ կը խառնուի, և կը գործէ մեզի դէմ փոխանակ մեզ պաշտպանելու։

Արդարև՝ մեզ կը թունաւորեն կիրքերն ու յուզումները, որոնք կը խանգարեն մտքին հեշտ աշխատանքը։ Մարդ կարգ մը տեսակէտներով ճշգրտօրէն օձի նման չէ—որովհետև երբ դժուարութեանց մէջ ինկնայ մարդ ու բարկանայ, կամ յուզակրութեամբ լեցուի, իր գլխուն ետև կամ խոռոչաւոր ակռային մէջ պարկիկ մը չունի թափելու համար իր թոյնը

թշնամիին վրայ: Թոյնը իր մէջ պահել հարկադրուած է:

Կին մը երբ կ'ստնդիէր իր մանկիկը, յանկարծ ամենասաստիկ բարկութեան մը նոպայով բռնուեցաւ. Թունաւորեց իր կաթը — մանկան սնունդը —. երեխան լորձքի բռնուեցաւ թոյնին շնորհիւ՝ և մի քանի վայրկեան վերջ հոգին աւանդեց:

Գիտնականներ այսօր կարող են տարբաղադրելու մարդուն լորձունքը և ցոյց տալ թէ՝ ատելութեան թէ բարկութեան նախանձի, վախի կամ հեհնուքի հետեւանք է: Բայց պէտք է գիտնալ թէ՝ ինչ խորհուրդ որ ունինք, իր քիմիական հակազդեցութիւնը ունի մեր ֆիզիքական վիճակին վրայ. Բոլոր չար և աններդաշնակ խորհուրդները կ'արտադրեն թոյն մը որ, արեան շրջանի շնորհիւ՝ կը տարածուի մեր դրութեան իւրաքանչիւր մասին մէջ.

Մեր երիտասարդ տարիքին մէջ կրնանք ունենալ կորշնեղ մարմին, կաշմրուած բազուկներ. զառամեալ խորհուրդներով և օդերիւր մտածումներով կրնանք անհոգին ցանակութեամբ թոյն արտադրել և՝ կրնանք միանգամայն արտաքսել այն թոյնը շնորհիւ մեր ֆիզիքական ոյժին. սակայն եթէ շարունակենք մեր անուղիղ մտածումներն ու սխալ և աններդաշնակ խորհուրդները մարմինը կը տկարանայ սա կամ նա ձեւով՝ և երբ մարմինը նուազեցնէ իր կենսունակութիւնը, յայնժամ թոյնը կ'սկսի խաղալ իր մահացու դերը: Թոյնը բնականօրէն պիտի տեղաւորուի մարմնոյն ամէնատկար մասին մէջ, և՝ անգամ մը որ տեղաւորուի, կրնայ ֆիզիք. ցաւն ու անհանգստութիւնը շարունակել անդարմանելիօրէն, մինչև որ խորհուրդներու հոսանքը չփոխուի:

Օրէնքը անողոք է և անաչառ. ինչ որ կը մտածենք այն ենք: Անձնիւր անհատ իր սրտին խորհուրդին մարդն է. ինչ որ ցանենք՝ նո՛յնը պիտի հնձենք:

Մարի Անթուանէթ երբ ամուսնանալու համար Նօթր-Տամ կ'երթար ձի նստած՝ հրամայեց իր ոստիկաններուն որպէսզի

թափօրին ճամբուն վրայի մուրացիկները, հաշմանդամները, անդամալոյծները, կոյրերը, ցնցոտազգեաց աղքատները վերցնեն, ինչո՞ւ որովհետև իր հանգիստը կը խանգարեն:

Քսան տարի ետք կառափնատեղին կ'առաջնորդուէր գթութիւն հայցեց բազմութենէն, բայց բազմութիւնը պատասխանեց անոր կռանիթեայ սրտով ու սառն անտարբերութեամբ: Անգթութիւն ցանեց անգթութիւն հնձեց: Երբ Ֆուլոնի հարցուցին թէ անսուաղ ժողովուրդը ինչով պիտի ապրի՝ «Թող խոտ ուտեն» պատասխանեց. Գարլայլի համաձայն՝ կատղած ամբոխը մոլեգնօրէն յարձակեցաւ, բռնեց զայն Բարիզի փողոցներուն մէջ, կախեց, իր գլուխը զամեց և բերանը խոտով լեցուց: Թագաւորներն ու իշխանները ինչ որ տուին նոյնը առին:

Երբ պատմութեան նայինք կը համոզուինք թէ օրէնքը արդար է: Մաքսէնթին կեղծ կամուրջ մը շինեց Կոստանդինը ջրահեղձ ընելու համար, ինք խեղդամահ եղաւ: Պայազիտ Թիմուրլէնկի համար երկաթեայ վանդակ մը շինեց նոյն վանդակին մէջ գերի տարուեցաւ Թիմուրլէնկէն: Մաքսիմիանոս հազարաւոր քրիստոնեաներու աչքը փորեց, հուսկ ուրեմն՝ աչքի սոսկալի ախտով վարակուեցաւ, և անլուր տառապանքով վերջ տուաւ իր կեանքին: Վալանս 80 քրիստոնեաները նաւ դրաւ, և ողջ ողջ այրեց. բայց, յետոյ Գոթերէն յաղթուելով փախաւ հիւղակի մը մէջ ապաստանեցաւ, ուր ինքն ալ ողջ ողջ ածխացաւ: Ալեքսանդր Զ. ուրիշին համար պատրաստած թոյնով մեռաւ: Հանրի Դ Ֆրանսայի թագաւորը դաշունահար ինկաւ այն սրահին մէջ, ուր Ֆրանսայի բողոքականներու ջարդը կազմակերպած էր: Կարծեմ կը բաւէ: Տակաւին չբերինք թանձրացեալ օրինակներ Աստուածաշունչէն, Հայոց պատմութենէն: Անարդարութիւն ցանող անհատներն ու ազգերը անարդարութիւն պիտի հնձեն, կողոպտողները պիտի կողոպտուին: Օրէնքը անողոք և անյեղլի է: Հաւատա՛ և պիտի փրկուիս:

Միտքը կը շինէ մարմինը: Միտքը կը պատրաստէ ա-

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հ. Ց. ՑԱԿՈԲԵԱՆԻ

Կիպրահայ մեր նոր աշխատակիցներէն Տ. Հ. Ց. Ցակոբեան ծնած է 1882-ին Էվէրէկ, Կեսարիա: Նախ. կրթութիւնը ստացած է իր ծննդավայրին մէջ: 1897-ին մտած է Տարսոնի Սէնդ Փօլ Գոլէճը եւ 1905-ին յաջողութեամբ ընթացքը աւարտելով արժանացած է B. A. տիտղոսին: Իր ծննդավայրին մէջ պաշտօնավարած է իբր տնօրէն երկսեռ վարժարաններու 5 տարի, 5 տարի եւս նոյն պաշտօնով Տարսոնի ազգ. երկսեռ վարժարանին մէջ: Մեծ զարկ տուած է հայերէն լեզուի եւ հայախօսութեան տարածման թէ՛ վարժարանի եւ թէ թրքախօս ժողովրդեան խաւերուն մէջ: Խմբագիրն եղած է «Կիլիկիա» շաբաթաթերթին, զոր Տարսոնի կարգ մը չարանախանձ թուրքեր խափանած են: Շատ փայլուն պաշտօնավարութիւն մ'ունեցած է հոն մինչեւ Ընդհ. մեծ պատերազմը, երբ ձերբակալուելով առաջնորդուած է Կեսարիոյ բանտը, ենթարկուելով նամբան անլուր տանջանքներու: Բոլոր Տարսոնցի հայեր անխտիր կը յարգեն եւ կը սիրեն զինք, ահա՛ թէ ինչու Տարսոնցիք մեծապէս վշտակցեցան ու խորապէս զգացուեցան իր ձերբակալութեամբ:

1910-ին հրաւիրուած էր Տարսոն Գոլէճ եւ շարունակած էր պաշտօնավարութիւնը մինչեւ 1914:

Զինադադարէն ետք շարունակած է իր պաշտօնը նոյն հաստատութեան մէջ իբր տնօրէնի օգնական, եղած է միեւնոյն ատեն ազգ. միութեան ատենադպիր: Հ. Բ. Ը. Միութեան ծառայած է 1910-էն ի վեր շուրջ 25 տարի եւ

րինը: Միտքը տարրական մըն է մեր մարմնոյն մէջ: Խորհուրդի որոմներ ցանէ, և պիտի հնձես խորհուրդի որոմներ: Հետևաբար՝ հաւատքի, յուսոյ, լաւատեսութեան, եղբայրսիրութեան, համբերութեան հանդուրժողութեան սերմեր ցանէ՛, որովհետև շինիչ խորհուրդները շինիչ խորհուրդներ, իսկ քանդիչ խորհուրդները քանդիչ խորհուրդներ կ'արտադրեն:

Կ'ուզե՞ս երջանիկ ըլլալ և երջանկացնել ընկերդ, ցանէ՛ շինիչ խորհուրդներ: Բաց գիտնանք թէ մեր այսօրուան առողջ խորհուրդներն են որ պիտի ընդելուզեն մեր վաղուան ազգային ճակատագրին և յաղթանակներուն փառապանծ դրօշին ոսկեհիւս թելերը: Ամէն ազգ իր ճակատագրին ճարտարապետն է: Ուրեմն՝ առողջ խորհուրդներ ցանենք

Նիկոսիա—Կիպրոս

Հ. Ց. ՑԱԿՈԲԵԱՆ

նշանակելի դեր մը կատարած է թէ նիւթապէս եւ թէ բարոյապէս:

Տարսոն Միլիական զօրքերով պաշարուած պահուն՝ երբ շատերը իրենց տան մէջ ապաստանած էին, անսուաղ ժողովուրդին բաշխուելիք ալիւրը կայարանէն փոխադրելու համար՝ հաստատութեան տնօրէնին հետ գնդակներու եւ ռումբերու տեղատարափին տակ՝ գիշերանց՝ իրենց կեանքը վտանգելով. մինչեւ լոյս աշխատանքի լծուած էին: Ցակոբեան աշխատակցած է «Տաճար», «Ժամանակ», «Երիտասարդ Հայաստան», «Արեւ» եւ այլ պարբերաթերթերու եւ օրաթերթերու:

Եղած է յամառ աշխատող մը: Իր նախասիրած նիւթերն են հոգեբանութիւն, մանկավարժութիւն, ընկերաբանութիւն եւ բարոյագիտութիւն:

Կիլիկիոյ պարպումէն ետք՝ անցած է Պոլիս՝ եւ ամերիկեան բարձրագոյն վարժարանին մէջ մինչեւ 1929 պաշտօնավարած է թէ՛ իբր ուսուցիչ եւ թէ իբր տնօրէնի օգնական:

Թէ ազգ. զանազան վարժարանաց եւ թէ՛ ամերիկեան Կրթ. հաստատութեանց մէջ պաշտօնավարած է շուրջ 32 տարի: Ունի անտիպ թէ՛ հարազատ եւ թէ՛ թարգմանածոյ գործեր:

ՀՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

«ՎԷՏԻՕՎԻՍ»Ի ԴԻՑԱՏՆԻՔԸ

ԻՏԱԼԻՈՅ ՄԷՋ ԳՏՆՈՒԱԾ Է ՀՍԿԱՅԱՏԻՊ ԱՐՁԱՆ ՄԸ ՈՐՈՒՆ ԾԱԳՈՒՄԸ ԿԸ ՄՆԱՅ ԱՆԾԱՆՕԹ

Ժամանակէ մ'ասդին իտալական իշխանութիւնները կը քաջալերեն հնագիտական խուզարկութիւններն ու պեղումները, անոնց շնորհիւ տեւականապէս կը նորոգուի հին Հռովմը նորագոյն աշխարհի առջեւ ծանօթացնելու գործը։ Ասիկա մաս կը կազմէ բրօբականտի որոշ ծրագրի մը, որ կը ձգտի վերակենդանացնել, վերապրեցնել հռովմէական մեծահզօր կայսրութեան յիշատակները։ Եւ տեսնուած է որ յաճախ կատարուած փնտռտուքները կը յանգին իրապէս խիստ հետաքրքրական ու շահեկան արդիւնքներու։

Ծիշդ այսպէս, վերջերս պեղումներու ընթացքին գտնըւած է հսկայակերպ արձան մը որ չփոթութեան մատնած է գիտնականները և հնագէտները։

Շատ անգամ գտնուած հնագիտական արժէք ներկայացնող առարկաներուն ո՛ր շրջանին պատկանիլը կը մնայ անորոշ, երբեմն նոյնիսկ անկարելի կ'ըլլայ նշանակել գտնուած առարկային բնոյթը։

Հաւանական շարք մը ենթադրութիւններէ և վարկածներէ վերջ փորձագէտներ կը խորհին թէ հին ետրուսական աստուածութիւն մըն է ան, որ տարտամ կապակցութիւն մը ունի յունա—հռովմէական աստուածութեանց հետ։

Արձանը կը գտնուէր տեսակ մը փոքր տաճարի մը մէջ Կափիտոլի* «ԹԱԲԻՒԼԱՐԻՈՄ»ի, վաւերաթղթերու սրահի մը մէջ։ Բայց հետաքրքրականը հոն է որ տաճարը շատ աւելի հին է քան վաւերաթղթերու սրահը։ Անիկա ծածկուած է պատի մը ետին և ահա այդ է պատճառը որ տաճարն ու իր հըսկայակերպ արձանը միայն այսօր գտնուած են։

Կափիտոլի Թապիւլարիոմը կառուցուած էր Քրիստոսէ 78 տարի առաջ, և ինչպէս կը հասկցուի արդէն իր անունէն, կը ծառայէր իբր վայր պետական վաւերաթղթերու։

Միջին դարուն, Թապիւլարիոմը լրջօրէն գործածութենէ ինկած էր, և կը գործածուէր պահելու աղի մթերքներ։

Դժբախտաբար այս աղամթերքը արտադրելով թթու հոտեր, ասիտ, որոնք յարձակած են քարերուն վրայ և մասամբ քանդած են այն զարդաքանդակները որ կը գտնուէին այդ հինաւուրց կառուցուածքին մէջ։

ՏԱՐՕՐԻՆԱԿ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Այսօր այդ Թապիւլարիոմէն կը մնայ ներքին գաւիթ մը, բաւական ընդարձակ, ուր կը գտնուի կարգ մը սիւներ՝ ժամանակի աւերումներէն ու մաշումներէն կորատուած։ Պատերուն վրայ կայ ծածկ մը, որ չգիտցուիր թէ ինչի կը համապատասխանէր։ Սրահին մէկ ծայրը կայ պզտիկ տաճար մը, շատ խնամքով յղկուած չորս մարմարեայ սիւներով շրջանակուած։

* Կապիտոլը՝ Արամազդի նուիրուած տաճար մըն է, միանգամայն Բերդ մը որ կը բարձրանայ Կապիտոլեան կամ Տարպեան լերան վրայ, որ Հռովմի եօթը բլուրներէն մին է, եւ ուր կը պսակէին յաղթականները։ Անոր մօտ կը գտնուի Տարպեան ժայռը, ուրկէ բարձունքէն վար՝ անդունդը կը գահավիժէին հայրենիքի դաւաճանները։

Ասկէ ահա ծագում կ'առնէ այն առացուածքը «թէ Տարպեան ժայռը շատ մօտ է Կապիտոլի,» արտայայտելու համար սա գաղափարը թէ, անկումը կը հետեւի յաճախ յաղթանակին եւ որ ամօթալի վախճանը մօտ է փառքին։

Այս տաճարին ներքնակողմը գտնուած է ահա հետաքրքրական այս արձանը որուն գլուխն ու թեւերը չկան: Ամէնէն ուշագրաւը, արձանին տակը գտնուող տարօրինակ ու զարմանալի արձանագրութիւնն է «ՎԷՏԻՕՎԻՍ»: Այս արձանը արդեօք Արամա՞զդը կը ներկայացնէ (Ժօվիս) կամ Ապողոնը...: Այս վերջին վարկածը ունի իր կողմնակիցները, նկատելով այդ աստուածութեան մարմինին վրայ սքանչելիօրէն նետուած պարեգօտին ծալքերը:

Պարանոցին կտրուածքին մօտը կը գտնուի քանի մը կամարակապերու ծայրը, ինչ որ ցոյց կու տայ թէ աւելի Ապողոնն է քան Արամազդ:

Ինչ որ ալ ըլլայ սակայն ինքնութիւնը ներկայացուցած աստուածութեան, խնդրոյ առարկայ արձանը ունի ակնառու ու գրաւիչ գեղեցկութիւն ու պատկառազդու մեծութիւն մը՝ կը կշռէ 2500 քիլօ:

Ինչպէս վերը յիշեցինք, թէեւ իր ինքնութեան մասին կարծիքները իրարմէ կը տարբերին, սակայն ի հնումն գոյութիւն ունէր աստուածութիւն մը զոր հինները Վէժօվիս կամ Վէեֆօվիս կը կոչէին, բայց այս աստուածութիւնը այնչափ հին և այնքան քիչ ճանչցուած է որ ստոյգ չի գիտցուիր թէ ո՞վ կամ ի՞նչ կը ներկայացնէր կամ կ'անձնաւորէր, միւս Ողիմպիականներու նկատմամբ:

Ոմանք կը պնդեն թէ «Վէյօվիս» կը նշանակէ «ԺԻՒՊԻԹԸՐ ԿՐՏՍԵՐ» այսինքն կրտսերն Արամազդ: Սակայն բոլոր այս տեսութիւններն ու վարկածները անարժէք կը դառնան արձանին արտասովոր մեծութեան ու հոյակապութեան առջև:

Կարգ մը գիտնականներ ընդհակառակը կը կարծեն թէ անիկա ետրուսական Վէիս քաղաքի Ապողոնն է, աստուածութիւն՝ զոր կը պաշտէին Ետրուսներ*, և որ տեսակ մը

մրցակիցն էր Արամազդայ: Այս վարկածը միւսներուն մէջ աւելի ճշմարտանման կը թուի: Աւելի հաւանական կը դառնայ անով որ գտնուած այս արձանը զարդարուած է նետերու խուրձով մը, որոնք անտարակոյս կը ներկայացնէին կայծակներ: Եւ, արդարեւ կայծակները շատ կարեւոր դեր մը կը խաղային ետրուսական ըմբռնումներու մէջ: Որովհետեւ անոնք կը պաշտէին կայծակը կամ շանթը անոր վերագրելով նուիրական նկարագիր մը:

Քիչ առաջ գտնուած էր նաև Կապիտոլէն ոչ շատ հեռու պզտիկ տաճարի մը մէջ Արամազդի մէկ արձանը, կարճ հասակով որուն երեւոյթը արտակարգօրէն կը նմանի Թապիւլարիումի արձանին:

Մանրակերտ, մանրանկար Վէյօվիսը կը ներկայացնէ երիտասարդ մը, ընկերակցութեամբ այծի մը:

Ոմանք ենթադրեցին թէ նոյնինքն Զեւսն էր Ամալթէա* այծին հետ:

Բայց որովհետեւ այս մանրանկար Զեւսն ալ սլաքներ ունի բազմաթիւ գիտնականներ կը կարծեն թէ աւելի Ապողոնն է քան Զեւս: Սա ալ կայ թէ Հռովմէացիք կը նկատէին այծը դժոխքէն ելած: Այս հաւատքը ետրուսական ծագում ունի:

Բոլոր այս տեսութիւնները կը թուին հաստատել թէ նորագիւտ Վէյօվիսը շատ հին ժամանակներու կը պատկանի և կու գայ Ետրուրիայէն:

Այսուամենայնիւ անկարելի է ճշդել, որոշակի հաստատել ծագումն ու բնութիւնը այս նորագիւտ արձանին, և տակաւին բազում տարիներ հնագէտներ առիթը պիտի ունենան նուիրուելու գիտական շատ մը վարկածներու:

Ե. Տ.

* Ծ. Խ. Այս անուամբ կը ճանչցուին Իտալիոյ նախկին բնակիչներէն մաս մը. որոնք հաստատուած էին Տիբեր գետին, Ապէնինեան լեռանց եւ Տիւռէնեան ծովուն ու Մակրա գետին միջեւ տարածուող հողամասին վրայ: Ետրուսները արիական ցեղին կը պատկանին եւ Իտալիա գաղթած՝ փոքր Ասիայէն:

Քաղաքակրթական շատ բարձր աստիճանի մը վրայ կը գտնուէին եւ Իտալիոյ այլ նախաբնիկները, իրենց մտաւորական մշակութեամբ:

Անոնք Ք. Ժ. Ե. դար առաջ կազմեցին տասնը երկու հանրապետութեանց դաշնակցութիւն մը:

Դժբախտաբար իրենց խօսած լեզուին ցարդ կը մնայ անհասկնալի:

ԵՏՐՈՒՏԻԱՆ այսօրուան ԹՈՍԿԱՆԱ նահանգին կը համապատասխանէ:

* Խ. Ծ. Ամալթէան անունն է Արամազդի» (յաւերժահարս կամ այծ՝ ըստ բանաստեղծներու):

ՏԵԼՀԻԻ ՍԻՒՆԻՆ
ԵՒ
ԱՆԽՈՐՏԱԿԵԼԻ ԱՊԱԿԻԻՆ
ԳԱՂՏՆԻՔՆԵՐԸ

Գիտենք թէ ներկայիս անկարելի է արտադրել այնպիսի երկաթ, որ անեղծ ու անխոձելի մնալու առաւելութեամբ օժտուած ըլլայ ժանգի յարձակումներէն ։ Եւ աննախընթաց յաջողութիւն մը պիտի ունենար հնարիչ մը, որ կարենար մեր օրերուն մէջտեղ բերել գիւտ մը որով յաջողէր հրապարակ դնել չժանգոտած երկաթ մը ։

Սակայն չժանգոտող երկաթը նախապէս ծանօթ է եղած հին դարերու մէջ, միայն թէ անհասկնալի զանցառութեամբ մը մոռացութեան դատապարտուած է ։

Ցաւալի չէ՞ իրապէս, երբ հին դարերու ժողովուրդներ մեր արդի ժամանակներու թեքնիքական—գիտական դիւրութիւններէ բացարձակապէս զուրկ, չունենալով հանդերձ իրենց տրամադրութեան տակ նորագոյն մեքենականութեան մը ընձեռած առաւելութիւնները կրցած էին հնարել, շինել այնպիսի յատկանիշներով օժտուած երկաթ մը, որ կ'արհամարհէր ժամանակի աւերիչ ազդեցութիւնը, որուն նմանը այսօրուան մարդկութիւնը՝ զինուած գիտական ամէն արդիականութեամբ ի վիճակի չէ արտադրելու ։

Եւ սակայն մարդկային միտքը յոգնիլ չգիտեր ։
Ամերիկացի գիտնականներ, ներկայիս կը փորձեն, ամէն միջոցներով՝ զոր օրինակ Ք. ճառագայթներով հասկնալ, Հնդկաստանի նախկին մայրաքաղաք՝ Տելհիի Երկաթեայ սիւներուն բաղադրութեան գաղտնիքը զոր ցարդ կը մնայ անծանօթ։

Այս սիւները գոյութիւն ունին անյիշատակելի ժամանակներէ ի վեր։ 60 մեթր բարձրութիւն ունին հողէն դուրս, իսկ

11.4 մ. մխրճուած հողին մէջ ։ Կ'ենթադրուի թէ 4 5000 տարիներէ ասդին գոյութիւն ունին անոնք ։ Եւ հակառակ անոր որ ամբողջովին երկաթէ շինուած են, ամենեւին չեն կրեր ժանգի ամենադոյզն հետք մը ։

Գիտուններ կը կարծեն թէ անիկա շինուած է երկնային մարմինէն երկաթէ, այդպէս կարծելով հանդերձ տակաւին անլուծելի գաղտնիք մը կը մնայ թէ ինչպէս այդ հեռաւոր դարաշրջանին մարդիկ յաջողած են հալեցնել և աշխատիլ այդ երկաթը։ Քաջ գիտենք մանաւանդ որ այսօրուան մեծ հալոցները տակաւին գոյութիւն չունէին և պողպատ պատրաստելու արդիական գիտական դրութիւնները ծանօթ չէին։

Սակայն աւելի վրդովեցուցիչ է այն որ ոչ միայն Հնդիկներ այլև Հռովմէացիք գիտէին չժանգոտող երկաթ պատրաստելու եղանակը ։ Ասոնցմէ զատ ՎԻՔԻՆԿՆԵՐ, Սքանտինաւիացի աւազակներ, կը պատրաստէին ժանգ չբռնող երկաթ ։ Եւ Վիքինկներու գործածած նաւերուն յատակին վրայ, որոնցմով կ'երթային մինչև Ամերիկա և Կրէօնլանտա, գտնուած են գամուած գամեր որոնք չեն կրեր ժանգի ամենափոքրիկ հետք մըն իսկ ։

Ափրիկէի Զիմպապուէի հանքերուն մէջ գտնուած են պողպատէ կտորներ, որոնք ըստ արժանահաւատ գիտնականներու հաւաստիացումին 7000 տարուան հնութիւն մը ունին, որոնք նոյնպէս զերծ են ժանգի հետքերէ ։

Սակայն երկաթը մինակը չէ ։ Քանի մը տարի առաջ, Մեքսիքայի մէջ գտնուեցաւ 3 մեթր բարձրութեամբ շատ մեծ սափոր մը, շինուած այնպիսի նիւթէ մը, որուն բաղադրութիւնն ալ կը մնայ անհասկնալի ։

Նախապէս ենթադրեցին թէ ջուրի թափանցումը արգիլող կաւէ տեսակ մըն է ։

Ամանը թուխ գոյն մը ունի և շատ աւելի դիմացկուն ու կարծր քան երկաթը, և զարմանալին հոն է որ այս սափորը շատ աւելի նուազ կը կշռէր քան նոյն մեծութեամբ ալիւմինիո-

մէջ պատրաստուած սափոր մը:

Վերջապէս երեւան եկաւ որ անիկա մեզի անծանօթ մետաղ մըն է:

Ամերիկեան մետաղագործական ճարտարարուեստի շատ հարուստ ընկերութիւն մը 50000 տոլարի մրցանակ մը խոստացած է անոր որ կարենայ հասկնալ այդ սափորի մետաղին բաղադրութիւնը:

Դժբախտաբար տակաւին ոչ ոք արժանացած է այդ մրցանակը շահելու պատիւին, այսինքն մետաղի բաղադրութիւնը կը մնայ անլուծելի հանելուկ մը, գաղտնիք մը:

Մինչդեռ նմանօրինակ կարծր ու խիստ թեթեւ մետաղ մը շատ օգտակար պիտի ըլլար արդի գիտութեան համար, մանաւանդ արդիական սպառազինումի մէջ:

Եթէ կարելի ըլլար թափանցել Մեքսիքական այդ եզական մետաղի բաղադրութեան, օդանաւորդութիւնը պիտի ստանար նոր թափ մը և ուժգին մղում մը, իսկ ալիւմինիումը կարգ մը ճարտարարուեստներէն դուրս պիտի չպրտուէր, այդ նոր մետաղին տոկունութեան ու թեթեւութեան համար:

* * *

Մինչեւ 1914 չէր հասկցուած տակաւին թէ ինչ նիւթերէ բաղկացած էին հռովմէական կաւէ ամանները. ընդհ. պատերազմէն վերջն է որ գտնուեցաւ, և աւելի բարձրորակ է քան հիմակուան կաւէ ամանները:

* * *

Ուրիշ տարօրինակ խնդիր մը եւս կը յուզէ դարձեալ գիտնականները. Անխորտակելի Ապակին:

Ապակիի հնարիչները կը նկատուին Փիւնիկեցիք: Սակայն մութ է թէ որոնք գտած են անխորտակելի ապակին: Սա միայն գիտենք թէ անխորտակելի ապակին գոյութիւն ունէր Հռովմի Ներոն Կայսեր ժամանակ:

Արաբացիք, Եգիպտացիք ալ ժամանակին կը գործածէին այս կարգի ապակիներ:

Վերջերս ամերիկեան ինքնաշարժի ճարտարարուեստը յաջողած է գտնել նոյն յատկութիւնը ունեցող ապակիի տեսակ մը:

Ե. Տ.

ՀԵՏԱՔՆՆԱԿԱՆ ՆՕԹԵՐ

Լոս Անճըլըսի կեդրոնական մէկ պողոտայէն կ'անցնէի, տեսայ մեծ օթօպըս մը վերջին ոճով շինուած, ու վրան գրուած—Trudis scoop and her comets, թելադրելով ինծ **Տրուդիին Ասուպն ընդ իր ծամերով**, գրաբար ոճով, եւ Անգլիերէնը Հայերէն նոյն բառերով եւ նոյն ծագումով ու արմատով: Սոյն ճամբորդատար մեծ ինքնաշարժին տէրը կը նմանցնէ զանոնք **Ասուպին** եւ անոր ետին ձգած **ծամերուն**—գիսաւոր աստղին: Հրաշալի նմանութիւն, մանաւանդ որ երբ այս ճամբորդատար ինքնաշարժները 30—40 հոգիով բեռնաւորուած կը սահին ու կը թռին կ'անցնին աչքիդ առջեւէն, տիւ եւ գիշեր, գիսաւոր աստղերու հանգոյն—**Ասուպն ընդ իր ծամերով**:

Scoop մեր **ասուպ** բառն է, երկու լեզուներ նոյն բառը կը գործածեն զարերով, առանց իրարու մասին տեղեակ ըլլալու, որովհետեւ ո՛չ Աճառեան եւ ոչ ալ Անգլ. Բառաքննական բառարաններ ունին այս տեղեկութիւնները:

And մեր **ընդ** բառն է իր լայն առումով, տեսէք Աճառեան Արմ. Բառարանը:

Her կամ Their մեր **իւր** կամ **իւրք** բառերն են: Կ'արժէ բաղդատել մեր բոլոր դերանուններ իրենց հոլովներուն մէջ Անգլիերէնի հետ—us հայ. **իս**, յոքնակի եզակիին դէմ: Thou, You, հայ. **դու**, **Քու** եւայլն:

Comet Անգլօ-Սաքսոն, Լատին եւ Յոյն կը նշանակէ երկայն **ծամերով** (մազերով), պոչաւոր (գիսաւոր) աստղ. իսկ Աճառեան Հինքեար Պէյէնտեանէ առած Յոյն բառ նշանակած է:

* * *

Gulistan աշխարհահռչակ գործի անունն է, Գաբրակեօզեան Եղբարց արտադրութիւն: Բառը պարսկերէն է. Միհրան Աբիկեան, Պետրոս Կարապետեան նշանակած են Արեւմտեան հնչումով **Կիւլիսթան**: Պարսկերէնէ Անգլիերէն բառարան Gulistan, որ գրաբար տառադարձութեամբ պիտի տար **գուլիստան**, որու հայերէն թարգմանութիւնը **վարդաստան** կամ **վարդենի**, յիշեցնելով մեզ՝ Garden, Gardenia, որոնք Անգլիերէն ստուգաբանական բառարանը կը տանի մինչեւ Yard բառին, անտեսելով հայերէն **վարդ**, **վարդենի**, որոնց հետ սերտ հաղորդակից է:

Ասոր նման հազարաւոր օրինակներ կան Անգլիական եւ Եւրոպ-

պական բառարաններու մէջ, որով Հայերէնը եւ Հայը մեծ ազդակներ եղած են, որպէս մաս կազմելու Եւրոպայի, մանաւանդ Հիւսիսային Տեւտոնական ազգերու բառերուն, բարքերուն ու տարազներուն։ Գոթացիք եւ Գուդեր, Անգղներ ու Սաքսոններ մեծ տեղափոխութեան թուականին, յամի Տեառն 281-ին, յառաջացան Կովկասա—Հայաստանի արեւմտեան Բատում ու Պոտի նաւահանգիստներէն, Սեւ ծովու արեւելքէն, դէպի Եւրոպա: Ներկայ Եւրոպական տարազը Հայուն 25 դարեր առաջ ունեցած եւ Պերսեպոլիս (Պարսկաստան) քանդակուած տարազն է: Մեզի ծանօթ է նոյն թըւականի Յոյն եւ Հռովմայեցի տարազը, որ այժմու Եւրոպայի տարազը չէ: Սլաւներ Թատերաբեմ իջած չէին այդ թուականին, ներկայ դիրքերու մէջ։

* * *

Հ. Աճառեան, Հայ. Արմ. բառարան, նշանակած է **որ** բառի առաջ, անոր հին իմաստը «դի», For Անգլիերէն բառին հետ ուղիղ կը բաղդատեմ. Հոլանտերէն Voor եւ ինչ որ Լատին տառերով մերինը պիտի ըլլար Vor (որ): Ուստի Հայերէնը ամենամօտն է Տեւտոնական խումբին մէջ՝ առաջ Հոլանտերէնին եւ ապա Անգլիերէնին, եւայլն։

Ի նախդիրն ալ Անգլ. in, եւ Տեւտոնական լեզուախումբի մէջ Հոլանտերէն, Շուէտ—Նորվեկիերէն, Դանիերէն i (ի) է։

Ընկեր Անթեպերէն **Ընօֆեր** (մահմետականաց **ընկեր** առած կին), Պարս. Նուքեր (հետեւող սպասաւոր), Միհրան Արիկեան, Պետրոս Կարապետեան եւ Պարսիկ Անգլ. բառարանները **Ընուֆեր** կը հնչեն այս բառը։

Ունկի, ունձայ Անթեպերէն **Ընկիւ, Ընյիւ, Ընղիւ**, որ անցած է Քրդերէն, նոր Ասորերէն, Թրքերէնի, եւ Անգլ. ounce, Իտալ՝ **օնչա**, Լատին **օնկիա**, Յոյն **օնկոս**, **ունչ** Անգլ. nose նոյն օրէնքով:

Հիւբշման, Մէյեէ, Աճառեան՝ Անգլիերէնի հետ զոյգն բաղդատած են, իրենք ունեցած են Հայերէն ստուգաբանութեան մէջ մեծ աշխատանք։

Հ. Աճառեանի եօթը հատոր բառարանները լաւագոյն սկիզբ մըն են: Կարելի է սրբագրել եւ բազմապատիկ ճոխացնել Անգլիերէն ստուգաբանութեամբ եւ օգնութեամբ նորահաւաք գաւառաբարբառներու, որոնց նկատմամբ արձագանգ տուած եմ թերթերու մէջ, առաւել քան 3-4 տարիներ:

ԱՐՄԻՆԻՈՍ, ԷՐՄԷՆՐԻԿ, ՇԱԲԱԹԻԿ, ԹԱԳԻՈՐԻԿ

Քրիստոսի 7 թուականին Հռովմէական բանակներու մէջ մեծ ծառայութիւն մատուցած է **Արմինիոս**: Այս Գերման զինուորականը կը համարուի Գերմանիոյ մեծ հերոսներէն մին եւ հիմնադիրը։ **Արմինիոս**, քաղաքական կարեւոր դեր կատարեց ընդդէմ Հռովմի։ որ Մերձաւոր Արեւելքի մէջ գալով գրաւած էր Մեծն Տիգրանէն, Պաղեստինն ու Սեմական աշխարհը, եւ կը չոյէր Հայ թագաւորները որ իրեն դաշնակից մնան։ Պարսիկ, Յոյն, Լատին արձանագրութեանց մէջ մեզ անուանած էն **Արմենիաս, Էրմենիէ**: Սակայն դժգոհ Արմենիան առաջնորդներ եւ ազատասէր ժողովուրդը կ՚երեւի ապաստանելով հիւսիսային—աքսանազ—Euxine—Սեւ ծովու շրջեզերքը, Տեւտոն ցեղերու հետ ազատագրական պայքարներ մղեցին ընդդէմ Հռովմէական ընչաքաղց տիրապետութեան։ Կարելի է ենթադրել որ Գերման **Արմինիոս**, փտարանդի եւ ըմբոստ **Արմէնիան** ընտանիքի զաւակ, Հռովմէական կերպերը ուսանելէ յետոյ կազմակերպեց զինուորական ուժ, Հռովմի ձեւով Հռովմի դէմ:

Քրիստոսի մօտ 350 թուականին, Գոթեր եւ Գուդեր, կեդրոնացած նոյնպէս Սեւ ծովու հիւսիսային եզերքին, դիմակալեցին Հռովմէական ուժը, առաջնորդութեամբ **Էրմէնրիկ** գլխաւորին, որ պաշտանքի առարկայ դարձաւ Գոթաց, Գուդաց, Տեւտոնական ցեղերուն, որպէս իրենց ազգային հերոսը։ Գոթեր եւ Գուդեր եւ անոնց յաղթական արշաւանքները Եւրոպայի վրայ, քարտէսներով եւ մամնաւոր պատմագիրներով արձանագրուած կան: Պատմական Հայաստանի հեռաւոր սահմաններէն գացած Քրիստոնեայ ջերմեռանդ Հայ ընտանիք Ուլֆիլաս (հաւանաբար Անկորացի Հողիլաս հայ ընտանեկան անուն) միսիոնարական աւետարանչութիւն ըրաւ եւ Ս. Գիրքը թարգմանեց անոնց, գիր յարմարցնելով Յունարէն, Լատին եւ Հռունիկ գիրերէն (հայ գիրեր կազմուած չէին Սահակ—Մեսրոպէն տակաւին), ըստ Եւրոպացի պրոֆէսորներու: Գոթական ճարտարապետութիւնը նոյնպէս կ՚ենթադրուի հիմ առած ըլլայ հայաստանէն։

Մանրամասն ուսումնասիրութիւնը կը թողում մեր պատմաբաններուն։

Հ. Աճառեանի հայերէն Արմատական բառարանները ամբողջովին

հետաքննեցի, անոնք լեցուն են Տեւտոնական բառերով: Կարեւոր մասը դժբախտաբար ինք չէ տեսած: Այսու չեմ նսեմացներ արժէքը այս յոյժ կարեւոր երկասիրութեան, սակայն կը ձգտիմ ճոխացնել եւ կրկնապատկել իր տեղեկութիւնը Անգլօ-Սաքսոն, Գոթերէն, Անթէպերէն 4000 բառերով եւ իմ Կիլիկեան ու Արաբական տեղեկութիւններով: Այնթապու մէջ երբ աչքս բացի որպէս մանուկ, կը խօսուէր Թրքերէն, Հայերէն, Արաբերէն, Քրտերէն, Հրէական ջարգոն: Իսկ ազգային Ատենական-Վարդանեան ուսումնարաններ, նաեւ տեղւոյն Ամերիկեան Քոլէճը ջամբեցին հարուստ տեղեկութիւններ, այդ ուղղութեամբ հետաքրքրուած մտքիս: Մօտ 30 տարիներու Ամերիկա հաստատութիւնս օգտագործեցի անխափան այդ ուղղութեամբ: Հարաւային Քալիֆորնիոյ Համալսարանը ունի Լեզուաբանական (**Լինկուիսթիք**) գրադարան մը, որուն Հայագիտական բաժինը ամենաճոխն է, նոյնիսկ բաղդատաբար ուրիշ լեզուներու, հաւաքուած Հայագէտ Ֆրանձ Նիկոլաս Ֆունկ գերման պրոֆէսորին կողմէ, 30 տարիներ առաջ: Համալսարանի մասնագէտ լեզուաբաններ յաճախ հոն են, եւ կը խօսակցինք այս նիւթերուն շուրջ: Իրենց ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմ Հայերէնի կարեւորութեանը, որպէս լոյս ընծայող Ներկայ Հնդ-Եւրոպական լեզուներու, մանաւանդ Անգլիերէնի, Լատին եւ Յոյն լեզուներու հետ:

Անգլիերէն եւ Գերմաներէն ստուգաբանական բառարաններ քիչ քանակութեամբ կրցած են օգտագործել Հայերէն բառեր: Ապագային կրնան ամբողջովին օգտագործել—եթէ պատշաճ կերպով ներկայացուի իրենց: Հայերս կ'ակնկալենք որ արեւմտեան գիտնականք բառ մը արտասանեն մեր մշակոյթին վրայ, առանց մատուցանելու անոնց պատշաճ տեղեկութիւնները: Բերլինէն՝ Դոկտ. Իոխ վերջերս շեշտած է Հայերէնի կարեւորութիւնը որպէս գանձարան Միջաւոր Արեւելքի այժմ չքացած ազգերուն բառերու մասին: Այս առթիւ կարեւոր է որ մեր գաւառաբարբառի հաւաքը սիստեմաթիք կերպով կատարուի: Ենովք Արմէն արտայայտուեցաւ այդ ուղղութեամբ «ՊԱՅՔԱՐ»ի մէջ: Գաւառաբարբառի հաւաքի ատեն շատ մը բառեր Թրքերէն կը կարծուին եւ չեն մտներ մեր ցանկին մէջ, սակայն Թրքերէն բառարաններ ալ չեն պարունակեր այդ բառերը, երբ փնտռելու ըլլանք: Աճառեան կը յայտնէ որ Թուրքեր բազմաթիւ բառեր փոխ առած ենմիզմէ եւ փոխ տուած Բալկանեան երկիրներու, երբ կը տիրապետէին հոն: Նոյնը ճշմարիտ է Հիւսիսային Արաբիոյ, Միջագետքի, Պարսից, Կովկասի եւ շրջակայ երկիրներուն համար՝ Հալէպի մէջ **սաբաթիէ** անուն հաց ունին, շաբաթ օրեր կը պատրաստեն: Նաեւ **բագւօրիէ**, Բուրինեաց **բագաւորական** գրամեր-

րուն ակնարկելով: **Սեֆերճիլ** մեր **սերկեւիլ**, որ սիրկ apple գերմ. apfel, իսկ **սերկ**, սիրքէ, stark, հաւանաբար բառերն են: Անգլիերէն ստուգ. բառ.ը apple բառէն վերջ ծնունդը անյայտ կը գրէ: Quince (սերկեւիլ) **խնձոր** բառն է:

*
* *

Յոյներ՝ ionian (Պարսիկ եւ Սեմական) **Յունան** վաղեմի անունով ծանօթ եղած են Արեւելքին, եւ ինքզինքնին կը կոչեն **Հելլէն, Հէլլադա:** Իսկ Բիւզանդական (Արեւելեան **Հռովմէական**) կայսրութեան օրով կը կոչուէին **Ռում** կամ **Ուռում** նաեւ **Հռոմ**, որպէս պատկանող **Հռովմէական** կայսրութեան: (Ռումանիա՝ Հռոմախօս եւ Հռոմադաւան երկիր կը նշանակէ): Ներսէս Շնորհալի Հայրապետին ժամանակ, դարէ մը աւելի կաթողիկոսանիստ եղաւ **Հռոմկլայն**, որ կը գտնուի Այնթապէն արեւելք դէպի Եփրատ (18 ժամ ձիով): Հռովմայեցիք՝ Յոյները կոչած են Greek, որ հաւանաբար կը նշանակէ **Գերիք, գռեհիկ**, որովհետեւ երբ Հռովմայեցիներ տիրապետեցին Յունաստանի եւ հարաւային Իտալիոյ, Սիկիլիոյ, որ բնակուած էր Յոյներէ եւ գոհ ամբոխէ կը կոչուէր Magna Greka գերեվարեցին եւ երկար ատեն գնեցին ու ծախեցին զանոնք որպէս **գերիք**: Աճառեան **գերի** բառին առջեւ ունի Յայսմաւուրքի Մարտ 22 գործածուած **գերէկ**-ը, «Թշուառ, խեղճ», որ Greek տառադարձութեան մօտ է: Այսպէս եղած են հարեւան ազգեր իրարու հանդէպ, **արհամարհական**: Յոյն՝ Ionia. Զմիւռնիոյ եւ Աթէնքի ընդդիմակայ երկրից եւ ժողովուրդին անունն եղած է: Յոյներն ալ կոչած են ուրիշները **բարբարոս**: Այնթապցին **պարպար** կը կոչէ անմիտ բաբբառողն եւ **պոռպռացողը**:

Հռովմ երկար ատեն տիրապետած է աշխարհին եւ տասը դարերէ ի վեր կը տիրէ եկեղեցականօրէն: Իտալացիք Ամերիկայի մէջ որպէս հասարակ անուս գործաւոր, ճանչցուած են dago անունով: Միջին դարերու մէջ Հռովմ եւ անոնց երկիրները գրաւուեցան Գոթերէն: Գոթեր մեր սահմաններէն էին եւ մոլեռանդ Իտալացիքը կոչեցին diego, **աստուածամիտ** Նարդիկ, dago: Արաբներ ալ՝ **հառամի**, գող, աւազակ նշանակող բառն ունին, հարկահաւաք **հառամի** բառէն: Արաբներ երբ մահմետականութիւնը ծաւալեցին, եւ տիրապետեցին Պարսից երկիրներուն, իրենք որպէս լուսաւորեալ, Պարսիկը կոչեցին **Աճէմ**, այսինքն «**աճէմի**»ներու (սկսնակ կամ աժեմ-չաժեմ) երկիր եւ ժողովուրդ:

Տաճիկ բառը նախապէս տրուած է Պաղեստինի արեւելք Արաբիոյ, իրենց տաճիկ (դաժան) ուղտով: Աճառեան **բագը** (արագավազ)

իմաստին մօտ կը մնկնարանէ, սակայն տաժանող հարստահարող աւելի մօտ է ձայնով եւ իմաստով, ըստ իս: Տաճկաստան ընելով կ'իմանան տարիներէ ի վեր Թուրքիան, որպէս Unspeakable Turk-ի երկիր: Սակայն Սովիէտները բաղկացնող միաւորներէն մին Տաճիկիստան կը կոչուի այսօր պաշտօնապէս, ուր կը խօսին պարսկերէնի խառնուրդ լեզու մը: Զարմանալի կերպով այս բառը տրուած է սեմական արաբին, մոնկոլ Թուրքին, արիական պարսկախօսին:

Ghetto կը կոչուի եւրոպական տեւտոնախօս հրեաներու երկիր եւ գաղութներ, կարծես համապատասխանելով պատմագիր Մովսէս Խորենացիին Գողթ երկրին եւ հաւանաբար Jules տեւտոնախօս անգլիերէնի բաղկացուցիչ մասին: Yiddish խօսող այս հրեաները մոլխաղաւան Տեւտոններ են հաւանաբար, եւ լեզուով ու ցեղով արիական հակառակը Հիթլէրի վարկածին:

Սերբիա *Servian, Servant*—Սլաւ—(*Slave*) գերի իմաստով տըրւած անուն մըն է Լատիններէն:

*
* *

ՄՈՒՄԻԱՅ կամ ՄՈՄԻԱՅ «եգիպտական զմռսեալ դի». ունին միայն ՀՀԲ եւ ԶԲ. գործածական է նոր գրականում: Արաբ. mumia, որից նաեւ Ֆրանս. momie եւայլն: Հ. Աճառեան, Հայ Արմ. բառարան:

Վերեւ նշանակուած տեղեկութիւնը ընդօրինակուած է Աճառեանի բառարանէն ամբողջութեամբ: Անգլիերէն ստուգաբանական բառարանը նայեցայ, mummy բառը նշանակուած է ֆրանսերէն՝ իտալերէն՝ Արաբերէն, վերջնապէս Պարսկերէն mum կամ mom: Նոյնը կրնար նշանակել Աճառեան ճշգրիտ ըլլալու եւ կրնար յաւելուլ որ Պարսկերէնի չափ հին լեզու Հայերէնն ունի **մոմ** եւ անկէ ունի **մոմեալ** բառը որ թերեւս **մոմեայ** բառի ծնողն է: Հայերս կարկամած ենք, նոյնիսկ մերինը պատշաճօրէն ներկայացնելու մէջ: Moon եւ Տեւտոնական լեզուներու նոյնածագում բառերը, **մոմին** լոյսովը եւ **լուսինի ամսական** շրջանովը յաճախակի գործածած են: Luminary նաեւ Lunar բառերը կարելի է ենթադրել հաղորդակից **մոմ** բառի հետ: Month բառը տես moon բառը դրած է Անգլ. Ստուգ. բառարան, նշելով Եւրոպական Արիական լեզուներէն մինչեւ Սանսկրիտ mas, մոռնալով Հայերէն **Ամիս** Պարս. **մաս**: **Մոմ** բառի ներքեւ Աճառեան նշանակած է Պահլաւ mom, Պարս. mum եւայլն, որոնք փոխ տրուած են ոչ-Արիական-Սեմական, Թուրանական եւ գնչու լեզուներու: Անգլ. Ստուգ. բառարանը ամենալաւն է, բաղդատմամբ Գերմ. Ֆրանս. Լատին, Յոյն ստուգաբանական բառարաններու:

*
* *

Barbarian կոչեցին Հելլենք մշակոյթ չունեցող ժողովուրդները: barous կը նշանակէ **բառբանջող կակազող**: Անթեպերէն **պառպար** կը նշանակէ անմիտ բարբարող:

Greek (Յոյն), Լատին Graecus բառն է, հաւանաբար **գռեհիկ**, **գռիհ**, **գերիւր** բառերը բացատրէ. որովհետեւ երբ Հռովմայեցիք հարաւային Իտալիա եւ Սիկիլիա արշաւեցին, գտան միջազգային գաղութ մը, գրաւած թերեւս **գերեվաճառութեամբ** յիշեցնելով Մաֆիա **գռիհը** ներկայի, բաղկացեալ Յոյներէ, Փիւնիկեցիներէ եւ այլազան միջերկրականեան ամբոխէ: **Գերեվարեցին** ամէնքը, առին-ծախեցին զանոնք մինչեւ փիլիսոփաները, զուրկ Հռովմի քաղաքացիական իրաւունքէ, երկար ատեն: Հայեր՝ **Յոյն**, Պարսիկ եւ Սեմական **Յունան** կոչեցին Հելլէնները, yonia անունէն: **Րում**, Անթեպերէն **Ուռում** եւ պատմական **Հռոմ** ազգը, **Հռոմի** քաղաքային Բիւզանդիոնէն՝ Արեւելեան **Հռովմ**. կայսրութեան կեդրոն արդէն դիրքը կը բացատրէն: Իսկ Roumania Հռովմի գաղութ ցայսօր ծանօթ է Պալքաններու մէջ: **Հռոմկլայ** Այնթապի մօտ Եփրատի վրայ որպէս Արեւ. **Հռովմ**. պետութեան սահմանի **բերդ**, որ եղած է նաեւ երկար ատեն Հայոց կաթողիկոսանիստ:

Vandal (տեւտոնազգիները) Թալլեցին Հռովմը, մինչեւ Ափրիկէ: Անթեպերէն **հաւանդա** նոյնիմաստ է գրեթէ որ եւ կրնայ ստուգաբանուիլ Հայերէն **յաւանդառու** բառով: Նման canal Անթեպերէն **դանէ** (խողովակաւոր աւազան) բառին: Vandalները յետոյ կասեցուցին Հայ զօրավարք՝ Ներսէս եւ Պաղսար, ի գլուխ անցած թերեւս Հայ-Հռոմ բանակներու՝ 40 տարի:

Hungar կամ magyar թերեւս նշանակէ **Հոնաց** Թագաւորական կառավարութեան ժողովուրդ: **Իւնգարական** կը գրէ Աճառեան եւ ծագումը չի տեսներ, **Հէօնիարպէյէնտեանէ** կոչում ընելով մեծաթիւ բառերն: Magyar նոյնի Լատիններէնն է. major, mayor բառերով ի զօրու է նաեւ:

Bulgar թերեւս vulgar հասարակ ժողովուրդ իմաստով տրուած անուն մըն է Բիւզանդիոնէն:

Serbia, Servia, Լատին serf եւ servant բառերն կը բացատրեն, որպէս **ծառայն**:

Slave, Յետին Լատին եւ Յոյն sclavus, sclavitos, իսկ Խորենացին Աշխ. **սկլաւ** կը կոչէ զանոնք: Slavonian եւ ծագումը անյայտ կ'ըսէ Անգլ. Ստուգ. բառ.: Անթեպերէն **սէկլաւի** խելքը-պակաս, որ **գերիի** պէս կը գործէր: Բիւրա. **սէքլավի**, նոյն:

Slovak Անթէպերէն **սուլակ**, երիտասարդ մը հասակ նետած, սակայն ոչ խելահաս տակաւին։

Bohemia **խմբական** կեանք, մօտ կը հնչէ Հայերէն **փոհիմակ, ոհիմակ, ֆոհիմակ** երեք ձեւով գործածուած, իսկ Անթէպերէն **օյմակ** (խմբական)։ Յունարէն *boimonos*, Անգլ. *home*, Լատին *Family*, տարբեր առումներով **խմբական** կեանք կը ներկայացնեն, նոյն ծագումով։

Moscow **մուժիկ** եւ Հայ. **մօսկով**, թերեւս գիրար սառուցաբաննեն։

Anglo-Saxon jutes, **Անգղ** (արծիւ), **Սասուն** (Սասանեան) Անթէպերէն **Սասըն** եւ **Գուղեր** են թերեւս, *Yiddish* (Գերմ.) Հրեայով, Օտեսա։

Goth թերեւս **Գոթք-ն** որոնք տարին Հայաստանի ճարտարապետութիւնը յԵւրոպա եւ տիրապետեցին երկար դարեր Իտալիա, Սպանիա, Գաղղիա, որոնց լեզուն մեծ չափով ազդեցութիւն կրած է Գոթերենէ (Տեւտոներէնէ) եւ Հայերէնը բառ կարի պիտի բացատրէ զանոնք Անգլիերէնի զուգորդութեամբ։

Պարսելոնա քաղաքը թերեւս **Բարսեղունի** (պարթեւ) *Basilione* նոյն բառեր են։

German, germane, hermanos, germanja (Բիւրգերէն) *Ermany, ermine*, (մուշտակ ազնիւ՝ Հայաստանէ) *Armenian* եւ այլք, թերեւս պիտի բացատրեն գիրար, զուգորդելով *Arminius* (Գերման հերոս) եւ Անթէպերէն **Արմինակ** (Արմենակ) հիմնադիրը ու *Armine* Արմենուհի անուններով։

Ajem կոչեցին Պարսիկները, միւսլիման Արաբներ երբ զանոնք նկատեցին **աճէմիի** կրօնս եւ գիտութիւնս։ *Parsec* եւս Պարսիկն է։

Տաճիկ Արաբիա կը կոչուէր (վայրենի) **պէտէվի** Արաբիան ի հնումն։ **Տաժանք** տուող ժողովուրդ։ **Տաճկաստան** կոչուեցաւ Թուրքիա տասն դարերու Թուրքերուն պատճառած **տաժանքին** համար։ ժամ (եկեղեցի) կ'արտասանուի **ճամ**, եւ ժամկոչ՝ **ճամկոս** Անթէպերէնի մէջ, որպէս Թրքախօս։ **Տաճիկիստան** կը կոչուի Սովիէտ միութեան մէկ պարսկախօս երկիրը, բնութեամբ **տաժանք** տուող եղած են տարեւաններուն։ **Տաճիկ** ուղտ՝ **պէտէվի** Արաբներուն **վայրենի** արագավազ ուղտն է։ **Խըրխըզիստան**, Թուրթերու երկիր Սովիէտ միութեան մէջ, որոնք թերեւս **գողութեամբ** կ'ապրէին, Անթէպի **խըրխըզ** (գող) **Ղազախստան** նոյնպէս **աւազակներու** երկիր ճանչցուած է։ *Czech* **կազախ** բառն է, ինչպէս *caesar* եղած է *czar* Ռուսիոյ **Ջար** բառը։

Իրան *Fran-ce, Frankish*, արիական (Հայ. **արի**) *aryan* թերեւս նոյն բառերն են, երբ նկատի առնենք Պարսիկ-Փրանսերէն քերականութեան, համաձայնութիւնն, եւ դիւանագիտական տոկունութիւնն ալ։ Հակառակ Հայերուս-ուր **հաց հոն կաց** սովորութեան։

Լոս Անճէլըս **ԱՏՈՒՐ ԵՐ. ԽԱՂՈՒՊԵԱՆ**

ԵՂԻՇ Յ. ՏՕԼՊԱԳԵԱՆ

ԱՄԷՆՈՒՆ ՆՈՐ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

ՄԱՍՆ Գ.

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՆԻՆՈՒԷՆ

Մօտ տասնեակ տարիներ առաջ, Մուսուլի Ազգ. վարժարանի մէջ, որպէս կրթական պաշտօնեայ, պաշտօնավարութեանս ընթացքին, յաճախ առիթը ունեցեր եմ այցելելու և մօտէն տեսնելու պատմական Նինուէն, որ որպէս հնագարեան աւերեալ հողաբլուր, իր վրայ կեդրոնացուցած է շատերու ուշադրութիւնն ու հետաքրքրութիւնը: Արդարև, Միջագետք, արևելքի մեծ ու փոքր բազմաթիւ պետութիւններու շարքին մէջ, կը գրաւէ ամէնէն կարևոր տեղը, ու այս հողամասի մէջ, առաջնակարգ տեղ ունի Նինուէն: Եթէ Եգիպտոս իր հրաշալի բուրգերու գոյութեամբ և առատութեամբ մեծ արժէք կը ներկայացնէ, եթէ Պաղեստին նախահայրերու կեանքով և քրիստոնէական ճշմարիտ կրօնի ծագումով և տարածումով հանդիսացած է նուիրական սրբավայր մը՝ հանուր քրիստոնէութեան համար, եթէ, ի Սուրիա, Պաալպէք հրաշալիքներու վայր մը եղած է՝ հեթանոսական և կռապաշտական անբախտատելի և անօրինակ ոյժի և զօրութեան պատկերացումով և եթէ Քաղդէաստան ստացած է մեծ կարևորութիւն իր արուեստական և պատմական արժէքով, Մեծն Նինուէն ալ նշանաւոր եղած է հնագիտական կարևորութիւնով, և ի հնումն, ասորական իշխանութեան տիրապետութիւնով: Հին ժամանակներէ ի վեր այս պատմական վայրերը ուշադրութիւնը գրաւած են եւրոպական և ամերիկեան բազմաթիւ հրնախօյզներու և երկրաբաններու, որոնք սպառած են ահագին գումարներ, թափած՝ մեծ աշխատանք և ջանք՝ բանալու անոնց կոյս արգանդին մէջ դարերէ ի վեր պահուած թանկարժէք գանձերն ու հնութիւններ և երևան բերելու մարդկային ցեղի ներքին գաղտնիքները: Այս բոլորին մէջ, մեր ուսումնասիրութեան առարկան պիտի ըլլայ Նինուէն:

Նինուէ կը գտնուի Մուսուլ քաղաքի հիւսիս—արևելեան կողմը՝ հազիւ երեք քիլոմեթր հեռաւորութեան վրայ: Տիգրիս մեծ գետը կը բաժնէ Նինուէն Մուսուլէն: Այժմ չունի հետաքրքրական կայուն ո՛չ մի շէնք կամ հաստատութիւն: Գետնի մակերդակէն հազիւ երկու հարիւր մեթր բարձր բլուր մըն է, լաւ ևս է ըսել, հողակոյտ մը 5—6 հազար քառակուսի մեթր տարածութեամբ: Տեղ տեղ կատարուած պեղումներէ յայտնի է թէ, ժամանակին մեծ և ընդարձակ քաղաք մը եղած է՝ ամուր պարիսպով, բարձր ամրոցներով, բազմածախս պալատներով, որոնց կիսաւեր հետքերը կ'երևան հոս ու հոն: Այժմ իր պատմական մեծ համբաւը յուսախաբ կ'ընէ այցելուները՝ ներկայի իր պարզ ու մերկ դիրքով, անպաճոյճ հանգամանքով ու աւերակ վիճակով:

Նինուէ, որ ի հնումն եղած է մայրաքաղաքը հին Ասորեստանի, առած ըլլալ կը թուի իր անունը՝ Սեմի երրորդ որդիէն՝ Ասուրէ: Ըստ ծննդոց Գիրքի նկարագրութեան և Պտղոմէոս մեծ պատմիչի արտայայտութեան, անոր հիմնադիրն էր Նեբրովթ Մեծ, որ աքսորեց զԱսուր: Վերաշինեց քաղաքը (Միք. Ե. 6), և բացի Բաբելոնէ, Արեքէ, Աքատէ շինած և բարձրացուցած է բաբելոնական պատմական աշտարակը, զոր տեսնելու բախտն ունեցայ քանի մը ամիս առաջ, Բաբելոնի գիւղացիք մինչև այսօր զայն և անոր շրջակայ վայրերը կը յորջորջեն Նէմրուտ, որ Աստուծմէ չէր վախնար, մարդոցմէ չէր ամաչեր, այլ, որպէս բռնակալ և ժողովուրդի առաջնորդ, իր բազմաթիւ հելուզակներու ղեկավարութեամբ կը տառապեցնէր ու կը չարչարէր բնակչութիւնը՝ ահ ու սարսափ ձգելով ամէն կողմ:

Փրկչական թուականէ մօտ 800 տարիներ առաջ, Յովնան Մարգարէն Տիրոջ կողմէ դրկուեցաւ Նինուէ, քարոզելու և հաղորդելու ժողովուրդին Աստուծոյ պատգամը և զգուշացնելու, հազարաւորներու հասնող անոր բնակիչները, որոնք

հակառակ իրենց զեղխ, շռայլ և անառակ կեանքի, իշխան զգաստութեան՝ մեղքի՝ զղջումով ապաշխարեցան ու ազատուեցան՝ Դամոկլեան սուրի նման իրենց գլխուն վրայ տատանող հարուածէն.

Ըստ Դէոդորոսի Սիկեղացի պատմիչի, Նինուէի աշտարակներու թիւը հազարէ աւելի էր. և Յովնան ու Նաւում Մարգարէներու Գիրքերուն մէջ կը նկարագրուի թէ, «Նինուէ էր քաղաք մեծ, որուն շուրջը կարելի էր շրջիլ երեք

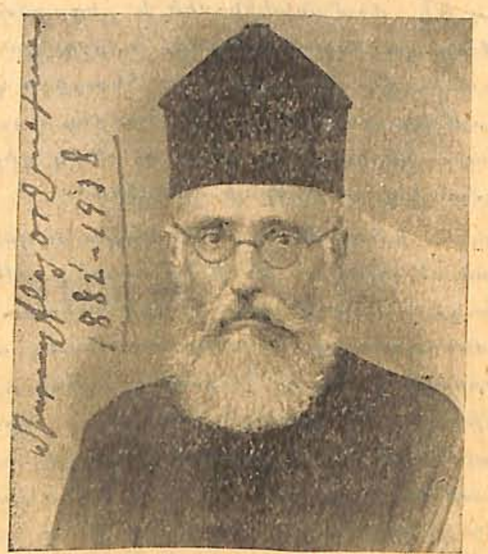

ՄԵՍՐՈՊ Ք.ՀՆՑ. ՕՐՋԱՆԵԱՆ

օրէ: Ունէր աւելի քան հարիւր քսան հազար մանուկներ և հինգ հարիւր հազար բնակչութիւն: Հոն կ'ապրէին վայրի և ընտանի բազմաթիւ անասուններ և կը բուսնէին ու կը բարձրանային պտղատու և անպտուղ այլազան ծառեր: Քաղաքը շրջապատուած էր կանաչազարդ անտառներով, դալարպարտէզներով ու յուռթի այգիներով: Բնակիչներն էին, սակայն, ընչեղ, ագահ, շռայլ, զեղխ, անգութ և պատերազմասէր. Սիկեղացին կը նկարագրէ նաև թէ, Նինուէ ունէր քսան երկու մղոն երկայնք, ինը մղոն լայնք, պարիսպն էր

հարիւր ոտք բարձր, այնքան լայն, որ երեք կառքեր զուգահեռական ուղղութեամբ կրնային քալել՝ առանց վնասելու իրարու. Վաճառականութեան և առևտուրի կեդրոն մըն էր՝ իբրև ձգուած մի կամուրջ՝ Սուրիոյ, Պարսկաստանի, Հնդկաստանի և հիւսիսային երկիրներու միջև. Ժամանակի պահանջքին համեմատ զարգացած վիճակ ունէին արհեստ և գեղարուեստ, մտքի մշակում ու արձանագործութիւն:

Հոս, առանց մանրազնին քննութեան ենթարկելու Նինուէի ամբողջ անցեալ կեանքի պատկերացումը, յիշենք միայն, հոն տիրող քանի մը թագաւորներու անունները, ցոյց տալով անոնց նկարագրի ամփոփ գծերը ու կարգ մը կարեւոր դէպքեր:

Նշանաւոր Նեբրովթէն վերջ, տիրապետող թագաւորութեան մէջ կարեւոր տեղ կը գրաւէ Փուլ կամ Փուղ, որ ծանօթ է մեզ «Ասորեստանի Առիւծը» յորջորջումով: Սա իր և շրջակայ երկիրներու մէջ ահ ու սարսափ ազդելէ յետոյ, իր սուրը դարձուց մինչև Իսրայէլի երկիր, Մանայեմի իշխանութեան օրով(760 նախ քան զՔ.): Բայց իր առջև գտնելով կազմակերպեալ մեծ ույժ, ետ քաշուեցաւ հոնկէ: Միայն ըստացաւ անկէ «հազար տաղանդ Արծաթոյ» Դ. Թագ. ԺԵ.16–20 որ այժմ հաւասար է մօտ հարիւր հազար Անգլ. ոսկիի: Սաղմանասար որ Ասորեստանի գահը բարձրացաւ՝ Նախորդէն 48 տարի վերջ, հռչակաւոր եղաւ իր անօրինակ անգթութիւնով:

Սա ալ հետևեցաւ իր նախորդի քայլերուն. արշաւեց Պաղեստին, առաւ Սամարիան, և ստիպեց Իսրայէլի Կրտսերագոյն Մարգարէն՝ Ովսէն՝ հարկատու ընել իրեն: Ովսէ դիմադրեց Սաղմանասարի. բայց իզուր: Ի վերջոյ. պաշարուեցաւ անկէ և տեղի տուաւ կործանման Իսրայէլի գուռը ցեղերու թագաւորութեան, որուն իշխանութիւնը տևեց երկու հարիւր յիսուն տարի(975–725 ն. ք. զՔ.): Սաղմանասարի քարէ մեծ ար-

ձանը գտնուեցաւ ի Նիմրուտ՝ մօտ երկու հարիւր տարի առաջ զինուած հարիւրաւոր նիզակակիցներու և երկրպագուներու արձաններով: Իր թագաւորութիւնը տեւեց 15 տարի:

Սենեքերիմ (710 Ն. Ք. Զ.Բ.) հանդիսացաւ Ասորեստանի ամէնէն նշանաւոր թագաւորներէն մին, որ որդին էր և անմիջական յաջորդը՝ Սաղմանասարի: Այս միջոցին Յուդայի երկրին արքան էր Եզեկիա, որ աշխատեցաւ ազատել ամբողջ Պաղեստինը Ասորական ծանր լուծէն:

Սա եւս արշաւեց Յուդայի երկիրը՝ մեծ բանակներով: Ու մեծ մաքառումներէ և հազարաւոր անմեղներու զոհաբերումէ վերջ, պաշարեց ու առաւ քաղաքը ու քար ու քանդ ըրաւ զայն: Եզեկիա ստիպուեցաւ խնդրարկու դեսպաններ ղրկել Նինուէ, որոնք մերժուեցան իսպառ: Եզեկիա, յուսալքուած բանի մը առջև, աղօթքով դիմեց Աստուծոյ օգնութեան: Ու հրեշտակներու միջոցաւ, մէկ գիշերուան մէջ Սենեքերիմի զօրքէն ինկան և մեռան հարիւր ութսուն հազար զօրք: Բայց Սենեքերիմ չյուսահատեցաւ Աստուածային այս հրաշքի սաստկութենէ: Ժամանակ մը եւս շարունակելով իր անգթութիւնները Իսրայէլի շրջաններու վրայ, իր զօրքը դարձուց դէպի Նինուէ: Յետ այսու, Սենեքերիմ իր բանակը ղրկեց իր դրացի երկիրներու վրայ: Բաբելոնի մէջ կառոյց ԿԱԽԵԱԼ ՊԱՐՏԷԶԸ, կռատուններ, ամրակուռ պարիսպներ, ամրոցներ. և բազմայարկ թագաւորական բարձրագիր պալատներ, որոնց կիսակործան և աւերեալ հետքերն ու բեկորները մօտէն դիտելու, հիանալու, և զարմանալու բախտը ունեցայ քանի մը ամիսներ առաջ: Վերջերս իր մեծ և հիասքանչ կոթողը գտնուեցաւ Մուսուլի մօտ՝ Գոյունճուգ կոչուած հողաբլուրին տակ:

Սենեքերիմի որդին և յաջորդը եղաւ Ասորդան, որ իր նախնիքներուն վրէժը լուծելու համար, արշաւեց կրկին Յուդայաստան, աւերեց քաղաքներ, Մանասէի օրով (698 Ն.Ք.Բ) և շղթայակապ բերաւ զայն ի Նինուէ, ուր երկար տարիներ

բանտերուն խորը մնալէ վերջ, ղրկուեցաւ իր երկիրը՝ Յուդայաստան, ուր մեռաւ և թաղուեցաւ Ոզայի պարտէզին մէջ, Դ. Թագ. իա. 26:

Նինուէի վերջին թագաւորն եղաւ Սարդանապաղ, որ իր փառքն ու յաջողութիւնը կը փնտռէր հաճոյքներու, զուարճութեանց և մեղկութեանց մէջ: Իր ցոփակից կեանքը պատճառ եղաւ իր եղերական վախճանին և Ասորական իշխանութեան փճանալուն:

Վերջապէս հռչակաւոր Նինուէ, երկար ժամանակ անղեկ և անկազմ վիճակի մը ենթարկուած, տատանեցաւ ներքին երկպառակութիւններու և արտաքին թշնամիներու ազդեցութեան տակ: Մարաց ու ապա Բաբելացւոց իշխանութեան տակ կարճ տարիներ մնալէ վերջ, կործանեցաւ և անշքացաւ յաւիտենապէս: Ու այնքա՜ն աւրուեցաւ որ, պատմիչներ յետ այնու դունուրեք կը յիշեն իր անունը. Նինուէի յաւիտենական կործանումէ վերջ, Բաբելոն եղաւ թագաւորանիստ կեդրոն քաղաքը Միջագետքի մէջ: Բայց Մեծն Աղեքսանդրի տիրապետութենէ հազիւ 60 տարի վերջ. սա ալ ինկաւ իր փառքէն և որպէս մայրաքաղաք ճանչցուեցաւ երկար տարիներ Սիկիլիա՝ Սելեւկոս Նեկատորի արշաւանքներու և ազդեցութեան ներքև:

Նինուէի անցեալ փառքի մեծութիւնը, ասկէ մինչև երկու հարիւր տարիներ առաջ, պահուած կը մնար հողակոյտերու խորութեան տակ: Այս միջոցին գտնուեցան հետաքրքիր հնախոյզներ, որոնք մասնակի պեղումներով և աշխատանքով կրցան մասամբ երեւան հանել անոր անցեալի յիշատակարանները առանց, սակայն կարենալու ստոյգ և պայծառ լոյս սփռել Ասորեստանի պատմութեան վրայ:

Մօտ 90 տարիներ առաջ. Նշանաւոր հնախոյզ Լէյեարտ և Բոդդ և դեռ ուրիշներ փորձեցին պեղել անոր աւերակները և գտան կարգ մը բեւեռագիրներ, քանդակուած մեհեաններ, կիսակործան պալատներու բեկորներ և մասամբ ընթեռնելի

արձանագրութիւններ, որոնք բաւական մեծ լոյս կրցան սփռել հին դարերու պատմութեան մասին: Սոյն արձանագրութիւնները համապատասխան են Ս. Գիրքի մէջ յիշուած դէպքերու և անցքերու:

Յետ այնու, մինչև վերջին ժամանակները չունեցաւ Նինուէ ո՛չ մի հնախոյզ՝ իբրև հետևանք Թրքական Սուլթանական խստապահանջ հսկողութեան և հրամաններու՝ զայն անձեռնմխելի ձգելու համար:

Տիեզերական պատերազմի զինադադարէն վերջ, երբ Միջագետք ինկաւ Անգղիական կառավարութեան բացարձակ տիրապետութեան տակ, առիթ տրուեցաւ հնագիտական պեղումներ կատարել ո՛չ միայն ի Նինուէ, այլ նաև Բաբելոն, Նէմրուտ, Ուր, Սամարա և Միջագետքի պատմական բոլոր վայրերը ազատ մնացին Անգղիական և Ամերիկեան երկրաբաններու առջև, ազատօրէն կատարելու պեղումներ և երևան բերելու անցեալի սև վարագոյրներով քօղարկուած պատմական յիշատակարանները:

Ականատես եղած եմ 1929*ին, Անգղիացի* 5–6 *հնախոյզներու ի Նինուէ կատարած պեղումներու՝ հարիւրաւոր տեղացի գործաւորներու շնորհիւ, երևան հանուեցան հին տաճարներ ու, կռատուններու Թագաւորական մեծամեծ դղեակներու հնութիւններ, ինչպէս նաև փայտեղէն, մետաղեայ, պղինձէ, ոսկիէ և քարէ գործիքներ, կարասիներ, զորս կը ղրկէին ի Լոնտոն՝ ապահով արկղներու մէջ:*

Ներկայիս, Հին Նինուէի հարաւային կողմը, մէկ քիլոմեթր հեռաւորութեան վրայ կը գտնուի համանուն (Նէպի Եունուս) Թրքաբնակ և Թրքախօս գիւղը, որ ուխտատեղի է իսլամ, քրիստոնեայ և հրեայ ժողովուրդներու համար: Յովնան Մարգարէի գերեզմանը կը գտնուի Մզկիթին մէջ, ՄիՆԱՐէի պատուանդանին ներքև:

Այսպէս, Նինուէ անցեալի մէջ, որպէս նախապատմական դարերու ուշագրաւ և անուանի հողամասը Արևելքի, ունե-

ցած է հետաքրքրական պատմութիւն մը: Ու չենք ալ գիտեր թէ, հնագիտական և պատմական ինչ գանձեր և գաղտնիքներ պահուած են անոր մութ ծոցին մէջ, որոնք հետզհետէ կրնան երևան գալ՝ պայծառ լոյսեր սփռելու մարդկային հին ցեղերու կեանքին մէջ:

ՄԵՍՐՈՊ ՔՀՆՑ. ՕՐՋԱՆԵԱՆ

28 Մայիս **939** Պաղտատ

Շահեկան Ծանօթութիւններ

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏԻ ԲՆԱԿՉՈՒԹԻՒՆԸ

2 *Միլիառ* 139 *միլիոն մարդ կ'ապրի մեր մոլորակին վրայ:*

1937*ի մարդահամարի վիճակագրութիւններէն կը հասկցուի թէ աշխարհի բնակչութեան թիւն է* 2 *Միլիառ* 139 *միլիոն, բաժնուած հետևեալ կերպով:*

Ցամաքներ	Բնակչութիւն	0/0	Տարածութիւն քռ.կմ. միլիոնով	Խտութիւն քռ.կմ.ի վրայ
Եւրոպա	529	24,8	11,4	46,5
Ասիա	1,177	55,0	41,6	28,3
Ափրիկէ	152	7,1	30,0	5,1
Ամերիկա	270	12,6	42,9	6,3
Ովկիանիա	11	0,5	8,6	15,9
Գումար	2,139	100,0	134,5	15,9

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՄԵԾ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ
150 ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻՒ

«Դա մի հսկայ սասանում էր որպէս երկրաշարժ»:
Միք. Վարանդեան. (Բողոքի Նորագոյն պատմութեան մէջ):

Այս տարի Յուլիս 14ին Ֆրանսական ազգը իր ծովածաւալ կայսրութեան մէկ ծայրէն միւսը աննախընթաց շուքով և մեծ փառաւորութեամբ տօնեց իր ազգային Մեծ Յեղափոխութեան 150 ամեակը:

Համաշխարհային նոր ու աւելի արիւնոտ պատերազմի մը սկզբնական այս օրերուն՝ երբ Ֆրանսան իր ասպետական սուրը դարձեալ մերկացնելով կ'իջնէ արէսեան դաշտը իր զինակից Ալպիոնին հետ աշխարհը փրկելու Տևտոն ընչաքաղցութեան ու կայսերապաշտական սպառնալիքներէն, փոքր ազգերու ազատութեան ի խնդիր, կ'արժէ յետադարձ ակնարկ մը նետել մարդկայնութեան վսեմ գաղափարներու և իտէալներու ծնունդ տուող այս մեծ ազգին պատմութեան ամենավսեմ մէկ դրուագին վրայ, որ պայքարն էր ո՛չ միայն կարգ մը փոքր ազգերու անկախութեան պահպանման այլ բովանդակ մարդկութեան ազատագրման, հին ու բռնապետական վարչաձևերու անարգ լուծէն:

Այդ տիտանեան պայքարը ծանօթ է Ֆրանսական ազգին

և մարդկութեան ու աշխարհի պատմութեան մէջ ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՄԵԾ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆ անունով:

Ֆրանսական այս մեծ Յեղափոխութիւնը իր համաշխարհային ցնցումով ու տարողութեամբ սկիզբը դրաւ պատմութեան մէջ նոր գարագլուխի մը, որ ծանօթ է ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ անուան տակ: Մեծ անկիւնադարձ մը՝ քաղաքակրթութեան դարաւոր պատմութեան մէջ:

Ինչո՞ւ սակայն Ֆրանսական Յեղափոխութիւնը այսքան մեծ կարևորութիւն ունեցած էր, քանի որ Ֆրանսական Յեղափոխութիւնը ո՛չ առաջին, և ոչ ալ վերջին Յեղափոխութիւնն էր: Հին ազգերու, Յունաստանի և մանաւանդ Հռոմի պատմութիւնը կ'արձանագրէ շարք մը յեղափոխութեանց պատմութիւնը և մօտիկ ժամանակներու մէջ, 1648ին Անգլիան էր, Քրոմվէլի գլխաւորութեամբ, որ կը յեղափոխուէր, և նոր կարգ, նոր իրաւակարգ մը կը ստեղծուէր ծովերու Թագուհիին համար: Կարելի է թուել նաև Ամերիկեան Յեղափոխութիւնը, անգլիական տիրապետութեան դէմ, որով այս երիտասարդ երկիրը կրցաւ ձեռք բերել իր անկախութիւնը: Եւ Ֆրանսայէն վերջ շատ մը այլ յեղափոխութիւններ Եւրոպայի զանազան երկիրներու պատմութիւնը արիւնոտեցին: Սակայն և ո՛չ մէկ յեղափոխութիւն, տիրող կարգերու դէմ եղած ժողովուրդեան ցասումնալից ընդվզումներէն և ոչ մէկը այնքան աշխարհասասան և այնքան փոթորկալից ու մեծադղորդ, այնքան նորոգիչ, այնքան ընդհանուր ու այնքան փրկարար բնոյթ չէ ունեցած բովանդակ մարդկութեան համար, իր վեհ սկզբունքներով, այնքան խորունկ ազդեցութիւն ունեցած երկրագունտի մակերևոյթին վրայ մինչև այն ատեն տիրող ու բռնապետական ռեժիմներու չղթաներու ծանրութեան տակ տուայտող թշուառ մարդկութեան համար, որքան ֆրանսականը:

Որովհետև, Ֆրանսական Յեղափոխութիւնը իր ազգային պարունակէն դուրս ելաւ: Մինչ անգլիական և ամերե-

րիկեան յեղափոխութիւնները կղզիացած մնացին, Ֆրանսականը տարածուեցաւ բովանդակ Եւրոպայի և ամբողջ աշխարհի մէջ, արձագանգ գտնելով ուրիշ ժողովուրդներու սրտին մէջ եւս և ազատութեան, հաւասարութեան, եղբայրութեան նման ամենավսեմ գաղափարներուն ախոյեան հանդիսացաւ և այդ գաղափարները տարածեց համայն մարդկութեան ազատագրութեան համար:

Մարդկային ընկերութեան մէջէն անհետացուց անհաւասարութիւնը, և մարդը զետեղեց ընկերային հաւասարութեան միևնոյն պատուանդանին վրայ, և տիեզերքի բոլոր մարդկութիւնը, ճերմակն ու սեւը, պղնձագոյնն ու դեղինը եղբայրացուց՝ փշրելով խտրականութեան անարգ ու զարշելի շղթաները:

Ահա թէ ինչո՛ւ Ֆրանսական Յեղափոխութիւնը այնքան մեծ է, խորախորհուրդ, տիեզերական:

Հայ ժողովուրդն ալ, թէև եւրոպական ցամաքամասէն դուրս. սակայն իւրացուցած է շատ կանուխէն այդ մեծ Յեղափոխութեան գաղափարաբանութիւնն ու սկզբունքներն. և շնորհիւ վաթսունական թուականներու մեր մտաւորականներուն որոնք Եւրոպայի և մասնաւորապէս Ֆրանսայի մէջ դաստիարակուելով, անոր, այդ յեղափոխութեան ոգիո՛վ սնած, լուսաւորուած անկէ, ուզած են լուսաւորել մեր ազգն ալ. և այդ փափաքին արդիւնքն է ազգ. Սահմանադրութիւնը, որուն բարիքները վայելած ենք մենք երկար ժամանակ մը:

Մշակութային գետնի վրայ ալ ինչպէս Յեղափոխական գաղափարներով, խորունկ ազդեցութիւններ կրած ենք Ֆրանսական գրականութենէն, սնանելով անկէ անցեալին և ներկայիս ալ:

Ուստի մեր ժողովուրդեան՝ ու մանաւանդ մեր ուսումնատենչ սերունդին համար, որքան որ կը թոյլատրեն տարեցոյցիս էջերը, ամփոփ ու համառօտ պատմականը պիտի ընենք այն մեծ յեղափոխութեան որ Ֆրանսական ազգինն է, որուն պանծալի եռագոյնին հզօր հովանիին տակ կ'ապրինք հիւրընկալ այս ափերուն վրայ, ազատ ու յարգուած.

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ ԺԸ. ԴԱՐՈՒՆ ՎԵՐՋԸ

Մինչև Յեղափոխութիւն, Ֆրանսան՝ եւրոպական միւս պետութեանց պէս կը կառավարուէր բացարձակ միապետութեամբ: Թագաւորները կը յաւակնէին թէ կ'իշխէին Աստուծոյ կամքով, թէ ոչ ոքի հանդէպ պատասխանատու էին, և ազգը իրաւունք չունէր արքայական տնօրինութեանց միջամուխ ըլլալու և հաշիւ պահանջելու.

Այս գաղափարով տոգորուած՝ միապետները կ'իշխէին և կը կառավարէին կամայականօրէն, առանց որևէ հակակշիռի. Վեհապետին կամքը օրէնքի զօրութիւն ունէր: Իրաւունք ունէր իր հպատակներուն ինչքին և կեանքին վրայ իսկ:

Թագաւորը ինք կը վարէր երկրին ներքին ու արտաքին քաղաքականութիւնը, պատերազմի ու խաղաղութեան տնօրինութիւնը ինք կ'ընէր. և գերագոյն ու ընդհանուր պետն էր ազգային պաշտպանութեան բոլոր կազմակերպութեանց, ինչպէս նաև օրէնսդիր և գործադիր իշխանութեանց:

Կը բաւէ յիշել մեր վերև ըսածները լաւագոյնս ըմբռնելու համար հետևեալը. 1661–ին նախարարապետ Մազարէն կարտինալի մահէն վերջ, նախարարները եկան Լուի ԺԴ. Թագաւորին հարցուցին թէ այնուհետև որուն պարտ էին դիմել Պետութեան գործերուն համար, «ինծի», պատասխանեց ան, Պետութիւնը ես եմ»:

Արդարև Լուի ԺԴ. 54 տարի իշխեց բացարձակ ու անսահման իշխանութեամբ մը:

Արքայական այս բացարձակ իշխանութիւնը աւելի ան-

տանելի կը դառնար դասակարգային անհաւասարութեան պատճառաւ.

Ազգը՝ երեք դասակարգի բաժնուած էր միջին դարէն ի վեր. Կղեր, Ազնուական և Հասարակ ժողովուրդ. Առաջին երկուքը կը կազմէին առանձնաշնորհեալ դասակարգերը:

Կղերին վայելած ազդեցութիւնը անսահման էր թէ արքունեաց և թէ ժողովուրդին քով:

Անոնցմէ շատեր կը կոչուէին պետական ամենաբարձր պաշտօններու:

Հարուստ էին, կ'ապրէին ճոխութեան, շռայլութեան և զեղխութեան մէջ: Բարձր դասու կղերէն զատ՝ կար նաև ստորին դասու կղերականութիւն մը, որ զուրկ էր նախկինին նիւթական միջոցներէն և կ'ապրէր պարզ կենցաղ մը.

Ազնուականութիւնը, միջին դարուն արդարօրէն կը վայելէր կարգ մը առանձնաշնորհումներ, որովհետև այդ ատենները իրենք էին երկրին միակ պաշտպանները: Պատերազմի ժամանակ իրենց անձնական ծախքով կ'սպառազինէին իրենց կազմած զօրագունդերը և կը պահէին զանոնք: Գրեթէ առանձինն կը կրէին պատերազմի ծախքերուն ծանրութիւնը:

Սակայն այն օրէն սկսեալ երբ Թագաւորական կեդր. իշխանութիւնը աւելի զօրացաւ և բանակ պահելու իրաւունքը վերապահուեցաւ կեդր. իշխանութեան, ազնուա-աւատապետական առանձնաշնորհումները կը զրկուէին գոյութեան իրաւունք ունենալէ, այդ իրաւունքներուն շարունակութիւնը այլևս զեղծումի համարժէք ու համազօր էր:

Կեդր. իշխանութեան զօրացումէն յետոյ, բարձր դասու ազնուականներ կ'ապրէին արքունիքին մէջ, վայելելով Թագաւորներու առատաձեռն շնորհները: Կ'ապրէին մեծափարթամ շուայտ կեանք մը, անաշխատ:

Պետութեան բարձր պաշտօնները կը մնար վերապահուած կղերին և ազնուականութեան: Իրենք զերծ էին տուրքէ, և

զանազան անուններով տուրք կը գանձէին հասարակ ժողովուրդէն.

Մինչդեռ երրորդ դասակարգը որ ազգին ջախջախիչ մեծամասնութիւնը կը կազմէր, ճնշուած էր և՛ նիւթապէս և՛ բարոյապէս:

Ինք էր որ կ'արտադրէր, սակայն չէր կրնար վայելել իր վաստակը, որովհետև ստիպուած էր իր եկամուտներէն վճարել Թագաւորին, կղերին և ազնուականութեան պահանջած զանազան կարգի տուրքերը:

Ստրկական կեանք մը ունէր, որովհետև արգիլուած էր ամուսնանալ, ամուսնացնել, ծախել կամ գնել առանց նախապէս արտօնութիւն ստանալու ազնուականէն: Չէր կրնար որսորդութիւն ընել, կամ որսի կենդանիներուն դպչիլ եթէ անոնք իր արտերն ալ փճացնէին: Նոյնիսկ կարգ մը շրջաններուն մէջ Բլօէրմէլ կամ Տրակինեան, գիւղացիներ կը գանգատէին թէ արգիլուած էր իրենց կրակ վառել տուներնին, առանց մասնաւոր տուրք մը վճարելու: Ուրիշ տեղեր, արգիլուած էր իրեն իր դաշտէն քաղած խոտերը իր գրաստին կերցնել, կամ ծախել իր հունձքը ազնուականը իրենը չծախած, նոյնիսկ չէր կրնար հակառակ փճանալու վտանգներուն համբարել իր հունձքը, հունձքերու «գնահատիչին» քննութիւնէն առաջ:

Գիւղացին չէր կրնար զէնք պահել եթէ նոյնիսկ գայլերու դէմ պաշտպանուելու պէտք ունենար, շուն ունենալ իր հօտը պահպանելու իրաւունքէն զրկուած էր, հակառակ պարագային կը դատապարտուէր բանտարկութեան իսկ կրկնութեան պարագաներուն կը դատապարտուէր թիավարութեան: Մէկ խօսքով երրորդ դասակարգը կաթնտու կով մըն էր Թագաւորին, կղերին և ազնուականին:

Հողին մեծ մասը 3/5ը կը պատկանէր Թագաւորին, կղերին և ազնուականութեան, իսկ մնացածը կը պատկանէր 2/5 մօտ 25 միլիոն երրորդ դասակարգին:

Այդ պատճառաւ ժողովուրդը կը նեղուէր և կարօտ կը մնար հացի, մինչ միւս դասակարգերը շռայլութեան մէջ կը յղփանային:

Իրերու այս վիճակը միայն Ֆրանսայի յատուկ չէր, ամբողջ Եւրոպային մէջ այդպէս էր: Խեղճ երրորդ դասակարգը կը շահագործուէր և կը հեծէր թագաւորին, կղերին և ազնուականութեան լուծին տակ:

Բարեբախտաբար ԺԸ. դարուն մեծ իմաստասէրները, փիլիսոփաները, նշանաւոր գրողները՝ ինչպէս Ժան-Ժագ Ռուսօ,

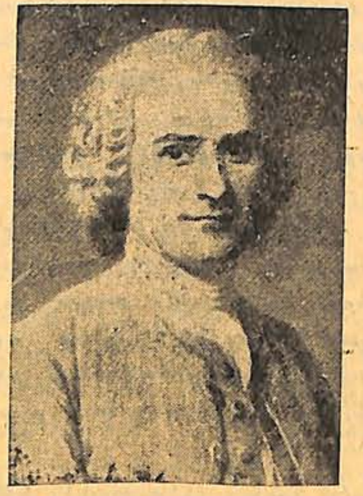

Հասարակական Դաշինքի հեղինակ՝
Ժընեվցի մեծ փիլիսոփան

Վոլթէր և Մոնթէսքիէօ, իրենց գրութիւններով ժողովուրդին արթնութեան նպաստեցին նոր գաղափարներու տարածումով: Մոնթէսքիէօն յարձակեցաւ տիրող կարգերու անարդարութեան վրայ, Վոլթէր կը դատապարտէր եկեղեցւոյ չարաշահութիւնները, իսկ Ժընէվցի մեծ փիլիսոփան յարձակեցաւ ընկերային անհաւասարութեան վրայ ու իր «Հասարակական Դաշինք» գրքով յեղաշրջեց մտքերը. պատրաստեց ընկերային այն մեծ յեղափոխութիւնը որ ազատագրեց աշխարհը ստրկութեան շղթաներէն ու անոր անարգ կապանքներէն:

Յեղափոխութիւնը ընթացաւ անոր գծած ուղիներէն և հաստատեց ու գահակալել տուաւ ժողովրդական վեհապետութիւնը, ինքնակալի մը քմահաճութեան տեղը:

Այդ գաղափարաբանութիւնը կարելի է խտացնել սապէս. Թէ ամէն մարդկային էակ՝ պարզ այն պատճառաւ, որ մարդ է, ունի անկապտելի իրաւունքներ զորս ո՛չ մէկ իշխանութիւն կարող է բռնաբարել:

Յենած բանականութեան վրայ, զօրացած այն զգացումէն, որ մարդ արարածը կը մղէ փնտռելու այն ինչ որ կը համապատասխանէ իր արժանաւորութեան: Այս ճշմարտութիւնը շուտով ժողովրդականութիւն շահեցաւ:

Այնպէս որ երբ ընդհ. ժողով գումարելու հրաման տրուեցաւ Արքունիքէն, Երեսփոխաններուն լիազօրագրին կցուած տետրակներուն մէջ, ժողովուրդը կը յայտնէ բայց փափաքը և իրենց երեսփոխաններուն վրայ իբր աւագ պարտականութիւն կը դնէր այդ իրաւանց հաստատութիւնը:

Այս էր ահա Ֆրանսայի բարոյական, ընկերային և քաղաքական կացութիւնը Յեղափոխութեան նախօրեակին:

ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆԸ

Ֆրանսական Յեղափոխութիւնը ընկերային յեղաշրջում մըն է, որ վերջ դրաւ հին վարչաձեւին, անոր տեղը հաստատելով նոր իրաւակարգ մը ընկերային նոր կարգերով.

Այս կերպարանափոխութիւնը պատճառ դարձաւ ներքին արիւնոտ անհամաձայնութեանց, սակայն միեւնոյն ատեն Ֆրանսան փառքի պսակով մը կը ծածկուէր զինակցած Եւրոպայի դէմ՝ մղած իր մեծ պայքարին մէջ: Ֆրանս. Յեղափոխութիւնը տեւեց մօտ տասը տարի (1789—1799):

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԸ

Ֆրանսական պետութիւնը սնանկութեան շուղին մէջ մըտած էր: Պետական գանձը պարպուած էր նախորդ թագաւորներու զեղխ կեանքին բաւարարութիւն տալու համար:

Ֆրանսայի այդ ատենուան թագաւորն էր Լուի ԺԶ. որ քսան տարեկանին գահ բարձրացաւ: Թագաւորը, բարի ար-

դարասէր և ազնիւ նկարագրի տէր մըկն էր, կ'ուզէր իր ժողովուրդին վիճակը բարելաւել: Սակայն անվճռական ու փոփոխամիտ էր, և յաճախ ենթակայ՝ իր կնոջ՝ Մարի Անթուանէթ Թագուհիին ազդեցութեան, որ չաայլ, հպարտ մըկն էր և կ'արհամարհէր ժողովրդեան խեղճութիւնը:

Լուի ԺԶ. Պետութեան նիւթական անձկութիւնը դարմանելու համար գումարեց երևելեաց ժողով մը, սակայն անօգուտ: Ուստի հրամայեց ընդհանուր ժողովի գումարումը, որովհետև կացութիւնը օր ըստ օրէ կը ծանրանար և կը դառնար խիստ տագնապալի: Թագաւորը այդ պարտականութիւնը յանձնեց Նեքէրի, և ժողովին օր նշանակուեցաւ 5 Մայիս 1789:

Ազգին երեք դասակարգերը, երբ հրահանգ ստացան ընտրելու իրենց ներկայացուցիչները, դասակարգերը իրենց պատգամաւորներուն տուին գրաւոր ծրագիր—առաջարկները վերակազմութեան իրենց բաղձանքներուն մասին:

Այդ տետրակները կոչուեցան ԸՆԴՀ. ԺՈՂՈՎԻ ՏԵՏՐԱԿՆԵՐ*:

ԼՈՒԻ ԺԶ. ԵՒ ԸՆԴՀ. ԺՈՂՈՎԸ

ԲԱՑՈՒՄ ԸՆԴՀ. ԺՈՂՈՎԻ.— Ընդհ. Ժողովը Լուի ԺԶ ի հրամանով՝ 1789 Մայիս 5ին գումարուեցաւ Վերսայլի մէջ: Պատուիրակներու ընդհանուր թիւն էր 1145, որոնցմէ 291

* Այդ ՏԵՏՐԱԿՆԵՐՈՒՆ մէջ՝ ընդհանրապէս կը փափաքէին. **ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ, Նախարարներու եւ բարձրաստիճան պաշտօնատարներու պատասխանատուութիւն, քաղաքացիական ազատութիւն, ջնջումը առանձնաշնորհումներու եւ աւատական իրաւանց. տուրքերու հաւասար բաշխում, խղճմտանքի ազատութիւն, երկայնութեան եւ ծանրութեան չափերու միութիւն եւ միօրինակութիւն:

** Սահմանադրական Կառավարութիւն.— Կառավարութիւն մը, բաղկացած թագաւորէ, որ կը կառավարէ պետութիւնը ներկայացուցչական ժողովի մը օժանդակութեամբ, որ կը վճռէ օրէնքները եւ կը քուէարկէ զանոնք ինչպէս նաեւ տարեկան պիւտճէն։

կղերէն, 270 ազնուականութենէն իսկ մնացածը՝ 584 երեսփոխան երրորդ դասակարգէն: Ժողովին բացումը կատարուեցաւ Թագաւորին կողմէ, որուն սրահ մուտքը եռանդոտ ծափերով ողջունուեցաւ։ Գեղեցիկ ճառ մը արտասանեց որուն վերջին խօսքերը եղան.

«Երանի թէ, Պարոննե՛ր, երջանիկ ու բարեբաստիկ համերաշխութիւն մը կարենար իշխել այս ժողովին մէջ, և այս թուականը միշտ յիշատակելի՝ Թագաւորութեան բախտաւորութեան համար»: Թագաւորին այս խօսքերը ընդունուեցան «Կեցցէ՛ Թագաւորը» աղաղակով:

Դժբախտաբար այսպէս գեղեցիկ կերպով սկսուած համաձայնութիւնը երկարատև չ'եղաւ։ Կառավարութիւնը ժողովին աշխատանքներուն ուղղութիւն տալու համար նախնական ոչ մէկ ծրագիր առաջադրած էր, այնպէս որ առաջին նիստին իսկ անհամաձայնութիւնը իր դիմագիծը ցոյց տուաւ, երբ պէտք եղաւ որոշել թէ քուէարկութիւնը հաւաքական, դասակարգային պիտի ըլլա՞ր անցեալի մէջ եղածին պէս, թէ անհատական*, այլ բացատրութեամբ, երեք տարբեր ժողովներ պիտի ըլլայի՞ն, թէ մէկ:

Քանզի, առաջին պարագային առանձնաշնորհեալ դասերը կրնային միանալ և չէզոքացնել երրորդ դասը, իսկ երկրորդ պարագային՝ երրորդը կրնար անհատական քուէի դրութեամբ մեծամասնութիւնն ապահովել քանի որ իր թիւը երեսփոխաններուն կէսէն աւելի էր:

Հինգ շաբաթներ տևող ապարդիւն վիճաբանութիւններէ յետոյ, երրորդ դասակարգը խնդրին ուրիշ ելք մը չգտնելով, 17 յունիսին որոշեց առ ոչինչ համարել երկու դասակարգերը և ինքզինք հռչակեց ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎ:

Երրորդ դասակարգին այս վճռական ու խիզախ որոշումը

* Ն. Տ. Նախորդ Ընդհ. Ժողովներու մէջ դասակարգերը առանձինն կը գումարուէին, եւ որոշում մը տալու համար երկու դասերու հաւանութիւնը պէտք էր ապահովուէր: Այս բանը կ'անուանէին ԴԱՍԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՔՈՒԷ։

Թագաւորին կողմէ խիստ մեծ յանդգնութիւն մը նկատուեցաւ և անիկա հրամայեց ժողովասրահը փակել և արքայական նիստ մը յայտարարել տուաւ։ Սակայն, երրորդ դասակարգի երեսփոխանները այս որոշումէն բնաւ երկիւղ մը չըզգացին, ընդհակառակը իրենց որոշման վրայ աւելի հաստատակամութիւն ցոյց տալով Մականախաղի Սրահին մէջ հաւաքուեցան Յունիս 20 ին Պայիի նախագահութեան տակ. որ Բարիզի Երեսփոխաններէն Գիտնական մըն էր, և բոլորը միատեղ երդուընցան թէ իրարմէ չպիտի բաժնուէին Ֆրանսայի համար ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ մը պատրաստելէ առաջ։

Մինչ այս մինչ այդ Թագաւորին կողմէ յայտարարուած արքայական նիստը տեղի ունեցաւ, Թագաւորը մխտեց երրորդ դասուն վիճարանութիւններն ու աշխատանքները և հրահանգեց իւրաքանչիւր դասուն մասնակիօրէն խորհրդակցիլ, ապա պետութիւնը վերակազմելու իր տեսութիւնները պարզեց և ներկայացուց վարչական բարեկարգութեանց հիմնական ծրագիրները, համաձայն ազգին պահանջներուն, և դուրս ելաւ սրահէն հրամայելով երեսփոխաններուն, որ հեռանան։ Առանձնաշնորհեալ երկու դասերը անմիջապէս հնազանդելով հեռացան սրահէն, մինչ Գ. դասու երեսփոխանները մնացին իրենց տեղերը, որուն վրայ արքայական արարողապետը, Մարքիզ տը Պրէզէ, հրաւիրեց զանոնք որ դուրս ելլեն համայնքային սրահէն հնազանդելու համար Թագաւորական հրամանին, այն ատեն Միրապօ որոտալից ձայնով մը պատասխանեց. «Այո՛, պարոն, իմացանք թագաւորին բերանը դրուած դիտաւորութիւնները. գացէ՛ք, ըսէք ձեր տիրոջը, թէ մենք հոս եկած ենք ժողովուրդին կամքովն ու զօրութեամբը. եւ սուիններու զօրութեամբ միայն մեզի անկից պիտի դուրս հանեն»։

Թագաւորը այսքան բուռն ու վճռական կեցուածքին առջև զիջաւ, և թելադրեց կղերին ու ազնուականութեան միանալ երրորդ կարգին։

ԱԶԳԱՅԻՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴԻՐ ԺՈՂՈՎԸ

27 Յունիսին, երեք դասակարգերը վերջապէս յաջողեցան միանալ։ Ժողովը առաւ այնուհետև ԱԶԳԱՅԻՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴԻՐ ԺՈՂՈՎ անունը, ցոյց տալու համար, թէ կը ներկայանէր համայն ազգը, և պաշտօն ու կոչում ունէր զայն օժտելու ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԵԱՄԲ մը։ Այս դէպքը վերջ կուտար ԸՆԴՀ. ԴԱՍԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎՆԵՐՈՒ և ՑԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆԸ կ'սկսէր։

ՊԱՍԹԻՅԼԻ ԱՌՈՒՄԸ։ Ժողովին տարած պայքարները իրենց հակահարուածը ունեցան թէ Բարիզի և թէ գաւառներու մէջ միանգամայն։

Խռովութիւնները սկսան։ Աւազակներու և խռովարարներու խումբեր սկսան թալլել ու կողոպտել տուները և մանաւանդ գզեակները։ Այլևս անապահովութիւնը սկսաւ տիրապետել ամէն կողմ։

Թագաւորը խոհեմութիւն համարեց, ի տես այդ բոլորին, Բարիզի և Վէրսայլի շուրջ զօրագունդեր կեդրոնացնել և արձակել պաշտօնէ ՆԵՔԵՐԸ.

Ցեղափոխութիւնը սակայն որ ըստ օրէ լայն ծաւալ ու հանգամանք մը կ'առնէր։ ՔԱՄԻԼ ՏԸ ՄՈՒԼԷՆԻ կոչին վրայ, որ ժողովուրդը զէնքի կը կոչէր. Մայրաքաղաքը ոտք ելաւ։ Զինավաճառներու խանութներ թալլուեցան, նիզակներ և սուրեր դարբնուեցան. Օթէլ-տը-վիլին վրայ յարձակելով ժողովուրդը գրաւեց թնդանօթներ ու զէնքեր, և այսպէս զինուած՝ ամբոխը իր մոլեգնութեան ու եռանդին մէջ գրոհ տուաւ դէպի ՊԱՍԹԻՅԼ որ բռնապետականութեան ու բացարձակ միապետութեան խորհրդանշան կը նկատուէր։

Պասթիյլը՝ Կարոլոս Ե. թագաւորին կողմէ կառուցուած ամրոց մըն էր, ուր կը բանտարկուէին ընդհանրապէս քաղաքական յանցաւորները։ Պասթիյլը որքան ալ սոսկալի տեսք մը չունենար, սակայն ատելի դարձած էր յաչս ժողովրդեան, երկար ատեն իբր Պետական բանտ ծառայած ըլլալուն, անոր կը նայէին իբր խորհրդանշան բռնապետութեան։

Յուլիս 14ին. զինուած գերագրգիռ ամբոխը կը յարձակի ամրոցին վրայ։

կը բռնէ, կը կտրէ կառավարիչ Տըլօնէյի գլուխը եւ նիզակի մը ծայրն անցնելով յաղթանակով կը պտտցնէ Բարիզի փողոցներուն մէջ, որուն կ'ընկերացնէր նաեւ Մայրաքաղաքին կառավարիչին արիւնոտ գլուխը։

Այս եղելութեանց լուրը, երբ Արքունիք կը հասնի, Լուի ԺԶ. կը գոչէ զարմանքով. «Բայց, ասիկա ըմբոստութիւն է, — Ոչ, Տէ՛ր, Յեղափոխութիւն մըն է» կը յարէ պալատականներէն մէկը։

Մինչ անդին, ժողովուրդը հիմնայատակ կը քանդէր ամրոցը եւ կը պարէր անոր աւերակներուն վրայ։

Արդարեւ, ասիկա սկիզբն էր Ֆրանսական Մեծ Յեղափոխութեան։ Պաստիյլի անկումին լուրը կայծակի արագութեամբ տարածուեցաւ գաւառներուն մէջ, ուր ճնշուած, ստրկացած ժողովուրդը ուժգին թափով մը ոտք ելաւ յանկարծ դարերու ճորտութեան վրէժը լուծելու զինք բռնաւորացնողներէն։ Յարձակեցան ազնուականներու եւ կղերականութեան կալուածներուն վրայ ու թալանի ու աւարի տուին զանոնք։ Հոյակապ պալատներ, նոխ վանքեր հրոյ ճարակ եղան եւ կառավարական օրգանները ի տես այս անակնկալ պոռթկումին մնաց շլմորած ու դադրեցաւ գործելէ։

Ահա այս խառնակութեանց առջեւ, Թագաւորը զգաց իր անկարողութիւնը, զսպելու յարաճուն ծաւալ ստացող այս խռովութիւնները։

Ժողովուրդին պահանջքին տեղի տալով, 16 Յուլիսին, Բարիզ գնաց աւելի քան հարիւր հազար հոգինոց ամբոխէ մը շրջապատուած, որ չարունակ «Կեցցէ՛ Ազգը» *կը պոռար մէկ շունչով։ Թագաւորը խոստացաւ ցրուել իր հաւաքած զօրագունդերը, վերստին պաշտօնի կոչել Նեքէրը և* Պայեին նշանակել Բարիզի Քաղաքապետ, իսկ Լաֆայէթը՝ իբր զօրապետ ազգային պահակագունդին։

Ճիշդ այս դէպքերուն կը զուգադիպի ֆրանսական եռագոյնին ստեղծումը, Լաֆայէթ ցոյց տալու համար որ ազգը և Թագաւորը միացած են, ազգ. պահակի կարմիր և կապոյտ գոյնով դրօշին վրայ կ'աւելցնէ ճերմակը։ Այս եղաւ ծագումը եռագոյնին, որ ի վերջոյ ընդունուեցաւ իբր Ազգային Դրօշ։

ԼՈՒԻ ԺԶ. ԵՒ ՍԱՀՄԱՆԱԴԻՐԸ

Ինչպէս նախորդ էջին մէջ ըսած էինք, Բարիզի օրինակը

ուր կտրուած գլուխներ կը պտտցնեն փողոցներու մէջ. ազդանշան մը կ'ըլլայ գաւառներուն, որոնք կ'ուզեն, իրենց կարգին ունենալ իրենց յուլիս 14 ը. և ահա տեղի կ'ունենայ վանքերու և դղեակներու թալլումը։

Ազգային Սահմանադիր Ժողովը այս ծայրահեղութեանց վերջ մը դնելու համար, կը կարծէ թէ բաւական էր ջնջել առանձնաշնորհումները։

Ուստի օգոստոս 4-ին Գիշերային Նիստի *մը մէջ ազնուականութեան անդամ երկու հոգի, Դերկոմս Նօայլ և Դուքս Էկիյոն, բեմ բարձրանալով ներկայացուցին թէ ժողովուրդը հանդարտեցնելու համար ուժ գործածելը արդիւնաւոր չպիտի ըլլար, և թէ հարկ էր այդ չարեաց պատճառը ջնջել, և թէ անոնց հետեւանք եղող խռովութիւնները ինքնին պիտի դադրին։ Վերջապէս աւելի պայծառօրէն արտայայտուելով, կ'առաջարկեն ջնջել բոլոր այն կեղեքիչ իրաւունքները՝ որոնք,* աւատական իրաւունքներ *անունին տակ, գիւղացիները կը ճնշեն, կը ճզմեն։ Կղերը՝ հետեւելով ազնուականութեան օրինակին իր կարգին կը հրաժարի* տասանորդի *տուրքէն. և երրորդ դասակարգը կը քուէարկէ ջնջումը բոլոր քաղաքներու և գաւառներու առանձնաշնորհումներու։*

Երբ դասակարգերը զոհողութեանց մէջ կ'ուզեն զիրար գերազանցել պարզելով յուզիչ ու սրտագրաւ տեսարան մը։ Ազգը միացած էր իրարու և հին ռէժիմը տապալած՝ ու այլեւս պատմութեան սեփականութիւնն էր։ Բոլորն այն համոզումը ունեցան, թէ յեղափոխութիւնը վերջացած էր, և ժողովը կը փակէ իր նիստը հռչակելէ վերջ Լուի ԺԶ.ը «Վերանորոգիչ Ֆրանսական ազատութեան»։

-Այս յիշատակելի գիշերուան մէջ որոշուեցան։

Հողային ստրուկ պայմանին ջնջումը.
Աւատական զանազան կարգի տուրքերու վերացումը.
Տուրքերու հաւասարութիւնը.
Բոլոր քաղաքացիներուն մուտքը քաղաքային եւ զինուորական պաշտօններու.
Պաշտօնները դրամով ծախու հանելու դրութեան ջնջումը.

Քաղաքներու եւ գաւառներու բոլոր առանձնաշնորհումներուն ջնջումը եւյլն.

Սակայն հակառակ օգոստոս 4-ի գիշերային նիստին որոշումներուն, խռովութիւնները փոխանակ դադրելու, աւելի ու աւելի կը սաստկանային:

Ժողովուրդը, սննդեղէնի նեղութենէն ջղագրգռուած էր, Թագաւորին՝ և մասնաւորապէս Թագուհիին դէմ. Հոկտ. 5ին եօթէն ութը հազարի հասնող կանայք և այրեր, Մայեար կոչուած անձի մը առաջնորդութեամբ կը դիմեն Վէրսայլ. (կը խուժեն ժողովին վրայ), կը մտնեն դղեակին մէջ և կը ջարդեն պահակները գոչելով. «հա՛ց, հա՛ց, Թագաւորը Բարիզ կ'ուզենք»:

Լաֆայէթ յաջողեցաւ վերջապէս զսպել այդ խուժանը, սակայն ստիպեց Թագաւորը որ, այդ ամբոխին գոհացում տայ իր ընտանիքով Բարիզ երթալով և հոն բնակի: Թագաւորը կը մեկնի շուտով, շրջապատուած կոյր ու կատաղի խուժանէ մը, որ նիզակներու ծայրը անցուցած էր պահակագնդի զօրականներէն սպաննուածներուն արիւնոտ գլուխները: Ժողովն ալ իր կարգին հետեւելով Թագաւորին կը հաստատուի ի Բարիզ:

Բայց, Թագաւորութեան հակառակորդները, որ այնուհետեւ Թագաւորը իրենց ձեռքին տակ առած էին, կը ջանային ամէն գնով վարաբեկել զայն օր քան զօր:

Ամբոխավարական թերթեր ամէն օր կը նախատէին իշխանութիւնը և կը ջանային ամէն առթիւ վարկաբեկել զայն, հրահրելով միանգամայն մտքերն ու կրքերը:

Կազմուած զանազան կուսակցութեանց ակումբներուն մէջ, եռանդուն և ծայրայեղ յեղափոխականներ ու ճառախօսներ ժողովուրդը կը մղէին միշտ դէպի ծայրայեղութիւններ:

Ազնուականներէն շատեր, իրենք զիրենք իրենց դղեակներուն մէջ իսկ անապահով վիճակի մը մէջ տեսնելով, լքեցին իրենց տունն ու կալուածները և օտար երկիրներ մեկնեցան ապաստան մը գտնելու և իրենց գոյութիւնը վտանգի չենթարկելու համար: Ասոնց եղաւ սկիզբը գաղթականութեան

մը, տարագրութիւն մը որ յետագային շատ լայն համեմատութիւններու հասաւ.

Բարիզ կամ գաւառներու մէջ կազմուած ակումբներէն ամէնէն ազդեցիկն էր ԺԱԳՕՊԷՆՆԵՐՈՒՆԸ, որոնց ղեկավարն էր ՌՕԲԷՍՓԻԷՌ: Յետոյ կուգար ԳՕՐՏԸԼԻԷՆԵՐՈՒՆԸ, ուր կը խմբուէին ԱՆՎԱՐՏԻՆԵՐԸ որ ամէնէն ծայրայեղ յեղափոխականներն էին, գլխաւորութեամբ Մառայի եւ Տանթօնի. Երրորդն էր Ֆէօյեաններունը, այսինքն չափաւորականները որոնց ղեկավարներն էին Լաֆայէթ եւ Պայի:

Մամուլն ալ նուազ ազդեցիկ չէր: Մառան կը հրատարակէր «Ժողովուրդին Բարեկամը», Հէպէռ՝ «Լը Բէռ Տիւշէն» թերթը եւ ամէն օր իրենց գրութիւններով կը գրգռէին ժողովուրդին ատելութիւնը ընդդէմ ազնուականներու եւ կղերներու եւ ջարդել կ'առաջարկէին ԱՐԻՍՏՈԿՐԱՏՆԵՐԸ:

Ազգային Սահմանադիր Ժողովը մտքերը հանդարտեցնելու համար և միանգամայն իր կառուցած գործը ամուր հիմերու վրայ դնելու ջերմ նախանձախնդրութենէ մղուած, որոշեց կազմակերպել Քաղաքական Տօնահանդէս մը, Բարիզի մէջ 14 յուլիսին 1790ին, որ Պասթիյլի առումին տարեդարձն էր:

Այս հանդիսութեանց համար իբր վայր պատրաստուեցաւ Շան-Տը Մարս հրապարակը, ուր հաւաքուեցան եօթանասուն հազար համայնքային ներկայացուցիչներ և բանակայիններ, երդուընցան Սահմանադրութեան վրայ, զոր Ժողովը ընդփոյթ պիտի աւարտէր:

Ակնատեսներ՝ հանդէսը կը նկարագրեն հետեւեալ ձեւով.

Թալէյրան, Օթէօնի եպիսկոպոսը, Մատոյց պատարագը Հայրենիքի Սեղա-
նին վրայ, շրջապատուած սպիտակազգեստ քահանաներով, որոնք գօտեւորուած
էին եռագոյնով:

Թագաւորը, բազմած գահին վրայ. երկու կողմերն ունենալով թագու-
հին եւ գահաժառանգ արքայազունը, սկսաւ նախագահել այդ յեղափո-
խական տօնակատարութեան. եւ երդնուլ սահմանադրութեան մը վրայ որ, տա-
կաւին վերջացած չէր: Դժբախտաբար այս հանդիսութիւնը երբեք չկրցաւ
հաշտեցնել Դասակցութիւնները, ընդհակառակը:

Խ. Ծ. Անվարտիներ կը կոչուէին ծայրայեղ Ժագօպէնները, որովհետեւ սովորական տափատին տեղ սկսան հագնիլ կարճ տափատ մը որ Ֆրանսական հին տարազն էր:

ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ ՓԱԽՈՒՍՏԸ

Յեղափոխութիւնը հետզհետէ աւելի սպառնալի կը դառնար։ Կացութիւնը կը դառնար անտանելի՝ ազնուականութեան և Թագաւորին համար: Նեքէր, իր կեանքը փրկելու համար ստիպուեցաւ խոյս տալ ու ապաստանիլ Ժընէվ:

Այս դժնդակ ու խառնակ կացութեան մէջ, վրայ կը հասնի Սահմանադիր ժողովի ամենակարկառուն անդամներէն Միրապօ կոմսին մահը. 2 ապրիլ 1791, որ երկու տարի շարունակ կը վարէր ժողովը իր տիրական իմաստութեամբ:

Միրապօ համամիտ էր Սահմանադրական Միապետութեան:

Տարագրութիւնը երթալով աւելի ծաւալուն հանգամանք մը կ'առնէր: Ժողովին չափաւորական անդամներէն 180 հոգի անցած էին արդէն սահմանը, թողլով Թագաւորը ծայրայեղներու սպառնալիքին տակ:

Այս վերջինը, ենթակայ միշտ ատելավառ արտայայտութեանց, որոշեց ինքն ալ իր կարգին փախչիլ, հաշտութեան ամէն փորձ ձախողելէն ու սպառելէն յետոյ:

1791 Յունիս 21ին, երեկոյեան ժամը 11ին, արքայական ամբողջ ընտանիքով, ծպտուած, փախաւ Բարիզէն, Մօնթմէտի երթալու, ուր համախմբուած էր Մարքիզ տըՊույեի բանակը հաւատարիմ արքայական դատին, և որուն վրայ Թագաւորը ունէր զօրաւոր հաւատք:

Նպատակին հասնելու վրայ էր, երբ Վարէնի մէջ ճանչցուեցաւ և ձերբակալուեցաւ, բերուեցաւ Բարիզ կախակայուելով և զրկուելով իր վեհապետական իրաւունքներէն ու իշխանութենէն մինչև Սահմանադրութեան վերջաւորութիւնը:

ՍԱՀՄԱՆԱԴԻՐ ԺՈՂՈՎԻՆ ԳՈՐԾԸ

Մարդկային Իրաւանց Յայտարարութիւն.

Այն միջոցին, ուր Երկիրը անիշխանութեան մատնուած

էր, ժողովը զբաղած էր պատրաստելու այն սահմանադրութիւնը որ խոստացած էր:

Արդարև պատրաստուեցաւ այդ սահմանադրութիւնը, որուն ներածութիւնը եղաւ, հռչակաւոր Մարդկային իրաւանց յայտարարութիւնը. որ կը պարունակէ այն բոլոր սկզբունքները, որոնք ծանօթ են 1789ի սզբունքներ անունով:

Գլխաւոր իրաւունքները, որ կը յիշատակուին այդ յայտարարութեան մէջ հետևեալներն են, կրօնական և քաղաքացիական ազատութիւն, սեփականութեան անբռնաբարելիութիւնը, խօսքի և մամուլի ազատութիւն, հանրային պաշտօններու մուտքի ազատութիւն արժանաւոր բոլոր ֆրանսացիներու, տուրքերու հաւասար բաժանում, պատասխանատուութիւն իշխանութեանց ներկայացուցիչներու:

Նոր Սահմանադրութիւնը 1791 Սեպտ. 14ին յայտարարուեցաւ: Բացարձակ Միապետութիւնը տապալած՝ և անոր փոխարինած էր Սահմանադրական Միապետութիւնը. որ Գործադիր և Օրէնսդիր իշխանութիւնները կը բաժնէր իրարմէ։ ՕՐԷՆՍԴԻՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆԸ կը պատկանէր միակ ժողովի մը, ընտրուած երկու տարուան համար, 25 տարիքը լրացուցած բոլոր ֆրանսացիներու կողմէ:

Թագաւորը իրաւունք ունէր յայտարարելու պատերազմ կամ խաղաղութիւն. և իր անձը՝ անձեռնմխելի: Այս Սահմանադրութիւնը հազիւ 11 ամիս տևեց դժբախտաբար:

Սահմանադիր ժողովը ըրաւ նաև կրօնական, տնտեսական, վարչական, դատական եւ ճարտարարուեստական բարենորոգումներ: Ջնջուեցան ազնուականութեան տիտղոսները և գերութիւնը գաղթավայրերու մէջ: Հաստատուեցաւ չափերու եւ կշիռներու միօրինակութիւն եայլն։

ՍԱՀՄԱՆԱԴԻՐԸ իր գործը վերջացուցած համարելով 30 Սեպտ. 1791 ին ցրուեցաւ, հրամանագրելէ վերջ թէ իր անդամներէն և ոչ մէկը նոր կազմուելիք ժողովին չպիտի կրնայ անդամակցիլ:

ՕՐԷՆՍԴԻՐ ԺՈՂՈՎԸ

Սահմանադիր ժողովին ցրուումին յաջորդ օրն իսկ Օրէնսդիր ժողովը գումարուեցաւ, 1791 հոկտ 1ին:

Մեծ մասը յեղափոխականներ էին և կը բաժնուէին երեք կուսակցութեանց, 1. ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆՆԵՐ, որոնք կողմնակից էին թագաւորութեան և սահմանադրութեան մնալուն:

2. ԺԻՐՕՆՏԷՆՆԵՐ. չափաւորական հանրապետութեան մը կողմնակից:

3. ՄՕՆԹԱՆԵԱՐՆԵՐ. կամ ԺԱԳՕՊԷՆՆԵՐ որոնք ծայրայեղ յեղափոխականներ էին:

Օրէնսդիր ժողովը, շատ աւելի տրակոնական եղաւ, առաջին օրէն իսկ վճռեց ջնջումը, Վեհափառ և Վսեմափայլ տիտղոսներուն: Տարագրեալները ամբաստանեց իբր դաւադիրներ, իսկ արքունիքը կ'ամբաստանէր օտար վեհապետներուն հետ գործակցութեամբ՝ տապալելու յեղափոխութիւնը: Աւստրիոյ դէմ պատերազմ յայտարարեց, որոնք դաշնակցելով Բրուսիացիներուն հետ, կ'սպառնային Բարիզը քարուքանդ ընել, եթէ թագաւորը իր նախկին իրաւանց մէջ չվերահաստատուէր:

Այս էր անհա կացութիւնը Սահմանադիրին վրայ, երբ ժողովը կը յայտարարէ ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ ՎՏԱՆԳԻ ՄԷՋ, որուն վրայ ահազանգի թնդանօթներ ժամէ ի ժամ կը գոռան, և մայրաքաղաքին կարգ մը հրապարակներուն վրայ տեղի կ'ունենայ կամաւորներու արձանագրութիւնը: Միևնոյն ժամանակ Տանթօն կը կազմակերպէր հարուած մը թագաւորութեան դէմ:

25000է աւելի ամբոխ մը կը քալէ դէպի Թիւյլըրի պալատը, կը ջարդեն պահակները, Թագաւորը կ'ապաստանի իր ընտանիքով ժողովի սրահը: Համայնքային խորհուրդը կացու-

թեան տէրը կը դառնայ, կը զրկէ Թագաւորը իր վեհապետական իրաւունքներէն և բանտարկել կուտայ Թամբլի աշտարակին մէջ: Օրէնսդիր ժողովը ինքզինքը ջնջուած կը տեսնէ և կը հրահանգէ ԱԶԳԱՅԻՆ ՔՕՆՎԱՆՍԻՕՆԻ ընտրութիւնը և կը ցրուի:

Համայնքին պետերն էին՝ Ռօպէսբիէռ, Տանթօն և Մառա, որոնք իշխելու համար կը ջանան ահաբեկել և կը կազմակերպեն կղերականներու, ազնուականներու և արքայականներու ջարդերը:

Մինչ այս խռովութիւնները տեղի կ'ունենային, թշնամին արդէն անցած էր Ֆրանսայի սահմանը և հասած Վէրտէօն։

Տիւմուրիէ և Քէլլէրման Վալմիի հռչակաւոր յաղթանակով կասեցուցին թշնամիին յառաջխաղացքը, փրկելով Ֆրանսան և յեղափոխութիւնը։

ՎԱԼՄԻԻ ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏԸ, որ փրկեց Ֆրանսական Յեղափոխութիւնը, հերոսական մէկ դրուագն է յեղափոխութեան, ուր երիտասարդ նորագիր կամաւորներ քաջաբար կը հանդուրժեն ու կը դիմագրաւեն Բրուսիական հրետանիին անհաւասար ռմբակոծութեան: Յանկարծ թշնամին կը յառաջանայ երբ կողմերէն Քէլլէրմանի զօրաթևին գտնուած բարձրաւանդակին վրայ: Խիզախ զօրապետը կը հրամայէ չսպասել թշնամին, այլ խիզախել անոր վրայ սուինամերկ, ապա իր գլխարկը իր սուրին ծայրը անցնելով կը գոչէ. «ՅԱՌԱՋ, ԿԵՑՑԷ՛ ԱԶԳԸ» Իր 30000 զինուորները, ելեկտրականացած իր օրինակէն կը սլանան թշնամիին վրայ արձագանգելով «ԿԵՑՑԷ՛ ԱԶԳԸ»: Թշնամին կը վարանի, կանգ կ'առնեն զօրասիւները, եւ յաղթանակը կը մնայ Ֆրանսացիներուն, փոխելով յեղափոխութեան ճակատագիրը։

ԱԶԳԱՅԻՆ ՔՕՆՎԱՆՍԻՕՆԸ

Ազգային Քօնվանսիօնը գումարուեցաւ 1792 սեպտ. 12ին և իր առաջին նիստին մէջ իսկ, քուէարկեց թագաւորութեան ջնջումը և յաջորդ օրն ալ յայտարարեց հանրապետութեան հաստատումը:

Այս ժողովին մէջ տիրող կուսակցութիւններն էին.

Ա. ԺԻՐՕՆՏԷՆՆԵՐ կամ չափաւոր հանրապետականները գլխաւորութեամբ յայտնի ճարտասաններու, ինչպէս, Ռօլան,

Լուվէ, Բէթիօն եայլն։

Բ. ՄՕՆԹԱՆԵԱՌՆԵՐ. ծայրայեղ հանրապետականներ։ Իրենց պետերն էին Ռօպէսփիէռ, Տանթօն, Մառա, Սէն-Ժիւսթ, Կութօն եայլն։

Գ. ԲԼԷՆԸ, որուն մէջ հաւաքուած էին բոլոր երկչոտներն և վարանոտները, Պարրա, Սիէյես, Մօնժ եայլն։

Այս ժողովին մէջ սաստով սկսաւ կուսակցական պայքարը: Ժիրոնտէնները Սեպտեմբերեան ջարդերու հեղինակներուն պատժուիլը պահանջեցին։ Տանթոն ամբաստանեց զիրենք, թէ դաշնակցային հանրապետութիւն կ'ուզեն ստեղծել, եւ քուէարկել տուաւ որ հանրապետութիւնը ՄԻ ԵՒ ԱՆԲԱԺԱՆԵԼԻ.

Հազիւ թէ կրցան համաձայնիլ թագաւորին դատուելուն մասին.

Ժողովը, որ կ'ուզէր իր արհամարհանքը ցոյց տալ դաշնակից թշնամիներուն, ձեռնարկեց Լուի ԺԶ.ի դատավարութեան։

27 յունուարին. Թագաւորը մահուան դատապարտուեցաւ, և 21 յունուար 1793 ին ղրկուեցաւ կառափնատ ու գլխատուեցաւ։

Թագաւորը քաջարար դիմեց մահուան, ուզեց խօսիլ ժողովուրդին.

Ֆրանսացիներ, ես անմեղ կը մեռնիմ ինծի վերագրուած յանցանքներէ. ես կը ներեմ իմ մահուանս հեղինակներուն եւ կը խնդրեմ Աստուծմէ որ իմ արիւնս չի ծանրանայ Ֆրանսայի վրայ։ Տակաւին պիտի շարունակէր երբ, հրամայուեցաւ զօրքին թմբկահարել, որուն աղմուկին մէջ թագաւորին ձայնը մնաց անլսելի։ Քանի մը վայրկեան վերջ արդէն ոչ եւս էր։

Թագաւորէն վերջ գլխատեցին նաև Մարի—Անթուանէթը և Թագաւորին քոյրը 10 մայիս 1794ին։

Գահաժառանգ իշխանը Թամբլի մէջ բանտարկուած մեռաւ 10 տարեկան հասակին մէջ անարժան ու կոպիտ վերաբերմունքի պատճառաւ։

ԱՀԱԲԵԿՉՈՒԹԻՒՆԸ
ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆՑ ՊԱՅՔԱՐԸ

Լուի ԺԶ.ի մահը, աւելի գրգռեց Եւրոպան, և չկրցաւ հաշտեցնել կուսակցութիւնները, պայքարը աւելի խորացաւ ընդհակառակը՝ Ժիրոնտէններուն և Մօնթանեառներուն միջև, որոնք կը քաջալերուէին Համայնքային Խորհուրդէն, ակումբներէն և ազգային պահակագունդէն։ Այնպէս որ կրցան տիրապետել ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԱՏԵԱՆԻՆ և ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԿՈՄԻՏԷԻՆ որ Քօնվանսիօնի կողմէ հիմնուած էր։

Առաջինը հիմնուեցաւ 1793 Մարտ 10ին, եւ կը դատէր Յեղափոխութեան թշնամիները եւ իր տուած վճիռը անբեկանելի էր: Կասկածելի ըլլալու համար կը բաւէր նուազագոյն նշանը ցոյց տալ կրօնասիրութեան, կղերական մը պահել, եռագոյն կոկարդը մոռնալ, պարոն ըսել փոխանակ քաղաքացի ըսելու եւայլն. եւ անոր անմիջապէս կը բանտարկուէր եւ կը դատապարտուէր մահուան: Այս խստութեանց նպատակն էր սարսափով արգիլել ազատութեան, Հանրապետութեան միութեան, Պետութեան ներքին եւ արտաքին ապահովութեան դէմ ամէն դաւադրութիւն չէզոքացնել:

Իսկ Հանրային Փրկութեան Կոմիտէն, իրական կառավարութիւնն էր Ֆրանսայի, ճշմարիտ Տիրեկտորիա մը, որ Քօնվանսիօնի կողմէ մասնաւորապէս ստեղծուած էր գործադիր իշխանութիւնը կեդրոնացնելու համար։ Թէեւ ներքին ճակատին վրայ ցուցահանեց ահաւոր անգթութիւն մը ու խստութիւն, բայց արտաքին ճակատի վրայ, փառք ունեցաւ յաջողապէս կազմակերպելու յեղափոխական բանակները, որոնք փրկեցին Ֆրանսան օտար արշաւանքներէն: Գլխաւոր անդամներն էին Ռօպէսփիէռ, Կութոն, Սէն-Ժիւստ, Քարնօ, Քօլօ տ'Էրպուա:

ԺԻՐՕՆՏԷՆՆԵՐՈՒ ԱՆԿՈՒՄԸ.— Մօնթանեառները, վերջապէս Բարիզի ըմբոստներէն քաջալերուած պահանջեցին Ժիրոնտէններու դատապարտութիւնը, որոնցմէ 22 գլխաւոր երեսփոխաններ կառափնատի կը դատապարտուին հակառակ իրենց գեղեցիկ ու կուռ պաշտպանողականին։ Մնացածները կը փախչին և իշխանութիւնը կը մնայ Ժագօպէններուն ձեռքը։ Ռօպէսփիէռ մեծ մղում տուաւ յեղափոխութեան, և Մառայի սպանութիւնը 13 յուլիսին աւելի գրգռեց ու կրկնապատկեց ահաբեկչութիւնը։ Նոյն խստութիւնները ի գործ կը դրուէին

գաւառներու մէջ ալ: Ի վերջոյ Ռոպէսպիէռ իրարու ձգելով Հէպէրի կուսակիցներն ու Տանթոնականները, երկու խմբակցութիւններն ալ դատապարտել տուաւ, առաջինները չափազանցականութեան ամբաստանութեամբ, իսկ վերջինները կաշառակերութեամբ և ինք մնաց մինակը առանց հակառակորդի: Իր տիրակալութիւնը պարտադրեց Համայնքային Խորհուրդին, Հանրային Փրկութեան Կոմիտէին, Քոնվանսիոնին և բովանդակ Ֆրանսային: Ռոպէսպիէռի իշխանութեան այս շրջանը ծանօթ է Մեծ Ահաբեկչութիւն անունով:

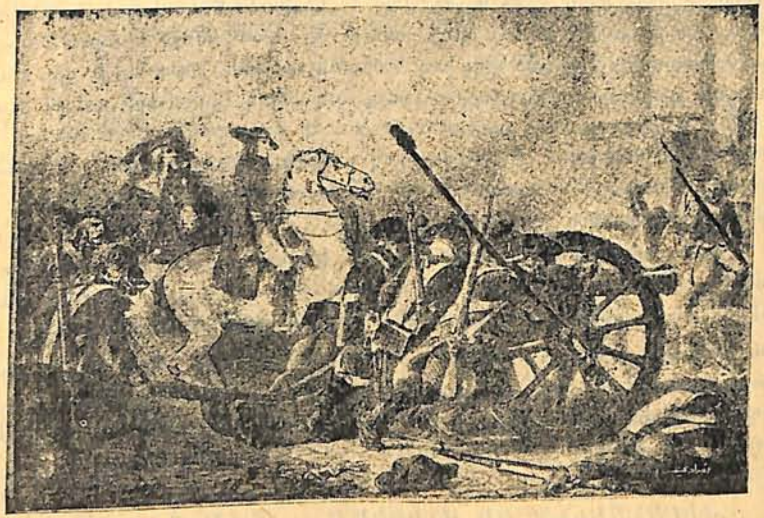

13 Վանտէմիէր, 5 Հոկտ. 1795. Փարիզցիները մղուելով արքայականներու կողմէ Քոնվանսիոնին դէմ կ'ելլեն: Պօնաբարթ Միւրան կը ղրկէ Սապլօնի, պէտք եղած թնդանօթները ու զօրքերը բերելու համար, այսպէսով կը կազմակերպէ Թիւյլրիի պաշտպանութիւնը: Այստեղ կը տեսնուի որ զօրավարը կը վերջացնէ ապստամբները զսպելու գործողութիւնը:

Սակայն այսպիսի վարչաձև մը չէր կրնար երկար կեանք ունենալ:

27 յուլիս 1794ին Ռոպէսպիէռ իր կարգին տապալեցաւ և իր կուսակիցներուն հետ կառափնատին վրայ վերջ տրուեցաւ անոր կեանքին:

Պետական հարուածները այնուհետև սկսան իրարու յաջորդել: Քոնվանսիոնը պարտաւորուեցաւ զսպել երկու դաւադրութիւններ՝ մին կազմակերպուած ժագօպէններու և միւսը արքայականներու կողմէ որը զսպելու պարտականութիւնը յանձնուեցաւ 13 վանտէմիէր (5 հոկտ.) 1795ին երիտասարդ Զօրավար Պօնաբարթին:

Այս խառնակութեանց մէջ իսկ Քոնվանսիոնը յաջողեցաւ պատրաստել նոր սահմանադրութիւն մը, որ ծանօթ է ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐՈՒԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ անուամբ, և գրուեցաւ 26 հոկտ. 1795ին, երեք տարի և քանի մը օր տևող նստաշրջանէ մը վերջ:

Քոնվանսիոնի Գործը.— Քոնվանսիոնը ամէնէն ահաւոր ճակատական համագումարն է որ երբ եւ իցէ գոյութիւն ունեցած ըլլայ: Թէեւ երկրին մէջ սարսափով եւ ահաբեկչութեամբ իշխեց, սակայն ամէն կողմ, բոլոր գաւառներուն մէջ իր ներկայացուցիչները ղրկելով ժողովուրդին մէջ հայրենասիրութեան զգացումները արծարծեց ու հրահրեց: Բայց հակառակ ներքին երկպառակութեան յաջողեցաւ անօրինակ կռուով մը զսպել արքայական ըմբոստութիւնները եւ դիմադրել Դաշնակցած բովանդակ Եւրոպայի արշաւանքներուն:

Միանգամայն երկիրը կ'օժտէ բազմաթիւ օգտակար հաստատութիւններով, ինչպէս. ՈՒՍՈՒՑՉԱՆՈՑ, բազմարուեստեան վարժարան, Իրաւաբանական վարժարան, Երաժշտանոց, արուեստից եւ արհեստից վրժն. Մետրական դրութիւն, Հանրային պարտուց Տոմարը եւայլն. եւայլն.

Քոնվանսիոնը թէեւ այս հաստատութիւններէն մէկ մասը չկրցաւ իրագործել, սակայն յաջորդ կառավարութեանց օրով բոլոր այս հիմնարկութիւններ իրականութիւն դարձան.

Քոնվանսիոնը մէկ կողմէն երկրին ներսը կը մարտնչէր Յեղափոխութեան թշնամիներուն դէմ, երկիրը կ'օժտէր օգտաշատ հիմնարկներով, միւս կողմէ արիւնոտ ու անհաշտ կռիւ մը կը մղէր մէկ ճակատ եղած Եւրոպայի դէմ: Այդ պատերազմները սկսան Յեղափոխութեան առաջին օրէն և տևեցին քսան տարի մինչև Կայսրութեան վերջը, կը բաժնուի

ԵՕԹԸ ԶԻՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆՑ։

Օտար արշաւանքներուն դէմ պայքարի առաջին շրջանը ձախողութեանց շարք մ'եղաւ, սակայն Քօնվանսիօնը կորովի միջոցներու դիմեց։ Տիւմուրիէն, հանճարեղ զօրապետ մը, Վալմիի մէջ և այլուր տարաւ այնպիսի յաղթանակներ, որոնք Ֆրանսան փրկեցին։ Այս տագնապողական շրջանին, Քօնվանսիօնը մեծ ճիգեր ի գործ դրաւ, 300 000 կամաւորական գունդերուն կազմութիւնը հրամանագրեց, ապա զանգուածային զինուորագրութիւն մը։

Քառնօ կազմակերպեց 11 բանակներ և 1,200,000 հոգի ղրկեց սահմանագլուխները որոնք սպառնալիքի տակ էին։ 1793 սեպտ.էն սկսեալ ֆրանսական բանակները սկսան յարձակողականի և վերագրաւեցին Ֆլանտրը, Ալզասը։ Թուլօն կը փրկուէր զօրավար Պօնաբարթի միջոցաւ։

Այս տագնապալի օրերուն տեղի ունեցաւ Վանտէական ապստամբութիւնը, որ առաւելապէս կրօնական հանգամանք ունէր։

Երբ իրենց եկեղեցիներուն փակուիլը տեսան, քահանաները բանտարկուած, իրենց խղճերը ըմբոստացան։ Եւ երէկի գիւղացիներ, որսի հրացաններով զինուած՝ կազմակերպեցին զօրաւոր ընդդիմադրութիւն մը։ Անոնց գլխաւոր պետերն էին ՔԱԹԸԼԻՆՕ, «տ'Անժուի Սուրբ»ը մականունով ծանօթ, Շարէթ, տ'Էլպէ, Պօնշան, Լարօշ Ժագըլին, որ կ'ըսէր իր մարդոց. «Եթէ յառաջանամ, հետեւեցէք ինծի. Եթէ ՆԱՀԱՆՋԻՄ, ՍՊԱՆՆԵՑԷՔ ԶԻՍ. ԵԹԷ ՄԵՌՆԻՄ՝ ՎՐԷԺՍ ԼՈՒԾԵՑԷՔ։» Վանտէացիները նախապէս տարին քանի մը յաղթանակներ, բայց, իրենց պետին մահէն վերջ երկպառակեցան և պարտուեցան։

Ժիրօնտէններու անարդար մահը Լիօնի բնակիչները ոտք հանեց։ Քօնվանսիօնը 60000 հոգի ղրկեց անոնց դէմ։ Պաշարումը և ռմբակոծութիւնը մէկ կողմէն, սնունդի պակասը միւս կողմէն Լիօնի բնակիչները ստիպեցին անձնա-

տուութեան, երկու ամիս յուսահատ պայքար մը մղելէն վերջ։

Քօնվանսիօնը, Լիօն քաղաքը պատժելու համար, հրամանագրեց քաղաքին հիմնայատակ կործանումը, և անոր աւերակներուն վրայ կանգնել տուաւ յուշարձան մը հետեւեալ արձանագրութեամբ. «Լիօն. պատերազմեցաւ ու կռուեցաւ ազատութեան դէմ, Լիօն այլեւս գոյութիւն չունի»։ *Բնակչութիւնը կոտորեցին, քաղաքը քարուքանդ ըրին և կոչեցին զայն* ԱԶԱՏԱԳՐՈՒԱԾ ՀԱՄԱՅՆՔ։

Արտաքին ճակատի վրայ տարուած յաղթանակները յանգեցան ՊԱԼԻ ԵՒ ԼԱՀԷՅԻ ԴԱՇՆԱԳՐԻՆ 1795ին, որով ՀՈԼԱՆՏԱ, ԲՐՈՒՍԻԱ և ՍՊԱՆԻԱ Ֆրանսայի դէմ պայքարելէ հրաժարեցան։

Գ. ՏԱՐՈՒԱՆ Սահմանադրութիւնը պատրաստելէ վերջ Քօնվանսիօնը կը հրաժարէր ու կը ցրուէր հետեւեալ յայտարարութեամբ։

«Ազգային Քօնվանսիօնը կը յայտարարէ թէ իր պաշտօնը լրացուցած է և իր նստաշրջանը փակուած»։

Հազար անգամ կրկնուած կեցցէ՛ Հանրապետութիւնը աղաղակները անգամ մըն ալ թնդացին այս բառերուն ետեւէն ժողովասրահին մէջ։

Ահա այսպէս վերջացաւ Ազգային Քօնվանսիօնի երկարատեւ ու յիշատակելի նստաշրջանը։ Սահմանադիր ժողովը հարկ տեսաւ քանդել նախկին աւատական դրութիւնը և նոր կազմակերպութիւն մը հիմնել. Օրէնսդիր ժողովը փորձեց այս կազմակերպութիւնը. Սահմանադրութեան մէջ թաղուած թագաւորի մը ներկայութեամբ, քանի մը ամսուան փորձէն յետոյ հասկցաւ թէ թագաւորն ու նոր հաստատութիւնները միասին չէին կրնար երթալ, և յայտարարեց թէ թագաւորը մեղսակից է դաշնակից Եւրոպային. Թագաւորը և Սահմանադրութիւնը դադարեալ հռչակեց և հրաժարեցաւ։ Ուրեմն Քօնվանսիօնը գտաւ գահընկեց թագաւոր մը, չեղեալ Սահմանադրութիւն մը և իբր միակ Եւրոպայի դէմ պատերազմ յայտարարուած՝

աղբիւր ունենալով կատարելապէս քայքայուած վարչութիւն մը, վարկաբեկ եղած թղթադրամ, և սպառած ու պարպուած զօրագունդեր: Հետևաբար, Բոնվանսիոնը հարկադրուած էր ազատութիւնը պաշտպանել ընդդէմ բովանդակ Եւրոպայի:

Առանց բոպէ մը տատամսելու, անիկա հանրապետութիւն հռչակեց թշնամի բանակներուն երեսին. յետոյ թագաւորը զոհեց, որպէսզի յետադարձ շարժումի ճամբաները գոցէ: Ի վերջոյ, բոլոր իշխանութիւնները ձեռք առաւ և բռնատիրութիւն հաստատեց. իր ծոցէն ելած 12 բռնապետներ ամէն ինչ գրաւեցին և Եւրոպայի բոլոր ազգերուն դէմ սկսան մղել պատերազմ մը, որ պատմութեան յիշատակածներուն մէջ ամէնէն մեծ և ահաւոր պատերազմն է:

Անոնք, այս լայնածաւալ գործին գերագոյն միահեծան իշխողները մնալու համար, փոխն ի փոխ զոհեցին բոլոր կուսակցութիւնները և ծայրայեղութիւններ ի գործ դրին, անոնք ունեցան յաջողութիւններ, ինչպէս՝ ոյժ և կորով. բայց եղան նաև վայրագ և հեղեղներով արիւն թափեցին, մինչև որ նըւաղեցան ինկան: Այն ատեն Բոնվանսիոնը ինք իր ձեռքին մէջ առաւ բռնատիրութիւնը և կամաց կամաց թուլցուց իր ահաւոր իշխանութեան զսպանակները: Յաղթութեան չընորհիւ հաւատքը վերստին ձեռք ձգելով, մտիկ ըրաւ մարդկային զգացումներու ձայնին և վերածննդեան գործին տուաւ ինքզինքը: Բայց յաղթահարուած կուսակցութիւնները վերստին կեանք առին և փոխն ի փոխ յարձակեցան Բոնվանսիոնի վրայ. անիկա յաղթեց երկուքին ալ, հանրապետական Սահմանադրութիւն մը խմբագրեց և Եւրոպայի, կուսակցութեանց ու ինքզինքին հետ երեք տարի պայքարելէ յետոյ, արիւնլուայ ու հաշմանդամ, հրաժարեցաւ և Ֆրանսան յանձնեց Վարչութեան (Տիրէքթուար) ձեռքը: Այն մարդոց, որոնք հպարտութեամբ կը կոչեն ինքզինքնին 89ի հայրենասէրները, Բոնվանսիոնը միշտ պիտի կարենայ ըսել. «Դուք սանձեցիք պայքարը, բայց ես մղեցի և վերջացուցի զայն»:

Վստահելով ՕՐԷՆՍԴԻՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆԸ երեք տարուան պայմանաժամով ընտրուած երկու համագումարներու, Աւագաց ժողով եւ Հինգ Հարիւրներու ժողով իսկ գործադիր իշխանութիւնը հինգ անդամներէ բաղկացած Վարչութեան մը, որուն մէկ հինգերորդը պիտի նորոգուէր ամէն տարի:

Ա. Վարչութեան անդամները եղան Պարրաս, Քառնօ, Ռէվպէլ, Լէթուրնէօր, Լարէվէյէօր—Լէբօ:

ՌԻՎՈԼԻԻ ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏԸ

Ճակատամարտը կ'սկսի առաւօտեան ժամը 9-ին: Պոնաբարթ բազմաթիւ անգամներ պաշարուեցաւ, եւ իր տակի ձին քանի մը անգամ փոխեց սպաննուելուն համար, եւ կրկին Մանթուի առջեւ քալեց ուր զօրավար Մասենան իր քաջարի խմբերով երկու օրերէ իվեր անընդհատ կը կռուէր:

Աւագաց ժողովը ծերակոյտի ձև մը 250 անդամներէ կը բաղկանար, ամուրի կամ ամուսնացած 40 տարեկան ըլլալու էին: Անոնք կ'ընդունէին կամ կը մերժէին ՀԻՆԳ ՀԱՐԻՒՐՆԵՐՈՒ առաջարկած օրէնքները և կ'անուանէին վարչութեան անդամները:

Վարչութիւնը երբ գործի գլուխ անցաւ, կացութիւնը

չատ վատ էր։ Յեղափոխականները կ'ուզէին վերսկսիլ սարսափի շրջանը, արքայականները կը խլրտէին, միապետութիւնը հաստատելու. երկրին տնտեսութիւնը քայքայուած էր, և Եւրոպական զինակցութիւնը թէև զսպուած 1795ի դաշնագրով, սակայն վերջնականօրէն պարտուած չէր։ Վարչութիւնը չկրցաւ կառավարել, բարքերու անկում մը և ելևմըտական անօրինակ տագնապ մը յառաջացաւ։ Եւ ինքզինքը իշխանութեան գլուխը պահելու համար պետական հարուածներու դիմեց։

18 ՖՐՒԻՏԻՒՔԹՕՐԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՐՈՒԱԾԸ

1797ին ընտրութիւնները արքայականներուն նպաստաւոր եղաւ, տիրող դիրք մը գրաւեցին երկու համագումարներու մէջ և իրենցմէ մէկը յաջողեցան մտցնել Վարչութեան մէջ։ Վարչութեան միւս անդամները կազմակերպեցին պետ. հարուած մը, զոր. Օկէրրոյի աջակցութեամբ։ Արքայական երեսփոխանները և հրապարակագիրներ տարագրուեցան և յեղափոխական օրէնքներ վերսկսան ի զօրու ըլլալ։

Մինչ ներքին պայքարը և պետական հարուածներ իրարու կը յաջորդէին անդին Աւստրիան կրկին կ'սպառնար Ֆըրանսայի Անգլիոյ հետ։ Քաոս, կրկին պատերազմական գործողութեանց գլուխը գալով, յղացաւ ծրագիր մը, երեք բանակներ արձակելու Վիեննայի վրայ Աւստրիան սրտէն զարնելու։

Այդ բանակները երեք ուղղութեամբ յարձակելու համար, յանձնուեցան զօրավար Ժուրտանի, որ պիտի հետևէր Մայնի հովտին, երկրորդը՝ Մորոյի հրամանատարութեամբ՝ պիտի իջնէր Դանուբի ուղղութեամբ, իսկ երրորդը՝ բուն Իտալիոյ բանակը յանձնուեցաւ Պոնաբարթին։

Ժուրտանի և Մորոյի ղեկավարութեամբ կռուող բանակները չկրցան յաջողիլ, մինչ Պոնաբարթ Իտալիոյ մէջ հազիւ

Պօնաբարթ
Իտալական բանակին մէջ

հասած կայծակի արագութեամբ կատարած իր յարձակումներով տարաւ բազմաթիւ յաղթանակներ աւստրիական կազմակերպուած ուժեղ բանակներուն դէմ։ Լոտիի, Թիրոլի

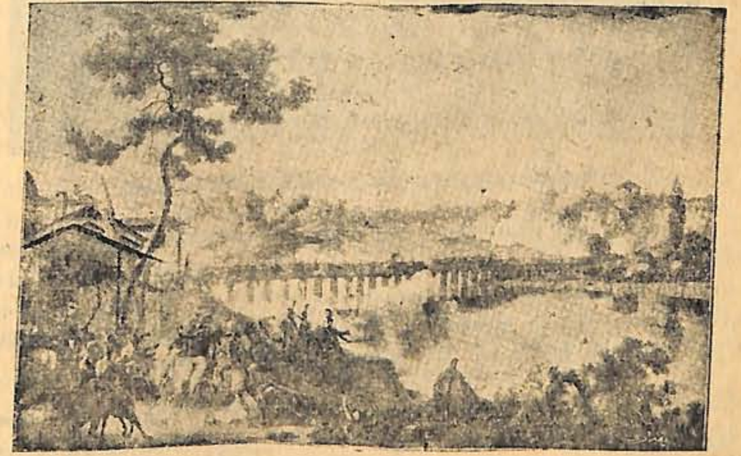

Լոտիի կամուրջին անցքը

Այս փառաւոր յաղթանակը որով Միլանը Պօնաբարթին ձեռքը կ'իյնար, զայն կը դարձնէր բացարձակ տէրը Լոմպարտիայի։ Այս յաղթանակը մեծ արձագանգ տուաւ ձեռնարկին մէջ ի գործ դրուած յանդգնութեան, խիզախութեան ու անոր յաջողութեան համար։ Այս պատերազմը հակասամարտէն յետոյ էր որ, երիտասարդ զօրավարը առաջին անգամ ըլլալով զգաց թէ կոչուած էր խաղալ մեծ դեր մը պատմութեան թատերաբեմին վրայ։

ճակատամարտները փառապսակներն են յեղափոխութեան և երիտասարդ զօրավարին։

Կը հարուածէ Աւստրիացիները Արքօլի կամուրջին վրայ և Րիվօլիի մէջ. և յարձակողական անցնելով կը քալէ ուղղակի Վիեննայի վրայ։ Աւստրիան սարսափած կ'ստորագրէ Լէօպէնի

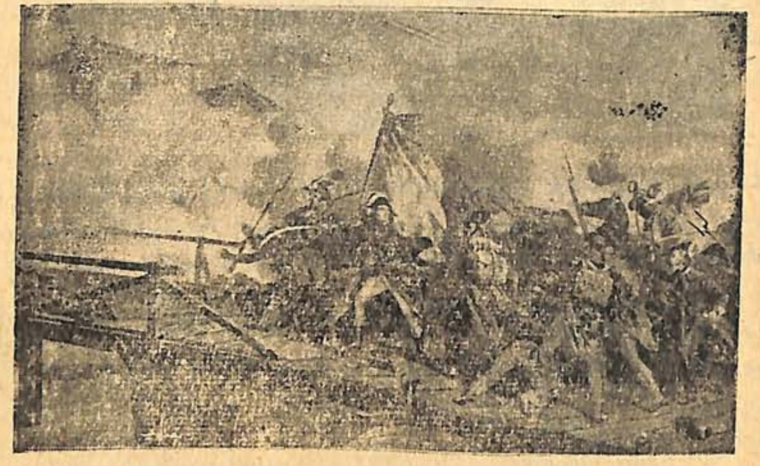

Պոնաբարդ Արքոլի կամուրջին վրայ կը յարձակի

45000 ի դէմ 1200 հոգիով հակառակելու ստիպուած՝ Պոնաբարդ ճահիճներով շրջապատուած ճամբաներէն կ'առաջնորդէ իր զինուորները։ Հոն տեսնելով իր նռնաձիգներուն վարանումը, դրօշակ մը կը խլէ, կը խիզախէ դէպի առաջ Արքոլի դիակներով ծածկուած կամուրջին վրայ։ Յանկարծ կ'իյնայ ճահիճի մը մէջ եւ կը փրկուի իր զինուորներէն։

մէջ հաշտութեան դաշնագրի մը նախագծերը։ Պոնաբարդ միլիոններ կը հասցնէ վարչութեան, և մեծ արուեստագէտներու գլուխ գործոցները՝ ճոխացնելու Պետ. Թանգարանը։

ՔԱՄԲՕ-ՖՕՐՄԻՕի դաշնագիրը վերջ կուտայ առաջին զինակցութեան, 17 հոկտ. 1797ին։ Ֆրանսա կը պահէ Պելճիքան, Հռենոսի ձախ ափը։ Լոմպարտիան վերածուեցաւ Հանրապետութեան, Ճենովան Լիկիւրեան հանրապետութեան, իսկ Վենետիկը տրուեցաւ Աւստրիոյ։

ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԵՐԿՐՈՐԴ ԶԻՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

ՔԱՄԲՕ-ՖՕՐՄԻՕ-ի խաղաղութեան դաշնագրին ստորագրուելէն վերջ՝ Յեղափոխութեան միակ անհաշտ թշնամին կը մնար Անգլիան։ Պարտութեան մատնելու համար Անգլիան, Պոնաբարդ Վարչութեան ներկայացուց ծրագիր մը. քանի որ անկարելի էր Անգլիան վտանգել ու վնասել իր կղզիին մէջ հարուածելով զայն, աւելի նպատակայարմար էր կանի-կա հարուածել իր գաղութներուն վրայ արշաւելով։ Օրինակ գրաւել Եգիպտոսը, ուրկէ կարելի պիտի ըլլար անցնիլ և ըսպառնալ Հնդկաստանի և Միջերկրականը Ֆրանսական լիճի մը վերածել։

Վարչութիւնը, որ կը վախնար Պոնաբարդի օր աւուր աճող ժողովրդականութենէն, և իրեն գոյութեան դէմ սպառնալիք մը կը նկատէր անոր փայլուն յաղթանակներով շահած փառաւոր համբաւը. կ'ուզէր զայն հեռացնել, ուստի փութաց ընդունիլ անոր արշաւանքի ծրագիրը։

Երիտասարդ զօրավարը ամենայն գաղտնապահութեամբ կազմակերպեց իր արշաւանքի պատրաստութիւնները։ 1798 Մայիս 19ին Թուլոնէն նաւ առաւ, 10000 նաւազներով՝ հրամանատարութեամբ ծովակալ Պրիւյսի, եւ 36000 զինուորներով՝ Քլէպէր, Տըզէ, Միւրա, Տավու, Լան, Ժիւնօ եւ Մարմոն զօրապետներու հրամաններուն տակ։

Գիտական արշաւախումբ մըն ալ կ'ընկերակցէր այս բանակին, որուն մէջ կային Մօնժ, Պէրթոլէ, Տոլոմիէօ, Քաֆարէլլի գիտնականները որոնք հոն Եգիպտոսի անցեալին վրայ հետախուզութիւններ պիտի կատարէին։

Պոնաբարդ մեծ խորհրդաւորութեան մէջ պահելով այս արշաւանքին նպատակը. կը յառաջանայ դէպի Եգիպտոս, ճամբան Միջերկրականի մէջ կը գրաւէ Մալթա կղզին, կը խուսափի ճարպիկութեամբ անգլիական մարտանաւերէն, որոնց արթուն ծովակալը Նէլսըն կը խուզարկէր այդ ծովուն ամէն կողմը. ի զուր ջանալով հանդիպիլ Ֆրանսական նաւերուն և կռիւի բռնուիլ անոնց հետ։

Արշաւախումբը յաջողութեամբ ու անվտանգ կը մօտենայ

Աղեքսանդրիոյ զօր կը գրաւէ, ապա կը յառաջանայ Գահիրէի վրայ:

Զօրավար Քլէպէր որ սպաննուեցաւ 1800-ին Եգիպտոսի, մէջ Մէմլուքի մը դաշոյնին տակ զոհ իյնալով:

Բուրգերու ստորոտը հասած արշաւախումբը կը դիմաւորուի Մէմլուքներէն, որոնց կը յաղթէ փախուստի մատնելով զանոնք, և կը մտնէ Գահիրէ յաղթականօրէն:

Մինչ Պօնաբարթ յաղթանակէ յաղթանակ կը թռէր, Անգլիացի ծովակալ Նէլսըն Ապուքիրի ծովախորշին մէջ, կը փճացնէր Ֆրանս. Նաւատորմը, այնպէս որ բանակը կատարելապէս կը մեկուսացուէր Ֆրանսայէն.

Երբ Պօնաբարթին հաղորդուեցաւ այս դժբախտութիւնը, անայլայլելի հանդարտութեամբ լսեց և ըսաւ. «աղէ՛կ, պէտք է հոս մեռնիլ, եւ կամ թէ նախահարց նման մեծութեամբ դուրս ելլել հոսկէ»:

Ապա կազմակերպեց իր նուաճումները, Գիտական Յանձնա-

խումբին, զոր հետը բերած էր, պաշտօն տուաւ գտնելու լաւագոյն միջոցները կառուցանելու ջաղացքներ, որթատունկի

Բուրգերու Ճակատամարտը

«Զինուորներ, ըսաւ անոնց, ցոյց տալով բուրգերը. Այս բուրգերուն գագաթէն քառասուն դարեր ձեզի կը նային»:

մշակութեան, գարեջուրի շինութեան, վառօդի պատրաստութեան, հրացաններ, թնդանօթներ, ասուի ու կտաւ եայլն:

Թուրքիան, Անգլիոյ դրդումով երկու բանակներ կը ղրկէ Պօնաբարթին վրայ, առաջինը կը ջախջախուի երիտասարդ զօրավարէն Սուրիոյ մէջ Թապօր լերան վրայ, սակայն Սէն Ժան—տ'Աքրի պաշարումին կը ձախողի. Եգիպտոս վերադարձին Թրքական երկրորդ բանակը ծովը կը թափէ:

Հակառակ այս փայլուն յաղթանակներուն, Պօնաբարթ կը ցաւէր տեսակ մը բանտարկուած զգալով ինքզինքը Եգիպտոսի մէջ, զրկուած ըլլալով իր նաւատորմէն, հայրենիք վերա-

Պօնափարթ Սուրիոյ մէջ, իր զինուորներու զրկանքը կը բաժնէ։

Պօնափարթ կը ներէ Գահիրէցի ըմբոստներուն։

դառնալու։ Լսած էր նաև որ Վարչութիւնը կորսնցուցած էր ազգին համակրանքը, թէ ատելութիւնը երթալով կ'աւելնար անոր դէմ, և թէ պետ. հարուածներով միայն իր գոյութիւնը կը պահէր։ Եւրոպան կրկին դաշնակցած էր։

Հասկցաւ որ շարժելու ատեն էր։

Հրամանատարութիւնը թողլով Քլէպէրի, գաղտնի նաւ կը մտնէ. կ'անցնի Միջերկրականը առանց հանդիպելու անգլիական նաւատորմին և Ֆրէժիւս կ'իջնէ 1799ին հոկտ. 9ին։

Իր վերադարձը մեծ համակրութեամբ եւ խանդավառութեամբ կ'ողջունուի։ Գիւղերու մէջ, ամէն տեղ զանգակներր կը հնչեցնէին, իսկ քաղաքին մէջ ուրախութիւնը իր վերջին զագաթնակէտին հասած էր։

Պէրանժէն կը պատմէ թէ «Երբ իր վերադարձին անակնկալ լուրը հասաւ կը գտնուէր ընթերցասրահ մը, աւելի քան 30 հոգիի մէջտեղ։ Բոլորը, զրպարնակէ մղուածի նման ոտք ելան ուրախութեան աղաղակներ արձակելով։ Նոյնը եղաւ, բոլոր Ֆրանսայի համար, որ ինքզինքը փրկուած կը տեսնէր։ Երբ ժողովուրդի մը վրայ այսօրինակ ազդեցութիւն մը կը գործէ մէկը, անոր տէրն է այլեւս։

Արդարեւ ամիս մը ետք իշխանութեան գլուխն էր։

Մինչ Պօնափարթ Եգիպտոսի մէջ կը պատերազմէր և Ֆրանսակ. զէնքերուն յաղթանակը կը պտտցնէր փարաւոններու երկրին մէկ ծայրէն միւսը, մայր հայրենիքին մէջ, վարչութիւնը իր ապիկար ու ճնշող դիւանագիտութեամբը բովանդակ Եւրոպայի թարկութիւնը կը գրգռէր և կը կազմուէր աւելի՛ զօրաւոր, աւելի՛ ծաւալուն դաշնակցութիւն մը։

Ֆրանսան երեք տեղ կը մղէր արիւնալի պատերազմ մը, Հռենոսի վրայ, Իտալիոյ մէջ, հիւսիսային կողմը, և Զուիցերիոյ մէջ։

Հռենոսի վրայ Ժուրտան կը կորսնցնէ Սթօքախի ճակատամարտը։ Իտալիոյ մէջ բոլոր զօրավարներն ալ, իրարու ետեւէ կը պարտուին, և Իտալիան ձեռքէ կ'ելլէ։

Իրերու այս կացութեան մէջ էր որ, երբ երիտասարդ զօրավարը կը վերադառնայ հայրենիք։ Պօնափարթ տեղի կուտայ հայրենասէրներու պնդումին, պետութեան ղեկը ձեռք անցնելու մասին։ Կը պատրաստուի 18 Պրիւմէրի (9 Նոյմ. 1799) համբաւաւոր պետ. հարուածը։ Պետական այս հարուածին յաջողութեան օժանդակեցին ու աջակցեցան ԱԻԱԳԱՑ ԺՈՂՈՎԸ և ԲԱՆԱԿԸ։ Վարչութիւնը կը տապալի, անոր տեղ նոր կառավարութիւն մը, ՀԻՒՊԱՏՈՍՈՒԹԻՒՆ կը հաստատուի որուն իրական պետը կ'ըլլայ ինք՝ Պօնափարթ երկու օգնականներով։

Պետական հարուածին պատրաստութեան մէջ կարեւոր դեր մը ունեցած են ԹԱԼԷՅՐԱՆ, վարչութեան անդամներէն ՍԻԷՅԷՍ և ՐՕԺԷ-ՏԻՒՔՕ և ԱԻԱԳԱՑ ԺՈՂՈՎԻՆ գլխաւոր անդամները։

Յեղափոխութեան Թ. տարին 18 Պրիւմէրին, (9 Նոյմ. 1799) Իտալիոյ յաղթականին կը յանձնուի Բարիզի զօրագունդերու վերին հրամանատարութիւնը։ Վարչութեան անդամներէն երեքը իրենց հրաժարականը կու տան, իսկ երկու անդամները Կօհիէ և Մուլէն Լիւքսէնպուրկի մէջ պահպանութեան տակ կ'առնուին որով այլեւս կառավարութիւն չկար։

Պօնաբարթ առաջին հիւպատոս։

Իր հիւպատոսութեան շրջանին, Պօնաբարթ տուաւ Ֆրանսայի իր չորրորդ սահմանադրութիւնը եւ նուիրուեցաւ ու յաջողութեամբ գլուխ հանեց դատական եւ տնտեսական կատարեալ վերակազմութիւն եւ վերականգնում մը։

Յաջորդ օրը, զօրավարը կը ներկայանայ Աւագաց Ժողովին, կ'ամբաստանէ Վարչութիւնը և կը պահանջէ նոր սահմանադրութիւն մը։ Յետոյ կ'երթայ Հինգ Հարիւրնոցներու Ժողովը, սակայն հոս Պօնաբարթ կ'ընդունուի «Անկցի տիկտաթէօրը» սոսկալի աղաղակներով։ «ՕՐԷՆՔԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԵՆԷՆ ԴՈՒՐՍ ՀՌՉԱԿԵՆՔ ԶԱՅՆ», կը պոռան ամէն կողմէ։

Կը խռովի զօրավարը։ Կ'զգայ թէ կորսուած է. Ժողովի անդամները մեծաւ մասամբ Ժագօպէններ, կատաղի և մոլեռանդ յեղափոխականներ, կը մերկացնեն իրենց դաշոյնները

18 ՊՐԻՒՄԷՐ

18 Պրիւմէրի Պետական հարուածը «Հինգ Հարիւրնոցներ»ու ժողովին միջոցին երկու նռնաձիգներ կը յառաջանան և կ'ազատեն Պօնաբարթը որ Երեսփոխաններու դաշոյններուն սպառնալիքին տակ կը գտնուէր։ Ընդհանուր աղմուկին մէջ Նախագահը Լիւսիէն Պօնաբարթ, կը մերժէ արտաքսել իր եղբայրը։

և կը շրջապատեն զայն սպաննելու համար:

Զօրավարին եղբայրը, ԼՈՒՍԻԷՆ ՊՕՆԱՊԱՐԹ, ժողովին նախագահը, ի զուր կը ջանայ պաշտպանել իր եղբայրը: Իր նռնաձիգները դուրս հանելով զէնք, կը փրկեն իր կեանքը: «ԱՆՈՆՔ ՔԵԶԻ ՕՐԷՆՔԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԵՆԷ ԴՈՒՐՍ ՀՌՉԱԿԵՑԻՆ» ըսաւ Սիէյէս, ԴՈՒՔ ԱԼ ՋԱՆՈՆՔ ՍՐԱՀԷՆ ԴՈՒՐՍ ԸՐԷՔ: Նռնաձիգներու գունդ մը կը մտնէ ժողովասրահ և երեսփոխանները դուրս կը հանէ սուիններու սպառնալիքին

Կառավարական խորհուրդի նասսատում Լիւքսէմպուրկի մէջ, յաճախ Պօնապարթ ի պահ կը դընէր խորհրդականները առաւօտեան ժամը 9-էն մինչեւ իրիկուան ժամը 5ը, երբեմն նոյնիսկ գիշերները կը նախագահէր ժողովներու։

տակ: Հինգ Հարիւրնոցներու անդամները պատուհաններէն դուրս կը ցատքեն ու կը փախչին լեզապատառ:

Դէպքին իրիկունն իսկ, Լիւսիէն Պօնաբարթ կը միացնէ համակիր Երեսփոխանները: Վարչութեան ջնջումը և երեք առժամեայ Հիւպատոսներու անուանումը քուէարկել կուտայ, ՊՕՆԱՊԱՐԹ, ՍԻԷՅԷՍ և ՌՕԺԷ–ՏԻՒՔՕ:

Ֆրանսական Յեղափոխութիւնը այնուհետև կը մտնէ նոր փուլի մը մէջ: Պօնաբարթ իբրև առաջին Հիւպատոս

երկաթեայ ձեռքով կը կառավարէ երկիրը։ Յեղափոխութեան գեղեցիկ ու վսեմ գաղափարներն ու սկզբունքները, որոնցմէ շատեր կը մնային անգործադրելի իրմով կ'սկսին գործադրութեան դրուիլ։ Ինքզինք կը նուիրէ երկրին բարեկարգութեան։ Կարգ կանոն կ'ստեղծէ։ Կ'ազատէ Ֆրանսան տընտեսական ելեւմտական անկեալ վիճակէն. և բառին լայն առումով, զօրաւոր կը դարձնէ Ֆրանսան։ Այնուհետեւ կ'ըսկսի Պոնաբարթի անհատական կառավարութիւնը, որուն մասին հոս անդրադառնալ աւելորդ կը նկատենք, տրուած ըլլալով որ արդէն առանձին մօտ 300 էջնոց հատոր մը հըրատարակած ենք «Նափոլէոն» անունով։ Ուստի կը վերջացընենք, տարեցոյցի մը սեղմ էջերուն մէջ օրը օրին գրի առնըւած ու տպագրութեան յանձնուած պատմական այս ամփոփ տեղեկութիւնները Ֆրանսական Մեծ Յեղափոխութեան վրայ, որը եզական է բովանդակ աշխարհի պատմութեան մէջ իր յառաջ բերած քաղաքական ու քաղաքային, ընկերային, բարոյական խորապէս բարենորոգիչ սկզբունքներով, որոնցմով ներշնչուած՝ եւրոպական այլեւ այլ ազգեր, իրենց բռնապետներէն կորզեցին մարդավայել կեանք մը ապրելու իրաւունքները։

Ֆրանսական Յեղափոխութեան տասնամեայ շրջանին ըրած բարեկարգութիւններն են.

1. Միապետութեան ջնջում եւ հանրապետական վարչաձեւի հաստատում։
2. Ջնջում ամէն տեսակ տիտղոսներու, առանձնաշնորհումներու։
3. Ընկերային անհաւասարութեան ջնջում։
4. Աւատականութեան եւ ճորտատիրութեան վերջին հետքերու ջնջում։
5. Ջնջում բազմատեսակ տուրքերու։
6. Հաստատում միատեսակ օրէնքի, բոլորին համար եւ օրէնքներու բարեփոխում։
7. Տոհմական գաղութներու մէջ գերութեան ջնջում։
8. Ազգային դաստիարակութեան հաստատում։
9. Հաստատում պարտադիր զինուորութեան։
10. Եկեղեցիին պետութենէն բաժանում։
11. Հողերու պետականացում եւ ժողովուրդին վճառում աժան գինով։
12. Մետրական դրութեան հաստատում։
13. Բարեփոխում պետական եւ վարչական մեքենայի։
14. Նահանգային նոր բաժանում։
15. Ազատութիւն կրօնի, խղճի, մամուլի, խօսքի եւ հաւաքոյթի։
16. Ազատութեան, հաւասարութեան եւ եղբայրութեան իտէալներու յայտարարութիւն։

Ե. Տ.

ԾԱՆՕԹ ԴԷՄՔԵՐՈՒ ԿԵԱՆՔԷՆ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԳՐԻԳՈՐ ՎՐԴ. ՊԱՀԼԱՒՈՒՆԻ

Բնիկ Նիկոմիդացի, նախքան իր ծնունդը ի հօրէ որբացած աղքատ ծընողաց զաւակ։ Ծնած է 1870 դեկ. 24ին, մկրտուած տեղւոյն Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ, ձեռամբ Տէր. Արիստակէս աւագ-քահանայի։

ԳՐԻԳՈՐ ՎՐԴ. ՊԱՀԼԱՒՈՒՆԻ

Եօթնամեայ կը տարուի Ս. Փրկչաց Ազգ. հիւանդանոցը, որուն խնամակալութեան ժողովոյն ատենապետ եւ ազգ. բարերար Տիար Միքայէլ Յակոբեանի պաշտպանութեամբ, ուրկէ կ'սկսի իր նախնական կրթութիւնը, երկու տարի վերջ Բերայի Ս. Յարութեան եկեղեցւոյ ազգ. վարժարանի աշակերտ, ի վերջոյ

իր հայրենիքը, ուր 1885ին կ'աւարտէ տեղւոյն ազգ. Ս. Լուսաւորչեան վժրնի. դասընթացքը, փոքր տարիքէն իսկ իր մէջ երեւան կուգայ եկեղեցական երգեցողութեան ընդունակ-յաջողակութիւնը մասնաւոր կերպով: Դարձեալ ի սր-գայ տիոյ ջերմ փափաքը կ'ունենայ կուսակրօն քահանայութեան, ինչպէս նաեւ՝ ուսման ծարաւի պապակը:

1889ին երբ կը վերաբացուէր Արմաշու դպրեվանքը, եւ Օրմանեան Սրբազան որ ի պաշտօն կուգար Պոլսէն այն գործին կարգադրութեանը Իզմիրէն

անցնելով Արմաշ երթալու, Գրիգոր՝ առիթը ձեռք ձգած կը դիմէ յ'ոտս. Նորին Սրբազնութեան, որ նախապէս կը ճանչնար զԳրիգոր, իր Բերայի Քարոզչութեան օրերէն «այնժամ վրդ.» «այն Իզմիրցի տղան» յորջորջելով:

Յիշեալը Սրբազանին խորհրդով կը դիմէ օրուայ պատրիարքին «Աշըգեան» իբր նախագահ դպրեվանուց խնամակալութեան, այլ սակայն՝ իր բոլոր խնդրանքները անլսելի կը մնան:

Գրիգոր առայժմ՝ յուսախաբ, թելադրութիւնը կ'ունենայ դիմելու Պոլսոյ Երողմի. պատ. փոխանորդ Օէճէրեան Սիմէոն Սրբազանի զինքը խրկել Երուսա-

ղէմ իսկոյն ժառ. ի սանուց: Փոխանորդ Սրբազանի յանձնարարական մէկ գրովը 1889ին կը մեկնի Երուսաղէմ. հոն տնօրէն ժողովոյ որոշմամբ վանուց աւագ- թարգմանի կողմէ մինչ ցնոր տնօրինութիւն առ ի փորձ կը դրկուի Ս. Յարութեան տաճարը իբր աշխատող հասարակ միաբան: Այս միջոցներուն Գրիգոր՝ կրկնակի խնդրագրերով կը դիմէ Ս. Պատրիարքին իր մասին տնօրէն ժողովոյ տալիք վերջին որոշմանը, այլ սակայն՝ հոս ալ իր բոլոր դիմումները անլսելի կը մնան, եւ օրին մէկն ալ Ս. Հրեշտակապետի վանուց ծերունազարդ Ազարեան Կիրակոս վրդի. “Վրդպետն օծակից Յարութիւն Պտրքի.» փոխանորդութեան կը կոչուի: Կիրակոս Վրդ. իր աղեգրին երաժիշտ=ձայնագրութեան, Հայ, թուրք, գաղ, եւ թուաբանութեան երկու վարժապետներ կը կարգէ իր հաշւոյն, ժառ. վրժրն.ի ուսուցիչներէն. ուր Գրիգոր կ'սկսի լուրջ աշխատանքի իր ապագայ իղձերուն կատարմանը, շաբաթական չորս պահերով. եւ այս՝ ցաւի սիրտ, միայն 6-8 ամիսներու տեւողութեամբ իր հոգեւոր հօր մահուամբը իր տածած յոյսը իսպառ կը խորտակուին: Գրիգոր վերջին ծայր զգածուած ու յուսահատ իր վիճակէն, կրկին կը մտնէ Ս. տեղւոյ ծառայութեան իր նպատակին հասնելու, եւ ահա՛, 1900ի Վարդավառի Բարեկենդանի կիրակին, երբ ընկերներով սարկաւագութեան աստիճանին կը բարձրանայ, ձեռնադրութեամբ Ներսէս Արք-Եպսկ. Գէորգեանի.

1902 յուլիս 21ի այլակերպութեան տօնին իր ընկերներով Վարդապետական օծում կ'ստանայ Ամենապատիւ Վեհապետեան Յարութիւն Պատրիարքէ՝ խարտավիլակութեամբ Ս. Աթոռոյ Բարեջան Լուսարարապետ Բարձրաշնորհ Տէր Իսահակ Իմաստասէր Արք. Եպսկ. Խապայեանի «Ներկայիս վեհափառ Կաթողիկոս մեծի տանն Կիլիկիոյ»:

Ինչպէս յայտնի է Ս. տեղեաց մէջ ծառայող, եւ հասարակ միաբանութենէ հոգեւորականութեան բարձրացած սրկգ. եւ կամ վրդ. մը որոնք՝ իրենց ժամանակին հետ, մտային կորովն ու կարողութիւնը զոհելով, չեն կրնար ուզածնուն պէս մշակել իրենց միտքը, եւ հետեւաբար միայն ընդունակութիւն եւ հակում ունեցողները միջակ զարգացումէ մը անդին չ'են կրնար անցնիլ դժբախտաբար.

Հոս, ե՞ղն է ըսել, որ մեր Գրիգորն ալ այսօր նոյն վերեւ յիշուած դասակարգին մէջ փայլող արգահատելիներուն շարքը խառնուած է. իբր անուս եւ անարժան վեղարակիր մը. այն վեղարը, զոր՝ կրեցին մեր հոգելից՝ պերճիմաստ հայրապետք. Սահակներ ու Մեսրոպ. Ներսէսներ ու Նարեկացի. Աւ. տարակեցիներ ու Խրիմեաններ, Իզմիրլիեան ու Վարժապետեաններ եւայլք: 1903էն ի վեր շարունակող «հաւուեպանանց» եւ հաւուեխոյս բուռն պայքարներուն իբր հետեւանք. Ս. Աթոռոյ միաբանական ներքին խաղաղ կեանքը

և եղբայրական սիրոյ զօդակապը քայքայուած էր. միաբանութիւնը երկուքի բաժնուած ու պառակտուած. եղբայր եղբօր դէմ, թշնամանք, ատելութիւն, նենգ ու ոխն արմատացած օրքանզօր, դէպի անդունդ կ'առաջնորդուէր կոյրօրէն: Երկու կուսակցութիւնք կ'որակուէին մին՝ «Ղեւոնդեան և կամ հաշտուեխոյս» իսկ միւսը «Հակաղեւոնդեան և կամ հաշտուեպահանջ» անուններով:

Այսպէս ալ Գրիգոր արեղայ իբր միաբան պէտք էր, որ մէկ կողմը հակեր, և ըստ իր ներքին համոզման կը պատկանէր «Ղեւոնդեան» կուսակցութեան, Խապայեան Սրբազանի ի գահ կաթողիկոսութիւն մեծի տանն Կիլիկիոյ բարձրացումով Ս. Աթոռոյ լուսարարապետութեան ակնառու և պատկառազդեցիկ պաշտօնը յայնժամ թափուր. երկու ուժերը միշտ իրարու դէմ լարուած կը մրցէր. իւրաքանչիւրը իր կողմ ունենալ միաբանական մեծամասնութիւնը որուայ հրրատապ երկու գլխաւոր հարցին լուծման, մին՝ Ղեւոնդի տապալումը, իսկ երկուքը մէկանց քուէից առաջելութեամբ լուսարարապետի Բ. պաշտօնին տէր ըլլալ. և այս տուեալներով 1906 ին միաբանական ընդհ. ժողովոյ մէջ քուէից առաւելութեամբ կը յաջողին հաշտուեպահանջ լուսարարապետ ընտրել Լաւոդիկէի բազմամեայ տեսուչ «հեղինակ համարար բառի» Եկաւեան Թաթէոս Վրդպ.ը:

Առ այս, նոյն միջոցին տնօրէն ժողովոյ որոշմամբ յաջորդ կը կարգուի իբր Ղեւոնդեան մը, Գրիգոր արեղան ի տեսչութիւն Լաւոդիկէի, և ընդ փոյթ կը մեկնի իր պաշտօնատեղին, հեռացուելով Ս. Աթոռէն իբր աքսորական մը, և հո՛ն, երկու տարի համեստօրէն կը վարէ վանքի, տեղւոյն ժողովրդեան, շրջակայ հայ գիւղերու կրօնական և յարաբերական գործերը երբեմնի այցելութեամբ, մինչև որ կրկին՝ տնօրէն ժողովոյ որոշմամբ կը վերադառնայ Ս. Աթոռ:

908—909 կը վարէ Ս. Աթոռոյ հիւրընկալութիւնը: Եւ 909-10 Բեթղեհէմի Ս. Ծննդեան վանուց տեսչութիւնը:

910 ին կը մեկնի հայրենիք ի տեսութիւն իր այրի մօր եղբօրր, ազգականաց, դրացեաց, բարեկամաց և այլ. ուր վարդապետական գաւազանի իշխանութեան աստիճան կ'ընդունայ տեղւոյն Թիմակալ բազմերախտ ու շինարար Տ. Ստեփաննոս սրբազան Արք.եպսկ. Յովակիմեանէ:

Հայրենիք վերադարձին 912 կը կոչուի «դասապետ ժամասաց» պաշտօնին, զոր կը վարէ մինչև 918 մայիս:

910ին միաբանական ընդհ. ժողովոյ Ա. ատենադպրութիւնը, զոյգ ընդ դասապետութեամբ:

917 Պաղեստինի գրաւմամբ անգլ. բանակին կողմէ ըստ վերին Բ. կամաց Ազգ. միութեան, առիթէն օգտուելով, 903էն ի վեր շարունակւող Ս. աթոռոյ ներքին պառակտումներէն ու անուանարկութիւններէն խորապէս զզուած, Հայկ. Լէգէոնին կամաւոր կ'արձանագրուի Դանիէլ Արքեպսկ. Յակոբեանի թելադրութեամբ, ինչ որ ինք նախապէս արձանագրուած, ուղղակի Ֆր.ի պատերազմական նախարարութենէն պաշտօնապէս իրեն եկած էր Հայկ. Լէգէոնի ընդհ. հովուութեան Բ. հրամանը, տրուած հարիւրապետի աստիճանով:

918ին տարագրութենէ վերապրող և Երուսաղէմի վանքը ապաստանած հարիւրի չափ ազգանուէր երիտասարդ ընկերներով Գրիգոր վրդ. մայիսի 1ին կը մեկնի Բօռթ—Սայիտ, և այնու բանակ ի Կիպրոս:

Հո՛ն, Զանգալեանի շունչին տակ մեծ եռանդ ու ընդունակութիւն ցոյց տալով ֆրանսական զին. խստապահանջ «տիսիփլին»ի մարզանքներուն, երկու ամիսէն կը բարձրանայ տասնապետութեան, նոյն միջոցին Գ-րդ. և Դ-րդ. «պաթթայոն»ներու զին. ակումբին գրադարանի հսկիչի պաշտօնը իրեն կը յանձնուի, ինչպէս նաև՝ հոգեւոր մատակարարութեան գործը:

919ին Աղեքսանտրէթի մէջ գտնուող ալճըրիացի զօրաց

ՄԵՐ ԱՆՀԵՏԱՑՈՂ ԴԷՄՔԵՐԷՆ

ՍԱՐԳԻՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԿԻԼԻԿԵԱՆ ԿԱՄ ԳՈՒԼԻԿԵԱՆ

(Փշուր մը Զէյթունի անցեալէն

Երբ մանուկ էի լուսահոգի մեծ հայրս(85 տարեկան հաստակին Տէրզօր տարուած և հոն սպանուած) տեսնելով իմ կուսակրօն եկեղեցական ըլլալու բնածին ձիրքերս ու փափաքներս՝ չարունակ բարձերուն երեսները վեղար՝ և ծածկոցները փիլոն ընելով ժամերգութիւն ընելուս և քարոզելուս մարմաջը զորս յաճախ տնեցիներու կողմէ արգիլել կ'ուզէին Յիսուսի բանին պէս «թող տուէք մանուկները որ ինծի գան» մեծ հայրս ալ կ'ըսէր թող տուէք մանուկը որ Սարգիս Եպիսկոպոս՝ հօր եղբօրը տեղը բռնէ:

հետ գիշերային ընդհարումի պահուն կը վիրաւորուի:

920 Բոսթ—Սայիտի մէջ կ'արձակուի զինուորութենէ, երբ պատմուած Իսկէնտէրունի ընդհարումին սրտապնդիչ քաջալերողը Հայ զինուորին։

Արձակումէն վերջ կը մեկնի Կիպրոս, ուր կը մնայ մինչև 923 վարելով Լառնաքայի հովուութիւնը. սեպտ. ին կը մեկնի Երուսաղէմ, ուր քանի մը ամիսներ վերջ Ռէմլէի տեսչութեան կը կոչուի, եւ 926ին հրաժարելով, կրկին կը մեկնի Կիպրոս ուղափոխութեան, ուր կը մնայ մինչև օրս

Հոն, առաջ, Սարաճեան սրբազանի իմաստուն մէկ կարգադրութեամբը. Գրիգոր վրդ. իր բովանդակ կեանքը արժող 400 անգլ. ոսկին նուիրելով յետ մահուան կը թողու տեղւոյն Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ, որ սոյն գումարին փոխարէն ցկեանս պիտի ստանայ ամսական 4 անգլ. ոսկի իր ապրուստին.

Յիշեալը՝ 930 Լառնաքայի Փր. հիւպատոսարանի միջոցաւ պատուուած է Հայկ. Լեգէոնի յատուկ եղող պատերազմական մէկ «մէտալ»ովը Ֆրանսայի պատ. նախարարութենէն:

Զէյթուն, հայրենի տանս մէջ կը տեսնէի գրքեր, կոնդակներ պատերէն կախուած, խաչ ու աւետարան սնտուկներու մէջ ու կը հարցնէի, ո՞րուն են ասոնք. Սարգիս Սրբազանին և երբ մեծնաս սրբազան ըլլաս քուկդ պիտի ըլլան. զեռ պատանի հեռացայ Զէյթունէն, Սսոյ ժառանգաւորացը գացի ուսանելու վարդապետ ըլլալով գալու և Սարգիս սրբազանին ինչքերուն տիրանալու, սակայն համաշխարհային պատերազմը հակառակ անոր որ պատրաստուած էի վարդապետանալու, եկաւ քար ու քանդ ըրաւ ամէն ինչ. ընդ որս իմ եպիսկոպոս ըլլալու երազներս, քանի որ բոլոր պարագաներս Տէրզօր ջարդուած էին և ես բարեկամներու թելադրութեամբ և ստիպումով սերունդս պահելու համար ամուսնացայ դժուարաւ բաժնուելով կուսակրօն ըլլալու փափաքէս։

Մանկութեանս չկարողացած հետապնդած և կիսկատար հասկցած Սարգիս Եպիսկոպոս Կիլիկեանի կամ Գուլիկեանի հօր եղբօրս մասին ուզեցի մանրամասն ծանօթութիւններ ունենալ, Զէյթունի հին մարդոց դիմեցի կինքը ճանչցողներ գտայ, մանաւանդ ընիկ Զէյթունցի և Կիպրոսաբնակ 80 ամեայ Տիար Մանուկ Զգօնեան այժմ Համբարձում Գէորգեան պատմական և պատուական հայը որ հակառակ 55 տարիներէ ի վեր Կիպրոս ապաստանած և հաստատուած, անարատ և մաքուր պահելով իր հայրենի ազգասիրութիւնն ու հաւատքը ինձ պատմեց թէ՝ Կարապետ Եպիսկոպոս Բէչէճեանէ առաջ Սարգիս Եպիսկ. եղած է Զէյթունի առաջնորդը, աւելի խորացնելով քննութիւններս Մարաշ կամ Գերմանիկ և հերոս Զէյթուն գրքին մէջ 112րդ էջին վրայ Զէյթունի առաջնորդաց ցանկին մէջ գտայ Սարգիս Եպիսկ. Կիլիկեան կամ Գուլիկեան(1861) տող 20) նոյնպէս 1859 Մեսրոպ վրդ. (վարդապետական անունը Մեսրոպ է եղեր Սարգիս Եպիսկոպոսի) Մովսէս քհնյ. Խաչուկենցի հետ Պոլիս կ'երթայ (էջ 134 տող 4) Թէճիրլիցիներու և կամ կարգ մը Թուրք գիւղերու Զէյթունէն հինգ օր հեռու բնակելու հրովարտակը ձեռք ձգելու,

Նաև Զէյթունը կառավարական տուրքէ զերծ կացուցանելու։ Ազիզ Բաշայի պատերազմին 1862 օգոստ. 2ի օրը լերբ յաղթութեան օր Նոր տարի կ'ըլլայ Զէյթունցւոց, այդ օրը Սարգիս Եպսկ. կանչել կուտայ Թուրքերու մոլլան և կռուի մէջ սպաննուած Թուրքերուն դիակները Թաղել կուտայ (Նոյն գրքի 140րդ էջ տող 10) Սարգիս Եպիսկոպոս Պապիկ Բաշայի պատերազմական Թմբուկը կ'օծէ (էջ 145 տող 21):

Արդ, պատմականօրէն հաստատելով ժանկութեան օրերուն լսածներս Սարգիս Եպիսկոպոսի մասին ուրախ եմ, մանաւանդ մականունիս ստուգաբանութեանը համար որ Կիլիկեան է եղեր բայց բռնապետութեանց շրջաններուն այդ անունը խորթ հնչելուն Գուլիկեան եղած է:

Նոյն գրքի Զէյթունի առաջնորդաց և վարդապետաց ցանկին մէջ կը հանդիպինք նաև Սարգիս վրդ. Կիլիկեանի մը որուն մասին ալ կը խօսէր մեծ հայրս, հաւանաբար վարդապետը եպիսկոպոսէն առաջ ըլլալուն՝ մահանալէն վերջ նոյն գերդաստանի Մեսրոպ վրդ.ին անունը եպիսկոպոսանալուն փոխած և Սարգիս ըրած են: Գրածներս Սարգիս Եպիսկոպոսին գործունէութեանը մանրամասնութիւնը չէ, սակայն այսքանն ալ ուրախութիւն կը պատճառէ իր ծանօթներուն:

Զկրցի եպիսկոպոսանալ բախտի չար բերումներով և տիրանալ ուսուցիչ հօրս և Սարգիս Սրբազանի գրքերուն և խաչին, բայց այսօր անարժանարար եկեղեցական ըլլալու փափաքս հոգ չէ Թէ տարբեր ձևով իրականացած ըլլալուն Թէև հեռու պաշտելի հայրենիքէս՝ Զէյթունէն և Սարգիս Եպիսկոպոս Կիլիկեանի Զէյթունի Ս. Աստուածածին վանքին մէջ Թաղուած աճիւններէն՝ կը ծառայեմ եկեղեցիիս և պաշտելի ազգիս ազօթելով ու քարոզելով մեծ հօրս ըսածին պէս «աշխարհս անցաւոր է չինի խաթուիք»:

16 Օգոստոս 1939 ԽՈՐԷՆ ՔՀՆՅ. ԳՈՒԼԻԿԵԱՆ (ԿԻԼԻԿԵԱՆ)

Նիկոսիա (Կիպրոս)

ԽՈՐԷՆ ՔՀՆՅ. ԳՈՒԼԻԿԵԱՆ

Խորէն քհնյ. Գուլիկեան ծնած է 1896ին Զէյթուն, իր նախնական կրթութիւնը առած է հայրենիքի նած Ս. Լուսաւորչի ծաղկոցին և ապա կեդրոնական բարձրագոյն նախակըր-

թարանի մէջ: Հազիւ դպրոցը աւարտած կ'ընդունուի Սսոյ ժառանգաւորաց վարժարանը: Հակառակ Տ. Խորէն հօր կուսակրօն ըլլալու մեծ փափաքին 1914ի համաշխարհային պատերազմը ակամայ փոխել տուած է իր ծրագիրը սերունդին փճացումով և իր գերդաստանը պահելու մտօք ամուսնացած է: Սակայն իր մէջ եկեղեցական ըլլալու ձիրքն ու փափաքը

անմեռ Միալուն քահանայացած է:

Խորէն քհնյ. իբր ուսուցիչ ծառայած է Տէօրթ Եօլ-Իօզէալի երեք տարի, 1921ին Կիլիկիոյ պարպումին եկած է Հալէպ և պաշտօնավարած է Կիլիկեան և Հայկազեան վարժարաններու մէջ և ապա 925ին Հոմսի Ազգ. վրժ.ի տնօրէնութեան կոչուած և երկու տարի ձեռնահասօրէն վարած է գործը։ 1927 ին Հալէպի Ս. Քառասուն Մանկանց եկեղեցւոյ մէջ իր բարերարին՝ Վեհ. Տ. Սահակ կաթողիկոսի կողմէ ձեռնադրուած է քահանայ պսակուելով Սիդոնի և Տիւրասի վրայ ուր երեք տարի իբրև Տնօրէն-քահանայ ուսուցչութիւն ալ ըրած է շատ գոհ ձգելով ժողովուրդը։ 1930 ին ղրկուած է Դըրըդ-խան, իբրև Տնօրէն վարած է դպրոցը և քահանայագործած է վարելով միևնոյն ատեն Թաղկ. խորհրդոյ և այլ մարմիններու քարտուղարութիւնը։ 1937ին հրաժարած է իր պաշտօնէն սակայն մերժուած է: Թեմին առաջնորդը շատ գոհ Տ. Խորէն քահանայէն կ'ուզէ գնահատել և 1937ի վերջերը լանջախաչ կրելու շնորհաբեր արտօնագիր կը տրուի Վեհ. Կաթողիկոսէն:

Տ. Խորէն քհնյ. ակիզբի օրէն միշտ կը փափաքէր Դըրըդ-խան չմնալ, բայց չէր կրնար ժողովուրդին սէրը ոտնակոխել, սակայն Սանճագի վերջին անցուդարձերէն շատ յուզուած ու՛լ չուզեց հոն մնալ. իր փափաքներուն և խնդրանքներուն վրայ Կաթ. Ընդհ. փոխն. և Կիպրոսի առաջնորդ Գեր. Տ. Պետրոս Սրբազան պէտքը ունենալուն զինքը կը փոխարէ Նիկոսիա ուր կը մնայ գրեթէ տարիէ մ'ի վեր աշխատելով որ անթերի կատարէ իր քահանայական պարտականութիւնները, միշտ կ'ըսէ «Աստուծոյ գործը կատարեալ նուիրումով պէտք է կատարել»:

Տ. Խորէնի գրական աշխատութիւններուն թիւը ցանցառ եղած է, բայց ան խօսիլ կը սիրէ, պարզ, օրինակներով և ժողովրդական լեզուով, ամէն անոնք որ զինք կը ճանչնան գիտեն իր այս կարողութիւնը և կը գնահատեն:

ՄԱՍՆ Ե.

ՅՈԲԵԼԻՆԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

ՀԱՅՈՒՆ ԳՈՅԱՊԱՅՔԱՐԸ ԵՒ Ս. Դ. ՀՆՉԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԴԵՐԸ

Նուէր՝ Գաղթական Երիտասարդութեան Ս. Դ. Հնչ. Կուս. Յիսնամեայ Յոբելեանին առթիւ:

Ս. Դ. Հնչակեան կուսակցութեան կեանքին և Յիսնամեայ գործնէութեան լրիւ պատկերը տալու համար պէտք է տալ հայ ժողովուրդին յիսուն տարիներու մարտնչումներուն, անհաւասար կռիւներուն, գոյութեան գերագոյն պայքարի պատմութիւնը: Այդ պայքարը պատմութիւնն իսկ է Ս. Դ. Հնչակեան կուսակցութեան։ Այդ՝ իր մէջ կը խտացնէ, իր մէջ կը բովանդակէ եռահատուած հայ ազգին, ժամանուորապէս տաճկահայութեան որպէս ՄԱՐԴ, որպէս ՀԱՅ ապրելու ճիգին ամբողջութիւնը։

Յոբելինական հանդիսութիւնները, որոնք կը կատարուին սփիւռքի հայութեան մէջ, նուիրուած են ուրեմն ո՛չ թէ մի-

այն Ս. Դ. Հնչակեան կուսակցութեան, այլ և մարտանուէր հայութեան այն բոլոր զաւակներուն խնկելի յիշատակին, որոնք, ինքնամատոյց նուիրումով իրենց թանկագին կեանքը ողջակիզեցին հայ ազատագրութեան սրբազան բագինին վրայ:

Կենաց և մահու, լինիլ չը լինելու պայքարի խորանին առջև բոցավառուող Գաղափարի ատրուշանին հուրը վառ, բոցերը անշէջ պահելու համար ազգանուէր հայկականներուն զոհաբերութեան վսեմ խոյանքը ժամանակակից ազգերու պատմութեան մէջ հազիւ թէ նմանը ունեցած ըլլայ:

Ազատ և անկախ ապրելու տենչը, իղձը, փափաքը ուղիղ գծով սերունդէ սերունդ փոխանձուած և մեր մէջ ալ բոցավառուած է պայքարի ոգին, կորովը, զոհուելու կամքը:

Մի քիչ ետ դառնանք և թղթատենք մեր պատմութեան էջերը և խորանանք անոր մէջ: Հոն մեր աչքին առջև կը պարզուի սա իրողութիւնը թէ՝ ազատ ապրելու, հայկական բարձրաւանդակին վրայ անկախ, ինքնիշխան պետութիւն մը հիմնելու միտքը չորժման մէջ դրած է հայ բազուկը, հայ կորովը:

Աշխարհասասան Բաբելոնական հզօր կայսրութիւնը հիմէն սարսող ժարական ըմբոստութիւնը հայութեան անմիջական և սերտ գործակցութեան արդիւնքն է եղած: Բիւզանդական և պարսկական և ապա արաբական տիրապետութեան լուծը խորտակելու համար հայ ժողովուրդը իր բնաշխարհին մէջ, հակառակ նախարարական տուներու, իրենց հակադիր շահերու բերումով բաժան բաժան եղած ըլլալուն, յաճախակի ըմբոստութիւններ, ապստամբութիւններ կազմակերպած, ջարդուած և ջարդած ալ է: Սակայն անյաջողութիւնները, ձախորդութիւնները՝ ազատ և ինքնիշխան ապրելու բնական ձգտումը՝ ըմբոստութեան կրակը չէ կրցած յանգեցնել հայու հպարտ կրծքին մէջ:

Ան՝ հայ ժողովուրդը, աւելի խրոխտ, աւելի հպարտ, ա-

ւելի յանձնապաստան վեր բարձրացուցած է իր անճկելի գըլուխը հիդրայի նման:

Մեր ազգային պատմութիւնը որքան տառապանքի, նոյնքան և բնաանհրաժեշտօրէն պայքարի, մաքառումի շղթայ մը եղած է:

Հայաստանի երկնամերձ, խրոխտ լեռները՝ ձիւնին ու մրրիկին, անեղամռունջ փոթորիկներուն և ուրականներուն ցցագլուխ և անվկանդ՝ անընկճելի մնալու միտքը, գաղափարը ուժեղ կերպով դրոշմած է հայ սերունդներու հոգիին մէջ: Ուստի աշխարհագրական, քաղաքական, ընկերային պայմաններու և մեր դարաւոր ուրոյն մշակոյթի արդիւնարարն է մեր երկարատև պայքարը, ազատ ապրելու ճիգը:

Հայ աշխարհի երկհազարամեայ պատմութիւնը՝ իր յաճախակի պոռթկումներով, Վարդանանց պատերազմով, Սասունցի Դաւիթներով, Դաւիթ Բէկերով, բազմահարիւր անուանի և անանուն հերոսներով, դիւցազններով կերտած է սերունդներու յեղափոխական ոգին:

Մեր նախնիքներէն՝ յաջորդ սերունդներուն հոխտակուած ժառանգութիւնը, հոգեկան վիճակը կարելի չէ՛ արմատախիլ ընել, չորս հովերուն յանձնել և հայ մարտունակ ցեղը ԲԱՐԻԱ-ներու, որդերու նման սողացողներու անարգ խումբի վերածել, միայն անիտէալ, անսկզբունք մարդ—կենդանիներ ողջ պահելու համար:

Արմէններու սերունդը որդ չեղա՛ւ, չի՛ սողաց, մի՛շտ բարձրագլուխ, մի՛շտ հպարտ, յաճախ կորովի կեցուածքով կրցաւ գիմագրել հալածանքներու, պահեց իր պատմա—անհատականութիւնը, ազգերու համագրոյթին մէջ իր արժանի տեղը գրաւելու համար:

Այսպէս էր և այսպէս եղաւ մեր դարաւոր կեանքը, հեռաւոր անցեալին, հայրենի աշխարհին մէջ:

Հայը՝ իր իրաւունքներուն տիրանալու համար, Վահագ-

ներու հրաշէկ բոցերէն՝ չանթեր խլեց, թուր-կայծակներ պատրաստեց Մսրա Մելիքներու դէմ գապարի դաշտ իջնելու համար։ Սասունցի Դաւիթներու, Առիւծ Մհերներու պողպատակուռ կամքը, անընկճելի ոգին արտացոլացումն իսկ է հայու ըմբոստ հոգիին։

Դարաւոր ստրկութեան սուրին տակ տուայտող տաճկահայոց մէջ, 80 ական թուականներուն ի յայտ եկաւ այդ ըմբոստ ոգին։

Զարմանալի զուգադիպութիւն մըն է, երբ սփիւռքի հայութիւնը կը տօնէ Ս. Դ. Հնչակեան մայր կուսակցութեան յիսնամեայ գործունէութեան Յոբելեանը, խորհրդային Հայաստանի մէջ Հայ աշխատաւորութիւնը մեծ շուքով կը տօնախմբէ, կը պանծացնէ հազարամեայ կռիւներու հերոսները հայրենիքին մէջ։

Սիրելի ընթերցո՛ղ, ազատ և անկախ ապրելու գաղափարը, տենչը այնքան բնական է մարդ էակին համար որքան անհրաժեշտ է և բնական՝ օդը, ջուրը, հացը։

Քանի մը վայրկեան կանգ առնենք հոս և թռուցիկ ակնարկ մը պտտցնենք բուսական և ապա կենդանական աշխարհին վրայ։

Բնութիւնը կեանք տուած է, մեր շատերուն կարծիքով անգիտակից, անխորհուրդ, անզգայ բոյսին։ Ան՝ կը ծլի, կ'աճի, կը սնանի բնութեան շնորհած բարիքներով և իր տեսակին ու սեռին գոյատեւութիւնը կ'ապահովէ մեքենականօրէն, անբռնազբօս ճիգերով։

Բազմաթիւ բոյսեր դաւաճան ձեռքերու դէմ ինքզինքնին կը պաշտպանեն բնութեան շռայլած ինքնապաշտպանութեան միջոցներով, իրենց փուշ—զէնքերով, որոնք կը խոցոտեն, կը փշահարեն զիրենք արմատէն պոկել և բզկտել ուզողները։

Կենդանական աշխարհին մէջ ալ երեւոյթը նոյնն է, հո՛ն

ալ կը տեսնուին ինքնապաշպանութեան բնատուր, ինքնածին միջոցները, որոնք աւելի բազմազան, աւելի զարգացած և կատարելագործուած են։ Անբան անասունը ունի իր թոյնը, եղջիւրը, ժանիքները, աքացին, վերջապէս ինքնապաշտպանութեան, գոյապահպանութեան այն բոլոր միջոցները զորս բնութիւնը գիտակից կանխահոգութեամբ մը կարծես անոր տուած է միջավայրի պայմաններու ուղիղ համեմատութեամբ։

Երբ, բանականութենէ, խորհողութենէ, զգացողութենէ զուրկ բուսական և կենդանական աշխարհը գոյապայքարին, սերունդին տեւականութեան համար ինքնապաշտպանութեան անհրաժեշտ միջոցներ, գործիքներ ի յայտ կը բերէ, ի՞նչ է ուրեմն որպէս բանական, գիտակից, և խորհող էակ մարդուն ինքնապաշտպանութեան, գոյատեւութեան զէնքերը՝ ըլլա՛յ բնութեան արհաւիրքներուն, ըլլա՛յ իր նմաններուն սպաննիչ, քայքայիչ ույժերուն դէմ։ Ան՝ մարդ էակը օժտուած է բնութեան ամենամեծ պարգեւովը, ան ժառանգած է խելք, միտք, բանականութիւն, որոնք, իրեն հնարաւորութիւն կուտան ինքնապաշտպանուելու ԳԻՏԱԿՑՕՐԷՆ ոչ թէ՝ բնազդօրէն։

Բանականութենէ զուրկ բոյսը երբ իր փուշերը կը ցցէ, երբ անբան անասունը բնազդօրէն իր ժանիքը կը մխէ, իր աքացիներով կը հարուածէ, իր թոյնը կը սրսկէ կամ կը ներարկէ, ի՞նչո՞ւ բանականութիւն ունեցող ասուն էակը, մարդը մեղաւոր պիտի նկատուի, իր տարրական իրաւունքներուն տէր կանգնելու համար, իր մտքին, խելքին օգնութեամբը, երբ ույժին, զէնքին դիմէ՝ պաշտպանելու համար իր սրբազան գոյութիւնը անոնց դէմ, որոնք խենէշօրէն, վայրագօրէն, տրմարդօրէն ձեռք կ'երկարեն իր կեանքին, իր գոյութեան դէմ։

Քանի որ ինքնապաշտպանութիւնը բնութեան անյեղելի օրէնքն է, ինչու՞ ուրեմն, անբնական, արուեստական նկատուի Հայ Յեղափոխութիւնը։

Հայ Յեղափոխութիւնը սիրելի ընթերցո՛ղ, ապրելու, գոյատեւելու գերմարդկային ճիգեր ընող, որդի պէս մեռնիլ չու-

դրդ ժողովուրդի մը փուշն է, ժանիքն է, աքացին է, թոյնըն է:

Յոբելինական հանդէսները ուրեմն իր գոյութեան գերագոյն պայքարը մղող հայ ազգին, զոհաբերող զաւակներուն ձօնուած փառահանդէսներ են: Հանուր հայութեան տօնն է այդ, չէ՞ որ ասկից յիսուն և երկու տարիներ առաջ բովանդակ հայ ազգը մէկ զսպանակէ մղուած Տաճկաստանի մէջ՝ Կարնոյ, Գում Գափուի, Պապ Ալիի խաղաղ ցոյցերով, Սասնոյ, Զէյթունի, Շապին Գարահիսարի, Վանայ, Սուէտիոյ, և Եդեսիոյ, ինքնապաշտպանութեան կռիւներով, ապստամբական շարժումներով, Կիլիկիոյ, Փոքր Հայքի, և բարձր Հայքի մէջ գործող Ժիրայրի, Շմաւոնի, Ջելլոյի, Արխանեանի, Բաբկէնի, Տօնոյի, Անդրանիկի, Մինաս օղլուի և այլոց ապատակային խումբերով «Մահ կամ Ազատութիւն» կը պահանջէին:

Ինչո՞ւ այդ անձնուրացները լեռները՝ ապաստան, քարայրները, վայրի կենդանիներու որջերը՝ բնակարան ըրած ԵԱՐի փոխան զէնքեր գրկած անքուն և թափառական կը շրջէին անօթի և ծարաւ: Ինչ է՞ր անոնց իտէալը:

Այս երկու հարցումներուն պատասխանելու համար քանի մը բառերով պէտք է ներկայացնել հայ աշխարհի ընկերային և քաղաքական վիճակը:

Իր անկախութիւնը կորսնցնելէ վերջը՝ հայ ժողովուրդի կեանքը տառապանքի, հալածանքի, բռնագաղթի, սրածութեան, զանգուածային կոտորածներու շղթայ մը եղած է:

Հայ թէ՛ օտար պատմագիրներ, ուղեգիրներ, մռայլ և զահանդեցնող գոյներով տուած են պատմութիւնը՝ մարտիրոսխաչը շալկած գողգոթայէ՝ գողգոթայ քշուող հայ ժողովուրդին: Պարբերաբար սիստէմաթիք ջարդերով, կրօնափոխութիւններով անլուր հալածանքներով Հայաստանի մէջ ջախջախիչ մեծամասնութիւն կազմող հայու համրանքը նուազագոյնի վերածուելով փոքրամասնութեան մէջ ձգուած է: Այդ

մնացորդացին կեանքը եթէ խնայուած է, ո՛չ թէ գութի, արգահատանքի պատճառով, այլ պարզապէս զինուորութիւնը իրեն արհեստ ըրած ՄԻԼԼԷԹԻ ՀԱՔԻՄԷԻՆ երկիրը՝ չէն արհեստը՝ ծաղկած, վաճառականութիւնը՝ շարժուն և ոգևոր պահելով, երկրին տնտեսութիւնը բարգաւաճ վիճակի մէջ տեսնելու հասկնալի մտահոգութեան արդիւնք եղած է:

Թուրք կառավարութիւնը՝ Հայուն հանդէպ այնքան թոյլատու գտնուած է որքան պետական ԱՆՄԻՋԱԿԱՆ շահերը հրամայական պահանջ ցոյց տուած են Հայուն ողջ մնալն իր սահմաններուն մէջ ապրիլը:

Նոր սերունդը, մասնաւորաբար գաղթածին երիտասարդութիւնը՝ իր հայրերուն պատմութիւնը չէ՛ կարդացած, չէ՛ ուսումնասիրած ուստի և չի գիտեր, և այդ իսկ պատճառով անիրաւօրէն դատախազ կը կանգնի իր հայրերուն և այն սերունդին դէմ, որոնք ազատ և հանգիստ ապրելու, որպէս մարդ իրենց ճակտին քրտինքը վայելելու համար յեղափոխութեան դժնդակ ճանապարհը ընտրած են: Դատապարտութեան սև կնիքը կը զարնէ անոնց ճակտին որոնք տուն, տեղ, հանգիստ ձգած, զէնքին փարած են, հայ աշխատաւորին, հայ գիւղացիին քաղաքային և ընկերային իրաւունք ձեռք բերելու սրբազան ուխտով:

Պատմութեան էջերը՝ բիւրաւոր փաստերով կը հաստատեն մեր բառերը: Լեռնակուտակ, գրաւոր հաստատագրեր կան հաստատելու համար այն խէնէշային ծրագիրը, զոր գործադրելու համար իշխող կառավարութիւնը դարերու ընթացքին սիստէմաթիք կերպով, անընդհատաբար հետապնդած է:

Ֆրանսացի յայտնի աշխարհագիր Ժան Պաթիստ Թավէռնիէ, որ վեց անգամ պտտած է ամբողջ Թուրքիան, կը վկայէ թէ՝ 17-րդ դարուն հայ ժողովուրդը ջախջախիչ մեծամասնութիւն կը կազմէր Հայաստանի մէջ, ուր 50 հայու դիմաց մէկ թուրք հազիւ կը գտնուէր: Մինչև 1914ի համեւրոպական մեծ պատերազմը, այդ համեմատութիւնը ար-

գէն իր նուազագոյնին իջած և Հայերը փոքրամասնութեան
վերածուած էին գրեթէ ամէնուրեք: Ո՞ւր գացած է այդ
հոծ հայութիւնը: Ասոր պատասխանը ստանալու համար
պէտք է կարդալ յայտնի բանասէր և պատմաբան Պ. Արշակ
Ալպօյաճեանի ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԿԵՍԱՐԻՈՅ գիրքը, ուր
յեղափոխութեան չը հաւատացող Պ. Ալպօյաճեան անհերքելի
փաստերու ոյժով կը հաստատէ, թէ՝ անոնք ջարդուած, կը-
րօնափոխ եղած և բռնագաղթերով ոչնչացուած են:

Սիրելի ընթերցո՛ղ, հայուն հայրենիքը- ծննդավայրը
խորթ մայր մըն էր այլեւս: Մթնոլորտը թունաւորուած էր.
Հայ մայրը կ'անիծէր իր բաղդը, իր ճակատագիրը երբ աղ-
ջիկ զաւակ մը ծնէր, մանաւանդ երբ նորածինը բնութենէն
գեղեցկութիւն ժառանգած էր, որովհետև հայ մայրը գիտէր
թէ այդ գեղեցկութիւնը իր աղջկան վրայ պիտի հրաւիրէր
բարբարոս հարեւանին վայրագ ցանկասիրութիւնը, ան՝ օր
մը զէնքի ոյժով, զօրաւորի իրաւունքով պիտի խլուէր, պի-
տի յափշտակուէր մօրը գորովասուն գրկէն:

Հայ տղամարդուն ճակտին քրտինքը թոյն էր իր հա-
մար, թշնամի էր: Կա՛մ պիտի չ'աշխատէր անսուաղ պիտի
կորնչէր և կա՛մ, իր հալալ վաստակը թուրքերը, քիւրտերը
պիտի վայելէին անօթի կիսամեռ թողլով զինքը:

Ընչաքաղձ, կողոպտիչ հարեւանը, անաշխատ ապրող
խաները, բէկերը, աւազակները կը կողոպտէին, կը թալա-
նէին ամէն ինչ: Հրկիզումները հասարակ տեղիք դարձած
իրողութիւններ էին:

Հայուն ԸՆՉԸ, ՆԱՄՈՒՍԸ նոյնիսկ կեանքը իրեն չէր
պատկաներ. ան՝ տիրողին, տիրապետողին, ոյժին սեփակա-
նութիւնն էր. Հայը իրաւունք չունէր բողոք բառնալու, դա-
տարան դիմելով իրաւապահանջ ներկայանալու, եթէ իր
կեանքն ալ վրայ տալու տրամադրութիւն չունի.

ԿԵԱՎՈՒՐԻՆ ՄԱԼԸ ՄԻՒԼՔԸ, պատիւը յափշտակողին
ՀԱԼԱԼ էր: ՌԱՅԱՆ պէտք էր շնորհակալ ըլլար կառավարու-

թեան երբ իր գլուխը ողջ մնար իր ուսերուն վրայ:

Զանազան ժամանակներու մէջ կազմակերպուած զանգ-
ուածային ջարդերը, մասնաւոր ծրագիրի մը հիման վրայ տե-
ղի ունեցող հրկիզումները դժոխային պատկերը լրիւ կը դար-
ձընէին: Չենք խօսիր այլեւս գլխահարկի զանազան և զար-
մանազան տուրքերու անունով եղած բանտարկութիւններու
մասին, որոնք կը քանդէին հայ արհեստաւորին, հայ մշակին
տնտեսութիւնը:

Ահա, սիրելի ընթերցո՛ղ, այսպիսի գեհենական միջավայ-
րէն՝ ինքնաբոյս կերպով, բնականօրէն ծնունդ առաւ Հայ
Յեղափոխութեան անդրանիկ կուսակցութիւնը՝ Ս. Դ. Հըն-
չակեան Կազմակերպութիւնը:

Այս կուսակցութեան հիմնադրութիւնը 1887ին, ուրեմն
բռնազբօսիկ ճիգի մը արդիւնք չէր, այդ՝ բնական և անխու-
սափելի հետեւանքն էր քիչ վերը նկարագրուած անտանելի
դժոխային պայմաններու:

Ս. Դ. Հնչ. Կուսակցութիւնը՝ հայուն որպէս ՄԱՐԴ
ապրելու ձգտումին, իր ճակտին քրտինքը հպարտօրէն վա-
յելելու իրաւունքին գիտակցութեան, վերազարթումին
կազմակերպեալ արտայայտութիւնն էր: Ան՝ մահուան յա-
ճախանքը իր կուրծքին վրայ զգացող ժողովուրդի մը զար-
թօնքի, վերականգնումի ղողանջն էր, թմրած հոգիները,
զգայազիրկ վիճակի մատնուած ինքնամոռացները գիտակցու-
թեան հրաւիրող ահազանգն էր:

ԿՈՉՆԱԿին արթնութեան հրաւէրը՝ տառապահար հոգի-
գիներէն ներս եզեկիէլեան վերակենդանութեան շունչը ներ-
մուծեց:

Հայ աշխարհի չորս ծայրերէն ու խտանուէր երիտասարդ-
ներ գունդ ի գունդ պատասխանելով տրուած հրաւէրին, ի-
րենց ԱՋԻԶ կեանքը, կորովը, միտքը, արիւնն ու բազուկը
խապառ դրին հայ ազատամարտի զոհասեղանին վրայ:

Խաղաղ ցոյցերով ներկայացուած աղերսագրերը չի կա-
րողացան թուլցնել ԵԸԼՏԸԶԻ գահակալին ժայռացած սիրտը.

"Մի՛ աղերսեր, ա՛յլ պահանջէ՛» որոտաց Հնչակեան մարտիկը:

«Հայր մեռնում է կաթիլ առ կաթիլ, Հայր միանգամ էլ պիտի մեռնի որ Հայր ապրի» պատգամեց Հնչակեան Տանգոնը՝ առաքելատիպըն Փարամազ. սարսեցաւ հայ աշխարհը, ցնցուեցաւ Սասունն ու Զէյթուն: «Կա՛մ մահ կա՛մ Ազատութիւն» ուխտեցին Տալւորիկի կտրիճները, Զէյթունի կորիւնները:

Պատմութեան ճանապարհը անվերադարձ է: Կա՛մ մեռնիլ հերոսի նման կա՛մ ապրիլ մարդավայել կերպով: Սողալը անբնական է հայ նկարագրին, կիսամիջոց չկա՛յ: Նահանջի գիծը գոց է Հայուն առջև:

Կռիւը յայտարարուած է, Արծուէբոյն Զէյթունը յաղթական էր: Պարտուած Թուրքը նենգօրէն խաբեց: Գիտակցօրէն և դաւաճանօրէն խաբուեցաւ Եւրոպան: Բարենորոգման ծրագիրներ, Մայիսեան ՌԷՖՕՐՄներ պատրաստուեցան. Մօտ էր ազատութեան Արշալոյսը, խանդավառութեան սարսուռը բոցավառած է հայ աշխարհին սիրտը, Մայր Հայաստան պիտի խորտակէր գերութեան դարաւոր շղթաները: Այդ յոյսի, խանդավառութեան և փառքի օրերուն ամէն հայ Հընչակեան էր, ամէն ոք կը փառաբանէր Հնչակեան Կուսակցութիւնը. Ան՝ ամէն տեղ էր, ամէն սիրտերու վրայ թառած էր: Այդ յուսավառութեան օրերուն պատիւ էր Հընչակեան կոչուիլը: Անոր գործիչները, ներկայացուցիչները արդարադատութեան առաքեալներ էին, և անոնք դատեր դատավարութիւններ կ'ընէին, և անոնց վճիռը անբեկանելի էր:

Պաշտամունքի առարկայ էր Ժիրայրի, Շմաւոնի, Ջելլոյի, Մուրատի, Տամատեանի, Անդրանիկի, Աչըգպաշի, Փարամազի և այլ անձնասէր յեղափոխականներու անունները, անոնք պանծալի հրեշտակներն էին անտէր և անտիրական հայ աշխատաւորին, հայ գեղջուկին:

Ապստամբավայրերը՝ Սասունն ու Զէյթունը, Հաճըն ու

Զոք Մարզուան, Եդեսիան ու Սուէտիան, Տիգրանակերտն ու Վասպուրական, Մարզուանն ու Շապին Գարահիսար, Արմտանըն ու Կեսարիան Թուրքին կողքին խրուած նիզակներ էին:

Ցաղթական հայութիւնը՝ նիւթին գերի եղած դաւադիր Եւրոպայի մեղսակցութեամբ դարձեալ արեան մէջ խեղդուեցաւ: Հնչակեան կուսակցութեան ղեկավարած ապստամբութեան յաղթանակի պտուղը հայ ազգը չկրցաւ քաղել, վկայ Զէյթունը:

Ազատութեան նորածագ արշալոյսը արեան ճապաղիքներուն մէջ վարագուրուեցաւ:

* * *

Փոխանակ Հայաստանի, բովանդակ տաճկաստանի բարենորոգման ծրագիրը տեղ գրաւեց ԺԷՕՆ—ԹՈՒՐՔերու մտքին մէջ: Րէշիտներու, Րիֆաթներու, Միթհատներու ձեռնասունները կանխելով Թուրքիոյ գլխուն պատրաստուող մեծ փոթորիկը, ուզեցին սահմանադրութիւն խաղալ և կատարուած իրողութեան առջև դրին եւրոպական դիւանագիտութիւնը:

1908 Թուականը անկիւնադարձ մըն է Թուրքիոյ, մանաւորապէս հայ պատմութեան մէջ: Հնչակեան կուսակցութիւնը չը հաւատաց բաղկացուցիչ տարրերուն շնորհուած ազատութիւն, եղբայրութիւն և հաւասարութիւն բառերուն անկեղծութեան:

Ցանկալի, հայակեդրոն Կիլիկիան 1909 Մարտին նախազը եղաւ դիւրահաւան յեղափոխականներուն:

1907 ին Փարիզի Գօնկրէսով պատրաստուած արիւնալի տռամին բեմադրութիւնը, հակառակ հնչակեան կուսակցութեան ընդդիմութեան, զգաստութեան հրաւէրին, մասնակցութեամբը ուրիշ հայ կազմակերպութեան կատարուեցաւ.

ԻԹԹԻՀԱՏ ԹԷՐԱՔՔԸ կուսակցութիւնը, երեսփոխանական աթոռներու խոստումով յաջողած էր շղթայել հայ յեղա-

փոխութիւնն հարուածող ձեռքերէն մին: Սակայն տարիներու փորձն ու փորձառութիւնը ԻԹԹԻՀԱՏԻՆ մէջ այն համոզումը հիմնաւորեց թէ իրենք պատմութեան արտաքին կեղևը միայն սերտած էին, չէին կրցած թափանցել անոր խորքը, անոր միջուկը:

Լեզուի և մշակոյթի գիծով կարելի պիտի չըլլայ ձուլել քայքայել փոքրամասնութիւնները, մէկ յայտարարի վերածելով այդ բեկորներէն կազմել միատարր, միազօնգուած Օսմանեան ազգ, Օսմանեան պետութիւն, խորհեցան ուրիշ ազդու միջոցի դիմել:

1911—ին Սելանիկ գումարուող գաղտնի Գօնֆէրանսի մէջ ԻԹԹԷՀԱՏը՝ խորագննին քննութենէ անցնելով Թուրքիոյ քաղաքական կացութիւնը տեսաւ թէ Սահմանադրութիւնը աւելի օգտակար եղած է փոքրամասնութիւն կազմող փոքր ազգերուն, քան թէ տիրող տարրին, իրենց՝ Թրքութեան, և որոշում կայայցուց ՑԱՐՄԱՐ ՄԷԿ ՍՈՒԻԹԻՆ զէնքի ույժով փըճացնել զանոնք:

Իր ատենին Հնչակեան կուսակցութեան մամուլը պատրաստուող Թակարդը, տրուած հայաջինջ որոշումը ի լուր հայ աշխարհին հաղորդեց, գալիք մեծ փոթորիկը մատնացոյց ըրաւ, սակայն հայ պահպանողականութիւնը, Իթթիհատականացած հայ մտաւորականութիւնը, այդ սև գուշակութիւնը յառետես մտքի սլացք համարելով արժէք չտուաւ Հնչակեան կուսակցութեան ահազանգին:

Կեղծ սահմանադրութեան հիմնոսը քնացուցած և թուլցուցած էր Հայուն ջիղերը, բնազդը, դիմադրական ույժը և պայքարելու ոգին:

Հնչակեան գործիչները խռովարար, ակումբները անհամերաշխութեան բոյներ մատնանշուեցան, և բազմաթիւ քաղաքներու մէջ Հնչակեանները անբաղձալի նկատուեցան ԻԹԹԻՀԱՏԻ կողմէ և ակումբները փակուեցան և վարիչները բանտարկուեցան:

Ազգադաւ ներքին որդեր՝ տեղաւորուած հայ կեանքի կոճղին մէջ, կը կրծէին անոր կենսունակութեան արմատները:

Հազիւ քանի մը տարիներ անցած, Հնչակեան Կուսակցութեան նախագուշակած սև փոթորիկը՝ համաշխարհային մեծ պատերազմին պայթումովը, շղթայազերծուեցաւ: Թուրքը նպաստաւոր առիթը օգտագործեց իրագործելու համար իր

Մանուէլ Պէյլէրեան

ճիւաղային ծրագիրը: Առաջին իսկ առիթով հնձուեցան Հընչակեան գործիչներու մտաւորականները, չը խնայուեցաւ միւս կուսակցութեանց աչքառու ղեկավարներուն և պարագլուխներուն, որոնք «ընկեր» Թալէաթներուն յաճախ սեղանակիցներ կ'ըլլային:

Անդեկ և անգլուխ մնացած հայ զանգուածը զոհը եղաւ այն դիւային ծրագրին զոր վաթսունական թուականներէն ասդին կ'որոճար Թուրքը:

Իրագործելու համար իր Կուսակցութեան Գերագոյն ժո-

դովին որոշումը՝ Փարամազ, որ յաջող կերպով կազմակերպած և ի գլուխ հանած էր Կովկասի փոխարքայ հայակեր Գոլիցինի տէրորը. իր խումբով անցաւ Կ. Պոլիս: Աւաղ ստոր մատնութեան հետեւանօք ձախողեցաւ այդ տէրորը.

Փարամազի յաջողութիւնը ոչ միայն փրկութիւնը պիտի ըլլար հայ ժողովուրդին այլ և տաճկաստանի և բաղկացուցիչ միւս տարրերուն:

Կացինահար եղան հազարաւոր մտաւորականներ: Կախաղաններու անտառներ մահասփիւռ սիւներու նման կոթողուեցան չարաչուքօրէն տաճկաստանի մէկ ծայրէն միւսը:

“Հոն ուր կախաղաններն են ճօճում ազատութիւնն է ման գալիս, այն տեղ ուր մեռելներն են ննջում Յարութիւնն է մօտալուտ», *պատգամեց Անմահ Քսաններու Գաղափարի քրմապետ Փարամազը:*

Կախաղաններ Ազատութեան կոթողներ են հրիտակեց Եգիպտոսի արժանընտիր Առաջնորդ Տ. Թորգոմ Արք. Գուշակեանը իր մագիստրական մէկ ճառին մէջ, զոր արտասանեց ասկից 24 տարի առաջ Քսաններուն նուիրուած առաջին Սըգահանդէսին:

Այո՛, սիրելի ընթերցող, կախաղանները ստուերի մէջ ման եկող Ազատութեան Արշալոյսն էր: Հայ Ազատագրութեան կարմիր Արշալոյսը իր կենսաբաշխ ճառագայթները տարածեց Հայ Աշխարհի մէկ մասին վրայ ուր երկա՛ր տարիներ Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան, զինուորները, գործիչները. մտաւորականները Ռուսական րէակցիայի օրերուն, իրենց քրտինքը, իրենց արիւնը խառնեցին Ռուս յեղափոխականներու արիւնին:

Հնչակեան կուսակցութիւնը իր բեմով, մամուլով քաղաքական և ընկերական ազատութեան Գաղափարի սերմնացանը եղաւ հոն ուր այսօր ընկերվարական իրաւակարգը կը տիրապետէ:

* * *

Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութիւնը գրական ճակատին

վրայ ալ ունեցած է աչքառու գործունէութիւն մը. 40 քաղաքներու մէջ ան հրատարակած է աւելի քան 80 օրաթերթեր, պարբերաթերթեր և 200 Հնչակեան մտաւորականներ հայ գրական անդաստանը ճոխացուցած են 1000 անուն գիրքերով:

Հնչակեան կուսակցութիւնը հայ կեանքէն ներս այն առաջին կազմակերպութիւնը եղած է որ ընկերային, քաղաքական հարցերուն մօտեցած և զանոնք մեկնաբանած է ընկերվարական սկզբունքներով: Ան՝ հաւատարիմ և հետևողական իր սկզբունքին՝ պատեհապաշտ և տատանուող դիրք չէ բռնած Խ. Հայաստանի դէմ, որուն ծնունդի թուականէն սկսեալ հայ գաղթաշխարհին մէջ միակ անշեղ և համոզուած պաշտպանը եղած է առանց ոևէ ակնկալութեան:

Այսօր հնչակեան կուսակցութիւնը հպարտ և ճակատաբաց կը ներկայանայ պատմութեան առջև որովհետև յանուն հայ աշխատաւորութեան ազատագրութեան, իր հերոսներուն, իր ուխտաւորներուն թափած արիւնը յուսապէս հոսած չէ և այսօր սփիւռքի հայ աշխատաւորութեան յոյսերուն միակ ապաւէն կը կոթողուի Խորհրդային Հայաստանի կենսալի և առինքնող իրականութիւնը որուն բոլոր ճառագայթները թափանցած են խաւարամիտներու թանձրացած ուղեղին սև պաստարին վրայ:

Գահիրէ — ՄԱՆՈՒԷԼ ՊԷՅԼԷՐԵԱՆ

ՓԱՓԱ ՔԻՒՆՑԼԸՐԻ

ՔԱՌԱՍՆԱՄԵԱՅ ՀԱՅԱՆՊԱՍՏ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԵԱՆ ՅՈԲԵԼԵԱՆԸ

Հայութիւնը իր հալածական ու անդաստական կեանքին մէջ, իր երկարատև տառապալից գոյութեան ընթացքին, զուլումի ու ջարդի արիւնոտ ու սարսափի օրերուն միշտ ունեցած է օտար բարեկամներ, օտար սրտեր որոնք իր ծով թշուառութեան ի տես, մարդասիրական վսեմ զգացումներէ մղուած՝ ջանացած են մխիթարել, օգնել, վշտակրել, վէրքերուն դարման ու սպեղանի ըլլալ:

Այդ օտարները գործած են երբեմն իբր անհատ և երբեմն ալ իբր հաւաքականութիւն:

Այսպիսի հաւաքական ընկերութիւն մըն է Զուիցերիացի Հայասէրներու ընկերութիւնը, որուն Պէյրութի ներկայացուցիչն է Տօքթ. Եագոպ Քիւնցլէր, հանրածանօթ՝ Փափա, Հայրիկ, քաղցրահնչիւն մակդիրով:

Պէյրութի հայութիւնը մասնաւորապէս երախտագիտական մեծ պարտականութիւն մը կատարած եղաւ, երբ 19 Մայիսին (1939) ի գնահատութիւն անոր քառասուն երկար տարիներու հայանպաստ գործունէութեան՝ սարքեց Յոբելինական փառաշուք հանդէս մը:

Իր գեղածիծաղ ու գեղազուարճ, բնութեան ամէնէն գեղատեսիլ տեսարաններով գրաւիչ հայրենի երկիրը, Զուիցերիան ձգած, կամաւոր աքսորական մըն է Փափան: Անոր սիրտը կը տրոփէ հայ ժողովուրդին զաւակներուն համար: Զինուոր մըն է ան, բարեգործութեան նուիրուած բանակի մը, որուն նպատակն է եղեր մեղմացնել, ամոքել ցաւը նահատակ ու մարտիրոս ժողովուրդի մը զաւակներուն որոնց խմդուծո-

րէն կոտորակումը տեսան, անգութ ու վայրագօրէն կոչկոճման ականատես ու անկարող վկաները եղան:

Եւ սակայն եթէ չկրցան չարիքն ըմբռնել, գէթ անոր թողած վէրքերը բալասանելու ճգնեցան որքան որ կը ներէր

Զուիցերիացի Հայասէրներու Ընկերութեան Պէյրութի Ներկայացուցիչ Տքթ. Եագուպ Քիւնցլէր եւ իր Տիկինը:

իրենց տրամադրելի միջոցները:

Բարեգործութիւնը ինքնին վսեմ արտայայտութիւնն է բարձր ու ազնիւ հոգիներու, որ կը սաւառնի տկարին վրայ, նպաստաւորելու զայն առանց դոյզն ակնկալութեան, ու այդ գործէն կը բխի անձնուիրութիւն մը, որ արժանի է ամէն

գնահատանքի :

Ինչքա՜ն մեծ անձնուիրութիւն, թողլով սեփական հայրենիքը, չէն ու պերճ, ու գալ ապրիլ թշուառութեանց մերձաւորութեան մէջ, համակուիլ տառապողին վշտով, կսկծալ անոր հետ, կարելին ու անկարելին փորձել գէթ նուազագոյնին իջեցնելու վիշտը, տանջանքը անիրաւուածին ու զըրկուածին :

Ահա մարդը. ահա անոր անձնուիրութեան աստիճանը ցուցահանող յատկանշական խօսքը, որ շատ բան կը խտացնէ իր մէջ, երբ իր յոբելեանին առթիւ իրեն տրուելիք նուէրին մասին եղած ակնարկութեան կը պատասխանէ հետեւեալ ձեւով. «ինքզինքս չափազանց ուրախ պիտի զգամ, եթէ ինծի համար իբր յարգանքի արտայայտութիւն ըլլալիք նուէրները ընէիք ձեր ազգին հիւանդներուն, թշուառներուն և Ազգային բուժարանին» :

1936 ի «Լիբանանահայ Պատկերազարդ Օրացոյց» գործիս մէջ ընդարձակ կերպով արդէն ծանօթացուցած էի Զուիցերիական հայասէրներու ընկերակցութիւնը, անոր գլխաւոր գործօն յարգելի ու պատուական դէմքերը, և Փափա Քրինցլէրը : Սակայն աւելորդ չեմ նկատեր իր քառասնամեայ գործունէութեան այս Յոբելեանին առթիւ հակիրճ տեղեկութիւններ տալ Յարգելի Յոբելեանին կեանքին ու գործունէութեան մասին :

Փափան ծնած է 1871ին Զուիցերիոյ Հանտվիլ գիւղը : Աղքատ ու համեստ ծնողքի զաւակ էր : Շատ կանուխէն դժբախտութիւնը կ'ունենայ կորսնցնելու իր հայրը: Դեռատի հասակին մէջ կը նետուի գործի ասպարէզին մէջ : Հօրը կսկծալի մահէն քանի մը տարի վերջ հազիւ 11 տարեկան բոլորովին որբ կը մնայ իր մօրը մահուամբ :

Ուսման զօրաւոր փափաքին գոհացում տալու համար կէս օր կը հետեւի ուսման և կէս օր ալ արհեստի : Կը հաջողի վերջապէս մտնել Միսիոնարներու յատուկ բժշկական

համալսարանը զոր կ'աւարտէ վեց տարիէն :

Հայկական ջարդերու լուրը, համիտեան բռնակալութեան տակ հեծող հայութեան աղերսող ձայնը, կը խօսի իր սրտին և ծառայել կը մտադրէ այդ ժողովուրդին :

1899 ին Փափա Քրինցլէր իր այդ փափաքին կը հասնի, Գերման հայասէրներու ընկերութեան նախագահ Տքթ. Լէփսիուսէն հրաւէր կ'ստանայ Ուրֆա մեկնելու :

Հոն է որ առաջին անգամ կ'սկսի նուիրուիլ հայ ժողովուրդին :

1905 ին կ'ամուսնանայ Միս Պէնտէրի հետ և Ուրֆա վերադառնալով կը շարունակէ իր սկսած գործը, այս անգամ իրեն գործակից ունենալով իր նոյնքան ազնիւ կողակիցը :

Ուրֆայի հայութիւնը մեծ երախտագիտութեամբ կը յիշէ Փափայի անձնուէր գործունէութիւնը ըլլայ պատերազմէն առաջ թէ վերջ : Ժամանակ մը այնքան յառաջ կ'երթայ որ Թուրք կառավարութեան ուշադրութիւնը կը հրաւիրէ իր վրայ :

Կ'ուզեն սպառնալիքով կաշկանդել անոր գործը՝ սակայն Փափան կարեւորութիւն չտար և աւելի սերտօրէն կը փարի իր սրտին սիրելի բարեգործութեան : Կը բանայ որբանոց, գաղթական հայերու դրամ կը հասցնէ և կը փութայ հոն ուր կրնայ օգտակար ըլլալ ցաւ մը թեթեւցնելու տառապանք մը և վիշտ մը ամոքելու :

Յաւարտ պատերազմին կը ձեռնարկէ որբերու և այրիներու հաւաքման, զորս կերակրելու համար պէտք եղած նիւթական օժանդակութիւնը ստանալու համար կը դիմէ Հալէպի անգլիական իշխանութեան, այդպէս ժամանակ մը կառավարելէ վերջ որբերը ու այրիները կը յանձնէ հոգատարութիւնը Ամերիկեան Նպաստամատոյցին :

Հայրենիքէն կարօտցած, որովհետեւ տասը տարի է ի վեր կը բացակայէր անկէ, կը վերադառնայ Զուիցերիա, ուր կը սարքէ բանախօսութիւններ մեր ժողովուրդին և անոր կրած

հաւոր զուլումներուն մասին, արթնցնելու համար իր երկրին ազնիւ մարդու սրտերը:

1920 ին Ուրֆա վերադարձին, Թուրք կառավարութեան կողմէ իբր լրտես ամբաստանուելով կ'աքսորուի Պիթլիս, սակայն շուտով կը հաստատուի իր անմեղութիւնը և կ'ազատուի:

Ամերիկեան Նպաստամատոյցը զինք որբանոցին պաշտօնի կը կոչէ։

Այդ օրերուն Թուրք կառավարութիւնը և Նպաստամատոյցը համաձայնութիւն կը գոյացնեն որ որբերը փոխադրուին Լիբանան: Իբր ամէնէն վստահելի և յարմարագոյն անձ փոխադրութեան հոգը կը յանձնուի Փափա Բինցլէրի որ 8000 որբեր կը փոխադրէ Սուրիա և Լիբանան: Այդ օրերուն է ահա որ որբեր սիրելով զիրենք Տէր և Տիկին Բինցլէրը կը կոչեն Փափա և Մամա, ի փոխարէն իրենց վայելած գուրգուրանքին և հոգածութեան:

Լիբանանի մէջ գործունէութեան դաշտը աւելի կ'ընդարձակուի իրենց համար: Կը բանայ մասնաւոր գորգագործութեան արհեստանոց մը ղեկավարութեամբ տեղւոյս յարգելի ազգայիններէն Պրն. Յովհաննէս Թաշճեանի։

Գորգի գործը առաջին անգամ Փափա Բինցլէրի միջոցաւ Լիբանանի մէջ սկսուած ըլլալուն՝ Լիբանանի բարեխնամ կառավարութիւնն ալ, պատուոյ շքանշանով կը մեծարէ և կը քաջալերէ զինքը:

1923 ի գարնան դժբախտութիւնը ունեցաւ կորսնցնել իր աջ թեւը:

Փափա Բինցլէրի քառասնամեայ օգտակար գործունէութիւնը կը բաղկանայ հետևեալ շրջաններէ. 1) 1899-1914 աշխատած է հայասէր Տօքթ. Լէփսիուսի ընկերութեան հաշւոյն:

2) 1914-1919 որպէս ազատ մարդ, անկախ գործած է և իր անհատական միջոցներովն ու սրտառուչ կոչերովը կրցած

է հայթայթել 50,000 օսմ. ոսկի, որուն կէսը Գերմանիայէն, մէկ երկրորդը Զուիցերիայէն և մէկ երկրորդը Ամերիկայէն բերել տալով բաշխած է կարօտեալներու:

3) 1920-1931 թէ Ամերիկեան Նպաստամատոյցի և թէ Զուիցերիացի Հայասէրներու Ընկերութեանց ծառայած է։

4) 1931էն սկսեալ կ'աշխատի մի միայն Զուիցերիացի Հայանպաստ Ընկերութեան հաշւոյն:

1931 ին, Մամա Բինցլէր մասնաւոր դիմում կատարելով՝ Զուիցերիոյ հայերու բարեկամ ընկերութեան, գործի

Յովհաննէս Թաշճեան

ձեռնարկած է, Նոր Մարաշ Ս. Գառասուն Մանկանց եկեղեցւոյ մօտիկը երկու սենեակնոց տեղ մը վարձելով հայ աղքատ ու կարօտեալներու կերակուր տալու, այրիներուն ու որբուհիներուն ձեռագործ հայթայթելու, փոքրիկներուն առաւօտեան և կէսօրուան ճաշով Նախակրթարան մը բանալու, հիւանդներն ու մասնաւորապէս աչքի հիւանդութիւնները դարմանելու ձեւով: Յետոյ տեսնելով որ այս երկու սենեակը նեղ կու գայ ու անբաւարար է, 200 աշակերտ ընդունելիք ներկայ մեծ սրահով տասը սենեակնոց խոշոր խոհանոցով

չէնք շինել կուտայ. և ասոր կից երեք սենեակ ու փոռ մըն ալ վարձելով՝ աղքատներու և կարօտեալներու հաց պատրաստել կուտայ:

Բացուած դարմանատան մէջ ամէն օր առտուընէ մինչև կէսօր ընկերութեան բժիշկ-պաշտօնեայ Տօքթ. Գալփագլեանի և հիւանդապահուհի օրդ. Թաշճեանի կողմէ հիւանդներ կը քննուին, հարկ եղած դարմանումը և հասարակ գործողութիւններ կը կատարուին, իսկ ծանր հիւանդ և կարեւոր գործողութիւնները կամ հիւանդանոց և կամ մասնագէտ բժիշկներու կը ղրկուին ու ծախքը կը վճարուի Փափա Քիւնցլէրի կողմէ: Այս շրջանը ջերմոտ ըլլալուն՝ ամսական 4 5000 քինինի դեղահատեր կը բաշխուի՝ և ամէն տարի 150 200 փոքրիկներ Զահլէ օդափոխութեան կը ղրկուին, Տիկ. Լուսիա Գասապեանի հսկողութեան յանձնուած: Բաց աստի, մալարիայի ու Թոքախտի դէմ պայքարելու համար 1936–1937ին 5500 պրօշիւրներ բաժնուած ու մժեղներու հաւկիթները ոչնչացնելու համար ջուրերու մէջ կամպէզին ձուկեր նետուած են:

Փափա Քիւնցլէր շինարարական և տեղաւորման գործին մէջ ալ մեծապէս օգնած է:

1930-ին Էշրէֆիէյի ստորոտը շինել տուած է քսանը չորս սենեակնոց երեք շէնքեր:

1933–ին հայկական գաղթակայանը երբ հրոյ ճարակ եղաւ 200 ընտանիքներու տան վարձք հայթայթած է:

Նոյն տարուան վերջաւորութեան Թրատներու մէջ շինել տուած է ութսուն սենեակնոց թաղամաս մը 1935ին, նոյն շրջանին մէջ դարձեալ քառասուն սենեակնոց շէնքեր կառուցանել տուած է:

1936ին, գետին ունեցող բայց առանց շէնքի քսան ընտանիքներու, օգնող բարեսէրներ գտնելով տուներ շինել տուած է, իւրաքանչիւր տան ճակտին վրայ, օգնող բարերարին անունը գրել տալով:

1937 ին Սին էլ Ֆիլի մէջ քառասուն սենեակնոց շէնքեր

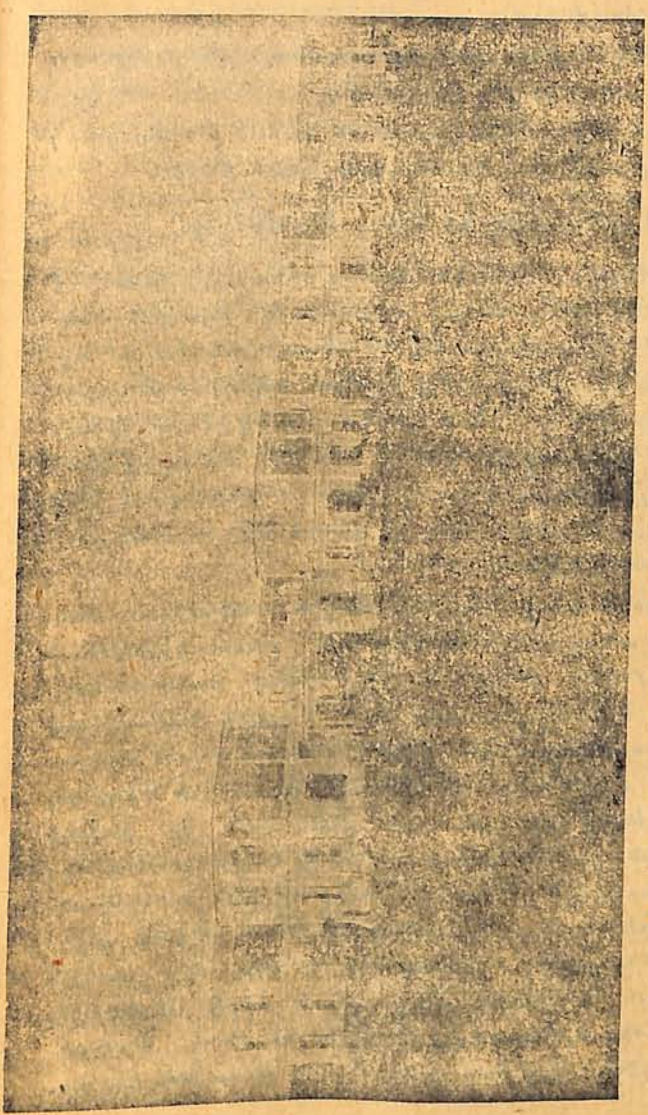

Զուից. Հայաստանեաց Ընկերութեան Նոր Ատանայի արհեստանոցին մէկ մասը:

բարձրացնելով, յատկացուցած է այն ընտանիքներուն, որոնց փայտաշէն ու թիթեղեայ բնակարանները փլցուած էին կառավարութեան հրամանով։

Ներկայիս նոյն շրջանակին մէջ դարձեալ չինել կուտայ երեսուն և վեց սենեակնոց ուրիշ շէնքեր։

Այս բոլորին մէջ տեղաւորուած են կարօտ և տնազուրկ ընտանիքներ, առանց յարանուանական խտրութեան։

ՓԱՓԱ ՔԻՆՑԼԷՐ ԵՒ ԱԶԳ. ԲՈՒԺԱՐԱՆԸ

Փափա Քինցլէր, 1930 էն ի վեր հետաքրքրուած է բուժարանով։ Առողջապահական տեսակէտով, այսպիսի հաստատութեան մը անհրաժեշտութիւնը նկատի ունենալով աշխատած է ապահովել Զուիցերիոյ հայերու բարեկամ ընկերութեան օժանդակութիւնը։ Սոյն ընկերութիւնը շէնքի շինութեան առթիւ միանուագ վճարած է 12000 Զուիցերիական ֆրանք։ Իսկ շէնքին աւարտումէն յետոյ՝ ստանձնած է հինգ անկողնոյ ծախքը և ամէն ամիս կը վճարէ 125 ս. ոսկի բուժարանի խնամակալութեան։

1934ին, բուժարանի հողը երբ ծախու առնուեցաւ Փափա Քինցլէր առաջարկեց բուժարանի խնամակալութեան արտասահման մեկնիլ, ի նպաստ բուժարանի հանգանակութիւն ընելու։ Երջանկայիշատակ Վեհ. Բաբգէն Կաթողիկոսի կոնդակը և խնամակալութեան կողմէ պատրաստուած ժապաւինեալ տոմար մը ի ձեռին ունենալով կը մեկնի Միացեալ Նահանգներ։ Երեք չորս ամսուան ընթացքին կը յաջողի առնել բաւական խոստումներ և հաւաքել կոկիկ գումար մը։ Լիբանան վերադարձին, խնամակալութիւնը գնահատելով անոր տարած աշխատանքը, խնամակալութեան անդամ կ՚ընտրէ Փափա Քինցլէրը։ Վստահ ենք որ մեր այս օրուան յոբելեանը մինչև իր վերջին շունչը պիտի ոյժ տայ օժանդակել բուժարանին, մեր երիտասարդ սիրելիներու միակ ապաքինարանին, որպէսզի այդ հաստատութիւնը գիտական և ար-

դիական լաւագոյն միջոցներով օժտուի և աւելի լայն չափերով փրկարար նպաստը բերէ վտանգուած անհատներու և խորտակուած ընտանիքներու։

Փափա Քինցլէրի քառասուն ամեայ բազմօգուտ գործունէութեան առթիւ երբ մեր երախտագիտական զգացումները կը յատնենք և գնահատանքի անկեղծ խօսքեր կ՚ուղենք, բնաւ չենք կրնար չյիշել կամ անտեսել նաև այն բարեսէր և բարեգործ անձերն ու ընկերութիւնները, որոնք իրենց սէրն ու համակրանքը և լայն չափով նիւթական օժանդակութիւնը բերին ազնուօրէն մեզի, Փափա և Մամա Քինցլէրի և անոնց նման, անհատներու ձեռամբ, ինչպէս Տօքթ. Լէփսիուս և ընկերութիւնը Տօքթ. Գրաֆթ Պօնարտ, միսիս Լէօփոլտ Ցավր, Զուիցերիոյ Հայասէրներու Ընկերութիւնը, Ամերիկեան Նպաստամատոյցը, Տանիմարքայի հայերու բարեկամ ընկերութիւնը Ֆրէտս ավ Արմենիա, Աքսիոն Քրէթիէն եւյլ։

ԱՐԱՐԱՏ

Արարատի ձեր գմբէթից
Դար է եկել, վայրկեանի պէս,
Ու անցել:

Անհուն թուով կայծակների
Սուրն է բեկուել ադամանդին,
Ու անցել:

Մահախուճապ սերունդների
Աչքն է դիպել լոյս-գագաթին,
Ու անցել:

Հերթը մի պահ քոնն է հիմա,
Դո՛ւ էլ նայիր սէգ ճակատին,
Ու անցի՛ր։

Աւ. ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ

«Գեղունի»

ԱՐՇԱԿ ՉՕՊԱՆԵԱՆ

ՅԻՍՆԱՄԵԱՅ ՅՈԲԵԼԵԱՆԻՆ ԱՌԹԻՒ

Տարւոյս Յուլիս ամսուան վերջը, Արժանթինի Հայ գաղութն ալ, հետեւելով իր բոլոր գաղութներուն օրինակին, արժանավայել ձեւով. եւ մեծ փառաւորութեամբ կատարեց հանրածանօթ մեր մեծ գրագէտ ու բանաստեղծ Տիար Արշակ Չօպանեանի յիսնամեայ Յոբելեանը, որուն ձօնելով այս տարուան 1940ի տարեցոյցիս Ե. հատորը, ուզեցինք ցոյց տալ այն խորունկ յարգանքն ու համակրանքը զոր կը տածենք մեր Գրականութեան անխոնջ մշակին հանդէպ։

Հետեւեալը, գրութիւնն է իր մասին, մեր տարեցոյցին աշխատակից, Քալիֆորնիոյ Լա Վէռն գոլէճի Տնօրէն՝ անուանի Փրոֆ. Գէորգ Սարաֆեանի, զոր կ'արտատպենք «Կոչնակ»էն, նկատելով որ Պրն. Ա. Չօպանեանի կենսագրութեան մասին արդէն՝ յոբելինական հանդիսութեանց առթիւ եղած են ընդարձակ ուսումնասիրութիւններ թէ՛ մամուլին մէջ եւ թէ առանձին հատորներով, այնպէս որ տարեցոյցին կողմէ գրուելիք նոր բան մը աւելցնելու չպիտի գար անոնց վրայ։

Արշակ Չօպանեան, որուն յիսնամեայ յոբելեանը կը տօնենք այս տարի. մին է փայլուն աստղերէն այն շքեղ համաստեղութեան որոնք պայծառացուցին հայ իմացական հորիզոնը, նոր ոգի ու նոր կեանք մտցնելով հայ մշակոյթին մէջ՝ իննիսունական թուականներուն: Կրնանք ըսել թէ հայկական վերածնութեան ոգին, որուն կենարար շունչով տոգորուած էր Արշակ Չօպանեան իր պատանեկութեան շրջանին, միշտ վառ մնացած է անոր իմացական խոյանքներուն ու գրական ստեղծագործութեանց մէջ: Ինք հայկական վերածնութեան ոգիով սնած՝ հայկական նոր սերունդներ սնուցած ու զարգացուցած է իր անձնաւորութենէն ճառագայթող կենսանորոգ կայծերով:

Չօպանեանի անձնաւորութիւնը ինքնատիպ հանճարի մը կնիքը կը կրէ: Անիկա ներդաշնակօրէն կը միացնէ իր մէջ իմացական ոյժը, երեւակայութեան ճախրանք, յոյզի ու ըզգացումի ջերմութիւն, գրչի գեղեցկութիւն, խօսքի շնորհք, գատողութեան նրբութիւն, գործելու կամք, կորով, և անհուն սէր հանդէպ իր ազգին ու անոր սրբութիւններուն:

Չօպանեան գեղագէտ եղած է բառին ճշգրիտ նշանակութեամբ: Մեր մէջ քիչեր կրցած են գեղագիտութեամբ ու նոյն ատեն մասնագիտութեամբ գրիչ շարժել այն գերազանց յաջողութեամբ որով մեր յոբելեարը կարող եղած է ընել: Անոր գրական արտադրութիւնները գեղեցկին հմայքով օժտուած են, փոյթ չէ թէ անոնք գրական ի՛նչ սեռի վերաբերած ըլլան, արուեստի թէ՛ բանասիրութեան, քննադատութեան թէ՝ հրապարակագրութեան:

Չօպանեան թէև բառին լաւագոյն նշանակութեամբ գեղագէտ արուեստագէտ մըն է, բայց հակառակ այս իրողութեան՝ արուեստը արուեստի սիրոյն չէ շարժած իր գրիչը, այլ աւելի հզօր գեղարուեստի մը նուիրած է զայն—ազգասիրութեա՛ն գեղարուեստին. Չօպանեանի ազգասիրութիւնը ներշնչումի աղբիւր մը կրնայ ըլլալ ապագայ սերունդներու համար, ճիշդ այն պատճառով, որ գեղեցկութիւն մը կայ անոր մէջ. խորքով, հիմքով, տարողութեամբ ու ծաւալով գեղեցիկ սէր մը իր ազգին հանդէպ, զերծ՝ մոլեռանդութենէ, տգեղութիւններէ ու պոռոտ ցոյցերէ:

Սիրոյ այս անսպառ ակնաղբիւրէն բղխած են իր լաւագոյն ու թանկագին գրական արտադրութիւնները: Անիկա պատանեկան բանաստեղծութիւններով ու վիպակներով մուտք գործելէ ետք հայ գրականութեան անդաստանին մէջ՝ իր սրտի զեղումները նուիրած է հայ անցեալի գեղեցկութիւնները որոնելու, հայ մտաւորական գանձերը փոշիներու տակէն ի վեր հանելու, հայ մտքին գոհար մտածումներն ու հայ աշուղական երգին յորդ յոյզերը մոռացութեան մթին անկիւններէն ի լոյս աշխարհ ընծայելու:

Տասնեհինգերորդ դարու եւրոպական վերածնութեան ու տասնեւիններորդ դարու հայ վերազարթումին միջեւ գտնուող ամէն համեմատութիւնները պահելով հանդերձ՝ կրնանք ըսել, որ Զօպանեան Բեդրարքի ու Պոքաչիոյի պէս բուռն խանդավառանքով ու անպատմելի սիրով ու գուրգուրանքով խուզարկած է հայ հանճարին, մոռցուած գոհար երկերը: Այո՛—նմանութիւն մը կայ Բեդրարքի ու Պոքաչիոյի բանաստեղծական աւիւնին, լատինական գրականութեան հանդէպ ցոյց տուած պաշտամունքին ու Զօպանեանի մեր Միջնադարեան ու ժամանակակից աշուղական գրականութեան հանդէպ ցոյց տուած հոգածու աղապատանքին միջեւ: Եթէ Զօպանեան մի միայն խուզարկութեան կալուածին մէջ ամփոփուած լինէր իր գործունէութիւնը՝ արդէն շահած կ'ըլլար հայ ազգին երախտագիտութեան տուրքը:

Սակայն, Զօպանեան որքան խորազգած բանաստեղծ ու անխոնջ խուզարկող նոյնքան խորաթափանց գրագատ ու քննադատ մը եղած է: Գրիգոր Նարեկացիին մասին իր կատարած ուսումնասիրութիւնը, Մկրտիչ Պէշիկթաշլեանի կեանքին ու գործին նուիրած իր աշխատութիւնները եւ բազմաթիւ ուրիշ քննադատական գործեր զինք հանդիսացուցած են մեր լաւագոյն քննադատներուն առաջնորդը:

Այս բոլորէն վեր ու աւելի զիս հետաքրքրած է Զօպանեանի ուրիշ մի կարողութիւնը, որ առհասարակ բանաստեղծներու ու գեղագէտ գրագէտներու մօտ հազուագիւտ է: Մտքի ու սրտի քնարական ներդաշնակութեան միացուցած է գործնական ու ձեռներէց ոգիի մը բեղմնաւորութիւնը՝ բանաստեղծ ու գրագէտ Զօպանեան: Վկա՛յ անոր հրատարակչական յարատեւ ձեռնարկը: Ինչ որ կուսակցութիւն մը եւ կամ խմբակցութիւն մը մեծ դժուարութեամբ ի գլուխ կրցած է հանել, Զօպանեան մի մինակը, կռթնած իր սեփական ոյժերուն ու անձնական հմայքին՝ յաջողութեամբ պսակած է: Անահիտի 1908—1911 եւ 1930—մինչեւ Թուականս, անընդհատ

հրատարակութիւնը ապացոյց մըն է մեր այս հաւաստումին: Նոյնպէս գրական արժէքաւոր հատորներու ի լոյս ընծայումը, հակառակ հայ ընթերցողներու ցանցառ թիւին ու անտարբեր վերաբերմունքին, կրկին փաստ մըն է անոր ձեռներէց ու գործնական ոգիին:

Արուեստագէտ բանաստեղծին գործնական ոգին միացած բուռն հայրենասիրութեան՝ արժէքաւորուած է նաեւ գործունէութեան ուրիշ ասպարէզի մը մէջ, հայ դատին պաշտպանութեան անոր նուիրած անսպառ ջանքերուն մէջ: Անպակաս եղած չեն հայ հայրենասէրներ ու մտաւորականներ որոնք հայ դատը օտարներուն առջեւ ջանացած են պաշտպանել: Սակայն, Զօպանեան գրեթէ մինակն է անոնց մէջ, որ նրբին դատողութեամբ, փափկանկատութեամբ, ու հոգեբանական սուր թափանցողութեամբ, արուեստի գեղեցկութեամբ լծուած է այդ ազգաշէն գործունէութեան ու հայութեան համար շահած է բազմաթիւ բարեկամներ, ոմանք յոյժ ազդեցիկ ֆրանսական քաղաքական ու իմացական շրջանակներուն մէջ: Զօպանեանի տաղանդը փայլած է ծառայութեան այս դաշտին մէջ ալ լուսաւոր գիծեր, քանզի անոր հզօր ու գեղեցիկ գրիչին միացած է նրբագատ քաղաքական ըմբռնումի մը համոզուած շեշտը ու բեմական պերճ խօսքի հմայքը:

Մանաւորապէս կը հիանամ Զօպանեանի ազգային դատին մատուցած ծառայութիւններուն տեսակին ու մանաւանդ որակին. անիկա շիտակ ըմբռնած է սա իրողութիւնը, որ հայ դատին բարեկամներ շահելու համար լալկանութիւնը ու խնդրարկուի հանգամանքը վնասակար են, ընդհակառակը պէտք է օտարներուն հիացումը շահիլ հայուն ստեղծագործ հանճարին գեղեցիկ արտադրութիւնները ծանօթացնելով անոնց: Զօպանեան այս մեծ համբերութիւն պահանջող գործն ալ իր ուսերուն վրայ շալկած է անվկանդ կամքով: Անիկա՛ միշտ մնացած է ջերմ հաւատացող մը արդարութեան յաղ-

թանակին ու յամառ յարատեւութեամբ, առանց ամէնէն մեծ դժուարութիւններու առջեւ իսկ յուսալքուելու, յառաջ տարած է իր գործունէութիւնը։ Հայկական հանրապետութեան ծագման օրերէն մինչեւ այսօր Ջօպանեանի սէրը հանդէպ Հայաստանի սխրալի իրականութեան՝ ճառագայթած է սփիւռքի ամէն մէկ անկիւնը ցիրուցան եղած հայութեան սրտին ու հոգիին մէջ։ Այս կերպով՝ գրագէտ Ջօպանեան եղած է ա-

ԳԷՈՐԳ Ա. ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ռաքեալ մը արտասահմանի հայութիւնը ոգեւորելու հայկական աշխարհին մէջ ի գործ դրուող հսկայական աշխատանքներուն հմայքով։ Անոր հայրենասիրութիւնը արուեստագէտի մը պաշտամունքով օծուն, գեղեցիկ հայրենասիրութիւն մըն է, իր բովանդակ գործերուն մէջ արտայայտուած։

Հայ ժողովուրդը ուրեմն, շատ իրաւամբ միահաղոյն կերպով կը փութայ իր երախտագիտական զգացումները յայտնելու իր ազնիւ մէկ զաւակին, սքանչելի բանաստեղ-

Գ. Տ. ՊԵՏՐՈՍ ՍՐԲ. ԱՐՔ. ՍԱՐԱՃԵԱՆ

ԻՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ՔՍԱՆՀԻՆԳԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻՒ

Ներկայ 1939 տարւոյն, Մայիս 1ին լրացած է Գերաշընորհ Տ. Պետրոս Սրբ. Արքեպս. Սարաճեանի Եպիսկոպոսութեան 25 ամեակը, ձեռնադրուած ըլլալով լուսահոգի Տ. Տ. Սահակ Վեհ. հայրապետէն 1914 Մայիս 1ին, Սիսի Մայրավանքին մէջ։

Այս առթիւ Անթիլիասի Կաթողիկոսարանի դահլիճին մէջ տօնուած է Սրբազանին քսանհինգամեայ Եպիսկոպոսութեան տարեդարձը, ուր Տ. Փառէն Ծ. վրդ.ը կը կարդայ Վեհ. Սահակ Կաթողիկոսին մէկ կոնդակը, որով ծերունի հայրապետը գրուատած է Հաճընի երբեմնի հերոսացած Առաջնորդին ազգանուէր ու գնահատելի գործունէութիւնը։

Սարաճեան Սրբազան՝ Կիլիկիոյ հինաւուրց Կաթողիկոսութեան Լիբանանի մէջ վերակազմութեան շրջանի պատմու-

---

ծին, ներհուն քննադատին, բազմավաստակ բանաստեղծին, անխոնջ հրատարակիչին, անվեհեր քաղաքական գործիչին Արշակ Ջօպանեանի հանդէպ։ Կ'արժէ որ երախտագիտութեան արտայայտութիւնը խօսքի սահմանէն անցնի գործի, ու երախտապարտ հայ ժողովուրդը հնչուն համակրութեամբ թեթեւցնէ անոր մեղուաջան աշխատանքներուն բեռը, որպէսզի անիկա կարող լինի երկար տարիներ եւս շարունակելու իր ստեղծագործ գործունէութիւնը, երիտասարդ աւիւնով, յօգուտ հայ գրին ու գրքին բեղմնաւորման, հայ իմացականութեան մշակման, հայ դատին պաշտպանումին։

Լա Վէռն Գոլէճ

ԳԷՈՐԳ Ա. ՍԱՐԱՖԵԱՆ

թեան մէջ եկաւ գրաւել արժանի տեղ մը իր ուշագրաւ մեծ ծառայութիւններով:

Միգախ, յանդուգն ու ձեռներէց սրբազանը կենսական դեր մ'ունեցաւ, այն օրէն ասդին, ուր Լիբանանի մէջ նորահաստատ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը կորսնցուց Բաբգէն աթոռակից Կաթողիկոսի նման եզական կարողութիւններով օժտուած մեծ միտք մը:

Սրբազանին Եպիսկոպոսութեան քսան հինգամեայ տարեդարձը կատարուած է մեզի անծանօթ պատճառներով, վանքին գաւիթին մէջ, միաբանութեան սեղմ ու մտերմիկ մթնոլորտին մէջ:

Կարելի չէր արդեօք որ այդ հանդիսութիւնը կատարուէր ուղղակի քաղաքին մէջ, կեդրոն տեղ մը, որպէսզի ժողովուրդը ճանչնար իր արժանաւոր եկեղեցականը, գործունեայ ու ձեռներէց հոգեւոր հովիւը և իր համակրանքը անոր արտայայտելու պատեհութիւնը ունենար: Քանզի Կիպրոսի մեղուաջան ու բարեխնամ Առաջնորդը արժանի էր այդ ժողովրդական լայն համակրութեան: Այս քանի մը տարիներու կարճատեւ շրջանին, որ կը հետեւի Բաբգէն Կաթողիկոսի այնքան անսպասելի ու վաղաժամ անհետացումին, Սարաճեան Սրբազանը իբր իրական անձիր, ու իր բանաւոր հօտին բարօրութեան յոյժ նախանձախնդիր հովիւ, ճգնեցաւ հակառակ իր աճուն տարիքին գլուխ հանելու գործեր, որոնք եկան կերպարանափոխել ամբողջ Կաթողիկոսարանը, և ահա կարճատեւ այս շրջանին մէջ շուտով կոթողուեցան Կաթ.ի Նոր գաւիթը, ուսանողներու նոր շէնքը, հոյակապ եկեղեցի մը, և բիւրաւոր նահատակներու անթաղ ոսկորներուն նուիրուած յուշարձան մը: Իսկ քաղաքին մէջ իր բարոյական ու նիւթական ձեռնտուութեան իբր արդիւնք կը բարձրանայ Նոր Հաճընի Ս. Գէորգ Եկեղեցին:

Ահա այս և այլ ձեռնարկները, որոնց համար անդադար յոգնեցաւ սրբազանը՝ զինք արժանացուցին ՊԵՏՐՈՍ ՇԻՆՈՂ արժանաւոր տիտղոսին:

Կը մաղթենք ի սրտէ, որ Աստուած երկարատեւ ընէ նման «ԲԱՐԻ ՀՈՎԻՒ»ի մը կեանքին օրերը, ի բարօրութիւն և ի երջանկութիւն իր հօտին: Եւ մենք բախտը ունենանք տօնելու իր յիսնամեակը:

Ե. Յ. ՏՕԼՊԱԳԵԱՆ

ՄԱՍ Ն Զ.

ԲԺՇԿԱ-ԳԻՏԱԿԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ

ՄԵՐ ՍՆՈՒՆԴՆԵՐԸ

Գրեց՝ Դոկտ. Գ. ԱՄԱՏԵԱՆ

Ա.

Մարդուս օրկանիզմը կարելի է նմանցնել շոգեշարժ մեքենայի մը: Ինչպէս որ մեքենան ածուխի պէտք ունի շարժելու և աշխատելու համար, մարդկային մեքենան ալ սնունդի պէտք ունի գործելու և ապրելու համար: Սնունդները կը ծառայեն ոյժ և կենդանական ջերմութիւն արտադրելու. կը նորոգեն մեր մաշած հիւսուածները, մարմնոյն աճումը կ'ապահովեն և պահեստի նիւթեր կը հայթայթեն մեզի հարկ եղած պարագային օգտագործելու համար: Կը նշանակէ որ սնունդներն իրենց կենսական յատկութիւններով մեր կեանքը և գոյութիւնը կ'ապահովեն: Կ'արժէ ուրեմն անոնց մասին քիչ մը գիտական տարրական ծանօթութիւններ ունենալ:

Չափազանց հետաքրքրական է գիտնալ թէ՛ ինչպէս որ-

նունդները կենդանական ջերմութիւն կ'արտադրեն, մեր հիւսուածները կը նորոգեն, պահեստի տարրեր կ'ապահովեն մեզի եւայլն: Դժբախտաբար մեր յօդուածին տարողութիւնը չի ներեր ընդարձակօրէն պատասխանելու այս մէկզմէկէ աւելի շահեկան հարցերուն: Բայց և այնպէս պէտք է այս մասին գոնէ շատ համառօտ մէկ երկու խօսք ընել:

Ինչպէս որ ածուխը և նման այրելիք նիւթեր, վառելով ջերմութիւն յառաջ կը բերեն, այնպէս ալ կարգ մը սնունդներ, մեր մէջը կ'այրին և կենդանական ջերմութիւն կը գոյացնեն: Այս այրումը և ջերմութիւնը կենսաբանական և քիմիական—բնախօսական գործողութիւններով կատարուած՝ ապրող էակներուն յատուկ այրում մըն է: Այդ պատճառով ալ կը կոչուի կենդանական այրում, կենդանական ջերմութիւն:

Շնորհիւ այս կենդանական ջերմութեան և այրումին մարդը տաքարիւն կոչուած կենդանիներու դասին կը պատկանի և միշտ բնականոն վիճակի մէջ 37 աստիճան(սանթիկրատ) ջերմութիւն կունենայ: Կենսաբական տեսակէտով, այս ջերմութիւնը անհրաժեշտ է մեր բջիջներով փոխյարաբերութիւններուն և ապրումին համար:

Արտաքին մթնոլորտի ջերմութիւնը ընդհանրապէս 37 աստիճանէն պակաս ըլլալով, մարդս շարունակ և յամրօրէն իր մարմնոյն ջերմութիւնը կը կորսնցնէ: Շնորհիւ կարգ մը սնունդներու մենք ջերմութիւն կը գոյացնենք և մեր տաքութիւնը հաւասարակշռուած վիճակի մէջ կը պահենք:

Մեր հիւսուածները և բոլոր գործարանները մշտատեւ աշխատանքի մէջ են: Բնական է այդ աշխատանքը զանոնք կը մաշեցնէ: Սնունդներէն ոմանք կը ծառայեն այդ մաշուածները նորոգելու որպէսզի յիշեալ գործարանները կարենան շարունակել իրենց պաշտօնները: Այս ալ իր տեսակին մէջ կենսաբանական աշխատանք մըն է: Առ այս, սնունդները պէտք է որ նախապէս որոշ փոփոխութիւններ կրեն և ապա, հա-

մանման տարրեր բերեն մաշած հիւսուածներուն: Որոշ սնունդներ են միայն որ այդ տարրերը կը պարունակեն և և կրնան բերել:

Մեր օրկանիզմը շարունակ պէտք ունի պահեստի տարրերու: Չի կրնար օրը օրին ապրիլ և դիմանալ: Եթէ այդպէս եղած ըլլար, ո՛չ կարելի էր հիւանդութիւններու դիմանալ, ո՛չ կամաւոր կամ ակամայ ծոմապահութեան, ո՛չ ալ զրկանքներու: Արդ հիւանդութիւններու, զրկանքներու և ծոմապահութեան ընթացքին՝ մեր պահեստներն են զորս կ'օգտագործենք: Անոնք են որ այդ ատեն մեր ներսը կենդանական այրումով մեզի հարկ եղած ոյժը և ջերմութիւնը կ'ապահովեն:

Մեր կեանքի որոշ շրջանին, ինչպէս ծնունդէն կամ աւելի ճիշդ գոյառումէն մինչև 21-23 տարեկաննիս շարունակ կ'աճինք: Սոյն աճումը տեղի կ'ունենայ շնորհիւ կարգ մը սնունդներու մեզի բերած կենսական տարրերուն:

Սնունդի պահանջը ընդհանրապէս կ'զգանք անօթութեան և ծարաւի միջոցով: Մեր ամբողջ կեանքի տեւողութեան՝ այդ զգացումները մեզմէ անբաժան են: Անօթութեան և ծարաւի զգացողութիւնը նոյն ինքն մեր օրկանիզմին տեսակ մը ներքին ձայնն է, բնախօսական մէկ պահանջն է որուն պէտք է գոհացում տալ: Բիչ ետք պիտի տեսնենք թէ ո՞ր սնունդներն են որ ջերմութիւն կ'արտադրեն, որո՞նք են որ մեր հիւսուածները կը նորոգեն և որո՞նք են որ պահեստի նիւթեր կը հայթայթեն մեզի:

ՍՆՈՒՆԴՆԵՐՈՒՆ ՔԻՄԻԱԿԱՆ ԲԱՂԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ.—Սնունդները գործարանաւոր և հանքային տարրերու բաղադրութիւն մըն են որ կարեւորագոյն և մեծագոյն տեղը կը գրաւեն: Ջուր հանքային տարրերը բաղդատաբար փոքր տեղ մը կը բռնեն: Այսպէս օրինակ անոնց հարիւրին 95ը գործարանաւոր տարրերէ բաղկացեալ են և հազիւ հարիւրին 5ը միայն հանքայիններէ: Գործարանաւոր սնունդները բաղկացնող գլխաւոր

չորս տարրերն են ջրածին, թթուածին, բնածուխ և բորակածին (asote)։ Հանքային գլխաւոր տարրերը, որոնց չնչին քանակով կը հանդիպինք, հետեւեալներն են. լուսածին (phoshpore), քլոր (chlore) երկաթ, ծծումբ, կիր, նատրոն, պոտասեայն։ Սնունդները, միշտ գործարանաւոր և հանքային, սոյն տարրերու համադրութիւնով կազմուած են որոշ համեմատութիւններով։ Անոնք կրնան ըլլալ քառատարրեան մարմիններ, այսինքն գլխաւորաբար բաղկացած ջրածինէ, թթուածինէ, բնածուխէ և բորակածինէ։ Եռատարրեան կը կոչուին այն սնունդները, որոնք գլխաւորաբար բաղկացա ծեն ջրածինէ, թթուածինէ և բնածուխէ։ Այս երկու դասի սընունդներուն մէջ ալ կը գտնուին վերոյիշեալ հանքային տարրերէն, բայց քիչ քանակով։

Սնունդները ծագումով կենդանային կամ բուսային են և կրնան ըլլալ քառատարրեան կամ եռատարրեան բաղակցութիւններ։ Այս երկուքին հետ անոնք անպայման կը պարունակեն նաև ջուր և հանքային տարրեր։

Բ.

ՔԱՌԱՏԱՐՐԵԱՆ ՍՆՈՒՆԴՆԵՐ.— Այս սնունդները բորակածինով հարուստ ըլլալով, ոմանց կողմէ կը կոչուին նաև բորակածնային (azoteux)։ Անոնք աւելի շատ կենդանական սնունդներուն մէջ գտնուելնուն՝ կարելի է անուանել նաև ԿԵՆԴԱՆԱԿԱՆ ՍՆՈՒՆԴՆԵՐ. Քարատարրեան սնունդները երեք դասի կը բաժնուին, ՍՊԻՏԱՑԻՆՆԵՐ, ԴՈՆԴՈՂԱՃԻՆՆԵՐ և ԱԼՔԱԼԱԿԵՐՊՆԵՐ։

Ա) ՍՊԻՏԱՑԻՆ (albuminoide) սնունդներու տիպարն է հաւկիթին ճերմկուցը։ Անոնց քիմիական բաղադրութիւնն է 16 0|0 բորակածին, 55 0|0 բնածուխ, 7 0|0 ջրածին և 21 0|0 թթուածին։ Քիչ մըն ալ ծծումբ և լուսածին կը պարունակեն։ Սպիտային սնունդները թէ մեր

մարմնոյն օրկանիզմին և թէ սնունդներուն մէջ շատ կարեւոր տեղ մը կը գրաւեն։ Մեր հիւսուածներուն քառատարրեան մարմինները գլխաւորաբար ՍՊԻՏԱՑԻՆ են։

Բոյսերն ալ թէև քիչ, բայց սպիտային նիւթեր կը պարունակեն, ինչպէս ընդեղէններու ՈՒՆԴԻՏը (legumine) և ՈՍՏԵՂԻՏը (glutine) սպիտներ են։

Բ) ԴՈՆԴՈՂԱՃԻՆՆԵՐՆ ալ քառատարրեան մարմիններ են թէև, բայց սննդական ոյժով և արժէքով առաջիններէն շատ պակաս։ Այս դասին կը պատկանին աճառը (cartilage) ոսկորներն ու շաղակցական հիւսուածներու թելերն ու թաղանթները։ Ասոնք եթէ խաշենք, կը ստանանք դոնդողակերպ նիւթ մը (matière gelatineuse) ուրկէ կը քաղեն իրենց անունը։

Գ) Երրորդ դասի քառատարրեան նիւթերը որ մեր սընունդներուն մաս կը կազմեն, ԱԼՔԱԼԱԿԵՐՊՆԵՐՆ են։ Անոնց տիպարն է սուրճի բորակուտը որ ՍՐՃԻՏ (caféine) կը կոչուի։ Թէյն ալ ալքալակերպ մը կը պարունակէ իր մէջ, ԹԷՅԻՏը։ Թէյիտն ու սրճիտը թէև բորակածինով հարուստ, բայց գրգռիչ սնունդներ են։ Կարգ մը գիտուններու կարծիքով ալքալակերպները կը նկատուին խնայողական սննդէղէններ, որովհետև ներքին այրումներն ու սպառումները կը դանդաղեցնեն։ Ամէն պարագայի, իբր սննդական արժէք աղքատ են և անոնց չափազանց գործածութիւնը վտանգաւոր է։

Մեր մարմինը հարուստ է քառատարրեան նիւթերով, մեր մկանները, միսերը, արիւնը և շատ մը հիւսուածները հարուստ են բնասպիտով։ Իսկ մեր առած սնունդներուն մէջ, ամէնէն աւելի միսը, հաւկիթը, ձուկը և պանիրն են որ բնասպիտային կամ քառատարրեան նիւթերով հարուստ են։ Կաթն ալ թէև բնասպիտ կը պարունակէ, բայց քիչ քանակով։ Բոյսերէ շատերը, ինչպէս ընդեղէնները, որոշ չափով

բուսական բնասպիտներ կը պարունակեն։

Բնական է հետեւցնել որ քանի որ մեր մարմնոյն մէջ կարեւոր տեղ մը կը գրաւեն քառատարրեան նիւթերը և կը կազմեն մեր հիւսուածները, ապա և մեր սնունդներով պէտք է ստանանք քառատարրեան բնասպիտային նիւթեր։ Այս ալ բնականօրէն արդէն կը կատարուի, մեր կերածները առատօրէն կը պարունակեն այդ տարրը։ Քառատարրեան սնունդներու պաշտօնն է մեր մաշած հիւսուածները նորոգել և մեր աճման օգնել։ Քառատարրեան նիւթերը ուրեմն մեր սնունդներու մէջ առաջնակարգ տեղ մը կը գրաւեն։ Մեր սնունդները խառն պէտք է ըլլան և պարունակեն օրկանիզմին համար անհրաժեշտ բնասպիտային տարրերը։ Նորմալ մէկը պէտք չէ ինքզինքը զրկէ քառատարրեան սնունդներէ։

գ.

Ա) ԵՌԱՏԱՐՐԵԱՆ ՍՆՈՒՆԴՆԵՐ. — Այս սնունդները գլխաւորաբար կը պարունակեն ջրածին, թթուածին և բնածուխ։ Այս երեք տարրերը անոնց մէջ հարուստ ըլլալուն պատճառով՝ եռատարրեան կը կոչուին։ Այս կարգի սնունդները առաւելապէս բուսական աշխարհի մէջ է որ կը գտնուին առատօրէն։

Եռատարրեանները երկու մեծ դասերու կը բաժնուին, Ա) ՋՐԱԲՆԱԾԽԱՑԻՆՆԵՐ (hydro-carboneux) և Բ) ՃԱՐՊԱՑԻՆՆԵՐ։ Առաջինները իրենց մէջ կը պարունակեն 40 0|0 բնածուխ և 60 0|0 ջրածին։ Իսկ ճարպայինները 77 0|0 բնածուխ 12 0|0 ջրածին և 11 0|0 թթուածին։

ՋՐԱԲՆԱԾԽԱՑԻՆ սնունդները երեք ստորաբաժանումներ ունին կամ երեք ձեւով կը ներկայանան Ա) ԱԼԻՒՐԱՑԻՆՆԵՐ, Բ) ՇԱՔԱՐԱՑԻՆՆԵՐ. և Գ) ԽԻԺԱՑԻՆՆԵՐ։ Ալիւրայիններու դասին կը պատկանին ցորենը, գարին և բոլոր արմտիքները, բրինձը, գետնախնձորը, չագանակը և այլն։ Ասոնք հարուստ կ՚ըլլան նշայով։ Ալիւրները օրինակ. 80 85 0|0 նշայ կը

պարունակեն, հացը հարիւրէն 50 60. Ալիւրային սնունդներու մէջ նշան է որ սննդական արժէք կը ներկայացնէ։ Ասոնք կը պարունակեն նաև իրենց մէջ փեկուզ և բջջանիւթ (cellulose) որոնք զուրկ են գրեթէ սննդական արժէքէ։

Բ) Շաքարայիններու դասին կը պատկանին, ծանօթ շաքարները, քաղցրանիւթերը, մեղրը, վանաշաքարը, շաքարեղէգը և այլն։ Ասոնք ջրաբնածխային սնունդներու մէջ, ամէնէն օգտակարներն ու դիւրաւ օգտագործելիներն են։ Պտուղներէն շատեր նոյնպէս մեծ քանակով շաքար կը պարունակեն իրենց մէջ։ Շաքարայինները դիւրամարս սնունդներ են և կենդանական այրումի ենթարկուելով մեզի ոյժ և ջերմութիւն կուտան։

Գ) ԽԻԺԱՑԻՆ դասին կը պատկանին ծառերու խէժերը և բոյսերու հոյզերը։ Ասոնք սննդական արժէքի տեսակէտով շատ աղքատ կ՚ըլլան։

Ընդհանուր կերպով ջրաբնածխային սնունդները շնորհիւ իրենց պարունակած բնածուխին և ջրածինին դիւրաւ այրելի են։ Մեր մարմնոյն մէջ ալ անոնց ձեւափոխումը կենդանական այրումի կ՚ենթարկէ զիրենք, որով, մէկ կողմէ ջերմութիւն կ՚արտադրուի, և միւս կողմէ ոյժ կը գոյանայ։ Ջրաբնածխայիններն ալ շատ օգտակար և կենսական սնունդներ են, որոնցմէ չենք կրնար ինքզինքնիս զրկել, քանի որ միշտ ջերմութեան և ոյժի պէտք ունինք։

Բ) ՃԱՐՊԱՑԻՆ ՍՆՈՒՆԴՆԵՐ. - Եռատարրեան սնունդներու երկրորդ մեծ դասը կը կազմեն ճարպայինները։ Ասոնց գլխաւորներն են ԻՒՂԻՏԸ (oleine) ՃԱՐՊԻՏԸ (stéarine) և ՄԱՐԳԱՐԻՏԸ։ Ասոնք թէ բուսական և թէ կենդանական աշխարհէն կը ստացուին և մեր սնունդներուն մէջ շատ կարեւոր տեղ մը կը գրաւեն, ինչպէս են ձէթը, կարագը, իւղերը են։ Ճարպայինները մեծ քանակով բնածուխ կը պարունակեն իրենց մէջ, մինչև հարիւրէն 75-80։ Մեր օրկանիզմին մէջ անոնք յամրօրէն կենդանական այրումի կ՚ենթարկուին

և ջերմութիւն արտադրելու կը ծառայեն։ Բնածուխը թթուածինին միանալով ծանօթ է որ այրում յառաջ կը բերէ։ Մեր մէջ տեղի ունեցող այս այրումը նման է մոմի մը այրումին։ Այսպէս գոյացած ջերմութիւնը ի հարկին ուժի ևս կրնայ փոխակերպուիլ։

Սառուցեալ երկիրներու բնակիչները որ անհագին ջերմութեան պէտք ունին, իրենց հարկ եղած տաքութիւնը ստանալու համար շատ ճարպային սնունդներ իւրացնելու հարկի տակ կը գտնուին։ Էսկիմոները օրինակ, որ ստիպուած են երբեմն զէրոյէն 30-40 աստիճան վար ցուրտի դիմագրաւելու, ձուկ, եղնիկ, արջ և այլ կենդանիներ կ'որսան և անոնց ճարպերը կը լափեն։

Ճարպային սնունդներու մէկ մասն ալ իբր պահեստ կամ դրամագլուխ կը հաւաքուի մեր մարմնոյ մէջ։ Այս պահեստը օրկանիզմը կը գործածէ պէտք եղած ատեններ միայն։

Մեր թուած վերոյիշեալ սնունդներուն հետ կը ստանանք նաև շատ քիչ քանակով հանքային աղեր։ Ասոնց մէջ կարևորութեան տեսակէտով առաջին տեղը կը գրաւէ մեր գիտցած սովորական խոհանոցի աղը (chlorure de sodium)։ Մեր արիւնը 6-8 կրամ առ հազար այդ աղէն կը պարունակէ։ Աղը անհրաժեշտ տարր մըն է մեր օրկանիզմին համար և կարևոր դեր մը կը խաղայ մեր բջիջներու կենսաբանական փոխյարաբերութեանց մէջ։ Բացի այս աղէն՝ սնունդներու միջոցով չնչին քանակով կը ստանանք նաև կրածինի, երկաթի, ծծումբի և յոտածինի աղեր։ Երկաթի աղերը գլխաւորաբար արեան մէջ կարևոր պաշտօն ունին։ Ծծումբը և յոտածինը ջղային դրութեան համար կարևոր են։ Կրային աղերը ոսկորներու կազմութեան համար անհրաժեշտ են։ Սնունդները այլազան ըլլալու են որպէս զի կարենան հայթայթել մեզի անհրաժեշտ այս բոլոր տարրերը։

Գահիրէ 20 Փետրուար 937 Դոկտոր Գ. ԱՄԱՏԵԱՆ

Ծիծաղի Անկիւնէն

ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՄԸ ՔԱՐՈԶԸ

Շատ հին ատեններ, վարդապետ մը կար,
Մօրուքը երկար, միտքը՝ ապիկար.
Ամէն անգամ որ քարոզ մը կուտար
Կ'ելլէր սուտերու լեռներու կատար։

Ժամուն ժողովուրդ պծգալով սուտէն,
Կ'ըսկսին քիչնալ քարոզի ատեն,
Հատ մը չէր մնար օր մ'ալ անհատէն
Երբ չը խլուէր սուտը արմատէն։

Ուստի վարդապետն կանչեց իրեն քով
Ժամուն ժամկոչը համոզեց վարձքով,
Որ պիտի հսկէր սուտին՝ խրնամքով,
Սեղանին ետեւ ծածուկ մնալով։

Ամէն անգամ որ ինք ելնէր սեղան
Խօսելու համար, ամուր մէկ չուան
Ոտքին պիտ՛ կապէր իսկ ծայրը երկայն
Պիտ՛ բռնէր ժամկոչ կեցած 'ի դարան։

Երբ շատ խոշոր սուտ մը որոտար,
Ժամկոչ քաշելով նշան պիտի տար,
Իսկ վարդապետը ուշքի պիտի գար,
Սուտը հեղելու, վայրկենաբար։

Այսպէս կազմելով մի լուր հեռախօս
Աւագ Հինգշաբթի ելաւ 'ի քարոզ.
Պատմեց՝ թէ ի՞նչպէս Սուրբըն Պետրոս
Ուրացաւ Տէրը, մեծ 'ի հաւախօս։

Մակոյն մոռնալով, չուանն ու ժամկոչ
Այնքան երկրնցուց ափաղաքին պոչ՝
Որ մինչեւ այդ օր երկարած էր ոչ
Սուսի երկայնքը՝ այնքան բարձրագոչ։

Ըսաւ, ժողովո՛ւրդ, ա՛յնքան էր երկար
Պոչը ափլորին այդ մեծապասկառ.
Հոսկէ մինչ Պոլիս դիւրաւ կ՚երկըննար...։
—Բայց վարդապետը մեզ մրնաց կ՚իյնար։

Չուանին ցաւէն, ըսաւ ի հապճեպ,
Պոլիս չ՚ըլլար նէ, թո՛ղ հասնի Հալէպ.
Հալէպ որ ըսեմ, չի մընար վրէպ
Ո՛չ ՄԱՐԹԱՎՈՒԼ կայ, ո՛չ ալ՝ օրնավէպ։

Քաշէր չուանը ժամկոչը ներսէն.
Տեսանէր մարդը գայրացած դրսէն,
Հալէպէն վերցուց, թողուց Տամասէն,
Բայց յօժար չ՚եղաւ ժամկոչ դիմացէն։

Տամասէն Պէյրութ բերաւ վարդապետ
Աշխարհածաւալ տրտունն այդ անպէտ.
Մինչեւ ժամին դուռ, կարն կ՚ըլլար թէպէտ,
Բայց չէր դադրէր չուանին աղէտ։

Վերջապէս ճաշէն ուժով իր բոլոր
Որ վարդապետը՝ հոն՝ տրտմոլոր
Գետինը ինկաւ եւ թաւալգլոր
Վիճակին մէջը կը պոռար անոր։

Հոս ըլլալու էր Սուրբին Պետրոս,
Կ՚ըսէր ականջրդ. ո՛վ ապուշ Մամո՛ս,
Յայնժամ գիտնայիր՝ թէ չ՚եմ սրտախօս,
Ապո՛ւշ, պոչս է՛ր Սուրբ Գրքին ԽՕՐՈՋ։

ՖԻՄՍԷԴԱ

ՀԱՆԵԼՈՒԿՆԵՐ

1

Շէնք մը ունիմ գունդ, գըմբէթ,
Կանաչ գոյնով գերարուեստ,
Չունի դուռ ու լուսամուտ,
Բայց բանակ կայ մէջը մութ.
Հոն կ՚ապրեն լուռ ու մունջ
Ոչ կեր կ՚ուզեն ոչ ալ շունչ,
Երբ կործանի շէնքն յանկարծ,
Դուրս կը թափուին մերկ ու բաց։

2

Գումարտակ մը զինուորներ,
Ոմանք եղբարք ու քոյրեր,
Շրջագայեն ամէն տեղ
Միշտ միասին, սիրազեղ.
Բայց կը կռուին իրար մէջ,
Անհասնում է անոնց վէճ.
Սակայն միշտ ալ միացած,
Սիրով կազմեն իրենց դաս։

3

Արտերու մէջ եմ բուսած,
Մազի խուրձ մ՚եմ չի հիւսուած,
Իմ դագաղիս կափարիչ
Բացող կ՚ըլլայ իմ դահիճ,
Մաս մաս պըլլէ ՚ի պատանք,
Կ՚այրէ համակ զիս, ասանկ։

Գ. Մ. Դ.

Ծ. Խ. Այս հանելուկներուն լուծումը խմբագրութեան հասցնողներէն մինչեւ մարտ, պիտի ստանան 1939ի Դ. հատորէն օրինակ մը։

Օգտակար հրատարակութեան մը առթիւ

ԸՆՏԱՆԻՔԻՆ ԲԺԻՇԿԸ

Գրավաճառ Տ. Վահան Ուզունեան շատ գեղեցիկ ու գովելի գաղափարը ունեցած է, հրատարակելով վերոյիշեալ գիրքը, մօտ 500 էջերէ բաղկացած. պատկերազարդ. շաբաթական պրակներով:

Գիրքը համադրոյթ մըն է սեռային առողջապահութեան կանոններուն մասին խօսող գրքերէն վերցուած օգտակար ու կարեւոր նիւթերու և կարգ մը մասնագէտ բժիշկներու թելադրութիւններով ու մասնաւոր գրութիւններով աւելի նըպատակայարմար կերպով ճոխացած ու դասաւորուած, և կուգայ խիստ կենսական պակաս մը լրացնել, մանաւանդ այս օրերուն, ուր մեր երիտասարդութեան ստուար մեծամասնութիւնը իր թանկագին առողջութիւնը քայքայելու արգահատելի վիճակին ու ճամբուն մէջն է, անգիտութեան պատճառաւ սեռային առողջապահութեան կանոններուն:

Կը շնորհաւորենք հրատարակիչը իր այս օգտաշատ գործին համար, մանաւանդ սա օրերուն, երբ հրատարակութիւնները անհամեմատօրէն դժուարացած են թուղթի տարապայման սղութեան հետեւանքով; Բայց Պ. Ուզունեան այդ դժուարութիւնները առ ոչինչ կը համարէ, նկատելով այն բարիքը որ կրնայ յառաջ գալ. այդ գրքին ընթերցումով: Կ'արժէ որ իւրաքանչիւր ընտանիք օրինակ մը ապահովէ այդ գրքէն յօգուտ զինք բաղկացնող անդամներուն առողջութիւն:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1 Երկու խօսք, տարեցոյցի Ե. տարուան առթիւ
2 Ջօն և նկար Ցորեյեար Ա. Ջօպանեանի
3 Ուղերձ մը Ա. Ջօպանեանին
4 Նկարներ՝ լուս. Սահակ Կաթողիկոս
Տեղապահ՝ ԳԵՐՇ. Տ. Պ. ԱՐՔ. Սրբազան Սարաճեան
5 Մեսրոպ Արք. Նշանեան, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք
6 Պատ. Կ. Ս. Ֆարաճեան
7 Օրացոյցի Բաժին

ԳՐԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

1	Ընթերցասիրութիւն	Պատ. Կ. Ս. Ֆարաճեան	27
2	Երազայօյզ Գիշեր մը	Մ. քհնյ. Օրջանեան	47
3	Վկայութիւն մը	» » »	48
4	Տրտմութիւն	Դոկտ. Գ. Ամատեան	49
5	Նահանջի ճամբուն վրայ	Երթ. Զրգրըգճեան	50
6	Հայերէն Ուղղագրութիւնը	(վեր.) Եղիա Քասունի	55
7	Տարագիրի Տեսիլը	Անդրանիկ Կէնճեան	64
8	Հայ Եկեղեցի	Մաշթոց քհնյ Ոսկերիչեան	67
9	Տղա'ս Զուրանաս	Աղեքսանդր Գրլըճեան	72
10	Բաց Նամակ	» »	»
11	Ուրացայ քեզ—Չի Մոռացայ		
12	Նոյեմբեր		
13	Ծխամոլը	Զ. Սուրէնեան	76
14	Վասակի Մահը	Ե. Բ. Տօլպագեան	79
15	Բաժակաճառ	Մասիս Գ. Մալաթեան	83

էջ

16 Ջուկին Կարօտը — Սիրվարդ — 85
17 Քարին Երգը — Գրիգոր Վահանեան — 89
18 Մեծ Բանաստեղծին — Լեւոն Աբրահամեան — 91
19 Երեւանին — Գուրգէն Մահարի — 92
20 Հայաստանին — Ալազան — 92
21 Գովք հայրենեաց — Ն. Ծատուրեան — 93
22 Ճամբորդի Յուշերէն — Մասիս Գ. Մալաթեան — 94
23 Ջրահուրը — Տիգրան Կամսարական — 96
24 Մանկատածութիւն եւ Մանկավարժութիւն — Գ. Ս. Դաւիթեան — 104
25 Վարդ... — Նուպար Մագսուտեան — 110
26 Ինչո՞ւ... — » — 111
27 Մուսա Լերան Քառասուն Օրերու Հերոսներ — Շաւարշ Վրդ. Գույումճեան — 112
28 Այլասերման հետ նաեւ Վատասերում — Վահան Զուգասըզեան — 119
29 Լուրեր Աստղերու Աշխարհէն — Ա. Աթանասեան — 123
30 Կռիւ մը Թամիլյէի մէջ — Աղասի — 127
31 Օրոր — Սիսակ Վարժապետեան — 141
32 Կոմփիւկիոս եւ իր Բարոյախօսութիւնը — Նորայր Վարդ. Պօղարեան — 142
33 Ինչո՞ւ հոգեկան խռովութիւններ — Մ. Զ. Շնորհօքեան — 155

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

34 Յուզակրութիւններ — Հ. Յ. Յակոբեան — 165
35 Վէտիօվիսի Գաղտնիքը — Ե. Յ. Տ. — 174
36 Տելհիի Սիւնին եւ Անխորտակելի Ապակիին Գաղտնիքները — Ե. Յ. Տ. — 178
37 Հետաքննական Նօթեր — Ատուր Յ. Եաղուպեան — 181
38 Պատմական Նինուէ — Մ. քհնյ. Օրջանեան — 190
39 Ֆրանս. Մեծ Յեղափոխութիւն — Եղիա Յ. Տօլպագեան — 198
40 Գրիգոր Վարդ. Պահլաւունի — Խմբագրութիւն — 237
41 Սարգիս Եպիսկոպոս — Տրն. քհնյ. Գուլիկեան — 242

ՅՈԲԵԼԻՆԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

42 Հայուն Գոյապայքարը — Մ. Պէյլէրեան — 247
43 Փափա Քիւնցլէր — Ե. Յ. Տօլպագեան — 262
44 Արարատ — Աւետիս Իսահակեան — 271
45 Արշակ Չօպանեան — Փրոֆ. Գ. Ա. Սարաֆեան — 272
46 Գերշ. Տ. Պետրոս Սրբ. Արք. Սարաճեան — Եղիա Յ. Տօլպագեան — 277

ԲԺՇԿԱ — ԳԻՏԱԿԱՆ

47 Մեր Սնունդները — Դոկտ. Գ. Ամատեան — 279
48 Վարդապետի մը քարոզը — Գիմաէգա
49 Հանելուկներ — Գ. Դ. Ս.
50 Օգտակար հրատարակութեան մը առթիւ Խմբ.
51 Վարչական կարեւոր ազդ.

ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Յառաջիկայ 1941 ի տարեցոյցիս Զ. հատորը մասնաւորապէս նուիրուած պիտի ըլլայ ԹԷՈԴԻԿ-ին, Տարեցոյցներու մեծահամբաւ վարպետին:

Ուստի մեր յարգելի աշխատակիցներէն ու բարեկամներէն կը խնդրուի այդ մասին գրութիւն կամ նկար հասցնել մինչեւ Մարտ 15 ը:

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԱԶԴ

Թղթերու անհաւատալի սղութեան պատճառաւ չկրցանք հրատարակել կարգ մը յարգելի յօդուածագիրներուն գրութիւնները, զանոնք պիտի հրատարակենք «ՅԱՒԵԼՈՒԱԾԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆՈՎ»։

Խմբագրութիւն

ՎԵՐՋ

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀՍՍՌ-Арм ССР
им. А. Мясникяна
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎ.

Սուրիա եւ Լիբանան	15	*Ֆրանք*
Ֆրանսա	20	»
Եգիպտոս, Պաղեստին եւ Իրագ	15	*Ե. Դ.*
Ամերիկա	1.25	*Տոլար*

Ստանալու համար դիմել հեղինակին

YEGHIA H. DOLBAKIAN
Directeur de l'École Arm. Noubarian
Bourj-Hamoud, djisser
BEYROUTH (R. L.)

Թղթակցութիւն եւ դրամական առաքում միայն հեղինակին հասցէին։

ԼԻԲԱՆԱՆԻ ԱԶԳ. ԵՐԿՍ. ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ
ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

պատրաստած ենք եւ հրատարակած՝

ԼԻԲԱՆԱՆԻ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

դասագիրքը

պատկերազարդ եւ քարտէսաւոր

Վաւերացուած Լիբանանի Հայոց Ուսումն. Խորհուրդէն

64 *էջնոց գրքոյկ մը։* *Գին* 25 *Ս. Դ.*

Փնտռել Վ. Ուզունեան գրատունը

0021920
2013
5384
2001
ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0021920